

Her çağ, kendinden önceki zamanın dilini, üslûbunu, hayat tarzını, oyun ve eğlence biçimini de beraberinde getirir ya da bütün bunları kendisi üretir. İçinde yaşadığımız dünyada acımasız bir kapitalist rüzgarın her yeri kasıp kavurduğu, önüne gelen ne varsa tekdüze hâle getirip sıradanlaştırdığı demlerde bir hakikati yaşatmanın “avuçta kor taşımak” kadar değerli olduğunun farkındayız. Bundan dolayıdır ki Din ve Hayat Dergisi hayatı sadece oyun ve eğlenceden, gelip geçici hevâ ü hevesten ibaret görmeyip kaybettiğimiz hakikatleri hatırlatma derdindedir. Bunu yaparken küçük bir köyden farksız olan bu renksiz ve manasını kaybetmiş dünyanın gidişatına “lehv ve laib” kavramlarını öncelikle hatırlatarak yola çıkıyor. Sonra da “Müslümanın hayatında oyun ve eğlence nerededir, yahut nerede durmalıdır?”ı sorguluyor.

Dosyamızda İstanbul Müftümüz Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz, “Kültürümüzde Oyun ve Eğlence” başlığı ile kaleme aldığı yazısında Kur’ânî kavramlardan yola çıkarak ilim ve irfan geleneğimizde oyun ve eğlencenin ne ölçüde ve nasıl yer aldığını yorumluyor. “Lehv, Laib ve Meta Olarak Dünya” yazısında ise Lütfi Bergen, bu Kur’ânî kavramları sosyoloji ve felsefenin imkanlarını kullanarak yorumluyor. Prof. Dr. Bayram Akdoğan, mûsikî, oyun ve eğlence ile irtibatlandırılmaya çalışılan ayetleri değerlendiriyor. Bu hususta lehte ve aleyhte serdedilen görüşlere yer veriyor. Doç. Dr. Elnure Azizova, İslâm öncesi toplumda eğlence kültürünü kaleme alırken, Peygamberimiz’le birlikte inşa olunan İslâm toplumunda eğlencenin yerini ise Doç. Dr. İsmail Pırlanta detayları ile açıklıyor. Prof. Dr. Necdet Tosun yazısında tasavvuf ehlinin dünyasında oyun ve eğlenceyi değerlendirirken, oyun ve eğlencede dengelerin neler olduğunu fıkıh penceresinden Dr. Yunus Keleş dergimiz için aktarıyor.

Bu sayımızda Ömer Tuğrul İnançer ve Türkiye İzci Federasyonu Başkanı Hasan Subaşı ile yapılmış söyleşiler dosyamıza ayrı bir zenginlik katmaktadır.

Gençlerimizi ve çocuklarımızı ağına alan ve onların ruhlarını küçük ekranlara hapseden dijital bağımlılıkla ilgili Dr. Mehmet Dinç, dijital oyunların din eğitiminde kullanımını ve bu alanda yapılanları Dr. Öğretim Üyesi Bilal Yorulmaz kaleme alıyor.

Bunun yanında pek çok kıymetli isme yer verdiğimiz Oyun ve Eğlence dosyamız, bu başlıklara sığınıp birer zehire dönüşen tehkeyi hatırlatma, çocuklarla birlikte yetişkinlerin de oyun ve eğlence tasavvurlarının tadiline yönelik bazı ipuçları verebilme derdindedir. Oyunu ve eğlenceyi inancımızdan ve öz kültürümüzden aldığımız referanslarla güncellemeli ve çocuklarımızın temiz fitratlarını lekelemeden sunabilmeliyiz.

Dosyamızın, insanlığa hakikatini unutturan oyun ve eğlence adı verilen yanlışlar silsilesine ayna tutması niyazıyla, dergimizle sizleri başbaşa bırakıyorum.

Kâmil BÜYÜKER

TDV-İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSTANBUL ŞUBESİ ADINA
İMTİYAZ SAHİBİ VE YAYIN
YÖNETMENİ (SORUMLU)
Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ ve
YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Muteber Gülsefa UYGUR

EDİTÖR
Kâmil BÜYÜKER
kamilbuyuker@gmail.com
istanbul.dergi@diyanet.gov.tr

YAYIN KURULU
Fatma BAYRAM
F. Hilâl FERİATOĞLU
Fulya İBANOĞLU
Halime YILDIZ
Mehmet YÜKSEL
Meral GÜNEL
Sümeyra SAV

TASHİH
F. Hilâl FERİATOĞLU

KAPAK RESMİ
Münif Fehim ÖZARMAN

ANKARA TEMSİLCİSİ
Muhammed Kâmil YAYKAN
Diyanet İşleri Başkanlığı
0537 677 07 77

GÖRSEL TASARIM
Bora NEBİOĞLU

WEB
istanbul.diyaret.gov.tr

Mali İşler Sorumlusu
M. Fatih SÖNMEZ
TDV İstanbul Şubesi

BASIM YERİ
TDV Yay. Matbaası
Serhat Mah. 1256. Sokak No: 11
Ostim-Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312 354 91 31

Basım Tarihi: Aralık 2018

İDARE YERİ
İstanbul Müftülüğü Ek Binası
Molla Fenari Mah. Vezirhan Cad.
Çemberlitaş-Fatih/İSTANBUL
0212 526 16 80 / Dahili: 15
0505 314 69 78

Yayın Türü: Yerel-Sürelî

DAĞITIM
İsmail KORKMAZ
TDV. Yay. Mat. ve Tic. İşl.
İstanbul Fatih Kitabevi
Akşemseddin Mah. Akdeniz Cad.
No: 109 Fatih/İstanbul
0 212 621 80 17

Yayınlanan yazıların hukukî-bilimsel
sorumluluğu yazarlara aittir. Kaynak
gösterilmeden alıntı yapılamaz.

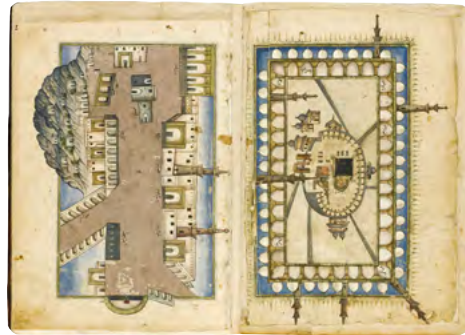
UCRETSİZDİR

12
LEHV, LAİB VE METÂ OLARAK
DÜNYA
Lütfi BERGEN

22
MÜSİKÎ, OYUN VE EĞLENCE İLE
İLGİLİ OLDUĞU İDDİA EDİLEN
AYETLERİN TEFSİRLERİ
Prof. Dr. Bayram AKDOĞAN

34
HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE
OYUN VE EĞLENCE HAYATI
Doç. Dr. İsmail PIRLANTA

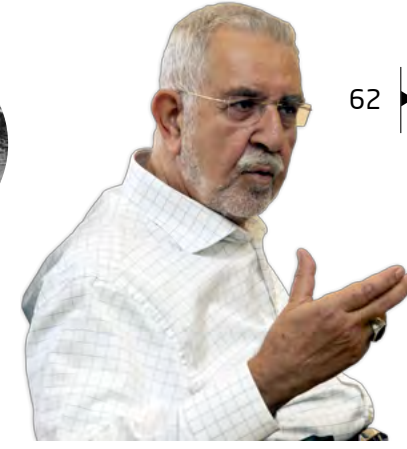
48
TASAVVUF KÜLTÜRÜNDE
EĞLENCE
Prof. Dr. Necdet TOSUN

53
OYUN EĞLENCEDE
ÖLÇÜLER VE DENGELER
Dr. Yunus KELEŞ

97
HASAN SUBAŞI
ile Söyleşi

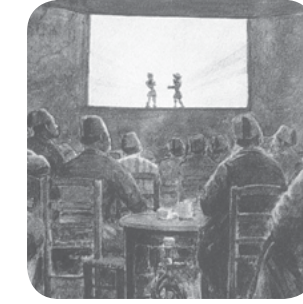

62
ÖMER TUĞRUL İNANÇER ile
Söyleşi

107
DİJİTAL OYUN BAĞIMLILIĞI
Dr. Mehmet DİNÇ

75
ESKİ İSTANBUL'DA
EĞLENCE HAYATI
Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK

112
ÇOCUĞUN VAR OLMA
ÇABASI: OYUN
Dr. Öğretim Üyesi Fatıma
Tuba YAYLACI

4
KÜLTÜRÜMÜZDE OYUN VE EĞLENCE
Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

8
BÜTÜN YÖNLERİYLE
OYUN VE EĞLENCE
Prof. Dr. Nebi BOZKURT

28
İLK DÖNEM İSLÂM TOPLUMUNDA
EĞLENCE HAYATI
Doç. Dr. Elnure AZİZOVA

39
NUAYMAN b. AMR VE TEBESSÜM
A. Ali URAL

42
EMEVLİLER DEVRİNDE OYUN
VE EĞLENCE HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ
Prof. Dr. Rıza SAVAŞ

68
SEMAVÎ DİNLERDE
OYUN VE EĞLENCE KÜLTÜRÜ
Prof. Dr. İsmail TAŞPINAR

82
OYUN, İKTİSAT VE EDEBİYAT
Dr. Mustafa ÖZEL

86
TEKÂSÜR SÜRESİ TEFSİRİ
ELMALILI HAMDİ YAZIR

89
MODERN DÜNYADA DEĞİŞEN
EĞLENCEYİ BESLEYEN DİNAMİKLER
Nevin MERİÇ

92
EĞLENCE KÜLTÜRÜNÜN
İSLÂM TOPLUMUNU DÖNÜŞTÜRMESİ
Prof. Dr. Mustafa TEKİN

104
TOPLUMSAL DEĞİŞİME
"OYUN" PENCERESİNDEN BAKMAK
Erol ERDOĞAN

117
DİN EĞİTİMİ PERSPEKTİFİNDEN
DİJİTAL OYUNLARA BİR BAKIŞ
Dr. Öğretim Üyesi Bilâl YORULMAZ

122
DİN ÖĞRETİMİNDE EĞİTSEL
OYUN VE OYUNCAKLARIN KULLANIMI
Dr. Öğretim Üyesi Halise Kader ZENGİN

126
KİTAPLIK
Hamit KARDAŞ

“Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlenceden ibarettir.” (Hadîd, 57/20)

KÜLTÜRÜMÜZDE OYUN VE EĞLENCE

Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ
İstanbul Müftüsü

Din ve Hayat dergimizin 36. sayısının dosya konusunu “Oyun ve Eğlence” olarak belirledik. Oyun ve eğlence Kur’an’daki “lehv ve laib” kelimelerinin Türkçe karşılığıdır. Biz yazımızda önce ulviyetten uzak dünya hayatının mecâzî olarak adeta bir oyun ve eğlence gibi oluşuna ve insanı asıl hedeflerinden uzaklaştırmasına; sonra da oyun ve eğlencenin kültürümüzdeki yerine ve hükmüne işaret edeceğiz.

Dünya Hayatının Oyun ve Eğlence Oluşu

Kur’an-ı Kerim’de dünya hayatının yaşanılacak tek hayat gibi görülmesi ve günlerin hesapsız şekilde tüketilmesi, ulvî hedef ve gayelerin unutulması onlardan uzaklaşılması, ehl-i dünya tarafından dünyanın oyun ve eğlenceden ibaret görüldüğüne işaret sayılmaktadır.

İnsanoğlu Allah’a kulluk, yeryüzünü imar ve ebedî hayat gibi ulvî gaye ve hedefler için yaratılmıştır. Bu hedeflerden saparak uzaklaşanlar için Allah Teâlâ dünya hayatını şöyle tanımlar: “*Bilesiniz ki dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir.*”¹

Bazı ayetlerde takva sahibi müminler için ahiretin daha hayırlı; dünyanın ve dünya hayatının oyun, eğlence ve insanlar için süslenmiş bir tuzak bulunduğu dikkat çekilir.² Dünya nimetlerinden özellikle kadın, evlat, altın, gümüş, salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinlerin insanlara çekici kılındığı, oysa bunların dünya hayatının geçici haz ve menfaatlerinden ibaret bulunduğu belirtilir. Çünkü insan için son durak Allah’ın katıdır,³ ahirettir. Bu yüzden İslâm’da imandan takva ve ihsana doğru

“Dünyaya dalan, onun eğlence ve hazlarına aldanan kişiler gündüzleri bile uyuyan ve rüya gören insanlar gibidir. Çünkü dünyanın bir gölge varlık, dünya hayatının gölge oyunundan ibaret olduğunu anlayamayanlar kendilerine de, dünyaya da varlık izafe etme yanılgısındadırlar.”

yükselen bir anlayışla dünya ile sınırlı bir hayattan sonsuzluk alemine doğru kanat açmak ve tende mahpus canın kurtulması düşüncesi ile ahiret tarafına doğru yol almak öğütlenmektedir.

Dünyaya dalan, onun eğlence ve hazlarına aldanan kişiler gündüzleri bile uyuyan ve rüya gören insanlar gibidir. Çünkü dünyanın bir gölge varlık, dünya hayatının gölge oyunundan ibaret olduğunu anlayamayanlar kendilerine de, dünyaya da varlık izafe etme yanılgısındadırlar. Oysa bu dünya da uyku da uyanıklık da adeta rüya içinde bir rüyadır. Bir şairin ifadesi ile gerçek varlık Allah’tır:

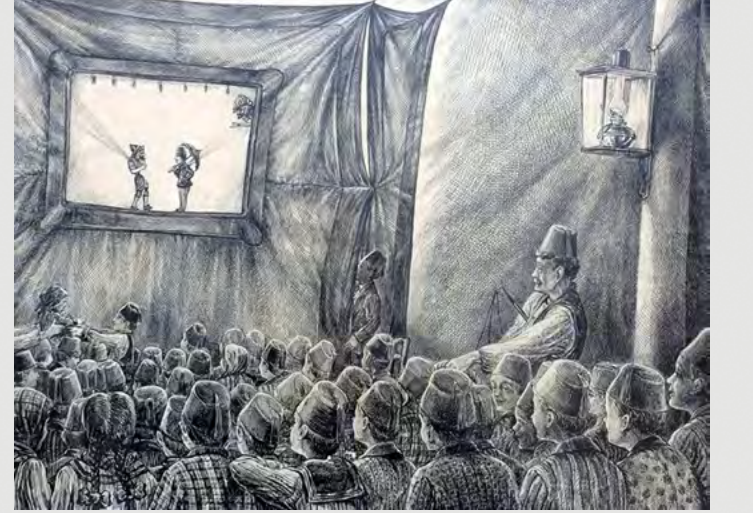
*Varlığa ben Seninle âgâhım
Var olan Sen’in ancak Allah’ım!*

Dünya karanlık ve dar bir kuyudur. Dünya nimetlerine tutkun insanlar ana rahminin karanlığına alışmış çocuk gibi perdeli gözleriyle bu gerçeği göremezler. Tama’ ve hırs duyguları gururla dopdolu dünya hayatını onlara sevimli göstermekte, gerçek hayat sayılan ahiret yurdundan uzaklaştırmaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî hazretleri ne güzel söylemiş:

*Yalancı dünyaya aldanmaya hû
Bu dernek dağılır divan eğlenmez
İki kapılı bir viranedir bu
Bunda konan göçer mihman eğlenmez*

*Bakma bunun karasına ağına
Gönül verme bostanına bağına
Benzer hemân oğlan oyuncağına
Bunda akli olan insan eğlenmez*

İslâmî ve irfanî gelenekte önemle vurgulanan bu hususlar, dünyayı yok saymak değildir. Elbette dünya ve nimetleri istifade edilmek için yaratılmıştır.

Zira hayat bir bütündür; acısı ve tatlısıyla yaşanan bir imtihan sürecidir. Kul olmak hayata Hakk nazarıyla bakmayı gerekli kılmaktadır. Dünya hayatını imtihan yurdu olarak kabul eden müslüman, yaşarken sorumluluğunu hissederek davranan kimsedir.

İslâmî Açıdan Oyun ve Eğlence

İslâm’a göre insanın her yaş seviyesinde mutluluk ve huzur üzere yaşaması esastır. Bu yüzden meşrû oyun ve eğlence tabii bir ihtiyaç olarak görülür. Dinî yükümlülükleri örselemeyen dinlenme, istirahat, oyun ve eğlenceler, ibadet sevabı kazandırmaktadır. Müslüman, hayatı şevkle ve canlılıkla yaşayabilen neşeli ve mütebessim insandır.

Müslüman itidal sahibidir. İslâm medeniyetinin tarihî gelişimine baktığımızda asr-ı saadet döneminden itibaren müslümanlar, huzurlu bir toplum inşa etmenin çabası içinde farklı müesseseler kurmuşlardır. Hz. Peygamber eşlerini bayram merasimleri ve mûsikî meclislerinden mahrum bırakmamıştır. İnsanın sürekli ibadet ve taat üzere olması beklenemez. Nitekim Allah Resûlü (s.a.)’nın ibadet ve maneviyat ortamından sonra Âişe

validemize hitaben: “*Kellimîni yâ Hümeyrâ / konuş benimle ey Âişe*”⁴ buyurması manevî yoğunluğun sürekliliğinin mümkün olmadığını gösterir. Böyle bir şey şart ya da mümkün olsa Allah Resûlü böyle buyurmazdı. Yine Allah Resûlü manevî yoğunluk ve huzuru arttırmak için zaman zaman Hz. Bilâl’e: “*Erihnâ bi’s-salâti Yâ Bilâl / Bizi namaza çağırarak ferahlat Yâ Bilâl!*”⁵ buyururdu. Bu iki durum, biteviye ibadet, zikir ve huzur hâlini sürdürmenin mümkün olmadığını arada farklı ortamlara ihtiyaç duyulduğunu gösterir.

Ashâb-ı kiramın düşman tehdidiyle karşı karşıya kaldığı dönemlerde düzenlediği yarış ve oyunlar, tertip ettiği eğlenceler olumsuz atmosferin dağılmasını sağlamıştır. Peygamber Efendimiz’in müsaade ettiği oyun ve eğlence ortamları ashâbın eğlenirken öğrendiği, yetiştiği ortamlardı ve Allah’ı unutturmayan meclislerdi.

“Müslümanların asr-ı saadetteki itidal süreci Endülüs, Selçuklu ve Osmanlı’da inancımıza uygun eğlence kültürünün doğmasına vesile olmuştur. İslâm medeniyetindeki eğlence kültürü iffet ve namusun zedelendiği, insanları şehvetin esir aldığı bir aymazlık şeklinde değildi.”

Gazzâlî oyunun kalbi rahatlatacağını, ağırlık ve sıkıntıyı gidereceğini söyler. Ona göre gönül ağırlaştığı zaman körleşir ve tembelleşir. Gönlün yatıştırılarak huzura kavuşturulması ise yeniden harekete geçmesini sağlar. Mesela haftanın her günü sürekli ders okumak insanı yorar ve bıkkınlık verir. Arada yapılacak bir tatil insanı yeniden şevklendirir. Devamlı nafil ibadet kişiyi yorabilir arada dinlenme insanın neşe ve azmini arttırır.

Gazzâlî eğlenceyi yorgunluk ve tembellik hastalığına karşı kalbe devâ olarak görür. Ne var ki oyun ve eğlence hem meşrû hem de ölçülü olmalı. Çünkü fazlası zararlıdır. Ona göre ölçüye uyularak yapılan oyun ve eğlenceler asıl ibadetlerin ifâsı için bedene dinçlik, ruha şevk kazandıracığından nafil ibadet hükmündedir.⁶

Müslümanların asr-ı saadetteki itidal süreci Endülüs, Selçuklu ve Osmanlı’da inancımıza uygun eğlence kültürünün doğmasına vesile olmuştur. İslâm medeniyetindeki eğlence kültürü iffet ve namusun zedelendiği, insanları şehvetin esir aldığı bir aymazlık şeklinde değildi. Kadın ve erkeğin sınırsız bir ihtilâtı ve shehevî duyguları azdıran meclisler tarzında hiç değildi. Mahremiyete özen gösterilir, gayr-i meşrû ilişkilere fırsat verilmezdi. Kadın ve erkeklerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri oyun ve eğlenceler, yetişkinlerle yeni neslin birliktelik ve nazarla iletişim kurdukları ortamlardı.

Eğlence ve Toplum Psikolojisi

Oyun ve eğlencelerin toplum psikolojisi

açısından büyük bir önem taşıdığı göz ardı edilemez. Hz. Peygamber’in kadın erkek herkesin bayramlara katılmasını, elbisesi olmayanların dahi arkadaşlarından ödünç alarak bunu mutlaka gerçekleştirmelerini emretmesi bu konuda ipuçları vermektedir.⁷

Sosyal psikolojide her şeyden önce bir heyecan hali olarak değerlendirilen oyun ve eğlencenin masum haz arayışına cevap verdiği, monotonluğu durdurarak yenilikler getirdiği, uyuşmazlık, karmaşıklık ve düzensizlik gibi özellikleri sayesinde organizmayı en uygun uyanıklık ve verimlilik seviyesine ulaştırdığı, sosyal kaynaşma ve dayanışmanın gelişmesine katkıda bulunduğu kabul edilir.

İbadet Tadında Oyun ve Eğlence

İslâm alimlerince oyun ve eğlence, olumlu yönleriyle de-ğerlendirilerek aşırılığa kaçmamak şartıyla insanın çalışma ve ibadet gibi aslî ve ciddî görevlerini daha güzel yapmasına yardımcı bir faaliyet olarak düşünülmüştür.⁸ İslâm medeniyetinde ibadetlerdeki hassasiyet kadar oyun ve eğlence kültüründeki seviye ve kalitenin de ibadet tadında olmasına vurgu yapılmıştır.

Bugün modernizm ve sekülerizm ile oyun ve eğlence anlayışı savruldu. Bu savruluşta kaybedilen değerler oldu. Işıltılı mekanlarda karanlık oyun ve eğlenceler icrâ edilir oldu. Yazılı ve görsel medya ile son dönemlerin popüler paylaşım mekânı olan “sosyal medya” ölçsüz ve sınırsız bir eğlence kültürü üretti.

Ekranlarda sunulan oyun ve eğlence kültürü gençlerin negatif duygularını abarttı; nefsanî hazlarını kabarttı ve kendi değerlerine yabancılaştırdı. Tüketim çılgınlığı bugün oyun ve eğlenceyi bir sektör haline getirdi. Haz ve zevkler, ölçü tanımayan arzu ve istekler eğlenceyi bir yıkıma dönüştürdü.

Medeniyetimizde eğlence kültürü anlık haz ve sevinç değil; unutulmaz hatıralar yaşatan bir değerler aktarımıdır. İrfan geleneğinde eğlence kültürünün merkezi tekkelerdi. Tekkeler sanatın, sporun, folklorun ve meşrû eğlencenin yaşandığı atmosferlerdi. Anadolu insanının eğlencesi zikrullahtı. Oyun ve eğlencesi zikr-i ilahî olanın Hakk’a coşkusu yüksek olur.

Şair ne güzel söylemiş: “*Hakkı seven âşıkların eğlencesi tevhid olur.*” ■

DİPNOTLAR

- 1 Hadîd, 57/20.
- 2 Nisa, 4/77, Enam, 6/32, A’raf, 7/169, Yusuf, 12/57-109, Hadîd, 57/20.
- 3 Âl-i İmran, 3/14-15.
- 4 Münâvî, Feyzu’l-kadîr, V, 228.
- 5 Bkz. Ebû Dâvud, “Edeb”, 86 (4985, 4986).
- 6 Bkz. İhyâ, II, 1967, 342-390.
- 7 Buhârî, “İdeyn”, 20.
- 8 Bkz. “Eğlence” Nebi Bozkurt, DİA, X, 483-488.

BÜTÜN YÖNLERİYLE OYUN VE EĞLENCE*

Prof. Dr. Nebi BOZKURT

Türkçe’de oyun kelimesi “vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence; kumar; şaşkınlık uyandırıcı hüner; genellikle müzik eşliğinde yapılan hareketler bütünü; temsil, piyes; fizik gücünü ve zekâyı geliştirmek amacıyla yapılan yarışma; hile, düzen” gibi anlamlara gelmektedir. Arapça’da la’b ve laib oyun kelimesine benzer anlamlar taşır. “Kişiyi oyalayan, ona başka şeyleri unutturan şey” anlamındaki lehv de la’b karşılığında kullanılmakla birlikte daha kapsamlıdır. Çalgı vb. oyun aletlerine melâhî denir. Kur’an’da yirmi âyette la’b ve türevleri geçmektedir. İnsanı aldatması ve geçici olması sebebiyle dünya hayatı “bir oyun” (laib) ve “eğlence” (lehv) olarak tanımlanır (el-En’âm 6/32; el-Ankebût 29/ 64; Muhammed 47/36; Hadîd 57/20).

Müzik eşliğinde oyun (raks) eski bir gelenektir. Eski Ahîd’in çeşitli yerlerinde sevinç gösterisi olarak çalgı eşliğinde oynayanlardan söz edilir. Eski Mısır duvar

resimlerinde grup danslarını gösteren tasvirlerle rastlanır. Arap toplumunda telli ve üflemeli çalgılar bilinmekle beraber def daha yaygın biçimde kullanılmaktaydı. Araplar düğün ve bayramlarda def çalıp oynarlardı; çalgı eşliğinde oynanan oyunlar için “raks, lü’b, zefn” gibi tabirler kullanılmıştır. Rivayete göre Habeşli veya Sudanlı bir grup, bayram günü Medine Mescidi’nin toprak zemini üzerinde kalkan ve kısa mızraklarıyla oyun oynamış, Hz. Peygamber de Âişe ile birlikte onları seyretmiştir (Buhârî, “İdeyn”, 25; Müslim, “İdeyn”, 17, 21, 22). Resûlullah bunları oynamaya teşvik etmiş, yahudi ve hristiyanların İslâm’ın hayata bakışını görmelerini istemiştir (Müsned, VI, 116, 233). Bir defasında Hz. Ömer oynayanlara müdahale etmek istemiş, fakat Resûl-i Ekrem ona izin vermemiştir (Abdürrezzâk es-San’ânî, X, 466). Hz. Ömer halifeliği döneminde Suriye’yi ziyaret ederken oyunlu gösterilerle karşılanmıştı. Bayramlarda, düğünlerde, önemli kişileri karşılarken oynanan bu oyunların daha

“Oyun denilince öncelikle çocuk akla gelir. Çocuğun zekâ gelişimi ve şahsiyet terbiyesinde, yeteneklerinin ortaya çıkmasında, cinsel eğitiminde oyunun önemli rolü vardır. Zaman zaman büyüklerin de çocuklarla oyun oynamaları çocukların ruhsal yapısı üzerinde olumlu etkiler yapar.”

sonra ilgi görmediği anlaşılmaktadır. Rivayete göre sahâbeden İyâz el-Eş’arî, Enbâr’da bulunduğu sırada bir bayramın sönük geçmesine üzülmüş ve neden Resûlullah zamanındaki gibi oynanmadığını sormuştur (İbn Mâce, “İkâme”, 163). Bazı rivayetlerden Arap toplumunda düğün ve bayramlarda oynamayı meslek edinen kimselerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Abbas’ın, oğullarını sünnet ettirirken halkı eğlendirmek için oyuncular getirttiği ve onlara ücret ödediği rivayet edilir (İbn Ebû Şeybe, III, 496; İbn Kuteybe, Uyûnü’l-Ahbâr, I, 442).

Oyun denilince öncelikle çocuk akla gelir. Çocuğun zekâ gelişimi ve şahsiyet terbiyesinde, yeteneklerinin ortaya çıkmasında, cinsel eğitiminde oyunun önemli rolü vardır. Değişik rivayetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber döneminde çocuklar salıncak ve tahterevalliyeye binme, ceviz, bilye, aşık atma, top, çelik çomak, fırıldak, tura, fiyal, lu’betü’d-dab (bir tür çizgi oyunu), ok atma gibi oyunlar oynarlardı. Kız çocuklarının ise bebek türü oyuncaklara sahip olduğu belirtilmektedir. Resûl-i Ekrem çocukluk yıllarında arkadaşlarıyla bazı oyunlara katılmıştır. Bunlardan “azm-i vedah” denilen oyunda beyaz bir kemik uzağa fırlatıldıktan sonra iki gruba ayrılan çocuklar onu aramaya çıkarlar, önce bulan grup oyunu kazanır, kaybedenler ise onları kemiğin bulunduğu yerden atıldığı yere kadar sırtlarında taşırlardı.

Zaman zaman büyüklerin de çocuklarla oyun oynamaları çocukların ruhsal yapısı üzerinde olumlu etkiler yapar. Bu bakımdan Hz. Peygamber’in çocuklara ve kendi torunlarına karşı davranışları güzel bir örnektir. Resûlullah torunlarıyla ilgilenir, bazan onları sırtına alır ve evin içinde gezdirdi. Bir defasında onları bu şekilde gören Câbir’in, “Deveniz ne güzel!” dediği, Resûl-i Ekrem’in de “Onlar da ne güzel

biniciler.” şeklinde karşılık verdiği rivayet edilir (İbn Asâkir, XIII, 216, 217). Hz. Peygamber oyun oynayan çocuklara selâm verir (Müslim, “Birr”, 96-97), onlarla şakalaşır. Hatta Enes’in rivayetine göre o, çocuklarla en fazla şakalaşan kimseydi (Taberânî, II, 38).

Neşeli ve hoş vakit geçirmeye yarayan ve oyun, yarış, mûsikî, raks gibi şeylerin genel adı olan eğlencenin Arapça karşılığı ise lehvdir. Arapça’da bundan başka umumî olarak eğlence anlamına gelen veya bazı eğlence türlerini ifade eden ferah ve semer gibi kelimeler de vardır. Lehv Kur’ân-ı Kerîm’de, daha çok âhirete nisbetle dünya hayatının değersizliğini vurgulamak için “oyun” mânasındaki laib kelimesiyle birlikte kullanılmıştır; ayrıca “ittehaze” fiiliyle beraber Türkçe kullanımına benzer şekilde “eğlenceye almak” anlamında geçmektedir (el-Arâf 7/51). “Onlar bir ticaret ve lehv gördükleri zaman ona koşuştular ve seni ayakta bıraktılar” (el-Cum’a 62/11) meâlindeki âyette geçen lehv, ticaret kervanının geldiğini haber vermek üzere çalınması mûtat olan kôs, def, dümbelek veya davul zurna gibi bir çalgı aleti olarak yorumlanmıştır.

Eğlence denilince genel olarak akla önce mûsikî gelir. Arapların davul, def, dümbelek vb. aletlerle yaptıkları eğlence için lehv kelimesini kullanmaları da bu sebepten olmalıdır. Mûsikînin bir eğlence türü olarak insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi vardır.

Eski Türklerde özellikle düğünlerde yapılan ve şölen denilen eğlencelerde mûsikî ve ziyafet bir arada görülür, yemekli olan bu eğlencelere toy adı da verilirdi. Türkler tahta çıkma, av, beşik kertme, nişan, düğün, bayram, karşılama, uğurlama, ant verme veya öç alma gibi vesilelerle toy tertip ederlerdi. Ozanlar, yer yer farklı özellikler taşıyan sazlarıyla çalıp söyleyerek halkı eğlendirirlerdi. At yarışları, gülle atma, güreş,

* Bu yazı merhum yazarın DÎA’da yer alan, “Oyun” (yıl: 2007, cilt: 34, sayfa: 15-16) ve “Eğlence” (yıl: 1994, cilt: 10, sayfa: 483-488) maddelerinden özetlenerek hazırlanmıştır.

doğancılık, çeşitli top oyunları ve süreklilik avları eski Türklerin başlıca eğlenceleriydi.

Binicilik hemen hemen bütün göçebe, hatta yerleşik milletlerin haz duyduğu bir meslektir. Türklerin eğlencelerinin büyük bölümü yarış, cirit ve çevgân gibi atla ilgili oyunlardan oluşurdu. Câhiliye devri Arapları arasında da at putlaştırılacak kadar önem kazanmış, Kitâbü'l-Hayl adıyla ata dair birçok eser yazılmıştır. At çeşitli hadislerde de önemli bir yer tutar. Hz. Peygamber, özel olarak yarış için hazırlanan atlar ve yük beygirleri arasında ayrı ayrı yarışlar düzenlemiş ve galip gelenleri ödüllendirmiştir (Buhârî, “Salât”, 41, “Cihâd”, 56, 57, 58; Müslim, “İmâre”, 95). Bazı rivayetlerden, develer arasında yapılan yarışlara zaman zaman Resûl-i Ekrem’in devesinin de katıldığı ve uzun süre birinci geldiği anlaşılmaktadır (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 8). Ok atma yarışları, gerek Câhiliye döneminin gerekse Asr-ı Saâdet’in önemli yarışlarındandı. Bir hadise göre atış müsabakaları ile at yarışları meleklerin de hazır bulunduğu eğlence türlerindendir (Müsned, IV, 146; Tirmizî, “Cihâd”, 11; Nesâî, “Hayl”, 8). Avcılık ve savaşa hazırlanma bakımından atıcılık faydalı kabul edilmiştir.

Arap toplumunun eğlenceleri arasında genellikle çocuklar, bazan büyükler tarafından oynanan oyunlar da vardır. Günümüzde oynanan çelik çomak oyunu Câhiliye şiirinde de geçmektedir. Kovalamaca, saklambaç, salıncağa binme gibi oyunlarla ceviz, celâhik (bir tür bilye), aşık ve küve (sopa ile oynanan bir tür top) gibi nesnelerle oynanan oyunlar o dönemde de yaygındı. Kız çocukları günlerini daha çok oyuncak bebekleriyle geçirirdi. Nitekim Hz. Âişe’nin oyuncak bebekleriyle ilgili rivayetler hadis kitaplarında yer almıştır (Buhârî, “Edeb”, 81; Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe” 81; İbn Sa’d, VIII, 59, 61, 66). Kuşçuluk geleneği o devirde de vardı, bu türden olmak üzere güvercin beslenir ve yarıştırlırdı. Sosyal refahın artmasıyla bu oyunların bir kısmının daha çok büyüklerin eğlencesi haline geldiği de bilinmektedir.

Resûl-i Ekrem’in bayram günü def çalıp mersiyeler

söyleyen câriyelere izin verdiği ve Habeşilerin mızraklarla yaptıkları gösteriyi Hz. Âişe ile birlikte seyrettiği rivayeti kaynaklarda yer almaktadır (Buhârî, “İdeyn”, 2, “Cihâd”, 81; Müslim, “İdeyn”, 16-20). Hatta “dirkele” veya “kals” denilen bu oyunları oynayan Habeşileri teşvik ettiği rivayet edilmektedir (Müsned, VI, 116; İbnü’l-Esîr, en-Nihâye, II, 114). Ayrıca onun, Es’ad b. Zürâre’nin kızını evlendirirken Ensar’ın eğlenceyi sevdiğini düşünerek def çalan ve şarkı söyleyen muganniyelerin gönderilip gönderilmediğini sorması düğünlerde eğlenmeye izin verdiğini göstermektedir. Sahâbeye dair eserlerde Erneb el-Muganniye, Hamâme el-Muganniye ve Füreyyâ bint Muavviz gibi def çalıp şarkı söyleyen bir kısım hanımların biyografilerine rastlanmaktadır. Bayramla ilgili hadislerden, bunların bir kısmının meslekleri şarkıcılık olmadığı halde bayram, düğün gibi vesilelerle düzenlenen eğlencelerde def çalıp şarkı söyledikleri anlaşılmaktadır. Esasen Arap kadınları, savaş meydanlarında orduyu teşvik için def çalıp kahramanlık şarkıları söylemeye alıştı.

Emevîler döneminde özellikle hükümdar sarayları ile zengin evlerinde mûsiki ve eğlence meclisleri çoğaldı. İlk halifeler daha çok şiire önem vermişken Emevîler döneminde şiirin yerini şarkı aldı.

Abbâsî halifelerinin büyük bir kısmı eğlenceye düşküncü. İlk Abbâsî halifesi Ebü’l-Abbâs es-Seffâh, eğlence meclislerinde başlangıçta kendisini eğlendiren nedimlerle arasında perde bulundurmaz, sevinç ve coşkusuna onların şahit olmasında bir sakınca görmezdi. Hârûnürreşîd de şarkıcı ve müzisyenlere çokça bahşiş verenlerdendi. Hârûnürreşîd İran geleneğine uyarak sanatkârları meslekî güçlerine göre sınıflandırmıştı. Osmanlılarda cülûs, doğum, sünnet, evlenme, bayram, kandil, hırka-i şerifin sergilenmesi, surre alayının yola çıkarılması vb. vesilelerle eğlenceler tertiplenirdi. Yapılan şenliklere genellikle “donanma” veya “sûr” denilirdi. “Sûriyye” yahut “sûrnâme” adı verilen manzum veya mensur eserler bu eğlence ve şenliklerin ihtişamı hakkında geniş bilgi vermektedir.

Osmanlılarda en muhteşem şenlikler şehzadelerin sünnetleri için yapılan sûr-i hıtânda görülür. Şehzadelerle veya zengin aile çocukları ile birlikte bu şenliklerde bazen binlere varan fakir çocuklar da sünnet ettirilirdi. Sünnet şenliklerinin süresi bir hafta ile iki ay arasında değişiyordu. Fâtih Sultan Mehmed’in oğulları Bayezid ve Mustafa için 1457 yılında Edirne’de düzenlenen şenlikler bir ay sürmüştür. Aylar süren hazırlıktan sonra padişahın devlet erkânını kabulü ile başlayıp belli bir programa göre devam eden eğlenceler cirit karşılaşmaları; çengilerin, tulumcuların, çemberbaz, şişebaz, cambaz, ateşbaz, tasbaz, gözbağcı, tiryaki gibi hüner sahiplerinin ve çeşitli hayvan terbiyecilerinin gösterileri; gölge oyunları; mehterlerin, oğlanların ve esnafın geçiş alayları; tersanelilerin savaş gösterileri, ip üstünde kalyonları savaştırmaları; havai fişekli gece gösterileri; at ve atıcılık yarışları; ziyafetler, kabuller ve hediye sunmalar şeklinde özetlenebilir. Bu düğünler sırasında şeyhülislâm, kadılar, imam ve hatipler, seyyidler ve şeyhler için ayrı ayrı şölenler tertiplenirdi. Günümüz sirklerinde bulunan çeşitli seyirlik oyunların hemen hepsi Osmanlı şenliklerinde yer alıyordu. Şenliklere katılan oyunculardan her birinin hünerine göre adı vardı. Evliya Çelebi bunları şöyle sıralar: Şebbaz yani hayâl-i zılcıyan, hayâl-i zıll-i tasvirciyan, kuklabaz, başkuklabaz, zûrbaz, kûzebaz, çanakbaz, sinibaz, kâsebaz, perendebaz, kâğıdbaz, kadehbaz, hokkabaz, beyzabaz, külehbaz, yuvarlakbaz, âyinebaz, çerhbaz, şemşîrbaz, pâçlebaz, sürmebaz, maymunbaz, köpekbaz, ayubaz, himarbaz, yılanbaz. Bunlar karagöz oynatan, alet ve hayvanlarla gösteri yapan kimselerdi. Evliya Çelebi ayrıca bu oyuncuların hünerlerini nasıl sergiledikleri hususunda da ayrıntılı bilgi vermektedir.

Osmanlı eğlencelerinde söz sanatlarının da büyük önemi vardı. Meddahlık, karagöz ve kuklanın bir bölümü ile hokkabazlık ve orta oyunu bütünüyle söz ve ifade gücüne dayanıyordu. Nitekim orta oyununun bir adı da “meydân-ı sühân”dı. Osmanlılarda evlenmeler sırasında düzenlenen ve “sûr-i cihâz” adı verilen şenlikler de sünnet eğlencelerine benzemektedir.

Eğlencelerin toplum psikolojisi açısından büyük bir önem taşıdığı inkâr edilemez. Hz. Peygamber’in kadın erkek herkesin bayramlara katılmasını, elbisesi olmayanların dahi arkadaşlarından ödünç alarak bunu mutlaka gerçekleştirmelerini emretmesi dikkat çekicidir (Buhârî, “İdeyn”, 20).

Gerek Hz. Peygamber’in zaman zaman bazı eğlenceleri seyretmesi, ashabını bayram ve düğün gibi özel günlerde eğlencelere teşvik etmesi, hatta düzenlenen eğlenceleri durdurmak isteyenlere engel olması, gerek daha sonraki dönemlerde birçok âlimin aynı yöndeki görüş ve fetvaları ve gerekse bütün İslâm tarihi boyunca müslüman toplumların kendi örflerine göre değişik şekillerde eğlenceler düzenlemesi, ilke olarak eğlencenin meşrû ve mubah olduğunu göstermektedir. Buna aykırı görüş ve fetvalar hem genel İslâmî yaklaşımla ve tarihî uygulama ile hem de psikolojik ve sosyal bir varlık olarak insan gerçeğiyle bağdaşmamaktadır. Bununla birlikte diğer alanlarda olduğu gibi eğlencede de niyet, amaç ve davranış biçimi bakımından İslâm düşüncesi ve ahlâkının ölçü alınması ve din kurallarına uyulması gerektiğinde şüphe yoktur. İslâmî âdâba ve genel ahlâk kurallarına uygun düşmesi, içki, kumar, fuhuş gibi dinin haram kıldığı şeylerden arınmış olması şartıyla oyun, mûsikî ve yarış türünden eğlencelerin meşrû sayılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple İslâmî ölçülere göre müstehcen sayılabilecek, doğrudan ya da dolaylı olarak İslâm dinini, bu dinin itikad, ibadet, ahlâk esaslarını, düşünce ve hayat tarzını, üstün şahsiyetlerini, kurumlarını ve şiarlarını tahrif ve tezyife yönelecek her türlü eğlence gayr-i meşrûdur. Ayrıca İslâm dininin dokunulmaz saydığı ve genellikle ırz kavramıyla ifade edilen insanların mânevî şahsiyetlerini, namus, şeref ve diğer kişilik haklarını hedef alan eğlenceler de meşrû ve mubah sayılamaz. Nihayet eğlenceyi bir dinlenme ve rahatlama aracı olmanın ötesine taşıyarak insanların din ve dünya hayatıyla ilgili faaliyetlerinde etkinlik ve verimliliklerini zaafa uğratan olumsuz bir âmil haline getirmek de İslâm dininin eğlenceyle ilgili müsamaha sınırını aşar. ■

LEHV, LAİB VE METÂ OLARAK DÜNYA

Lütfi BERGEN

Kur'an'da inanan, inanmayan, günahkâr (fâsık, zalim, mücrim) ve inanmış görünen (münafık) tiplerin davranış kalıplarına dair bilgilendirmeler yapılmaktadır. Kur'an, ikincil bir vasıflandırma biçimi olarak zengin zümre/bireylerle fakir zümre/bireylerin davranış kalıplarına yer vermektedir. Bu ikinci grup vasıflandırma Batılı bilgi açısından sosyoloji disiplininin konusudur. Batılı bilginin araştırma alanında ortaya çıkan yargılar/bilgiler ile İslâm vahyinin bireysel ve toplumsal olgularına dair vasıflandırmaları holistik (bütüncül) bir bilinçle yeniden değerlendirilebilir mi? Aşağıda bu sorunun cevabı araştırılacaktır.

I. Oyun ve Eğlence Olgusunun Anlamlandırılması

Kur'an'da "oyun-eğlence" kavramlarını muhtevî ayetleri üç farklı konuya işareti bakımından tasnif etmek gerekir. Bu tasniflerden birincisi, dünya hayatının geçiciliği ve toplumların sekülerleşme (dünyevileşme) temayülü

hakkındadır. Bu grup ayetlerde kulların dünyayı mal yarışı, kibir mekânı, evlatlarla övünme yeri haline dönüştürmelerine dair tasvirlerle yer verilir: *"Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. Ahiret hayatı ise Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır."*¹; *"Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir."*²; *"Bilin ki dünya hayatı bir oyun, bir oyalanma, bir süs, mallar ve çocuklarla övünme yarışından ibarettir."*³; *"Muhakkak ki dünya hayatı bir oyun ve eğlencedir. Ve eğer âmenû olursanız ve takva sahibi olursanız size ecirleriniz verilir."*⁴

İkinci tasnife müsait ayetler ise, bir yandan kâfirlerin dine itiraz etmesi, tevhid üzere yaşamaya muarız olması ile diğer yandan onların İslâm vahyinin hayatı inşa etmesine iktisadî yapılarıyla itiraz halini tasvir etmektedir. Böylece dine karşı oyun-eğlence, yeni ve düşmanlıkla kimlik kazanan bir din haline getirilir; üstelik bunun sosyal yapıyı belirleyen iktisadî araçlarla tesis edildiği gösterilir: *"Onlar dinlerini bir*

“Johan Huizinga, insanı doğuştan ‘homo ludens’ yani ‘oyun oynayan’ olarak kavrar ve oyunun toplumsal işlevi bulunduğuna işaret eder. Huizinga, oyunun kültürden daha eski olduğunu, oyunun her halükârda bir insan toplumunun varlığını gerektirdiğini söyler. Huizinga’ya göre insan toplumunun ilk büyük faaliyetleri oyunla iç içedir.”

*eğlence ve oyun yerine koydular ve dünya hayatı kendilerini aldattı."*⁵; *"Onlar bir kazanç veya bir eğlence gördüklerinde, seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler. De ki: Allah katında olan, eğlenceden de kazançtan da hayırlıdır."*⁶; *"Sen, bize hakkı mı getirdin yoksa sen (bizimle) oyun mu oynuyorsun? dediler."*⁷

Üçüncü tasnifi sağlayan ayet ise Allah'ın nazarından dünyanın tanımını vermektedir: *"Biz; yeri, göğü ve ikisinin arasındaki şeyleri, oyun (laib) olsun diye yaratmadık."*⁸ Bu ayette Allah dünya hayatının insanlara başıboş kalmaları için bahşedilmediğini ikaz eder. İnsanın hayatını yer-gök ve bu ikisi arasındaki şeylerle irtibatlı bir anlam dünyasına çeker. Bu son derece ilginçtir; zira Allah olan bitenin "oyun" ve varlıkların ise "oyuncak" olmadığına işaretle âdetâ insan cinsinin kendisine biçtiği konumla kurduğu siyasal/iktisadî/sosyal sistemleri "oyun" kılmasını ve diğer varlıklara "oyuncak" muamelesi yapmasını eleştirir.

Johan Huizinga, insanı doğuştan "homo ludens" yani "oyun oynayan" olarak kavrar ve oyunun toplumsal işlevi bulunduğuna işaret eder. Huizinga, oyunun kültürden daha eski olduğunu, oyunun her halükârda bir insan toplumunun varlığını gerektirdiğini söyler. Huizinga'ya göre insan toplumunun ilk büyük faaliyetleri oyunla iç içedir. İnsan, dili sayesinde nesneleri ayırmakta, tanımlamakta, fark etmekte; tek kelimeyle, adlandırmaktadır. Soyutun her ifadesinde bir simge vardır ve her simge de bir kelime oyunu içermektedir. İlkel topluluk, kendine dünyanın esenliğini güvenceye alma olanağı sağlayan kutsal ayinlerini, adaklarını, bağışlarını ve törenlerini, basit oyunlar biçiminde gerçekleştirmektedir. Düzen ve hukuk, ticaret ve endüstri, sanat ve zanaat, şiir, bilgelik ve bilim gibi uzmanlaş-

maların kökleri oynasal eylem alanındadır. Müellife göre oyunu kültürün içinde, bizzat kültürden önce var olan, kültüre eşlik eden ve bu kültüre başlangıcından içinde yaşadığımız döneme kadar damgasını vuran, verili bir bizatihilik olarak buluruz. Oyunun mevcudiyetiyle her yerde, "gündelik" hayattan farklılaşan belirlenmiş bir eylem niteliği olarak karşılaşırız. Oyun, faaliyet biçimi olarak, anlam yüklü biçim olarak, toplumsal işlev olarak, toplumsal yapı olarak, çok sayıda ki somut biçimleri içinde ele alınmalıdır.⁹

Huizinga, kitabının "Kültür Yaratıcı İşlev Olarak Oyun ve Müsabaka" başlıklı bölümünde "Kültür oyun biçiminde doğar, kültür başlangıçtan itibaren oynanan bir şeydir. Örneğin av gibi doğrudan hayatî ihtiyaçların giderilmesini hedefleyen faaliyetler bile, arkaik toplulukta kolaylıkla oyun biçimine bürünmektedirler."¹⁰ der. Toplumsal hayat, oyunlar tarafından temsil edilen yüksek bir saygınlık veren biyoloji-üstü biçimler halinde açığa çıkmaktadır. Oyunun kültüre dönüşüğünü değil kültürün ilk aşamalarından itibaren bir oyunun çizgilerini taşıdığını, oyun biçimleri altında ve oyun ortamında geliştiğini anlamak gerektiğini ifade eder. Kültür ile oyun bağlantısı, özellikle toplumsal oyunun üst biçimlerinde, yani bu oyunun bir topluluğun veya bir grubun veyahut karşılıklı olarak iki grubun kurallı eylemiyle ilişkili olduğu yerde aranmalıdır. Bireyin tek başına oynadığı oyun, kültür için ancak sınırlı ölçüde verimlidir. Grup halindeki oyunun bütün temel faktörleri, mücadele, temsil, tahrik, gösteriş, taklit, kısıtlayıcı kurallardan oluşur. Üstelik grup oyunlarının bu dinamikleri hayvanlar âleminde de görülür. Kargalar uçuş yarışını yapmakta, güzel ötüşlü kuşlar melodi üretmekte, diğerleri yuvalarını süslemektedir. Demek ki, yarışma ve temsil, hoşça vakit

geçirme biçimi olarak, kültürden kaynaklanmamakta, ondan önce gelmektedir. Grup halindeki oyun, çok büyük bir bölümü itibariyle, zıtlaşmalı bir karakter sunmaktadır. Oyun, her zaman başarı sorununu içermektedir. Oyun, kazanç beklentisine cevap vermektedir. Bir oyunun veya bir yarışın sonucu, yalnızca oyun alanına oyuncu veya seyirci olarak girip, kurallarını kabul edenler için öneme sahiptir. Katılmanın verdiği tatmin, varlıkları zorunlu olmasa bile, seyircilerin varlığıyla artmaktadır. Başarı, galibin öteki karşısında ün sağlamasına olanak vermektedir. Huizinga, “agôn içgüdü”nden bahsederek “kazanmanın tadı”na vurgu yapmaktadır. Bir şey için yarışılmakta veya oynanmaktadır. Zafere, onun tadını çıkartmaya olanak veren birçok şey eşlik etmektedir. Öncelikle grup alkışlar ve övgülerle zaferi kutlamaktadır. Onur, itibar ve prestij ise bunun uzun ömürlü sonuçlarına dönüşmektedir.¹¹

Kur’an’daki eğlence-oyun (lehv-laib), ilahî beyanın sosyal hayatı belirlemesinin önündeki engelleri gösteren “sekülerleşmeyi” ve “sistemantik din dışılığı” ifşa

etmenin kavramları olarak zikredilmiş gibidir. Dolayısıyla eğlence-oyun (lehv-laib) olgusunun, vahyin öngördüğü hayatı yaşamakta “din” ile rekabete girme temayülünün iki vechesi olarak Kur’an tarafından yargılandığı ifade edilebilir. Vahiyle muarız olmayan bir eğlence-oyun kültürü ise Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından tasdik edilmiştir.

Abdussamet Varlı’ya ait bir tez çalışmasında Kur’an’daki oyun-eğlence kavramlarını içeren ayetler, dünya-ahiret hayatı dengesini gözetme kaygısıyla yorumlanmıştır. Müfessirler dünya hayatının amellerini ikiye ayırmıştır. İnsana hiçbir hayır ve faydası bulunmayan, oyun ve eğlence sayılabilecek ameller katıksız dünya işleri olup, insanların eylemleri çoğunlukla bu grubun içine girer. İkinci tür ameller ise, “oyalanma ve oyun”un söz konusu olmadığı, hayırlı ve takva sahibi kişilerin yaptıkları ahiret amelleridir. Müfessirler birinci grup amelleri kökten reddetme noktasına gelmezler, uhrevî saadetleri kazanma yolunun da dünya hayatından geçtiğini dile getirirler.¹²

Abdüssamet Varlı, yukarıda meallerine yer verdiğimiz ayetlerin tefsirinde müfessirlerin çoğunluğunun dünyevî saadet ve nimetlerin büyük eksiklik ve kusurla muttasıf olduğunu düşündüklerini belirtir. Kurtûbî’nin, “dünya hayatının, uyuyanın rüyası gibi olduğunu, devamlı olmayan bir hayatın hayırlı olamayacağını” söylediğini, Beydavî’nin, “oyun ve eğlence amellerinin, insanı ebedi menfaatlerini elde etmekten, hakiki lezzetleri tatmaktan alıkoyan her şey olduğunu” belirttiğini; Sabunî’nin, “dünya hayatı, bâtılla dolu olması gurur ve aldanış sebebi olması ve de fânî

oluşu sebebiyle değersiz” saydığını; Bursevî’nin “dünyanın oyun ve eğlence olarak değerlendirilmesinin, sırf dünyaya ait işler için olduğunu, bu gibi işlerin insanı oyalayıp ebedî lezzete sebep olan iman ve salih amelden alıkoyduğunu ve uzaklaştırdığını, bu sebeple de dünya hayatından kastın, kişiyi Allah’ı anmaktan alıkoyan her şey olduğunu” düşündüğünü ifade eder.¹³

Diğer taraftan, İbn Abbas’tan “Allah, ayette şirk ve nifak ehlinin hayatını kastetmiştir. Bu kişilerin hayatının bu şekilde nitelendirilmesinin sebebi şudur: Mü’minin yaşayışında salih ameller bulunduğundan, onun hayatı oyun ve oyalanma olamaz.” görüşünü nakleder. Fethu’l-Beyan müellifi El-Kınvecî’nin, “Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir.” ayetinin, kâfirlerin “bizim için sadece bu dünya hayatı var” demelerine bir yalanlama olarak indirildiğini, “oyunun eğlence ile aynı şeyler olduğunu, insanın helak olmasına sebep olan şeylerin bütünü için kullanıldığını” düşündüğünü ifade eder. Varlı, böylece “oyun-eğlence” ayetlerinin tefsirinde iki görüşün bulunduğunu, bunlardan birinin “oyun ve eğlence diye nitelendirilen hayattan maksat, kâfirin hayatıdır” görüşünü kabul ettiğini, diğerinin “ayetlerin

“Kur’an’daki eğlence-oyun (lehv-laib), ilahî beyanın sosyal hayatı belirlemesinin önündeki engelleri gösteren ‘sekülerleşmeyi’ ve ‘sistemantik din dışılığı’ ifşa etmenin kavramları olarak zikredilmiş gibidir. Dolayısıyla eğlence-oyun (lehv-laib) olgusunun, vahyin öngördüğü hayatı yaşamakta ‘din’ ile rekabete girme temayülünün iki vechesi olarak Kur’an tarafından yargılandığı ifade edilebilir.”

mü’min-kâfir ayrımı yapmaksızın, umumi bir mânâ’yı kast ettiği fikrinde olduklarını belirtir.¹⁴ Bu tasnifleme, farklı bir yaklaşımdan hareketle oyun-eğlence ayetlerinin “sistemantik İslâm karşıtlığı” ve “dünyevileşme”yi ifade ettiğine dair görüşümüze yaklaşılmaktadır. Bu cümleden hareket ederek “eğlence-oyun”, kategorik bir “dışlama”nın konusu olduğu gibi, müslümanları da içine alan dünyevileşmenin-sekülerleşmenin kavramsal zemini sayılmalıdır.

Bu iki kavram, Batılı sosyologların modern toplum eleştirisi kapsamında geliştirdiği

“gösteri toplumu”, “karnaval toplumu”, “performans toplumu”, “tüketim toplumu”, “gözetim/panoptikon toplumu”, “ağ toplumu”, “teşhir toplumu” gibi kavramlarla bütünlüştük olarak ele alınabilecektir.

Eğer eğlence-oyun (lehv-laib) kavramları işaret ettiğimiz bağlamda araştırma konusu edilebilirse Türk sosyolojisi, sadece Batılı sosyologların kendi toplumlarının yapısını çözme/anlamlandırma/yeniden inşa etme kapsamındaki paradigmalarını Doğu toplumlarına aktarma kompleksinden kurtulabilecek ve günümüz insanlığının toplumsal yapılarını analiz edebilecek anahtar kavramlara ulaşabilecektir. Dolayısıyla Türkiye’de “İslâm sosyolojisi” adlandırması altında başlamış ama yarım kalmış bir bilgi disiplini, eğer yeni bir paradigmadan hareketle ele alınırsa, sosyal felsefe kategorilerinin müslümanlara has nazar (gözetleme)/basiret (kalbin açılması) tasavvuru içinde kavramlaştırılmasını sağlayabilecektir. Böyle bir araştırma metodu, Batı toplumunun analizini yapan Batılı sosyal bilimcilerin kavramlarının, Kur’an’ın ehl-i kitap ve müşrik toplumları tasvir ederken kullandığı kavramlar esas alınarak tahlil edilmesiyle hayata geçebilecektir.

Bu durumda cahiliye toplumunda eğlence-oyun (lehv-laib)’in Kur’an ve Peygamber karşısında kendini nasıl konumladığı tespiti yapılarak modern cahiliye toplumunda benzer sistematik organizasyonların bulunup bulunmadığı hususu “İslâm sosyolojisi”nin araştırma ve kavramlaştırma konusu kılınmalıdır.

Geçmiş dönemde İslâm sosyolojisini bir bilgi disiplini olarak gündeme getiren Ali Şeriatî, bu disiplinin amacını “toplumların değişmesini ve kalkınmasını sağlayan temel etkeni tespit etmek” olarak belirlemişti. Şeriatî’ye göre müslüman toplumbilimin ikinci bir araştırma konusu da “Toplumun değişmesini ve gelişmesini sağlayan temel etken, tarihin motoru olan temel güç nedir?” sorusuyla ilgiliydi.¹⁵ Böylece Ali Şeriatî, sosyal değişimin “öncü kadrosu” meselesini tıpkı Marksistlerin “devrimin motoru proletaryadır” görüşlerine benzer şekilde ele almaktaydı. Ali Şeriatî’ye göre ziraat mühendisinin nesnesi olan bitkileri belirleyen bir “doğal yasa” bulunmaktadır. Mühendis bu yasaları değiştiremez ise de yeni bilimsel buluşlarla bitkibilimin kanunlarını kendi amaçları doğrultusunda kullanabilir¹⁶. Şeriatî, Kur’an’ın toplumda da benzer yasalar bulunduğunu beyan ettiğini, insanların sosyal yasaları keşfederek determinizmden kurtulmalarını, insanın hür ve irade sahibi olarak toplum kurallarına müdahale etmesi gerektiğini ifade etmiş¹⁷, böylece sosyolojinin amacını cebriye ve kaderiye gibi akımların arasında bir vasatta “değişme yasalarının keşfi ile değişim hareketinin önder kadrosu” meselesine bağlamıştı.

Oysa Kur’an’daki oyun-eğlence tasviri, kalkınma problemini esas alan değişimin de dünyevî bir olgu olduğu imâsındadır. Bu anlamıyla Şeriatî’nin müslüman toplumların gelişme/ilerleme mitinin faal kadrosu oyun-eğlence (laib-lehv) faaliyetinin muhtevâsından düşmemektedir.

II. Oyun-Eğlence Kavramları

Bir Açıklama Modeli Kurabilir mi?

Batıda toplum yapılarını açıklayan kavramlaştırmalar yapılmaktadır. Örneğin Lyotard-“postmodern toplum”, Neil Postman-“teknopoli”, Baudrillard-

“tüketim toplumu”, Debord-“gösteri toplumu”, Byung Chul Han-“şeffaflık toplumu-teşhir toplumu-performans toplumu-yorgunluk toplumu”, Foucault-“gözetim toplumu”, Ivan Illich-“şenlikli toplum”, Castells ve Dijk-“ağ toplumu” kavramlarını teklif etmektedir.

Müslüman düşünürler gerek kendi toplumlarını gerekse Batı toplumlarını referans aldıkları değerlerin sözlük dağarcığından istifade ederek analiz etmektedir. Birinci bölümde de görüldüğü üzere İslâmî teorileştirme, oyun-eğlence ayetlerinin dünyayı lanetlemediğini, oyun-eğlencenin hevânın eylemi olarak tanımlandığını ifade ederek, nefsin kötü arzuları için dini ve dünyayı kullanmaktan sakındırılması gerektiğini amaçlayan bir söylem ve usul geliştirmiştir.

Müslüman mütefekkirlerin ikinci bir yönelim olarak dinin maneviyatından istifade ederek gelişme-ilerleme mitini gerçekleştirmeyi amaçlayan “sosyal değişme teorisi” üzerinde durduğundan da bahsedilebilecektir. Bu yaklaşımda dünyayı, “kâfirlere verilmiş oyun-eğlence” nazarıyla ele alan düşüncelere itiraz edilir ve dünyanın müslümanlara emanet edildiği fikrinden hareketle mesuliyet yüklenmenin gerekliliği vurgulanır. Her iki yaklaşım da oyun-eğlence meselesine ferdin insan-ı kâmil çabasına engeller çıkaran vasıfları bakımından nazar etmektedir.

Oysa Batı’da birey ele alınırken toplumsal hayatın içindeki yeri unutulmamaktadır. Guy Debord’un “gösteri toplumu” kavramlaştırması insanın ferdi tekamülünü kesen yapısal sistemin kurbanı olduğu fikrini kuvvetlendiren bir yaklaşım geliştirmektedir: “Gösteri kendini hem bizzat toplum olarak hem toplumun parçası olarak hem de bir birleştirme aracı olarak sunar. Gösteri, toplumun bir parçası olarak (...) bütün bakış ve bilinçleri bir araya getiren sektördür. Bu sektör ayrı olduğundan, aldatılmış bakışın ve yanlış bilincin yeridir. Gerçekleştirdiği birleşme genelleştirilmiş ayrılığın resmî dilinden başka bir şey değildir. Gösteri bir imajlar toplamı değil kişiler arasında var olan ve imajların dolayımından geçen toplumsal bir ilişkidir.” Debord,

gösterinin (“seyirlik oyun” da diyebiliriz), “temelden totolojik karaktere sahip olduğunu, araçlarının aynı zamanda amaç haline geldiğini” ifade eder. “Gösteri, modern edilgenlik imparatorluğunun asla batmayan güneşidir (...) Gösteri, kendisinden başka hiçbir şeye varmak istemez.” Bu anlamıyla “gösteri” hâkim iktisadın imajıdır.¹⁸

Debord’a göre gösteri, toplumsal iş bölümünün kurumsallaşması ve sınıfların oluşması bakımından işlevselleşir ve “ilk kutsal seyirlik” dahil, iktidarın varlığını baştan beri gizleyen mitsel düzeni oluşturur. Dolayısıyla kitleden ayrılmış her iktidar aslında “gösterisel”dir. Gösteri, kendi kendisinin ürünüdür ve kurallarını kendi koyar. İzleyici ne kadar çok seyrederse o kadar az yaşar. İzleyici hiçbir yerde kendini evinde hissedemez, çünkü gösteri her yerdedir. Emekçinin üretim başarısı, kendisine ait olanı değil kendinden bağımsız bir gücü üretir. Üreticinin dünyasına ait bütün mekân, yabancılaşmış ürünlerinin birikmesiyle birlikte yabancı haline gelir. Toplumdaki gösteri, somut bir yabancılaşma imalatına yol açar ve bu özgül üretimin de iktisadî yayılmasını sağlar. Gösteri tecrit üzerine kuruludur; ekonomik sistem de bu nedenle döngüsel tecrit üretimi olur. Otomobilden televizyona kadar gösteri sisteminin seçtiği bütün metalar aynı zamanda “yalnız kalabalıklar”ın tecrit koşullarını sürekli güçlendirmek üzere sistemin kullandığı silahlardır. Gösterinin kaynağı dünyanın birliğinin kaybedilmesidir. Zira bireyler dünyanın üzerinde var olmalarına karşın kendilerini duyumsal olarak kabul ettiren bir imajlar dünyasında meta fetişisti olarak yerleşir. Meta fetişizmi hem duyumsal şeyler hem de duyum üstü şeyler tarafından toplumun tahakküm altına alınması demektir. Emekçinin yaşamı kendi el emeğinin ürünü olduğu ölçüde Tanrısal olarak sahip olduğu yaşamdan ayrı düşecektir.¹⁹

Batı sosyolojisinde özellikle kapitalist toplumun eleştirisi veya analizi bağlamında üretilen pek çok fikir, dünya hayatının mülk/para/shêhvet/yarış gibi hazlarına işaret eder. Georg Simmel de “Cimri ve

Savurgan” başlıklı makalesinde hazların peşindeki insanların dünyasallaşmaları hakkında tespitler yapar: Savurganın hayatına da cimrininkiyle aynı şeytanî formül damgasını vurulmuştur. Elde edilen her haz asla tatmin edilemeyecek başka bir haz arzusunu uyandırır. Bu arzu asla tatmin edilemez; çünkü hazzın peşine, kendini araçlarla ve doyum öncesi anla kısıtlayan bir biçim içinde düşülmektedir. Cimrinin amaç bilinci ile araç bilinci arasında mesafe vardır. Savurganın rasyonel hareketi, sanki gerçek hedef burasıymış gibi görünür. Görünüşte davranışları taban tabana zıt olmasına rağmen iki tip arasında özdeşlik vardır. Düzenleyici ve esaslı bir amacın olmayışı yüzünden aynı ölçüde manasız iki eğilim arasında gidip gelme keyfiyeti doğar. Bu da cimrilikle müsrifliğin çoğunlukla aynı kişide (bazen farklı çıkar alanlarında, bazen de farklı hâlet-i ruhiyelerle bağlantılı olarak) görüldüğünü açıklar.²⁰ Simmel’in cimri-savurgan özdeşliğine dair vurgusunun, “potlatch” kavramını yarışma fikri ile hukukun yaratılması arasındaki bağa işaret ederek kavrayan Huizinga’nın yaklaşımına dahil edilerek okunması “oyun-eğlence”yi daha boyutlu olarak anlamamız açısından faydalıdır.

Byung Chul Han, Simmel’in metropol insanları hakkındaki yargılarını daha farklı bir alanda yeniden anlamlandırabilmemizi sağlayacak başka bir “kavram ağı” teklif eder. Byung Chul Han’a göre modern metropol insanı Bentham’ın panoptikon (gözetleme) kulesinin muhatabı olan “kontrol toplumu” olmaktan çıkarılmıştır. Artık çökmekte olan “denetim toplumu” değerlerinin yerine “performans toplumu” veya “şeffaflık toplumu” geçmektedir. Şeffaflık/performans

“Şeffaflık/performans toplumunda dürüstlük, doğruluk, güven (emniyet) gibi ahlâkî değerler giderek önemini yitirir. Şeffaflık zorlaması performans/başarı öznesi olma bilinciyle doğar ve bireyi dışardan çalışmaya zorlayan bir tahakküm merciine bağlı olarak doğmaz. Performans öznesi, özgür, kendisi tarafından oluşturulmuş bir mecburiyete kendini tabi kılmaktadır. Şeffaflık, kendini teşhir edecek bireyin görünerek oyuncuya dönüşmesidir ve bu ahlâkî bir buyruk gibi algılanmaktadır.”

min eden bu panoptik gözetime gönüllü olarak teslim olurlar; yani, kendini özgürlük alanı olarak sunan Google ve benzeri sosyal ağlara gönüllü olarak teslim ederler. Gözetleme, kitleselleşmiş internet seyircisinin panoptik bakışı olunca bireyler kendilerini soyarak ve teşhir ederek dijital oyunun kuruluşuna bilerek katkıda bulunmaktan alamaz. Bu noktada artık iletişim, ticaret, özgürlük, kontrol aynı şey haline gelir. Üretim ilişkilerinin karşılıklı şeffaflığı tüketicilere açık hale getirmesiyle toplumsalın sömürülmesi, toplumsal olanın değersizleştirilip “işlemselleştirilmesi” sağlanır.²¹ Byung Chul Han, Arendt’in yazdıklarına referans verir: Edim, aktif olarak yeni süreçlere yol açmaktadır. Modern insan, edilgen olarak anonim hayat sürecinin insafına bırakılmıştır. Hatta düşünmek bile beynin bir fonksiyonuna (hesaplamaya) indirgenir. Bütün insanî yetiler misli görülmemiş şekilde cesurca aktifleştirilir ve ölümcül bir pasiflikte biter. Modern zamanda birey yaşamı, türün egemen olduğu yaşam süreci tarafın-

dan yutulur. Tek ve aktif bireysel karar, insanın görevini daha iyi yerine getirebilmek için “kendi bireyselliğinden vazgeçmek” haline dönüşür. Çalışmanın mutlaklaştırılmasıyla ilerleme miti birbirine bağlanır. Arendt, insanın kendisini Darwin’den beri atası (aslı) olarak kabul ettiği hayvan türüne (animal laborans) dönüşmeye başladığının uyarı sinyalleri verdiğini söyler. Çalışma toplumu kendini performans ve aktiflik toplumuna dönüştürmüştür. Geç-modern animal laborans, patlama noktasına kadar egoyla donatılmış, bireyselliğinden vazgeçip tamamıyla hayvan olmaya bırakılmışlığına erişmeye koşullanmıştır. Bu performans artık hayvanî olandan daha başkadır; hiperaktif ve hiper-nörotiktir. Byung Chul Han, Arendt’in ikazlarından hareketle geç-modernde her insanî edimin neden çalışma standartları açısından değerlendirildiğini, bu konuda neden asabi bir telaş olduğunu sorar ve cevap ister. Yalnızca Tanrı’ya ve öte dünyaya değil gerçekliğin kendisine karşı inanç yitirilmiştir. Bu durum insan hayatını köktenci şekilde “geçici” kılmıştır.²²

Byung Chul Han’ın dünyanın geçiciliğine dair ifadelerinin, Kur’an’ın oyun-eğlence kavramlarına dair işaretiyle birlikte okunması mümkün gibidir: “İnsanlara, kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, davarlar, ekinler kabilinden şehvât sevgisi bezendi; fakat bunlar dünya hayatın geçici metâdır. Halbuki Allah, âkıbet güzelliği onun yanındadır.”²³ veya “Her nefis, ölümü tadıcıdır ve lâkin ecirleriniz (amellerinizin karşılığı) kıyamet günü ödenir. O vakit kim ateşten uzaklaştırılır ve cennete sokulursa o takdirde o kurtulmuştur. Dünya hayatı, aldatıcı metâdan başka bir şey değildir.”²⁴

Bir diğer ayette ise dünya sistemini tesis eden egemenlerin kendilerine verilmiş paylarla zenginlik, debdebe içinde olmalarının bir aldatmaca, ilahî tuzak sayılması gerektiği belirtilir: “İnkâr edenlere dünya hayatı süslü gösterildi. Onlar iman edenlerle alay etmektedirler. Allah’a karşı gelmekten sakınanlar ise, kıyamet günü bunların üstündedir. Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.”²⁵ Böylece Kasas 60’daki “ve zinetuhâ” kelimesiyle Bakara 212’deki “Zuyyine lillezîne keferû”

kalıbı ilişkilendirilir. “Keferû” olanların bu hallerinin müslümanları aldatmaması gerektiği ise başka bir ayette ihtar edilir: “Lâ yeğurranneke tekallubullezîne keferû filbilâd/Ayetleri örtenlerin kentlerde dolaşması seni aldatmasın.”²⁶ Ardından gelen ayet bu nimetlerin geçiciliğini beyan eder: “Metâun kalîlun/Bu, azıcık bir faydalanmadan ibarettir.”²⁷ Anlaşılacağı üzere Kur’an’daki semantik, oyun-eğlence kavramlarını başka kavramlarla ilişkilendirerek anlamayı zaruri kılmaktadır. Batı sosyolojisindeki farklı kuramcılarının yıllara varan gözlemlerini bu bakımdan yerde ve gökteki delilleri ortaya çıkaran bir arkeolojik kazı gibi görmek mümkün gibidir.

Batı sosyolojisinde temel yönelim İslâm vahyinin eğlence-oyun (lehv-laib) kavramlarının işaret ettiği olguları gösterebilecek gözlemlere dayanır. Ancak Batı sosyolojisinde gözlemlerin şemsiye kavramlarına sahip olamamak anlamında bir mahrumiyetten bahsedilebilecektir. Dolayısıyla yeni bir sosyoloji metodu ihtiyacı belirmektedir.

Mâtürîdî’nin bilgi teorisinde bilgi kaynakları duyular, akıl ve hislerden oluşmaktadır.²⁸ Dinin öğrenilmesinde nakil-haber (sem’iyyât); akıl (akliyyât); duyular (hissiyyat) esas olup, bu üç yoldan biriyle elde edilen bilgi kesindir. Mâtürîdî’ye göre akıl dinin kaynağıdır, haber ve vahiy şeriatın kaynağıdır. Din, inanılan şeydir; şeriat ise ahkâm, emir, amel, farz ve nehiylerdir. Allah vahiy göndermese dahi insanlar İslâm dinine akılla inanmak zorundadır. Ancak akıl, Allah’ın emir ve yasaklarını bilemeyeceği, helal-haram koyamayacağı, farzları belirleyemeyeceği için peygamberlere muhtaçtır. Şeriatın kaynağı vahiydir.²⁹

Mâtürîdî, haberi de (sem’iyyât) üçe ayırır: Resûlün haberi (haberu’r-Resûl); Resûlden gelen haber (haber mine’r-Resûl); genel haberler. Haberu’r-Resûl, Peygamber’in Allah’tan getirdiği doğru haberlerdir (haber-i sâdık). Haber mine’r-Resûl ise âhad ve mütevatir haber ayrımı yapılarak tasnif edilmiştir. Eğer haberin yalan olmasına hiçbir şekilde ihtimal verilmiyorsa, bu haber Peygamber’in haberi (mütevatir)

gibidir. Âhad haber ise Hz. Muhammed'den geldiği konusunda mütevatir hadisler derecesine çıkamayan ve kesin tanıklık edilemeyen haberler olarak tanımlanmaktadır. Mâtürîdî, ilmi, amel ilmi (‘ilmü’l-amel) ve şehadet ilmi (‘ilmü’ş-şehâde) olarak ikiye ayırmakta ve âhâd haberlerin itikadî (şehâdet) konularda değil amelî konularda bilgi değeri taşıdığını savunmaktadır. Genel haber bilgisi ise, tarih, coğrafya, neseb, sanat, siyaset, dil ve diğer konularla ilgili bilgi veren haberlerdir³⁰. Onun bu alan ayrıştırması, bilinenler (mâlûmat) ve varolanların (mevcudât) bilgisini elde etmek için geliştirilen bir yöntem olarak görülebilir. Bazı şeylerin bilgisi sadece akılla, bazı şeylerin bilgisi sadece haber ile bazılarının ise yalnızca duyularla bilinir. Bu nedenle hiçbir bilgi kaynağının görevini bir diğeri yapmaz ve biri diğerinin yerini dolduramaz.³¹

Müslüman toplumların sosyologları Batılı sosyologların kendi toplumlarına yönelik nazarlarını Mâtürîdî'nin bilgi teorisini metodolojik bir araç ola-

“ Batı sosyolojisi, ‘küçük insanın’ kapitalizm ve modernizm baskısı altında çıkış bulamadığı hususunda gözlem sahibidir. Ancak bu kısıkaçtan çıkışa dair bir teklif getirememekte, dünyaya kapılmamayı sağlayacak bir tutamak gösterememektedir. Müslüman düşünürler ise dünya hayatının geçiciliği vurgularına rağmen dünya hayatına dair gözlemde bulunmamış görünmektedir.”

arak kullanarak bilginin kaynağı olarak değerlendirmelidir. Batı, 1492'den itibaren gerek kendi nüfus coğrafyasında gerekse Batı dışı toplumsal coğrafyada modernleşme atağı içinde sistematik bir çalışma içindedir. Günümüze dek müslüman aydınlar Batı'nın ilim ve teknolojisini İslâm toplumlarına aktararak kalkınma, gelişme arayışı içinde bilgi üretmeye çabalamıştır. Bu makalede dile getirilen teklif, Batı'nın kendi sosyal yapısının ürünü olan bilginin bizim toplumumuza aktarılarak bizde de benzer kurumların ve sosyal yapıların oluşmasına yönelmemektedir. Tam aksine Batı'nın kendi toplumuna dair analizlerini ve küresel dünyaya dair şekillendirici müdahalelerinin felsefi/hukukî/sosyolojik/kültürel kodlarını öğrenmeye ve tedbir almaya dair bir bilgi üretimi için yapılması gerektiğine işaret etmekteyiz. Bu cümleden olarak örneğin Sabri Ülgener'in Osmanlı toplumunda kapitalizmin niçin gelişmediğine dair araştırmalarını, yöntem bakımından isabetli görmekteyiz. Ülgener, Osmanlı sufiliğinin batınî ve melâmî iki damarına işaret etmiş ve batınî sufiliği kapitalizmin gelişmesine engel bir uyusuklukla anlamlandırmıştı. Türkiye'nin Marksist sosyologlarının da Osmanlı'nın kapitalizme geçememesini feodal toplumun çözülmemesi ve bunun da İslâm dininin kanaat toplumu paradigmasından kaynaklandığını iddia ettiği bilinmektedir. Türkiye'de Atüt tartışmalarını başlatarak,

Osmanlı toplumunun kendine mahsus bir toplumsal yapısının bulunduğunu tartışan Kemal Tahir'in etkisi ise zayıf kalmıştır.

Bizim teklifimiz kavramlarını Kur'an'dan alan bir sosyolojinin, Batı'ya bakarken kavramsal sözlüğüne Batılı sosyolojinin kavramlarını dahil etmesine ilişkindir. Bu sosyoloji, yaşadığı toplumu anlamlandırmaya döndüğünde ise Mâtürîdî'nin bilgi teorisinden hareket ederek kendi toplumuna dair haber ve hissiyata (duyum, gözlem, ölçme) dayalı yeni kavramlar üretmelidir.

Batı'nın içtimaî/iktisadî hayatının analiz edilmesi, iki ana başlık altında yapılabilir. “Oyun” (laib) başlığı kapsamında Batı'nın modernleşmeyi ve onun iktisadî modeli olan kapitalizmi bütün dünyaya yaymasıyla ilgili kuramlar müslüman sosyologların bilgi kaynağı halinde kavranabilir. Burjuva sosyolojisi, birikim modelleri, kentleşme teorileri gibi disiplinler hem Batı'da hem Batı'ya teslim olmuş küresel dünyada “oyun kurucu” görünmektedir. Bu sahadaki sosyoloji kuramları veya siyasal ideolojiler egemenin topluma kabul

ettirdiği her tür mekanizmanın sürdürülebilirliğini ve meşruiyetini temellendirmektedir.

“Eğlence” (lehv) başlığı altında ise, işçiler/köylüler/kent paryaları gibi ezilen sınıfların sosyolojilerine dair kuramsal kavramlaştırmalar esas alınmalıdır. Örneğin boş zaman sosyolojisi, yoksulluk kuramları, kültür sosyolojisi, gündelik hayat eleştirileri gibi disiplinler “oyuna maruz kalmış eğlenenleri” açıklama modeli getirebilecektir.

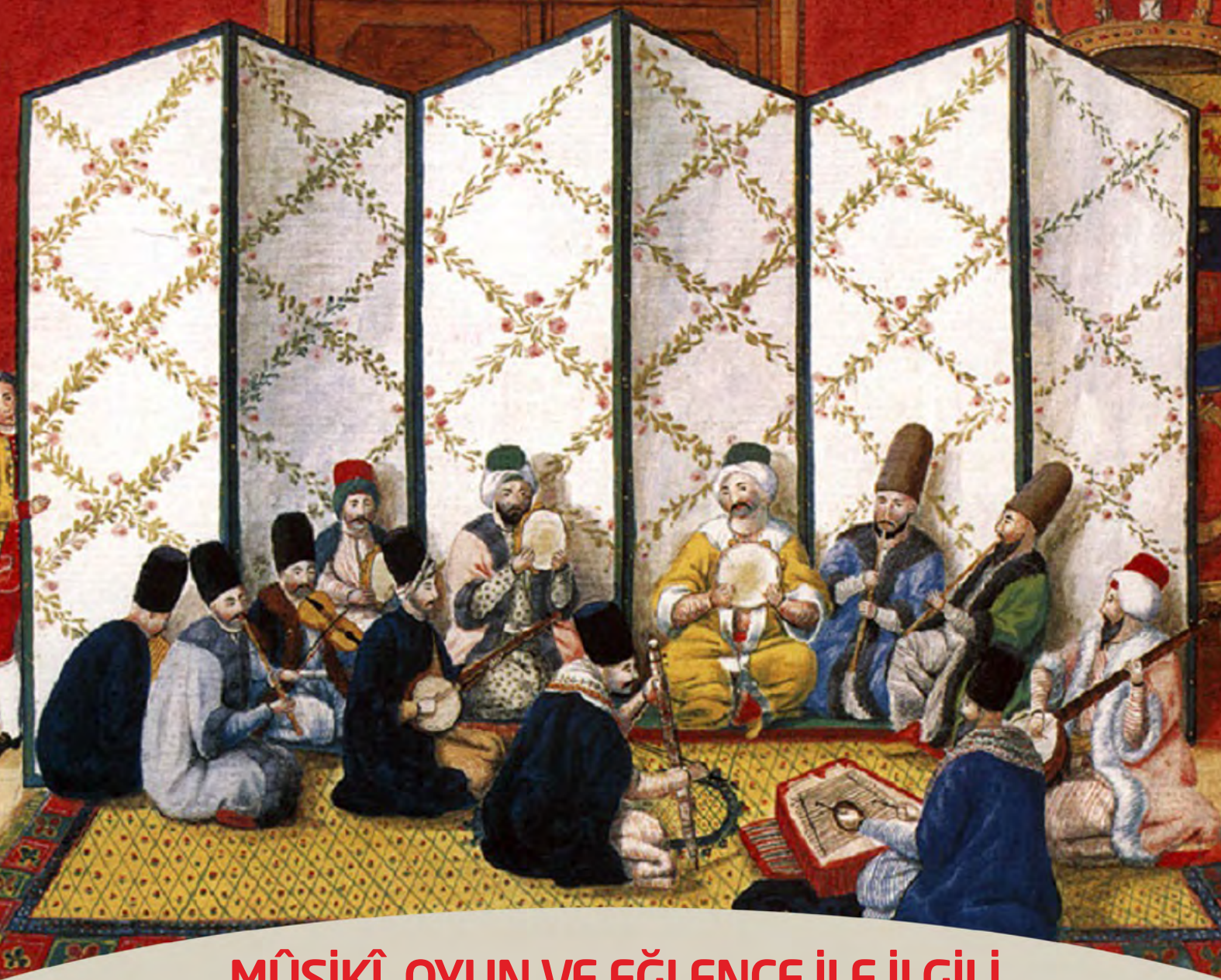
Kanaatimize göre İslâm vahyinin oyun-eğlence kavramları Batılı sosyolojide de karşılık bulur. Her iki bilgi Mâtürîdî'nin bilgi teorisinden istifade edilerek telif edilebilir. Batı sosyolojisi, “küçük insanın” kapitalizm ve modernizm baskısı altında çıkış bulamadığı hususunda gözlem sahibidir. Ancak bu kısıkaçtan çıkışa dair bir teklif getirememekte, dünyaya kapılmamayı sağlayacak bir tutamak gösterememektedir. Müslüman düşünürler ise dünya hayatının geçiciliği vurgularına rağmen dünya hayatına dair gözlemde bulunmamış görünmektedir. Bu iki disiplinin telif edilmesi gerekmektedir.■

DİPNOTLAR

- Enam, 6/32
- Ankebût, 29/64
- Hadîd, 57/20
- Muhammed, 47/36
- Araf, 7/51
- Cum'a, 62/11
- Enbiya, 21/55
- Enbiya, 21/16
- Huizinga, Johan, Homo Ludens, Ayrıntı Yayınları, 2006, s. 20-21.
- Huizinga, a.g.e., s. 70.
- Huizinga, a.g.e., s. 70-105.
- Varlı, Abdüssamet, Kur'an'da Dünya Ahiret Dengesi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (yüksek lisans tezi), 2005, s. 20-21.
- Varlı, a.g.t., 65-66.
- Varlı, a.g.t., 24-25.
- Şeriati, Ali, Toplumbilim Üzerine, Bir Yayıncılık, 1985, s. 46.
- Şeriati, a.g.e., s. 54.
- Şeriati, a.g.e., s. 55.
- Debord, Guy, Gösteri Toplumu, Ayrıntı Yay., 2017, s. 36-37.
- Debord, a.g.e., s. 41-44, 48.
- Simmel, George, Bireysellik ve Kültür, Metis Yayınları, 2009, s. 184-185.
- Han, Byung Chul, Şeffaflık Toplumu, Metis Yayınları, 2017, s. 68-72.
- Han, Byung Chul, Yorgunluk Toplumu, Açılım Kitap, 2017, s. 68-72.
- Âl-i İmran, 3/14
- Âl-i İmran, 3/185
- Bakara, 2/212
- Âl-i İmran, 3/196
- Âl-i İmran, 3/197
- Kutlu, Sönmez, Türk Müslümanlığı Üzerine Yazılar, Ötüken Yayınları, 2017, s. 73; Demir, Hilmi, Ehl-i Sünnet'in Reislerinden İmam-ı Mâtürîdî, Ay Yayıncılık, 2017, s. 64.
- Kutlu, a.g.e., s. 79.
- Kutlu, “Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmam Mâtürîdî”, Dini Araştırmalar Dergisi, 2003, c. 5, S. 15, s. 15-17.
- Demir, a.g.e., s. 69.

KAYNAKÇA

- Bozkurt, Nebi, “Eğlence”, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 10, 1994.
- Bozkurt, Nebi, “Oyun”, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 34, 2007.
- Debord, Guy, Gösteri Toplumu, Ayrıntı Yayınları, 2017.
- Demir, Hilmi, Ehl-i Sünnet'in Reislerinden İmam-ı Mâtürîdî, Ay Yayıncılık, 2017.
- Han, Byung Chul, Yorgunluk Toplumu, Açılım Kitap, 2017.
- Han, Byung Chul, Şeffaflık Toplumu, Metis Yayınları, 2017.
- Huizinga, Johan, Homo Ludens, Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Kutlu, Sönmez, “Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmam Mâtürîdî”, Dini Araştırmalar Dergisi, 2003, c. 5, S. 15, s. 5-28.
- Kutlu, Sönmez, Türk Müslümanlığı Üzerine Yazılar, Ötüken Yayınları, 2017.
- Simmel, George, Bireysellik ve Kültür, Metis Yayınları, 2009.
- Şeriati, Ali, Toplumbilim Üzerine, Bir Yayıncılık, 1985.
- Varlı, Abdüssamet, Kur'an'da Dünya Ahiret Dengesi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

MÛSİKÎ, OYUN VE EĞLENCE İLE İLGİLİ OLDUĞU İDDİA EDİLEN ÂYETLERİN TEFSİRLERİ

Prof. Dr. Bayram AKDOĞAN
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslâm toplumunda mûsikînin lehinde ve aleyhinde olanlar iki gruba ayrılmışlar ve her grup bir takım âyetleri, kendi iddialarını ispat için delil olarak kullanmıştır. Gerçi Kur’ân-ı Kerîm -bazı konularda olduğu gibi- mûsikî için ve bu sanatı icra eden sanatçılar için her hangi bir yasaklama getirmemiştir.¹ Buna rağmen, müzik hakkında birçok hüküm Kur’ân’dan çıkarılmıştır.

Burada önemli olan müziğin peşinen yargılanması değildir. Asıl problem, konuyla hiç alâkası olmayan âyetlerin nasıl yorumlanıp delil olarak ileri sürüldüğüdür. Âyetlere nüzûl sebebi dışında anlamlar vermek öyle kolay kolay kabul edilebilecek bir olay değildir. Bu sakıncalı bir eylemdir, ama ne yazık ki, bu ümmet içerisinde müziğe taraftar olanlar da muhalif olanlar da bu

“Mûsikînin aleyhinde olanlar nasıl ki bir takım âyetleri müzikle alâkası olmadığı halde kendi iddialarını ispat etmek için kaynak olarak kullanmışlarsa, mûsikî sanatına sempati duyanlar da bir takım âyetleri -iniş sebeplerine aykırı- kendi iddiaları için delil olarak kullanmışlardır.”

yanlışı yapmışlardır. Öncelikle mûsikîye sempati duyanların âyetlerden getirdikleri delilleri görelim.

Mûsikînin Lehinde Olanların Dayandıkları Kur’ân Âyetleri

Mûsikînin aleyhinde olanlar nasıl ki bir takım âyetleri müzikle alâkası olmadığı halde kendi iddialarını ispat etmek için kaynak olarak kullanmışlarsa, mûsikî sanatına sempati duyanlar da bir takım âyetleri -iniş sebeplerine aykırı- kendi iddiaları için delil olarak kullanmışlardır. İş iddia safhasına ulaşıncı, mûsikînin lehinde olanlar da bazı âyetleri kaynak olarak göstermişlerdir. Şimdi, mûsikînin lehinde olanların Kur’ânî delillerini ele alalım:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ .

“De ki: Allah’ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, dünya hayatında, özellikle de kıyamet gününde müminlerindir. İşte bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz”.² Âyette geçen “ziynet” ten maksat pamuk, keten gibi nebattan; ipek, yün gibi hayvandan; zırh vesaire gibi madenlerden meydana gelen süsler demektir.³

Bu âyetin ifade ettiği anlama baktığımız zaman açıkça mûsikî veya ğinâdan bahsetmediğini görüyoruz. Ancak, yorumunda adı geçen ve insanların süs olarak kullandıkları bir takım nimetler gibi, mûsikîyi de böyle bir süs olarak kabul edenler olmuştur.

Mûsikînin mübâh olduğunu savunanların kaynak olarak ileri sürdükleri bir diğer âyet şudur:

فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ .

“İman edip iyi işler yapanlara gelince, onlar, cennette nimetlere ve sevince mazhar olacaklardır”.⁴ Bazı müfessirler bu âyetteki “yuhberûn” kelimesini “el-hibratü = güzel nağme, hoş ses” olarak tefsir etmişlerdir. Yani cennet ehli, cennette semâ’ edeceklerdir (mûsikî dinleyeceklerdir) demektir.⁵ Görülüyor ki bu âyette de direkt olarak mûsikî veya ğinâdan bahsedilmemekte, sadece, cennette nağme dinlemeye dair bir yorum getirilmektedir.

Başka bir âyette:

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنَحَةٍ مِّثْنَى وَثَلَاثَ وَرُبَاعَ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ .

“Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a hamd olsun. O, yaratmada dilediği artırmayı yapar. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir”.⁶ Âyette geçen “mâ yeşâ” kelimesini müfessirler “güzel yüz, güzel ses, güzel şiir, güzel yazı, melîh göz, keskin zekâ, yüksek akıl, şecaat ve saire olarak tefsir etmişlerdir”.⁷ Bu âyette de mûsikî ile ilgili net bir açıklama yoktur, sadece yorum vardır.

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ خَلِيمًا غَفُورًا .

“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan her şey O’nu tesbîh eder. O’nu övgü ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbîhini anlamazsınız. O halîmdir, bağışlayıcıdır”.⁸ Ankaravî İsmâil b. Ahmed er-Rusûhi’ye göre,⁹ bu âyette geçen “şey” kelimesine def, düdükler, ney, davul, nakkâre ve bunlar gibi müzik âletleri dâhildir. Her şey Allah’ı

zikrettiğine göre, müzik âletleri de bu şey'e dâhil olur ve bunların hepsi Allah'ı şanına lâıyk olduğu şekilde takdis ve tesbîh ederler.¹⁰ Ankaravî'nin bu görüşüne biz de şöyle diyerek katılabiliriz: Bu âletler ancak Allah'ı zikretmesini bilen müzisyenlerin elinde Allah'ı zikreder, şeytana kul ve köle olmuş insanların elinde de ona yardımcı olur. Çünkü bunlar kendi kendini çalamazlar. Onlara yön veren insanlar nasıl bir karaktere ve yapıya sahipse, bu âletler de öyle bir yapı arz ederler.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ . قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ .

“Allah sizi yeminlerinizdeki lağv'dan dolayı sorumlu tutmaz. Fakat kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar. Allah çok

bağışlayıcıdır, halîmdir (kullarının günâhı sebebiyle rızklarını da kesici değildir”.¹¹ Bu âyet-i kerimeye göre Allah Teâlâ, alışkanlık sebebiyle bir insanın boş yere yemin ederek şöyle böyle yapacağım deyip yapmaması durumunda insanı sorumlu tutmuyor. Çünkü bunda bir kasıt yoktur. Aslında bu konunun mûsikî ile alâkası da yoktur. Fakat bazı âlimler bu âyeti müzikle ilgili olduğunu söyleyerek ona göre yorumlama yoluna gitmişlerdir.

Bu âyetle ilgili olarak Ankaravî: “Beyhude yere Allah'ın ismini bir şey üzerine zikredip hiçbir faydası olmadığı halde o işi yapmasa bile, Allah bundan dolayı hesap sormuyor da, şiir okumak, raks ve semâ etmek sebebiyle neden insanı muâhaze (azarlama) etsin ki”¹² demektedir.

وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ وَآتَيْنَا دَاوُودَ زُبُورًا .

“...Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Dâvud'a da Zebûr'u verdik.”¹³ Bu âyetten Dâvud (a.s.)'ın üstün kılınmasına dikkat çekilmektedir. Zira Dâvud Peygamber büyük bir melik idi. Böyle iken, bu âyetle onun mülkü ele alınmayıp ona Zebûr kitabı verilerek yüceltildiğinin söylenmesi, onun mal ve mülk ile değil de, ilim ve din ile yüceltilmesi söylenmektedir. Kaldı ki, Zebûr'da son Peygamber Muhammed ve onun ümmetinin, ümmetlerin en hayırlısı olduğu yazılmıştı.¹⁴ Bu âyetin müziğin lehinde delil olması ise, özellikle Avrupa kökenli veya orada yaşayan bazı Müslümanların, Dâvud Peygamberin Zebûr'un bazı âyetlerini besteleyip müzik eşliğinde onları söylediğine dair yanlış bir görüş ve düşünceye sahip olmalarıdır.¹⁵

وَاذْكُرْ عَبْدًا أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ . ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ .

“(Resûlüm!) Kulumuz Eyyûb'u da an. O Rabbine: Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve eziyet verdi, diye seslenmişti. Ayağımı yere vur! İşte yikanacak ve içilecek soğuk bir su (dedik).”¹⁶ Bazı câhiller, Eyyûb (a.s.)'a hastalıklardan kurtulması ve içmesi için

“Mûsikînin aleyhinde olanlar Kur'ân'dan birçok âyeti kendi iddiaları için delil göstermişlerdir. Mûsikînin lehinde birçok âyeti kaynak olarak gösterenler de çıkabilir. Müzikle ilgili olarak gösterilen bu âyetlerin hiç birisinin iniş sebebi müzikle alâkalı değildir.”

ayağını yere vurarak bir mucize olarak yerden suyu çıkarmasına dair bu ilâhi emri, müzik ve dans etmek için bir kaynak olarak göstermişlerdir.

Burada, Allah'ın bir kuluna, şifa vermek amacıyla, ayağını yere vurdurarak hemen yanı başında bir tedâvi vesilesi olacak suyu sunması, müzik ve dans etmenin cevâzına delil diye gösterilemez. Bu, konuyla hiç ilgisi olmayan saçma bir görüştür. Ayağına yere vurmak suretiyle yerden su fışkırmış ve Eyyûb (a.s.) o sudan içmiş ve onunla yaralarını ve hastalığını temizlemiştir. Olayın aslı bundan ibarettir.¹⁷

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتَقَنَ كُلُّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ .

“Sen dağları görür, onları yerinde durur sanırsın. Hâlbuki onlar bulut gibi geçer gider. (Bu) her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sanatıdır. Şüphesiz ki, O, ne yaparsanız hakkıyla haberdardır.”¹⁸ Bazı tasavvuf büyükleri son zamanlarda raks ve hareketten ayrılmışlardır. Bunları inkâr ettiklerinden değil de artık (daha yüksek zevklere ulaşıp) onlara ihtiyaç duymadıklarındandır. Yoksa bu âyet raks ve hareket için delil olamaz. Cüneyd-i Bağdâdî'ye önceleri

raks ettiği halde sonradan niye rakstan vazgeçtiği sorulduğunda bu âyetle mukabelede bulunmuştur. Yani “siz beni sakın görüyorsunuz ama benim içim dağlar gibi gidip geliyor” demektedir.¹⁹

Bu âyetlerin dışında daha birçok âyeti, mûsikînin lehinde kaynak olarak gösterenler çıkacaktır, çıkabilir de. Müzikle ilgili olarak gösterilen bu âyetlerin hiç birisinin iniş sebebi müzikle alâkalı değildir.

Mûsikînin Aleyhinde Olanların Dayandıkları Kur'ân Âyetleri

Mûsikînin aleyhinde olanlar Kur'ân'dan birçok âyeti kendi iddiaları için delil göstermişlerdir. Aslında müzikle direkt alâkası olmayan veya müzik hakkında inmemiş olan bu âyetlerden bazıları şunlardır:

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ .

“İnsanlardan öylesi vardır ki, her hangi bir ilmi delile dayanmadan, Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lâfı satın alır. İşte onlara rüsvâ edici bir azap vardır.”²⁰ Bu âyetle geçen

“boş lâfa müşteri çıkan adam” sözünden maksat Nadr b. Hâris’tir ki, Acemlerin masal kitaplarını satın alıp getirir, Mekkelilere: “Muhammed size Âd ve Semûd hikâyelerini anlatıyor, ben de Acem ve Rum masallarını (yahut Rüstem, İsfendiyâr, Kısra masallarını) söyleyeceğim” diyerek onları okur, bu suretle müşrikleri eğlendirir, Kur’ân dinlemekten oyalardı.²¹

İbn Mes’ûd bu âyetteki “Lehve’l-Hadis” sözünü “ğinâ” yani mûsikî olarak tefsir etmiş ve mûsikîye karşı olanlar da bu âyeti kendilerine kaynak edinmişlerdir.²² Aslında bu âyetin mûsikî aleyhinde kaynak olarak ileri sürülmesi sadece kişisel görüş ve yorumdan başka bir şey değildir. Çünkü bu âyetin ne lâfız, ne anlam ve ne de nüzûl sebebi bakımından mûsikîyle hiçbir alâkası yoktur.

Ankaravî bu âyeti, mûsikî aleyhinde kaynak olarak gösterenlere cevaben: “Boş sözü dinle değiştirerek satın almak ve onunla Allah’ın yolundan saptırmak amacı varsa, hiç tartışmasız bu haramdır. Fakat her ğinâ dinden bedel değildir ki onu Allah’ın yolundan saptırmak için satın almış olsun” dedikten sonra, insanları saptırmak amacıyla

Kur’ân okumak bile haram olur diyerek, şöyle bir tarihi olayı nakleder:

Cemaate imamlık yapan bir münâfık vardı. Sabah namazlarında her zaman Abese sûresini okurdu. Bundan maksadı ise o sûrede Hz. Resûl’e itâb (azarlama) olduğu için, O’nu müminler nazarında küçük düşürmekti. Durum halîfeye iletildi. Hz. Ömer (r.a.) bu münafığın katline kararlar mukabelede bulunmuştur.²³

Başka bir âyette:

أَقِمْنَ هَذَا الْحَدِيثِ تَعَجُّبُونَ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَتَّبِعُونَ وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ .

“Bu söze mi taaccüb ediyorsunuz da ağlamıyorsunuz? Siz cidden çok dik başlısınız (sâmidsiniz)”.²⁴ Bu âyette geçen “Sâmidûn” kelimesi ile muğannîlerin (şarkı söyleyenlerin) kastedildiği ileri sürülmüştür. İkrime, İbn Abbas’tan naklen bu kelimenin ğinâ (mûsikî) anlamına geldiğini bildirmiştir. Sâmid muğannî demektir. İkrime’den nakledildiğine göre müşrikler Kur’ân’ı işittikleri zaman tegannî yaparlardı, bu âyet işte bu gibiler hakkında nâzil olmuştu.²⁵ Bu âyette de direkt olarak

kötülenen mûsikî sanatı değil, müşriklerin Kur’ân’ı dinlememek için bunu araç olarak kullanmalarıdır.

وَاشْتَفَرُّ مَنْ اسْتَطَاعَتْ مِنْهُمْ بَصُوتُكَ وَأَجْلَبَ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعَدَهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا .

“Onlardan gücünün yettiği kimseleri dâvetinle şaşırt; süvarilerinle, yayalarınla onları yaygaraya boğ; mallarına, evlatlarına ortak ol, kendilerine vaadlerde bulun. Şeytan, insanlara, aldatmadan başka bir şey vadetmez.”²⁶ Bu âyette geçen şeytanın insanoğlunu sesiyle şaşırtmasından maksat, “müzik ve şarkıyla insanları şaşırtmasıdır” şeklinde yorum

yapanlar vardır. Bunların başında Mücâhid ve Ed-Dahhâk²⁷ gelmektedir. Bu yorumlamalar âyetin indiriliş sebebine aykırıdır ve müzikle hiçbir ilgisi yoktur. Hz. Muhammed (s.a.v.)’den de bu âyetin müzikle ilgili olduğuna dair bir açıklama da her hangi bir kaynakta geçmemektedir.

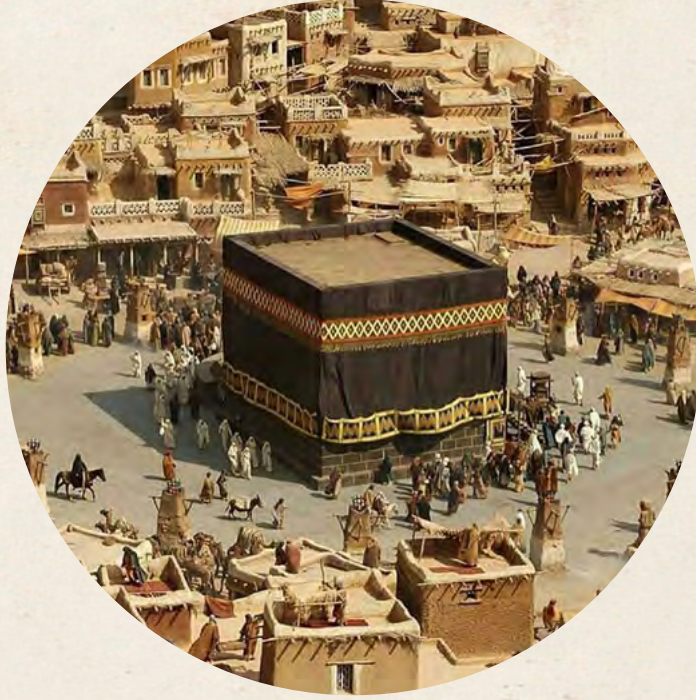
Maksat muhalefet olduktan sonra, iniş sebebine aykırı olarak daha birçok âyeti mûsikî aleyhine yorumlayanlar çıkacaktır. Lehte ve aleyhte ileri sunulan bu âyetlerden sonra sonuç olarak Kur’ân-ı Kerim’de mûsikî veya ğinâ hakkında, doğrudan konu ile ilgili âyet görülmediğini söyleyebiliriz.■

DİPNOTLAR

- İrfan Aycan, “İslâm Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı”, A.Ü.İ.F. Dergisi, c. XXXVIII, s. 155.
- Araf, 7/32.
- Hasan Basri Çantay, Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, İstanbul 1972, c. I, s. 219. Çantay bu bilgileri Beydavî, Celâleyn ve Medârik tefsirlerinden nakletmektedir.
- Rûm, 30/15.
- Cârullah Mahmut b. Ömer ez-Zemahşerî; el-Keşşâf an Hakâik-i Gavâmizi’t-Tenzil ve Uyûnu’l-Ekâvil-i fi Vucûhi’t-Tenzil, Beyrut, Tarihsiz, c. III, s. 471. Muhammed b. Muhammed el-Amâdî, İrşâdu’l-Aklî’s-Selîm ilâ Mezâye’l-Kur’âni’l-Kerîm (Tefsir-u Ebi’s-Suûd), Kahire, Tarihsiz, c. VII, s. 770.
- Fâtîr, 35/1.
- Çantay, a.g.e., c. II, s. 770.
- İsrâ, 17/44.
- İsmâil b. Ahmed er-Rusûhî el-Mevlevî el-Ankaravî (d.7 - v. 1041/1631) X. Yüzyılın ikinci yarısında Ankarâ’da doğduğu ve yetiştiği, ailesinin de Ankarâ’da meskûn olduğu ve Bayrâmiyye tarikatı çevresinden olduğu tahmin edilmektedir. Bayramiyye ve Halvetiyye tarikatlarından icazet almış, en son Mevlevilikte şeyhlik makamına yükselmiş, Mevlâna’nın Mesnevî’sine şerh yazmış, değerli bir ilim adamı, âlim ve fâzil bir insan. Kısa adıyla Ankaravî olarak meşhur olan bu Türk âlimi ve mutasavvıfı 1019/1610 tarihinde İstanbul’da Galata Mevlevihânesine şeyh olarak gönderilmiş ve orada 22 yıl aralıksız şeyhlik yapmış, birçok değerli eseri de bu arada kaleme almıştır. Mânevî rehberliğiyle daima kalpleri İslâm’a ısıdırmaya çalışarak birçok gönül erbabını çevresinde toplamış ve birbiriyle kaynaştırmıştır. Galata Mevlevihânesindeki şeyhliğine devam ederken 1041/1631 yılında vefat etmiştir. (Bkz. Bayram Akdoğan, “Hüccetu’s-Semâ’ Adlı Müsikî Risâlesi ve Ankaravî İsmâil b. Ahmed’in Müsikî Anlayışı”, A.Ü.İ.F. Dergisi, Ankara 1996, c. XXV, s. 477-478.)
- İsmâil b. Ahmed er-Rusûhî el-Ankaravî, Huccetu’s-Semâ’, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa K. 255/2, bk. 27/a. Müellif ve Eseri hakkında geniş
- bilgi için bkz. Bayram Akdoğan, Mevleviliğin Din Anlayışında Müsikî, Bilge Ajans ve Matbaası, Ankara 2009.
- Bakara, 2/225.
- Ankaravî, a.g.e., bk. 6/b.
- İsrâ, 17/55.
- Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Eser Yayınevi, İstanbul, Tarihsiz, c. 5, s. 3182, ilgili âyetin tefsiri.
- Abu Bilal Mustafa el-Kanadî, The Islamic Ruling on Music and Singing in Light of The Quraan, Saudi Arabia 1991, s. 1.
- Sâd, 38/41-42.
- El-Kanadî, a.g.e., s. 3, Ayrıca Bkz. Yazır, a.g.e., c. VI, s. 4099-4100.
- Neml, 27/88.
- Ankaravî, a.g.e., bk. 9/b. Bu âyet dünyanın sabit olmayıp, hareket halinde olduğuna işaret etmektedir. Dağların hareket etmesi, üzerinde bulundukları yer kürenin hareket etmesi demektir. Bkz. Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Hazırlayan: Heyet, T.D.V. Yayınları, Ankara 1993, s. 383.
- Lokmân, 31/6.
- Çantay, a.g.e., c. II, s. 728.
- Ankaravî, a.g.e., bk. 21/b.
- Ankaravî, a.g.e., aynı yer.
- Necm, 53/59-60-61.
- Süleyman Uludağ, İslâm Açısından Müsikî ve Semâ’, 2. Baskı, Bursa 1992, s. 47.
- İsrâ, 17/64.
- Bkz. Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, El-Câmi’ li-Ahkâmî’l-Kurân (Kurtubî Tefsiri), Kahire 1967/1381, c. X, s. 289; Ebû’l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, Tefsîru Kur’âni’l- Azîm (Tefsîru İbn Kesîr), Beyrut 1987/1408, c. III, s. 53; Ebû Câfer Muhammed b. el-Cerîr et-Taberî, El-Câmiu’l-Beyân an Te’vîli’l- Kur’ân (Tefsîru’t-Taberî), 1. Bsk., Kahire 2001/1422, c. XIV, s. 656-658 vd.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Bayram; “Hüccetu’s-Semâ’ Adlı Müsikî Risâlesi ve Ankaravî İsmail b. Ahmed’in Müsikî Anlayışı”, A.Ü.İ.F. Dergisi, Ankara 1996, c. XXXV, s. 477-505.
- Amâdî, Muhammed b. Muhammed; İrşâdu’l-Aklî’s-Selîm ilâ Mezâye’l-Kur’âni’l-Kerîm (Tefsiru Ebi’s-Suûd), Kahire, Tarihsiz.
- Ankaravî, İsmâil b. Ahmed er-Rusûhî; Hüccetu’s-Semâ’, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa K. 255/2.
- Aycan İrfan, “İslâm Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı”, A.Ü.İ.F. Dergisi, c. XXXVIII, s. 155.
- Çantay Hasan Basri Çantay, Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, İstanbul 1972.
- İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İsmâil b. Kesîr; Tefsîru Kur’âni’l- Azîm (Tefsîru İbn Kesîr), c. I-IV, 2. Bsk, Beyrut, 1987/1408.
- Kanadî, Abu Bilal Mustafa; The Islamic Ruling on Music and Singing in Light of The Quraan, Saudi Arabia, 1991.
- Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Hazırlayan: Heyet, TDV. Yay., Ankara 1993.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Ahmed; El-Câmi’ li-Ahkâmî’l-Kurân (Kurtubî Tefsiri), c. I-XX, Kahire 1967/1381.
- Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. el-Cerîr; El-Câmiu’l-Beyân an Te’vîli’l-Kur’ân (Tefsîru’t-Taberî), 1. Bsk., c. I- XXVI, Kahire 2001/1422.
- Uludağ, Süleyman; İslâm Açısından Müsikî ve Semâ’, 2. Baskı, Bursa 1992.
- Yazır, Elmalılı Hamdi; Hak Dini Kur’an Dili, Eser Yayınevi, c. I- IX, İstanbul, Tarihsiz.
- Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer; el-Keşşâf an Hakâik-i Gavâmizi’t-Tenzil ve Uyûnu’l-Ekâvili fi Vucûhi’t-Tenzil, c. I- IV, Beyrut, Tarihsiz.

İLK DÖNEM İSLÂM TOPLUMUNDA EĞLENCE HAYATI

Cahiliye Dönemi Mekke Ahalisinin Eğlence Hayatı İslâm Toplumuna Neler İntikal Etti, Neler Yasaklandı?

Doç. Dr. Elnure AZİZOVA
Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü, Hazar Üniversitesi
Beşerî ve Sosyal Bilimler Fakültesi Diller ve Kùltürler Bölümü

Şiire ve mûsikîye önem veren Cahiliye Araplarında, beşerî istek ve ihtiyaçlardan birisi olarak eğlenme, kùltürel hayatın canlı bir parçasıydı. Sözlü edebiyatın hakim olduğu Arapların kùltür hayatında şiir tartışılmaz bir yere sahip olduğu gibi, çoğu zaman şiirlerin yayılmasına ve ezberlenerek korunmasına da vesile olan şarkı ve türküler eğlence hayatının başlıca unsuru sayılırdı. Toplumun eğlence hayatının temelini, özel olarak düzenlenen bayram, düğün ve sünnet törenleri, zaman zaman cömertliklerini sergilemekle övünen kabile zenginlerinin konaklarında düzenlenen ziyafetler oluşturmaktaydı. Ayrıca müzik aletleri eşliğinde şarkıcıların icra ettiği şarkıların dinlenildiği ve rakkasların seyredildiği meyhaneler de Cahiliye

Araplarının eğlence hayatında önemli yer tutmaktaydı.¹

Mekke'de Kureyş'in koyunlarını otlattığı günlerde Hz. Muhammed'in düğün yapılan bir evden def ve mizmar sesleri duyusunu anlatan rivayet,² İslâm öncesi Mekkelilerin düğünlerini müzik eşliğinde yaptıklarını gösteren bir örnektir. Resûlüllâh'ın Medîneli Benî Neccâr kabilesinden Rübeyyî' bint Mu'avviz'i düğünde ziyaret ettiği sırada gelin odasındaki iki şarkıcı kızın şarkı okuduklarına dair rivayet,³ ayrıca Hz. Peygamber'in, Ensar'dan bir genç kızın düğününü üstlenen Hz. Âişe'ye Ensar'ın mûsikiyi sevdiğini hatırlatarak gelinle birlikte damadın evine şarkıcı gönderilmesini tavsiye ettiğine

ve eğlenceye yer verilmediği takdirde düğün merasiminin eksik kalacağını söylediğine dair rivayetler,⁴ Medine'de düğün törenlerinde eğlence düzenlendiğini göstermektedir. Hadis kaynaklarında geçen bilgilere göre Hz. Peygamber, Kurban Bayramı'nda Mina'da iken Hz. Âişe'nin yanında def çalıp Eyyâmü'l-Arap'tan Buâs

gününe dair şarkılar söyleyen iki şarkıcı kızı azarlayan Hz. Ebû Bekir'i: *“Bırak ey Ebû Bekir, her kavmin bayramı var, bu da bizim bayramımızdır.”* sözleriyle bundan vazgeçirmiştir.⁵ Zikredilen bu rivayetler, İslâm toplumunda da gerek düğün gerekse bayram günlerinde eğlence hayatının meşrû daire çerçevesinde devam ettiğini gösterir.

Cahiliye dönemi Arap toplumunda eğlence, sadece belli başlı bayram, düğün ve sünnet gibi özel merasimler veya yaygın içki meclisleriyle sınırlı olmayıp, sosyal hayatın diğer faaliyetlerini de kapsayan kùltürel bir unsurdu. Nitekim orduya moral verme amacıyla savaş öncesinden başlayarak savaş sırasında da müzik aletleri eşliğinde şarkılar söylenmekte, savaş sonucuna bağlı olarak zafer kutlamaları için eğlence ortamı düzenlenmekteydi.⁶ Ayrıca, uzun süreli yolculukların sıkıntılarını hafifletmek veya topluca icra edilen diğer faaliyetlerin yorgunluğunu azaltmak amacıyla da çeşitli nağmeler söylenmesi toplumda yaygındı. Cahiliye dönemi Arap mûsikîsinden bahseden kaynakların neredeyse tamamında, deve kervanının düzenli yürümesini sağlaması ve yolculuğa neşe katması amacıyla söylenen meşhur nağme çeşidi hüdâdan bahsedilmektedir.⁷

İslâm fetihlerinin ardından Bizans ve Sâsânîlerden Rum ve Fars asıllı şarkıcı köleler yarımadaya getirilip eğlence sektörünün vechesi önemli derecede değiştiği zamana kadar Araplarda eğlence hayatı üç dala ayrılmış müzik eşliğinde gerçekleştirilmekteydi:

“Cahiliye dönemi Arap toplumunda eğlence, sadece belli başlı bayram, düğün ve sünnet gibi özel merasimler veya yaygın içki meclisleriyle sınırlı olmayıp, sosyal hayatın diğer faaliyetlerini de kapsayan kùltürel bir unsurdu.”

Müzik aletleri olmaksızın söylenen ve hüdâ-mersiye türü nağmeleri içine alan “nasb”, vurmali ve üflemeli aletlerle ifâ edilen bir çeşit dans müziği sayılan “hezic” ve genellikle telli aletler ve şarkıcılar eşliğinde çeşitli nağmeler söylenen “sinâd”. Özellikle son iki müzik çeşidi, devrin eğlence sektörünün başlıca aktörleri olan profesyonel şarkıcı

ve rakkasların sanatlarını icra ederken kullandıkları temel müzik çeşitleriydi.⁸

Sıradan halk, bayram, düğün ve sünnet gibi özel günlerde önceden tayin edilmiş ücret veya bahşış karşılığı profesyonel şarkıcı ve çalgıcılar kiralamaktaydı. Amr b. Âs'ın annesi Nâbiga bint Abdullah'ın Mekke'nin en ünlü şarkıcılarından olduğuna dair İbn Abdırabbih'in rivayeti,⁹ kalabalık kentlerde eğlence hayatının bir parçası olarak profesyonel şarkıcı zümresinin bulunduğunu gösterir. Hz. Peygamber de Medine'deki bir düğünde gelinle birlikte damadın evine gönderilmek üzere şehirdeki muganniyelerden birisinin davet edilmesini istemiştir.¹⁰ Bu ve benzeri veriler dikkate alındığında, mûsikîyi kısa bir süreliğine eğlenmekten ziyade ruh ve vücudu dinlendirici bir unsur ve günlük hayatın ayrılmaz bir parçası olarak gören, bu amaçla sürekli konağında bulundurmak üzere şarkıcı cariyeler edinen toplumdaki sayılı şahıslardan başka, gerek daha sınırlı bir çevrece eğlenilen, gerekse topluca kutlanılan özel günlerde bu sanatı profesyonel olarak icra eden müzisyenler bulunduğu anlaşılmaktadır.

İslâm öncesi Arapların eğlence hayatının önemli unsurlarından biri olan şarabın, müzik eşliğinde halka sunulduğu başlıca mekânlar olarak meyhaneler, eğlence merkezleri olarak kùltürel yaşamın önemli bir kesitini oluşturmaktaydı. Cahiliye döneminde yerlerinin belli olması için üzerlerine bayrak asılan bu meyhaneler¹¹, şarap ticareti yapan sermayedarlarca işletilmekteydi.¹²

Toplumsal zengin tabakasına ait konaklarda efendilerini ve misa-firleri eğlendiren şarkıcı-çalgıcı cariyeler dışında, yasaklanıncaya kadar meyhanelerdeki müzisyen sınıfı daha geniş halk kitlesine hitap etmekteydi.¹³ Bu grup müzisyenler, sanatlarıyla olduğu kadar vücutlarıyla da ziyaretçilerin eğlenmesi ve bu mekânlara bağlanması için şarap evi ve meyhane sahibi efendilerince istihdam edilmekteydi.¹⁴

Cahiliye toplumundaki yaygın meyhane hayatı ve meyhanelerde istihdam edilen şarkıcı, çalgıcı ve rakkaslardan oluşan müzisyen zümresi, eğlence sektöründe önemli rol oynamaktaydı. Daha önce bahsedilen rivayetlerden de anlaşıldığı üzere, ekseriyeti bayanlardan oluşan meyhane müzisyenleri arasında zaman zaman erkek sanatçılara da rastlanmaktaydı. Amr b. Kurre isimli bir müzisyenle ilgili kaynaklardaki bilgiler, Cahiliye ve İslâm toplumu arasındaki eğlence kültürünün başlıca farkını ortaya koymasından önemlidir. Bu rivayete göre Amr b. Kurre, Hz. Peygamber'e gelerek ailesinin geçimini sağlamak için def çalıp şarkı söylediğini anlatmış,

fuhşa yol açmayacak şekilde bu mesleği sürdürmesine müsaade edilmesini istemiştir.¹⁵

Mûsikî-işret meclisleriyle ilgili Amr b. Kurre'nin rivayetinde de geçen ifadeler, meyhane kültürünün bir diğer boyutuna işaret etmektedir. Fuhşun meşrû kazanç yollarından sayıldığı Cahiliye Araplarında gerek meyhanelerde gerekse özel olarak “fuhuş evi” adlandırılan evlerde, efendileri tarafından pazarlanan cariyeler veya bazı hür kadınlar bu meslekle uğraşmaktaydı. Aralarında müzisyenlikle uğraşanlara da rastlanmakla birlikte çoğunluğu yalnız fuhuşla kazanç sağlayan bu kadınlar, mesleklerinin alâmeti olarak evlerinin kapılarına bayrak astıkları için “bayrak sahipleri” olarak bilinmekteydi. İbn Habîb, Cahiliye adetlerini sıralarken efendilerinin cariyelerini kâr amaçlı pazarlamasının, bu cariyelerin Arap panayırlarında yerlerine işaret eden bayraklara sahip olmalarının yaygın bir gelenek olduğunu haber vermekte, ayrıca “bayrak sahibi” olarak bilinen hür kadınların doğurdıkları çocuğu nispet ettikleri kişiyle evlenmelerinin, yaygın dört nikâh çeşidinden birisi olduğunu aktarmaktadır.¹⁶ Medineli Abdullah b. Übeyy b. Selûl'un çalıştırdığı fuhuş evindeki cariyelerden Mu'âze'nin efendisi tarafından fuhşa zorlandığı konusunda Resûlüllâh'a şikâyet ettiği ve bu olay üzerine “*Dünya hayatının geçici menfaati için, namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın.*”¹⁷ ayetinin indiği rivayet edilmektedir.¹⁸ Gerek namuslu kalmak isteyen cariyelerin fuhşa zorlanmamasını emreden Kur'an-ı Kerim âyeti, gerekse Hz. Peygamber'in zina ücretinden nehyettiğine dair sözleri¹⁹, Cahiliye döneminde eğlence kültürü içerisinde mevcut olan cariyelerden fuhuş yoluyla kazanç sağlanmasının İslâm'la birlikte yasaklandığını göstermektedir.

Dini, hukukî, sosyal ve kültürel şartların oluşması bakımından İslâm toplumunun hicretin ardından Medine'de şekillendiği dikkate alındığında, Cahiliye döneminden İslâm toplumuna eğlence kültürünün değişim sürecinin izlerinin Medine'de sürülmesi, kaynaklardaki verilerin karşılaştırılması bakımından

“İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren toplumun dinî hayatındaki mâbed görevinin yanında, siyasî, sosyal ve kültürel hayatında da çok fonksiyonel bir rolü bulunan camiler, özellikle bayram günlerinde çeşitli gösteriler düzenlenerek toplumsal sevincin paylaşıldığı mekânlar olarak da bilinmekteydi. Bu sebeple özellikle bayram gösterilerinin yapıldığı başlıca mekân olarak Mescid-i Nebevî'den bahsedilmekte, taklîs, dirkele ve diğer oyunların burada izlenildiği rivayet edilmektedir.”

önem arzetmektedir. Bu bağlamda Medine'de ses ve müzik aletleriyle müzisyenlerin, görsel sanatlarıyla dansçı ve oyuncuların iştirakıyla gerçekleşen bayram, düğün, sünnet vs. amaçlarla tertip edilen kutlama törenleri İslâm toplumunun eğlence hayatının temelini oluşturmaktaydı.

Bayram günü Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'le birlikte Mescid-i Nebevî'de izlediği Habeşlilerin harbe ve kalkanla sergiledikleri oyun,²⁰ gençlerin icra ettiği bir raks ve oyun çeşidi olup dirkele olarak adlandırılmaktaydı.²¹ Ramazan Bayramı'nda Hz. Peygamber'in önünde sergilendiği rivayet edilen taklîs²² adlı oyun, muklis denilen oyuncularca def ve müziğin ritmine uygun olarak vücutlarını hareket ettirerek ve kılıç kullanılarak yapılan raks çeşididir. Kûfe'ye yerleşmiş sahabeden İyâd b. Amr el-Eş'arî'nin aktardığı bilgi, taklîs raksının ashab dönemi

bayramlarında sıkça gösterildiğini haber vermektedir. Şöyle ki, bayram günlerinden birisini Enbar'da geçiren İyâd, bayram dolayısıyla Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi taklîs gösterilerinin yapılmadığından yakınmaktadır.²³ Yine sahabeden Kays b. Sa'd b. Ubâde, bayram günü Resûlüllâh'ın huzurunda taklîs yapılması dışında, Hz. Peygamber dönemi geleneklerinin kendisinden sonra da uygulandığını aktarmakla²⁴ bunu teyit etmektedir. Özellikle devlet başkanları ve emirlerin önünde sergilenmek üzere taklîsin komşu kültürlerde de bilindiği, hatta muklislerin devlet erkânını karşılama protokolünde yer aldığı, Hz. Ömer'in Suriye'ye gelirken Ezriât bölgesinde kılıç gösterisi yapan muklisler eşliğindeki karşılanma törenini tasvir eden rivayetten anlaşılmaktadır.²⁵ Bunun dışında çeşitli raks ve oyunlar sergileyen, genel olarak oyuncu anlamına gelen la'âb diye isimlendirilen şahıslar da İslâm toplumunda sosyal

hayatın önemli bir parçası olan bayram günlerine neşe katmaktaydı. Hz. Âişe Mescid-i Nebevî’de oyun gösteren la’âbları izlediğini rivayet etmekte²⁶, Ümmü Seleme’nin kızı Zeyneb, Resûlüllâh döneminde la’ablar tarafından mescitte gösteri yapıldığına dair anılarını aktarmaktadır.²⁷

Konuyla ilgili verilerden anlaşıldığı gibi, dönemin oyuncu ve dansçıları genellikle Afrika menşeli siyahîler olup Hz. Peygamber döneminde kendilerine has raks ve oyunlarıyla meşhurdular. Resûlüllâh’ın Medîne’ye girişini kutlayanlar arasında, kendi dillerinde Hz. Peygamber’i metheden şarkılar söyleyerek raks eden Habeşlilerden bahsedilmektedir.²⁸ 7/628 yılında Habeşistanlı muhacirlerin Medîne’ye dönüşü sırasında bir grup Habeşli, Mescid-i Nebevî’de Resûlüllâh’ın huzurunda oyunlarını sergilemişler.²⁹ Hz. Âişe bayram günü Resûlüllâh’ın omuzları üzerinden Habeşlilerin harbe ve kalkan aracılığıyla gösterdikleri oyunu izlemiş,³⁰ Hz. Peygamber dans gösterisi yapan Habeşli gençlerin yanından geçerken “*Ey Erfede oğulları gayret edin!*” diyerek onları cesaretlendirmiştir.³¹ Yine bir bayram günü Habeşli oyuncuların, harbeleriyle mescitte oyun sergiledikleri ve Hz. Peygamber’in, oyuncularını mescitten çıkarmaya çalışan Hz. Ömer’i

“*Erfede oğullarını engelleme!*” sözleriyle bundan vazgeçirmeye çalıştığı rivayet edilir.³²

İslâm’ın ilk dönemlerinden itibaren toplumun dinî hayatındaki mâbed görevinin yanında, siyasî, sosyal ve kültürel hayatında da çok fonksiyonel bir rolü bulunan camiler, özellikle bayram günlerinde çeşitli gösteriler düzenlenerek toplumsal sevincin paylaşıldığı mekânlar olarak da bilinmekteydi. Bu sebeple özellikle bayram gösterilerinin yapıldığı başlıca mekân olarak Mescid-i Nebevî’den bahsedilmekte, taklîs, dirkele ve diğer oyunların burada izlenildiği rivayet edilmektedir.³³ Bunun dışında oyuncuların davet üzere düğün ve sünnet amacıyla eğlence tertiplenen evlere de gittikleri bilinmektedir. Abdullah b. Abbâs’ın, oğlunun sünnet merasimine iki oyuncu davet ettiği ve gösteri karşılığı her birisine dört dirhem verdiği aktarılır.³⁴ Toplumsal sevincin paylaşıldığı bayram kutlamalarında izleyicilerin ruh halini yükseltmek, düğün veya sünnet törenlerinde davetlilerin neşesini artırmak için genellikle cenk ve savaş sahneleri sergileyen oyuncular, gösterilerinde kalkan, kılıç ve harbe gibi aletlerden³⁵ istifade etmekteydiler.

Sonuç

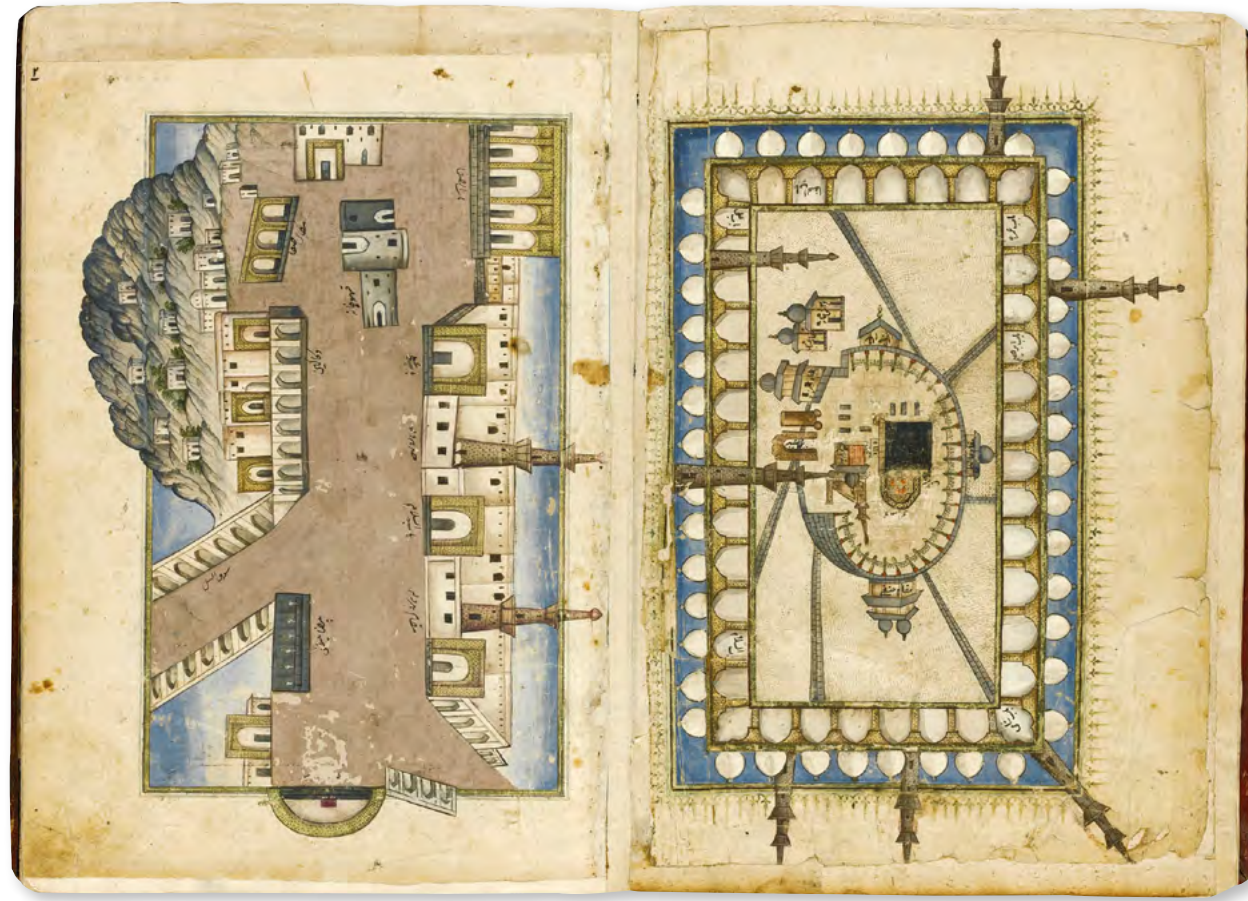
Düğün, bayram, uğurlama, karşılama vs. kutlama törenleri gibi özel günler, toplumun ileri gelenlerinin konaklarındaki ziyafetler ve Cahiliye toplumunun eğlence kültürünün vazgeçilmezi olan meyhaneler, İslâm öncesi Mekke kültüründe eğlence hayatının temelini oluşturmaktaydı. Özellikle şarap eşliğinde eğlencelerin tertiplendiği meyhanelerde, fuhuş amaçlı olarak da istihdam edilen müzisyen cariyelerden oluşan mûsikîcilerin faaliyeti, şarabın yasaklanmasıyla birlikte kısıtlanmıştır. Buna karşılık gerek toplumsal sevincin paylaşıldığı bayram veya düğün törenleri, gerekse daha sınırlı bir çerçevede gerçekleştirilen eğlence merasimleri, İslâm’ın ön gördüğü ahlâk kuralları ölçüsünde devam ettirilmiştir. Böylece, ilk dönem İslâm toplumunda şarkıcı, çalgıcı, rakkâs ve çeşitli gösteriler sergileyen oyuncuların faaliyetleriyle zengin bir yapı arzeden eğlence hayatının, İslâm’ın emir ve yasakları doğrultusunda Hz. Peygamber tarafından dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. ■

DİPNOTLAR

- 1 Cahiliye ve Hz. Peygamber dönemi dâhil Arap toplumunda eğlence konusu üzerine kaleme alınan, şarkıcı, çalgıcı ve rakkaslar, şarkı ve nağme çeşitleri, müzik enstrümanları ve kökenleriyle ilgili değerli haberler ve açıklayıcı bilgiler sunan melâhî türü eserler, İslâm öncesinden fetihler sonrasına kadar Arapların eğlence kültüründeki köklü değişimi ortaya koymaktadır. Mufaddal b. Seleme’nin (ö. 290/903) el-Melâhî va Esmâuhâ isimli eseri ile günümüze ulaşmış şekliyle İbn Hurdazbih’in (ö. 300/913) el-Lehv ve’l-Melâhî’si önemli melâhî eserleri olarak zikredilebilir.
- 2 Taberî, Târih, II, 279.
- 3 İbn Sa’d, VIII, 447; Buhârî, “Nikâh”, 49; İbn Mâce, “Nikâh”, 21.
- 4 İbn Hanbel, III, 391; İbn Mâce, “Nikâh”, 20; Beyhakî, VII, 289; İbn Abdü-rabbih, el-lkd, VI, 7.
- 5 Buhârî, “İdeyn”, 3; İbn Mâce, “Nikâh”, 21; İbn Hanbel, VI, 187.
- 6 Bedir (İbn Hişâm, s. 521-522; İbn Sa’d, II, 13; Taberî, Târih, II, 438) ve Uhud (İbn Sa’d, II, 37, 40; Taberî, Târih, II, 504-505, 510) savaşlarında Mekke’li müşriklerin ordusunda bu amaçla şarkıcılar bulunduğu, Hz. Peygamber’in hicretinin Medîne’de müzik aletleri eşliğinde şarkılarla karşılandığı (İbnü’l-Cevzî, el-Muntazam, III, 64; İbn Kesîr, el-Bidâye, III, 199-200) bu geleneğin örneklerindendir.
- 7 Bk. Mufaddal b. Seleme, el-Melâhî, s. 29; İbn Hurdazbih, s. 40-41.
- 8 Mufaddal b. Seleme, el-Melâhî, s. 29-30; İbn Hurdazbih, s. 42; İbn Abdü-rabbih, el-lkd, VI, 27; Nâsiruddîn el-Esed, el-Kıyân ve’l-ğınâ, s. 125
- 9 İbn Abdürrabbih, el-lkd, II, 120.
- 10 İbn Hanbel, III, 391; İbn Mâce, “Nikâh”, 20; Beyhakî, VII, 289; İbn Abdü-rabbih, el-lkd, VI, 7.
- 11 Bk. Mufaddal b. Seleme, el-Melâhî, s. 17. Krş. Nâsiruddîn el-Esed, s. 63; Bozkurt, Hadiste Folklor-Eğlence, s. 42-43.
- 12 Ukbe b. Ebû Mu’ayt’in Mekke’de (Bk. İbn Kuteybe, el-Ma’ârif, s. 575), Ruveysid es-Sekâfînin Medine’de meyhane işletmecisi şarap tâciri olduğunu kaynaklarda geçmektedir (bk. İbn Sa’d, III, 282; V, 55; İbn Şebbe,
- 13 Nâsiruddîn el-Esed, s. 62.
- 14 Nâsiruddîn el-Esed, s. 68.
- 15 Taberânî, el-Mu’cemu’l-kebîr, VIII, 51; İbnü’l-Esîr, Üsd, III, 396; İbn Hacer, el-İsâbe, IV, 672.
- 16 İbn Habîb, Muhabber, s. 340.
- 17 Nûr, 24/33.
- 18 İbn Şebbe, I, 212-213; Taberî, Tefsîr, XVIII, 132; İbn Abdilber, el-İstî’âb, IV, 1913; İbn Hacer, el-İsâbe, VIII, 119-120.
- 19 Buhârî, “Buyû”, 113; Müslim, “Musâkât”, 40-41; Tirmizî, “Buyû”, 46.
- 20 Buhârî, “İdeyn”, 2; Müslim, “İdeyn”, 19.
- 21 Ebû Ubeyd, Garîbu’l-hadîs, II, 219-220; İbnü’l-Cevzî, Garîbu’l-hadîs, I, 334.
- 22 İbn Mâce, “İkâme”, 163; İbn Hanbel, III, 422.
- 23 İbn Mâce, “İkâme”, 163; İbnü’l-Esîr, Üsd, III, 438; İbn Hacer, el-İsâbe, IV, 756.
- 24 İbn Mâce, “İkâme”, 163.
- 25 Belâzurî, Fütûh, s. 164; Ebû Ubeyd, Kitâbu’l-Emvâl, s. 243.
- 26 Müslim, “İdeyn”, 21; İbn Hanbel, VI, 242.
- 27 Taberânî, el-Mu’cemu’l-kebîr, XXIV, 282.
- 28 İbn Hanbel, III, 152.
- 29 Ebû Ubeyd, Garîbu’l-hadîs, IV, 331.
- 30 Buhârî, “İdeyn”, 2; “Cihâd”, 81; Müslim, “İdeyn”, 19.
- 31 Buhârî, “İdeyn”, 2.
- 32 Buhârî, “İdeyn”, 25; Nesâî, “İdeyn”, 35.
- 33 Buhârî, “İdeyn”, 2, 25; “Cihâd”, 81; Müslim, “İdeyn”, 19.
- 34 Fâkihî, III, 23; İbn Kuteybe, ‘Uyûnu’l-ahbâr, I, 322.
- 35 Buhârî, “İdeyn”, 2; Müslim, “İdeyn”, 19; Beyhakî, X, 218.

BİBLİYOGRAFYA

- Belâzurî, Ebû’l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Câbir (ö. 279/892), Fütûhu’l-Büldân (trc. Mustafa Fayda), Ankara, 1987.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (ö. 458/1066), es-Sünenü’l-Kübrâ (thk. Muhammed Abdulkâhîr Atâ), I-X, Mekke, 1994.
- Bozkurt, Nebi, Hadiste Folklor-Eğlence, İstanbul, 1997.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870), el-Câmi’u’s-Sahîh, I-VIII, İstanbul, 1992.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm el-Herevî el-Ezdî (ö. 224/838), Garîbu’l-Hadîs (thk. Muhammed Abdü’l-Mu’îd Hân), I-IV, Beyrut, 1396.
- -----, Kitâbü’l-Emvâl (thk. Muhammed Amâre), Kahire, 1989.
- Fâkihî, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. el-Abbâs (ö. 272/885), Ahbâru Mekke fî Kadîmî’-d-Dehr ve Hadîsîh (thk. Abdulmelik Abdüllâh Düheys), I-VI, Beyrut, 1984.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî en-Nemerî (ö. 463/1071), el-İstî’âb fî Ma’rifeti’l-Ashâb (thk. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-IV, Beyrut, 1412.
- İbn Abdürrabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 328/940), el-lkdü’l-Ferîd, I-VII, Kahire, 1969.
- İbn Habîb, Ebû Ca’fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye el-Bağdâdî el-Hâşimî (ö. 245/860), el-Muhabber (thk. Ilse Lichtenstadter), Beyrut, tarihsiz.
- İbn Hacer, Ebû’l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe (thk. Ali Muhammed Bicâvî), I-VIII, Beyrut, 1992.
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (ö. 241/855), el-Müsned, I-VI, Kahire, 1313.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik (ö. 213/828), es-Siretû’n-Nebeviyye (thk. Mustafa es-Sakkâ ve dğr.), Dimaşk-Beyrut, 1424/2003.
- İbn Hurdazbih, Ebû’l-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah (ö. 300/913), el-Lehv ve’l-Melâhî (thk. Gattâş Abdülmelik Habeşe), Kahire, 1984.
- İbn Kesîr, Ebû’l-Fida İmâdüddin İsmâil b. Ömer (ö. 774/1373), el-Bidâye ve’n-Nihâye, I-XIV, Beyrut, 1981.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (ö. 276/889), el-Ma’ârif (thk. Servet Ukkâşe), Kahire, 1981.
- -----, ‘Uyûnü’l-Ahbâr, I-IV, Beyrut, tarihsiz.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvîni (ö. 273/887), Sünenü İbn Mâce (thk. Muhammed Mustafa el-A’zamî), I-IV, Riyad, 1984.
- İbn Sa’d, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa’d b. Menî’ ez-Zühîrî (ö. 230/845), et-Tabakâtü’l-Kübrâ (nşr. İhsân Abbas), I-IX, Beyrut, 1968.
- İbn Şebbe, Târihu’l-Medîneti’l-Münevvere (thk. Ali Muhammed Dündül, Yâsîn Saduddîn Beyân), I-II, Beyrut, 1996.
- İbnü’l-Cevzî, Ebû’l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali (ö. 597/1201), Garîbu’l-Hadîs (nşr. Abdulmutî Emîn el-Kal’acî), I-II, Beyrut, 1985.
- -----, el-Muntazam fî Târihi’l-Mülûk ve’l-Ümem, I-XVIII, Beyrut, tarihsiz.
- İbnü’l-Esîr, Ebû’l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (ö. 630/1233), Üsdü’l-Gâbe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe (thk. Halil Me’mun Şiha), I-V, Beyrut, 1418/1997.
- Mufaddal B. Seleme, Ebû Talib Mufaddal b. Seleme b. Âsım (ö. 290/903), el-Melâhî va Esmâ’uhâ min Kibeli’l-Mûsikâ (thk. Gattâş Abdülmelik Habeşe), Kahire, 1984.
- Müslim, Ebu’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisabûrî (ö. 261/875), el-Câmi’u’s-Sahîh, I-V, İstanbul, 1981.
- Nâsiruddîn el-ESED, el-Kıyân ve’l-ğınâ’ fi’l-Asrı’l-Câhilî, Beyrut, 1988.
- Taberânî, Ebû’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî (ö. 360/971), el-Mu’cemu’l-Kebîr (thk. Hamdi Abdülmecid Selefi), I-XXV, Beyrut, tarihsiz.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezid (ö. 310/923), Târihü’t-Taberi: Târihü’r-Rusul ve’l-Mülûk (thk. Ebu’l-Fazl İbrahim), I-XI, Beyrut, tarihsiz.
- -----, Tefsîrû’t-Taberî, I-XXX, Beyrut, 1405.

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE OYUN VE EĞLENCE HAYATI*

Doç. Dr. İsmail PIRLANTA
Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsan tabiatının en önemli gereksinimlerinden birisi de eğlenme ve rahatlama ihtiyacıdır. Zira insanın hem beden hem de ruhen tam bir doyuma ulaşmasında eğlenme ve rahatlama aktiviteleri mühim bir yer kaplamaktadır. Bu ihtiyaçlar giderilmediğinde insan kendisini eksik hissetmekte bu durum da ona rahatsızlık vermektedir. İnsan psikolojisini analiz hususunda en mahir kişilerden birisi olan Hz. Peygamber insanın beden ve ruh dünyasında önemli mevki işgal eden eğlenme ve rahatlama ihtiyacını görmezden gelmemiş,

meşrû yani İslâm'ın çizmiş olduğu sınırlar dahilindeki eğlenme ve rahatlama aktivitelerine onay vermiştir.

Hız. Peygamber'e göre meşrû olan eğlenme şekli, içerisinde Allah'a isyanı çağrıştıracak figürler barındırmayan, ona ibadet ve zikirden alıkoymayan, haramı ve günahı teşvik edici olmayan, kişiyi mâlâyânî ile çok fazla meşgul edip onun asıl vazifelerini yapmasını engellemeyen, insan sağlığını tehdit eder unsurlar barındırmayan, müslümanların birlik, beraberlik ve kardeşlik ruhuna aykırı olmayan bir eğlenmedir. Bu ölçüler

“Hz. Peygamber'e göre meşrû olan eğlenme şekli, içerisinde Allah'a isyanı çağrıştıracak figürler barındırmayan, ona ibadet ve zikirden alıkoymayan, haramı ve günahı teşvik edici olmayan, kişiyi mâlâyânî ile çok fazla meşgul edip onun asıl vazifelerini yapmasını engellemeyen, insan sağlığını tehdit eder unsurlar barındırmayan, müslümanların birlik, beraberlik ve kardeşlik ruhuna aykırı olmayan bir eğlenmedir.”

çerçevesinde her türlü eğlenme biçimine Hz. Peygamber onay vermiştir. Nitekim onun: “Eğlenin ve oynayın. Çünkü ben dininizde ağırlık ve baskı görmekten hoşlanmıyorum.”¹ sözü bu onayı teyit eder mahiyettedir. Hz. Peygamber'in eğlence mefhumuna bakışını onun hayatından kesitler ışığında daha detaylı olarak incelersek şu sonuçlara varmamız mümkündür:

1. Hz. Peygamber içerisinde yaşadığı toplumun sosyokültürel durumunu çok iyi bilmekteydi. O, toplumun gereksinimlerinin, beklentilerinin, olmazsa olmazlarının ne olduğunun farkındaydı. Bireyleri gerek mutlu gerekse acılı anlarında bir arada tutan İslâm'a uygun adetlerin devamına son derece önem vermektedir. Eğlence mefhumunun önemli bir argümanı olan düğünlerle ilgili adetleri bu bağlamda değerlendirebiliriz. Nitekim Hz. Peygamber, Hz. Âişe'nin Ensar'dan bir genç kızın düğününü üstlenme isteğini kabul etmiş, ayrıca ona Ensar'ın mûsikîyi sevdiğini hatırlatarak gelinle birlikte damadın evine şarkıcı göndermesini tavsiye etmiştir.² O, bu tavsiyesiyle eğlenceye yer verilmediği takdirde düğün merasiminin eksik kalacağına ve toplumun bu bağlamdaki alışlagelen an'anesinin yaşatılmasının önemine işaret etmiştir.

Toplumun birlik ve beraberliğini perçinleyen önemli günlerden biri de bayram günleridir. Bu günlerde insanlar bir araya gelmekte, eğlenmekte ve birlikte sevinci paylaşmaktaydılar. Eğlencenin vazgeçilmezleri olan şarkıcılar bu günlerde sahne almakta ve insanların mutluluklarına katkıda bulunmaktaydılar. Hz. Peygamber insanların bayram günlerinde şarkıcılar eşliğinde eğlenmelerine izin vermiştir. Kurban Bayramı'nda Mina'da Hz. Âişe'nin yanında def çalıp Eyyâmü'l-Arap'tan Buâs gününe dair şarkılar söyleyen iki şarkıcı kıza müsaade etmiştir. Hatta onları

azarlayan Hz. Ebû Bekir'i uyarmış ve ona: “Bırak ey Ebû Bekir! Her kavmin bayramı var, bu da bizim bayramımızdır.”³ demiştir.

2. Yukarıdaki rivayetler incelendiğinde Hz. Peygamber'in insanların eğlenme esnasında çalgı aletlerine, mûsikîye ve şarkıcılara yer vermelerine izin vermiş olduğu görülmektedir. Düğün ile ilgili rivayet, Hz. Peygamber'in düğün merasimlerini bu merasimlerin özüne uygun bir şekilde yapılmasını istediğini göstermektedir. Düğün mûsikî, şarkı, oyun ile bir nevî özdeşleşmiş bir olgudur. Bunu çok iyi analiz etmiş olan Hz. Peygamber düğün evinin cenaze evine dönüştürülme işlemine hiçbir zaman cevaz vermemiştir. O bu tavrıyla günümüzde İslâm adına hareket ettiklerini söyleyerek düğün evlerini ilahilerle, mevlitlerle, marşlarla bir nevî cenaze evine, askerî kışlaya dönüştüren kişilere de gerekli mesajı vermektedir. Aynı durum dinî bayramlar için de geçerlidir. Hz. Peygamber söz konusu rivayetle bu günlerin dua, zikir ve ibadet ile Allah'a yaklaşıma günleri olduğu gibi aynı zamanda eğlence günleri de olduğunu bize hatırlatmaktadır.

3. Hz. Peygamber mûsikîye ordudaki askerlerin moral motivasyonlarının artması ve onların sefer dönüşü şanlı bir şekilde karşılanmaları maksadıyla da onay vermiştir.⁴

4. Hz. Peygamber eğlenme adı altında ashâbının insan onuruna yakışmayacak tavır ve tutumlar içerisinde bulunmalarına hiçbir zaman izin vermemiştir. Gerekli olan uyarıları yapmış ve meşrû eğlenme şeklinin ne olduğunu ashâbına göstermiştir. Bu bağlamda en güzel örneklerden birisi şu hadisedir: Hz. Ali ile Fâtıma'nın düğünü, içkinin henüz haram kılınmadığı bir dönemde yapılmıştı. Söz konusu düğünün arefesinde (Zilkade 2/

(*) Bu metnin hazırlanmasında “Hz. Peygamber Döneminde Eğlence Hayatı” isimli makalemizden istifade edilmiştir. Geniş bilgi için bkz: Pırlanta, İsmail, “Hz. Peygamber Döneminde Eğlence Hayatı”, Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2015, cilt: X, sayı: 1, s. 635-658.

Mayıs 624) Hamza b. Abdulmuttalib Medineli sahabelerden birisinin konağında şarap içerek ve müzisyen kızın şarkılarını dinleyerek eğlenmekteydi. Bir süre sonra sarhoşluğun etkisiyle taşkınlıklar yapmaya başlayınca olaydan haberdar olan Hz. Peygamber amcasını ikaz etmiş bu halinden dolayı onu kınamıştır.⁵

5. Hz. Peygamber’in düğün, bayram, sünnet gibi özel günlerde insanları eğlendirmek amacıyla bazı kişilerin (ki bunların geneli cariyelerden oluşmaktaydı) şarkıcılığı profesyonel meslek olarak seçmelerine müsaade ettiği kaynaklardan çıkarılabilmektedir. Hz. Peygamber’in Medine’deki bir düğünde gelinle birlikte damadın evine gönderilmek üzere şehirdeki muganiyelerden birisinin davet edilmesini istediği rivayet⁶ ile Kurban Bayramı’nda Mina’dayken Hz. Âişe’nin yanında def çalıp Buâs gününe dair şarkılar söyleyen şarkıcı kızlardan birisinin Ensar’a ait Hamâme isimli profesyonel bir şarkıcı cariyeye olduğuna dair rivayet⁷ savımızı destekler mahiyettedir.

6. Müslümanların gündelik hayatını bize aksettiren değerli kayıtların mevcut olduğu hadis literatürüne göre İslâm’ın ilk dönemlerinde telli, vurmali ve üflemlili olmak üzere çeşitli mûsikî aletleri mevcuttu ve insanlar onlar vasıtasıyla çalınan şarkılar eşliğinde özel günle-

rinde eğlenmekteydiler.⁸ Bu durum İslâmî eğlence anlayışında sadece vurmali çalgıların yer aldığı diğer çalgı türlerine ise cevaz verilmediği şeklindeki anlayışın yanlışlığını ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber çalgı aletlerini onların yapıldığı tarzlardan ötürü yasaklamaktan ziyade onlardan çıkan nağmelerin İslâm’ın özüne aykırı olup olmamasıyla ilgilenmekteydi. Bu ölçüler dahilinde insanları eğlendiren ve neşelendiren her türlü müzik aleti mübah addedilmekteydi.

7. Hz. Peygamber eğlenme adı altında İslâm’a ve kendisine dil uzatan, hakaret eden şarkıcılara ve bu tip unsurlar içeren şarkılara asla taviz vermemiştir. Böyle bir fiilin içerisinde yer alan kişileri en ağır şekilde cezalandırmıştır. Hz. Peygamber’in böyle bir uygulama içerisinde olmasının sebebi mûsikîye ve onun icracılarına düşmanlığı değildir. O, bu tip şahsiyetlerin söylemiş oldukları şarkılarla İslâm’a ve müslümanlara yaşam hakkı tanımayan müşriklerin görüşlerinin yayıcıları olmalarının, insanların kafalarını karıştırmalarının, insanları harama teşvik etmelerinin önüne geçmek istemiştir. Hz. Peygamber’in Abdullah b. Hatal’ın şarkıcı cariyeleri Fertenâ ve Kerîbe’nin ve Abdulmuttalib oğullarına ait Sâre veya ‘Azze isimli şarkıcıların Mekke’nin fethi günü bulundukları yerde öldürülmelerini istemesinin temelinde söylediğimiz sebepler yer almaktadır.⁹

8. Hz. Peygamber eğlence sektörünün en önemli mekânı olan ve cahiliye döneminin uzantıları arasında yer alan meyhanelere, henüz yasaklayıcı ayet gelmediği halde içki tüketim ve fuhşiyata yönelik faaliyetlerin merkezleri olmaları hasebiyle hiçbir zaman sıcak bakmamış ve böyle yerlerin kendi döneminde çalışmamaları hususunda elinden geleni yapmıştır.

9. İslâm öncesi Arapların eğlence hayatında vazgeçilmez unsurlardan biri olan içkinin, müzikle birlikte halka ikram edildiği başlıca mekânlar olan meyhanelerde, fuhşun meşrû kazanç yollarından sayıldığı cahiliye Araplarında özel olarak faaliyette bulunan fuhuş evlerinde ve bazı kişilerin şahsî evlerinde efendileri tarafından cariyeler veya bazı hür kadınlar eğlenmeye gelen erkeklere pazarlanmaktaydılar. Bu uygulamanın Hz. Peygamber döneminde de devam ettirilmek is-

tendiğini görmekteyiz. İslâm’ın kesin olarak reddettiği böyle bir uygulamanın önünü kesmek için Hz. Peygamber çok kararlı bir tutum sergilemiştir. Nitekim bu konu ile ilgili hadise şöyle cereyan etmiştir: “Medine’de Abdullah b. Übeyy b. Selûl’un işletmiş olduğu fuhuş evindeki cariyeler bu durumdan rahatsızdı. Onlardan birisi olan Mu’âze Hz. Peygamber’e gelerek efendisi tarafından fuhşa zorlandığı konusunda şikâyetle bulundu. Onun bu şikâyeti üzerine “*Dünya hayatının geçici menfaati için, namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın!*”¹⁰ ayeti nazil olmuştur.¹¹

10. Cahiliye döneminde düğün, bayram, sünnet gibi özel günlerde, panayırlarda ve eğlence meclislerinde çok önemli vazifeler icra eden şairler Hz. Peygamber döneminde dilleriyle cihad etmelerinden ötürü değer görmüşlerdir. Hassân b. Sabit, Abdullah b. Revâha ve Ka’b. b. Mâlik gibi şair sahabiler bu dönemde söylemiş oldukları şiirlerle hem Hz. Peygamber’in övgüsüne nâil olmuşlar hem de mü’minleri coşturmuşlardır.¹²

11. Hz. Peygamber toplumu eğlendirmek için farklı oyunlar sergileyen insanların hünelerlerini sergilemelerine izin vermiştir. Hatta onları bu konuda teşvik edip cesaretlendirmiştir. Oyunların sergilenmesine izin vermek istemeyen ashâbına engel olmuştur.¹³ Söz konusu oyunları Hz. Âişe ile birlikte izleyerek kadınların da bu tip eğlencelere seyirci olarak iştirak edeceklerinin mesajını vermiştir.¹⁴

12. Hz. Peygamber ashabının özel günlerde eğlenmelerini sağlayan oyuncuların oyunlarını sergilemeleri için mescidi kullanmalarına izin vererek günümüz müslümanlarına, bu mekânların toplumu ilgilendiren her türlü aktivite için kullanılabileceğinin mesajını vermektedir.

DİPNOTLAR

1. Abdu’l-Hay el-Kettânî, et-Terâfîbu’l-İdâriyye (Nizâmu’l-Hükûmeti’n-Nebeviyye), I-II, Beyrut, tarihsiz, II, s. 157; Bu konu ile alakalı olarak ayrıca bkz. Akdoğan, Bayram, “Bazı Ayet ve Hadisler Doğrultusunda, İslâm Açısından Mûsikî Sanatının Değerlendirilmesi”, AÜİFD, XXXIX, 1999, s. 379-392; Düzenli, Pehlül, “Klasik İslâm Kaynaklarında Müzik Tartışmaları”, Marife, I/2, Konya 2001, s. 27-58; Apaydın, H. Yunus, “Mûsikî/Fıkıh”, DİA, XXXI, 261-263.
2. Ahmed b. Hanbel, III, 391; İbn Mâce, “Nikâh”, 20; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, es-Sünenü’l-Kübrâ, thk. Muhammed Abdulkâhir Atâ, I-X, Mekke, 1994, VII, s. 289; İbn Abdürabbih, el-İkdü’l-Ferîd, VI, s. 7.
3. Buhârî, “İdeyn”, 3; İbn Mâce, “Nikâh”, 21; Ahmed b. Hanbel, VI, 187.
4. İbnü’l-Cevzî, el-Muntazam, III, 64; İbn Kesîr, Ebü’l-Fida İmâdüddin İsmâil b. Ömer, el-Bidâye ve’l-Nihâye, I-XIV, Beyrut, 1981, III, s. 199-200; Tirmizî,

13. Toplumun eğlenerek vakit geçirdiği diğer bir aktivite olan sportif faaliyetler noktasında da Hz. Peygamber daima teşvik edici olmuştur. O bu teşviki ile ashabının hem vücut olarak daha sağlıklı ve dinç olmasını sağlamak hem de onların eğlenmelerini ve hoşça vakit geçirmelerini temin etmek istemiştir.¹⁵

14. Hz. Peygamber sportif eğlencelerde ashabının dikkat etmesi gereken hususları da belirlemiştir. Buna göre gerek rakip kişinin gerekse bu faaliyette kullanılan canlı varlıkların hayatlarına kastedilmemesi, yaralanmalarına izin verilmemesi gerekmektedir. Bununla birlikte hem sporun yapılışında hem de seyrinde dînî kurallara aykırı davranılmaması önemlidir. Spor müsabakasının yapılmasında şartların eşit olması, sonuca tesir eden hiçbir şeye tevessül edilmemesi elzemdır. Bu müsabakalar kumara, müşterek bahse konu olmamalıdır.¹⁶

Her konuda olduğu gibi eğlence konusunda da ümmetinin en önemli örnek ve önderi olan Hz. Peygamber’in atmış üç yıllık hayat serüveni incelendiğinde onun, bütün müslümanların hayatlarında kolayca tatbik edecekleri bir tutum ve yaşantı içerisinde olduğu görülmektedir. Eğlence olgusunu da bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Her şeyden önce o, eğlenme ve dinlenmeyi insan için temel ihtiyaç kabilinden değerlendirmiştir. Hz. Peygamber İslâm’a yakışan bir yaşantı ekseninde ashabının önceki yaşamını yeniden düzenlediği için eğlence mevzusunda da birtakım düzenleme ve sınırlamalar yapmıştır. O, yapmış olduğu düzenleme ve sınırlamalarında içerisinde yaşadığı toplumun sosyokültürel durumunu dikkate almıştır. Toplumun gereksinimleri ve beklentileri doğrultusunda kararlar almış, uygulamalar yapmıştır.■

1. Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, es-Sünen, I-V, İstanbul, 1992, “Menâkib”, 17; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. Fazl, Sünenü’d-Dârimî, I-II, İstanbul, 1992, “İman”, 22; Ahmed b. Hanbel, V, 353, 356.
2. Buhârî, “Musâkât”, 13; “Talâk”, 11; “Megâzî”, 12; Müslim, “Eşribe”, 1; Ahmed b. Hanbel, I, 142.
3. Ahmed b. Hanbel, III, 391; İbn Mâce, “Nikâh”, 20; Beyhakî, VII, 289; İbn Abdürabbih, el-İkdü’l-Ferîd, VI, s. 7.
4. İbn Hacer, el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe, VII, s. 585.
5. Mufaddal b. Seleme, el-Melâhî, s. 14 vd.; İbn Hurdazbih, el-Lehv ve’l-Melâhî, s. 35-36; Mesûdî, Mürûc’u’z-Zehab, IV, s. 220-221; Farmer, A History of Arabian Music, London 1929, s. 104-107; Cevad Ali, el-Mufasssal, V, s. 108-111; Bozkurt, Hadiste Folklor-Eğlence, s. 44-46; Azizova, s. 435.

- 9 İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye, s. 935-936; Vâkıdî, el-Meğâzî, I, s. 39; II, s. 825; Belâzürî, Ensâb, I (Hamidullah), s. 290, 361; Taberî, Târih, III, s. 59-60; Zübeyrî, Ebû Abdullah Mus'ab b. Abdullah, Nesebu Kureys, thk. E. Levi Provençal, Kahire 1982, s. 442-443.
- 10 Nûr, 24/33.
- 11 İbn Şebbe, Târihu'l-Medîneti'l-Münevvere, I, s. 212-213; Taberî, Tefsîrû't-Taberî, I-XXX, Beyrut, 1405, XVIII, s. 132; İbn Abdilber, Ebû Ömer Cema-leddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el- Kurtubî en-Nemerî, el-İsti'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, I-IV, Beyrut, 1412, IV, s. 1913; İbn Hacer, el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, VIII, s. 119-120.
- 12 İsfahânî, el-Egânî, IV, s. 152; İbn Reşîk, Ebû Ali Hasan el-Ezdî el-Kayrevânî, el- 'Umde fî Mehâsinî's-Şî'r ve Âdâbih, thk. Muhammed Karkazân, I-II, Beyrut, 1988, I, s. 92.
- 13 Hz. Peygamber Mescid-i Nebevî de oynamalarına izin verdiği Habeşli dansçıları mescitten çıkarmaya çalışan Hz. Ömer'e "Erfede oğullarını engelleme!" diye karşı çıkmıştır. (Buhârî, "İdeyn", 25; Ahmed b. Hanbel, II, 540; Nesâî, "İdeyn", 35.)
- 14 Hz. Âişe Hz. Peygamber'in izin vermesiyle bir bayram günü onun omuzları üzerinden Habeşlilerin harbe ve kalkan aracılığıyla sergiledikleri oyunu doyasıya izlemiştir. (Buhârî, "İdeyn", 2; "Cihâd", 81; Müslim, "İdeyn", 19; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, XXIII, s. 179.) Bunu destekler mahiyetteki bir başka rivayette ise, bir bayram günü milli oyunlarını icra eden bir Habeşli kadını gören Hz. Peygamber, Hz. Âişe'yi onu seyretmeye çağırmıştır. (Bedreddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, Umdetu'l-Kâri Şerhi Sahihî'l Buharî, Daru İhyâit-Terâsil Arabî, Beyrut, tarihsiz, III, s. 358.)
- 15 Hz. Peygamber dönemi İslâm toplumunun hem bizzat yapmaktan hem de izlemekten zevk aldığı sportif eğlencelerin başında güreş gelmektedir. Kaynaklar bizzat Hz. Peygamber'in Rukane isminde dönemin en ünlü

pehlivani ile güreştiğinden, onun sırtını üç kez yere getirdiğinden bahsetmektedirler. (Belazurî, Ensâb, s. 337-338; Serahsî, Şerhu's-Siyerî'l-Kebir, s. 179-180) At ve deve gibi hayvanların yarış müsabakaları da İslâm toplumunun hoşça vakit geçirdikleri sportif faaliyetler olarak ortaya çıkmaktadır. At yarışları Hz. Peygamber'in bizzat önemseydiği ve izlemekten hoşlandığı müsabakalardı. O, bu yarışları dikkatle takip eder, hakemlik yapar, kazananları belirler ve ödüllendirirdi. (Ebû Dâvûd, "Cihâd" 60; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 11/5, 55, 91.) Bunun yanında şahıslar arasındaki yarışlar da bir o kadar eğlenceli geçmekteydi. Hz. Peygamber ile hanımı Hz. Âişe'nin hoşça vakit geçirmelerine neden olan aktiviteler arasında birbirleriyle yapmış oldukları koşu faaliyetleri de vardır. (Ebû Dâvûd, "Cihâd" 61; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/264; Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, s. 1076.) Hem bir savaş hazırlığı, hem de spor ve eğlence faaliyeti olarak düşünülen okçuluk da önemli bir aktivite idi. Bu durumu Hz. Peygamber'in "Çocuklarınıza ok atmayı, ata binmeyi ve yüzmeyi öğretiniz." hadisi gayet iyi açıklamaktadır. (Ebû Dâvûd et-Tayalîsî, Müsned, 2096.) Hz. Peygamber dönemi İslâm toplumunda insanların yapmaktan zevk aldıkları bir faaliyet de ağırlık kaldırmadır. (İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, el-Furûsiyye, s. 5; Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/1075-1076.) Avcılık bir başka spor aktivitesi olarak dikkat çekmektedir. Bu aktivite Hz. Peygamber'in bazı düzenleme ve yasaklarının ardından canlı bir şekilde yapılmaktaydı. Konu ile ilgili onun koymuş olduğu yasaklar arasında ihramlı iken avlanmama, ehli eşek etinin yasaklanması, av kastı olmaksızın canlı hedefler üzerinde yarışılması, bitkilere zarar verilmemesi gibi hususlar vardır. (Maide, 5/1; Zebîdî, Tecrid-i Sarîh, XII/3-4; Müslim, "Sayd" 60; Tirmizî, "Sayd", 9.) Bu dönemde halkın rağbet gösterdiği, hatta bu konuda Hz. Peygamber'in bizzat teşvik ettiği bir aktivite daha vardır ki o da yüzmedir. (Ebû Dâvûd et-Tayalîsî, Müsned, 2096.)

16 Akyüz, "Asrı Saadette Spor", s. 10-11.

KAYNAKÇA

- Abdu'l-Hay el-Kettânî, et-Terâtîbu'l-İdâriyye (Nizâmu'l-Hükûmeti'n-Nebeviyye), I-II, Beyrut, tarihsiz.
- Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I-VI, Kahire, 1313.
- Akdoğan, Bayram, "Bazı Ayet ve Hadisler Doğrultusunda, İslâm Açısından Müsikî Sanatının Değerlendirilmesi", AÜİFD, XXXIX, 1999, s. 379-392.
- Akyüz, Vecdî, "Asrı Saadette Spor", Din ve Hayat, TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi, S. 17, 2012, s. 7-11.
- Apaydın, H. Yunus, "Müsikî/Fıkıh", DİA, XXXI, 261-263.
- Azizova, Elnure, Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Bedreddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, Umdetu'l-kari şerhi Sahihî'l Buhari, Daru İhyâit-Terâsil Arabî, Beyrut.
- Belâzürî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Câbir, Ensâbu'l-Eşrâf, thk. Muhammed Hamidullah, I, Kahire, 1959.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, es-Sünenü'l-Kübrâ, thk. Muhammed Abdulkâhir Atâ, I-X, Mekke, 1994.
- Bozkurt, Nebi, Hadiste Folklor-Eğlence, İstanbul, 1997.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, el-Câmi'u's-Sahîh, I-VIII, İstanbul, 1992.
- Cevad Ali, el-Mufasssal fî Tarihi'l-'Arab Kable'l-İslâm, I-X, Beyrut, 1980.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. Fazl, Sünenü'd-Dârimî, I-II, İstanbul, 1992.
- Düzenli, Pehlül, "Klasik İslâm Kaynaklarında Müzik Tartışmaları", Marife, I/2, Konya, 2001, s. 27-58.
- Farmer, A History of Arabian Music, London, 1929.
- Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, Çev. Salih Tuğ, I-II, İstanbul, 1990.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el- Kurtubî en-Nemerî, el-İsti'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, I-IV, Beyrut, 1412.
- İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, el-'İkdü'l-Ferîd, I-VII, Kahire, 1969.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, thk. Ali Muhammed Bicâvî, I-VIII, Beyrut, 1992.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik, es-Sîretü'n-Nebeviyye, thk. Mustafa es-Sakkâ ve dğr., Dimâşk-Beyrut, 1424/2003.
- İbn Hurdazbih, Ebû'l-Kâsim Ubeydullah b. Abdullah, el-Lehv ve'l-Melâhî, thk. Gattâş Abdülmelik Habeşe, Kahire, 1984.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmâdüddin İsmâil b. Ömer, el-Bidâye ve'n-Nihâye, I-XIV, Beyrut, 1981.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvinî, Sünenü İbn Mâce, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, I-IV, Riyad, 1984.
- İbn Reşîk, Ebû Ali Hasan el-Ezdî el-Kayrevânî, el- 'Umde fî Mehâsinî's-Şî'r ve Âdâbih, thk. Muhammed Karkazân, I-II, Beyrut, 1988.
- İbn Şebbe, Târihu'l-Medîneti'l-Münevvere, thk. Ali Muhammed Dündül - Yâsîn Saduddîn Beyân, I-II, Beyrut, 1996.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, el-Muntazam fî Târihi'l-Mülûk ve'l-Ümem, I-XVIII, Beyrut, tarihsiz.
- İsfahânî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebû'l-Ferec, el-Eğânî, şrh. Abdülemir Ali Mihenna-Semîr Cabir, I-XXIV, Beyrut, 1986.
- Mesûdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali, Mürûcû'z-Zehab ve Ma'âdinü'l-Cevher, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, I-IV, 1964.
- Mufaddal b. Seleme, Ebû Talib Mufaddal b. Seleme b. Âsım, el-Melâhî va Esmâ'u'hâ min Kibeli'l-Müsikâ, thk. Gattâş Abdülmelik Habeşe, Kahire, 1984.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, el-Câmi'u's-Sahîh, I-V, İstanbul, 1981.
- Pirlanta, İsmail, "Hz. Peygamber Döneminde Eğlence Hayatı", Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2015, cilt: X, S. 1, s. 635-658.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsim Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, thk. Hamdi Abdülmecid Selefi, I-XXV, Beyrut, tarihsiz.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezid, Târihü't-Taberî: Târihü'r-Rusûl ve'l-Mülûk, thk. Ebu'l-Fazl İbrahim, I-XI, Beyrut, tarihsiz.
- Taberî, Tefsîrû't-Taberî, I-XXX, Beyrut, 1405.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, es-Sünen, I-V, İstanbul, 1992.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî, el-Meğâzî, thk. Marsden Jones, I-III, Beyrut, 1984.
- Zebîdî, Sahîh-i Buhârî, Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, çev. Kâmil Miras, Ankara, 1988.
- Zübeyrî, Ebû Abdullah Mus'ab b. Abdullah, Nesebu Kureys, thk. E. Levi Provençal, Kahire, 1982.

NUAYMAN B. AMR VE TEBESSÜM

A. Ali URAL

“Çok gülmek kalbi öldürür,”¹ hadisine dayanarak yüzümüzü asamayız. “Çok” kelimesine dayanarak tebessüm etmek yakışır bize. Su bile çok içildiğinde zehre dönüşüyor. “Çok gülmeyin,” sözünü “Gülmeyin,” olarak anlamak olsa olsa sevimsizleştirir bizi. Güler yüzlü bir peygamberin ümmetine asık suratlı olmak yakışmaz. Hz. Ali, “Kişiyi asık suratlılıktan kurtaran şakalaşmada bir beis yoktur,”² demişti.

Ebu'd-Derdâ, konuşurken sürekli gülümserdi. Hanımı Ümmü Derdâ, “İnsanların seni ahmak sanmasından korkuyorum,” deyince şu cevabı aldı ondan: “Ben Resûlüllah'ı konuşurken hep gülümser halde gördüm.”³

Ruhların da dinlenmeye ihtiyacı vardı. Bütün mesele ne zaman şen ne zaman ciddi olunacağını ayırdına varmaktı. Sahabilerin birbirlerine Ebucehil karpuzu atarak şakalaştıklarını, hayatın ve dinin gereklerini yerine getirmek söz konusu olduğunda ise her birinin ciddi adamlara dönüştüğünü kayda geçirmişti râviler.⁴

Sahabiler yalnız kendi aralarında değil Hz. Peygamber'in yanında da şakalaşırlar, zaman zaman Hz. Muhammed (s.a.v.) de katılırdı onlara. Böyle vakitlerde, “Ey Allah'ın elçisi, sen bizimle

şakalaşıyorsun!” diyerek sevinç ve hayretlerini ifade ederlerdi. “(Şaka yapsam da) sadece gerçeği söylüyorum!”⁵ diye cevaplıyordu onları Elçi, mîzahta dahi yalan söylemediğini belirterek.

Mîzah yaparken bile doğruluk çizgisini aşmıyordu Hz. Peygamber. Enes'in (r.a.) anlattığına göre bir adam Resûlüllah'dan (s.a.v.) bir binek devesi istemiş, bunun üzerine, “*Seni deve yavrusuna bindireceğim.*” diyerek latife yapmıştı. Adam, “Ya Resûlallah, ben deve yavrusunu ne yapayım?” deyince “*Bütün develer bir devenin yavrusu değil midir!*” demişti Allah Resûlü. Enese (r.a.) “*İki kulaklı*” diye takılması da yaşlı bir kadına “*Cennete ihtiyar kadınlar giremez!*”⁶ demesi de şakada dahi gerçekten vazgeçmeyişin örneklerindendi.

Zâhir adlı bir bedevîden söz ediyordu Enes (r.a.) rivayetlerinden birinde. Hz. Peygamber'in zaman zaman kendisine takıldığı, hediye alıp hediye verdiği bir çöl adamıydı Zâhir. Bir gün pazarda mallarını satarken Resûlüllah (s.a.v.) gizlice Zâhir'in arkasına geçip kucaklamış, “Beni bırak, kimsin!” diyerek döndüğünde Hz. Peygamber'le yüz yüze gelmişti. Latife olsun diye, “*Bu köleyi kim satın alır!*” diye seslenince Hz. Peygamber, Zâhir çirkin olduğunu imâ ederek, “Ya Resûlallah! Beni satarsan kâr edemezsin,

Resim: Döhsson, Mouradgea

“Din kardeşinin yüzüne tebessüm etmen senin için sadakadır.” (Tirmizi, “Birr”, 36)

değerim düşüktür.” demişti. Bunun üzerine şöyle buyurmuştu Hz. Peygamber, “*Fakat Allah katında değer in yüksektir.*”⁷

Hz. Peygamber ashabından pek çok kişiyle şakalaştı. Fakat onların içinde biri vardı ki, adını duyanlar ister istemez gülümsemeye başlıyordu: Nuayman bin Amr. Doğrusu Nuayman şakada ölçüyü kaçırıyordu zaman zaman. Onun şakalarına ancak peygamber sabırla tahammül edilebilirdi.

Ümmü Seleme’nin anlattığına göre, Hz. Ebu Bekir yanına Bedir gazilerinden Nuayman ve Suveybit adlı sahabileri de alıp bir ticaret yolculuğuna çıkmış, yol azığını Suveybit’e emanet etmişti. Bir gün Nuayman, Suveybit’ten yiyecek istedi. O ise Hz. Ebu Bekir’in gelmesinden sonra verebileceğini söyledi ona. Bunun üzerine Nuayman bir oyun oynamaya karar verdi Suveybit’e. Civarda develerini yayan sürü sahiplerine giderek Suveybit’i on deve karşılığında sattı. Dahası Suveybit’in kendisini hür sandığını söyleyerek, “Ben köle değilim, hürüm,” demesine aldırış edilmemesi gerektiğini tembih etmeyi unutmadı. Böylece Suveybit ne kadar dirense de dinletemedi sözünü. Boynuna bir ip takıp pazara götürdüler. Hz. Ebu Bekir gelip durumu anlayınca doğru pazar yerine gitti. Develeri iade edip Suveybit’i kurtardı. Medine’ye döndüklerinde olayı Hz. Peygamber’e anlattılar. Resûlullah ve ashâbı gülmekten alıkoyamadılar kendilerini. Neredeyse bir sene unutulmadı bu vak’a. Hatırlandıkça gülündü.⁸

Neccâroğulları’ndandı Medineli Nuayman. Abdurrahman b. Avf’ın kız kardeşiyle evlenmiş, İkinci Akabe Biatı’ne katılarak Hz. Peygamber’e bağlılık yemini etmişti. Yalnız Bedir, Uhud ve Hendek’te değil

bütün gazvelerde yerini alarak hakikate bağlılığını ispatlamıştı. Fakat siyer tarihçileri onun kahramanlık hikâyelerini anlatmadılar bize. Kılıcının keskinliğinden, gözünün karalığından söz etmediler. Gülen ve güldüren yüzünü anlattılar, muzipliğini ve şakalarını... Sahabe arasında komik bir adam vardı ve Nuayman kelimesi biraz da gülmek, anlamına geliyordu. Öyle şakalar yapmıştı ki ancak bir peygamber hoş görebilirdi onu.

Rebia b. Osman’ın anlattığına göre bir bedevî Hz. Peygamber’le görüşmeye gelmiş, devesini mescidin avlusuna çökertip huzura girmişti. Bir sahâbi “Deveyi kessen de yesek. Eti özledik. Allah Resûlü nasılsa

parasını öder.” diyerek kışkırttı Nuayman’ı. Bedevî dışarı çıktığında ne görsün, Nuayman deveyi kesmiş, parçalıyor. Feryadı koparıp soluğu Hz. Peygamber’in yanında aldı: “Devem kesilmiş ya Resûlallah!” Hz. Peygamber mescitten çıkıp sordu: “*Kim yaptı bunu!*” “Nuayman” dediler. Nuayman sırra kadem basmış, Dubaa bint Zubeyr’in evinin avlusunda bir çukura saklanıp üzerini hurma dalları ve yapraklarıyla örtmüştü. Resûlullah peşine düştü Nuayman’ın, bizzat kendisi aradı onu. Dubâa’nın evinin önüne gelince bir adam yüksek sesle, “Ya Resûlallah! Ben onu görmedim” derken parmağıyla Nuayman’ın saklandığı çukuru gösteriyordu. Hz. Peygamber Nuayman’ı çukurdan çıkarttıktan sonra sordu: “*Neden böyle yaptın!*” Nuayman, “Ya Resûlallah, saklandığım yeri sana gösterenler yaptırdılar!” deyince, Hz. Peygamber gülerken Nuayman’ın yüzündeki toprakları mübarek elleriyle silmeye başladı. Sonra da bedevinin devesinin bedelini ödedi.⁹

İçki haram kılındıktan sonra hemen içkiyi

bırakamadı Nuayman. Birkaç kez Hz. Peygamber’in huzuruna çıkarıldı bu yüzden. Bir sahabinin, “Allah ona lanet etsin!” diye beddua etmesi üzerine, bu ifadeyi onaylamayan Hz. Peygamber onun Allah’ı ve Resûlü’nü sevdiğini söylemişti.¹⁰ Nuayman gerçekten seviyordu Allah ve Resûlü’nü. Hiçbir gaza yoktu ki orada yerini almasın. Hiçbir kervan yoktu ki Medine’ye yolu düşen, getirdiği meyvelerden tattırmak istemesin Resûlullah’a. Kurulan pazardan veresiye meyve, yağ ve bal satın alıp Hz. Peygamber’in evine gönderir, satıcıların paralarını istemesi üzerine ödemeyi Hz. Peygamber’in yapacağını söyleyerek aradan çekilirdi. Alacaklıların kapıya gelmesine şaşır an Resûlullah, Nuayman’a bunları kendisinin hediye ettiğini hatırlatır, o ise parası bulunmadığını, ancak bu güzel şeyleri tatmasını arzu ettiği için satın aldığını söyleyerek Allah’ın elçisini neşelendirirdi. Her seferinde gülerken ödüyordu Hz. Peygamber borcunu.

Bedevî satıcıdan bir testi bal satın almış, sonra onu Resûlullah’ın yanına getirerek, “Paranı buradan alacaksın,” demişti bir keresinde. Hz. Peygamber balı alınca bedevî parasını talep etmiş, durumu anlayan Nebi, “*Nuayman’ın haylazlıklarından bir haylazlık.*” diyerek gülümsemiş, sonra balın parasını ödemişti satıcıya. “Bunu neden yaptın?” diye sorunca şu cevabı vermişti Nuayman: “Sana iyilikte bulunmak istedim. Fakat yanımda hiç para yoktu.”¹¹

Hz. Peygamber’in vefatından sonra daha ağır şakalar yaptı Nuayman. Yüz beş yaşındaki âmâ sahâbi Mahreme b. Nevfel’e yaptıklarının hoş görülebilir yanı yoktu. Mahreme yaşından ve gözlerinin görmeyişinden dolayı mescidin bir köşesinde abdest

bozmaya kalkmış, sahabiler bu nahoş duruma müdahale etmişlerdi. Nuayman ise onu dışarıya çıkaracağını söyleyip -güya yardımcı olarak- başka köşesine götürmüştü mescidin. İş işten geçtikten sonra durumu anlayan Mahreme sinirlenmiş, elindeki sopayla Nuayman’ın kafasını yaracağına yemin ettiyse de zaman içinde unutmuştu bunu. Nuayman’ın muzırlığı bununla kalmadı. Bir gün mescitte yanına sokulup Nuayman hakkındaki yeminini hatırlattı Mahreme’ye. Kendisini Nuayman’a götürceğini söyleyerek namaz kılmakta olan Hz. Osman’ın yanına götürdü ve onun Nuayman olduğunu söyledi. Osman (r.a.) ne olduğunu anlamadan Mahreme öfkeyle salladı değneğini ve Halife’nin başını yardı. Olaydan sonra Zühreoğulları Nuayman’ı cezalandırmaya kalktılsa da Hz. Osman, “Bırakın, cezasını Allah versin! O ki Bedir gazisidir.” diyerek, engelledi onları.¹²

Nuayman, orucunu tutmadığı bir Ramazan gecesinde Hz. Osman’ın (r.a.) yanına gelmiş, kendisine yemek ikram etmek isteyen Hz. Osman’a, “Ben orucum.” demişti. Hz. Osman, “Gece vakti oruç mu olur?” diye şaşkınlığını belirtince şu cevabı aldı ondan: “Benim için oruç daha rahat oluyor gece.” Hz. Osman bunun üzerine gülümseyerek, “İşte Nuayman’ın haylazlıklarından biri daha!”¹³ dedi. Uyeyne bin Hısn, orucun kendisine ağır geldiğinden söz ettiğinde Nuayman’a, aynı nükteyi ona da yapmıştı Nuayman: “Geceleri oruç tut!”

Nuayman bütün şakacılığına rağmen ümmetin meselelerine duyarlı biriydi. İmam Zehebi’ye göre Hz. Ali ve Muaviye arasındaki olaylardan sonra bir daha hiç gülmedi.■

DİPNOTLAR

- 1 Tirmizi, Zühd, 2.
- 2 Bedreddin el-Gazzî, el-Murah fi’l-Mizah, s. 145.
- 3 Bedreddin el-Gazzî, el-Murah fi’l-Mizah, s. 146.
- 4 Buhârî, el-Edeb el-Müfred, No: 265.
- 5 Tirmizi, eş-Şemâil; Buhârî, Edebu’l-Mufred.
- 6 Hasan Basrî anlatıyor: “İhtiyar bir kadın Resûlullah’a geldi ve ‘Ya Resûlallah, Allah’a dua et, beni cennete koysun,’ dedi. Resûlullah, ‘Ey falanın annesi cennete ihtiyar kadınlar giremez.’ buyurdu. Kadın geri döndü, ağlıyordu. Hz. Peygamber, ‘Ona söyleyiniz, (cennete girecek ama) ihtiyar olarak girmeyecek. Çünkü Allah şöyle buyuruyor: ‘Gerçekten biz
- 7 (dünyada ihtiyarlamış kadınları gençleştirerek cennette) onları yepyen bir yaratılışla yaratmışızdır. Böylece onları hep bakire kızlar, eşlerine âşık yaşlılar yaptık.” (Vâkıa, 56/35-37)
- 8 İmam Ahmed, İbn Hibban, el-Bidâye: 6/46.
- 8 Müsned, VI, 316; İbn Mâce, “Edeb”, 24.
- 9 İbn Abdilberr, “el-İstîâb”, el-İsâbe, 3/570.
- 10 Müsned, IV, 8, 384; Buhârî, “Vekâlet”, 13, “Hudûd”, 3-5.
- 11 Fethu’l- Bâri, 12/77.
- 12 Gıdâu’l-Ervah, No: 25.
- 13 Gıdâu’l-Ervah, No: 27.

EMEVÎLER DEVRİNDE OYUN VE EĞLENCE HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Rıza SAVAŞ
Dokuz Eylül Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Oyun, eğlence ve mûsikî alanındaki faaliyetleri bilmek, bir devrin, bir hanedanın veya bir toplumun tarihinin aydınlatılmasına ışık tutar. Emevîler döneminin bu açıdan incelenmesinin İslâm'ın konuya yaklaşımını anlama hususunda da katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.¹

Bilindiği üzere İslâm'ın yayılışı, Hz. Peygamber devrinde başlayıp Hz. Ömer devrinde gerçekleştirilen fetihlerle hızlı bir şekilde devam etti. Devletin gelirleri de buna paralel olarak çoğaldı. Bu genişleme, farklı milletlerle karışma ve zenginlik getirdi ise de beraberinde İslâm toplumuna hem olumlu hem de olumsuz yansımaları oldu. Servetle gelen bu değişim, tabii ola-

rak müslümanların sadece yaşam standartlarının değişmesine değil, hayat anlayışlarının ve zevklerinin de değişmesine yol açtı.²

Hz. Ali'den sonra yönetimi ele geçiren Emevîlerle beraber İslâm tarihinde yeni bir dönem başladı. Abbasi devri kaynaklarının, Emevîler aleyhine bazı abartılı ve yanlış kayıtlar ihtiva ettiğini hesaba katsak bile yine de bu dönemde eğlence hayatının arttığı ve şarkıcılığın öne çıktığı elimizdeki verilerden anlaşılmaktadır. Başta devleti yöneten bazı halifeler olmak üzere³, bu dönemde halkın şarkıcılara büyük rağbet göstermesi, bu sanatın gelişmesi ve icra edenlerin çoğalması sonucunu doğurmuştur diyebiliriz.

“Abbasi devri kaynaklarının, Emevîler aleyhine bazı abartılı ve yanlış kayıtlar ihtiva ettiğini hesaba katsak bile yine de bu dönemde eğlence hayatının arttığı ve şarkıcılığın öne çıktığı elimizdeki verilerden anlaşılmaktadır.”

Bazı Emevî Halifelerinin Mûsikî Konusundaki Yaklaşımları

Emevîler devrinde yaşayan Yunus el-Katib'in, mûsikî ve kadın şarkıcılar hakkında bir kitap yazdığı ve bu eserden bazı bölümlerin el-İsfahanî tarafından bize kadar nakledildiği kaydedilmektedir.⁴

Muaviye b. Ebi Süfyan'ın pek çok konuya olduğu gibi eğlence hayatı ve mûsikî konusuna da ihtiyatla yaklaştığı ve bu konuda gerçekçi davrandığı anlaşılmaktadır.⁵

Belazuri'nin kaydına göre⁶ şarap içmeyi, şarkılarla eğlenmeyi, avcılık yapmayı, şarkıcı cariyeler ve köleler edinmeyi, maymun ve horozlarla eğlence tertip etmeyi ilk başlatan halife, Yezid b. Muaviye (60-64/680-683)'dir. El-İsfahanî, Yezid'in, şarkıcıları koruduğunu⁷ ve bu konularda Hristiyan olan Sercun'un ona danışmanlık yaptığını zikreder.⁸

Ömer b. Abdilaziz (99-101/717-720), Hicaz valisi iken Mahzumoğulları'ndan Salt b. Âsî'ye içki içtiği için had cezası⁹ uygular. Buna kızan Salt, Bizans devletine kaçarak Hristiyanlığa geçer ve burada vefat eder.¹⁰ Ömer b. Abdilaziz'in meşru ölçüler içinde eğlenmeye müdahale etmediği bilinmektedir. Çünkü bizzat kendisinin şarkı bestelediği zikredilmektedir. el-Eğanî yazarı, Ömer b. Abdilaziz'in, “Suad/sevgili” ile ilgili şiirlerden oluşan yedi bestesi olduğunu, konuyla ilgili tartışmalarla beraber kaydetmektedir.¹¹

Halife Yezid b. Abdilmelik'in (101-105/720-724), eğlence hayatına ve içkiye çok düşkün olduğu, hatta kendi kardeşi Mesleme'nin onu bu konuda tenkit ettiği rivayet edilmektedir. Yezid'in, sarayında şarkıcı cariyeleri olduğu ve kendisini bunlardan uzak tutamadığı anlaşılmaktadır. Yezid, bir ara kardeşi Mesleme'nin tenkitlerini haklı bulur ve bir müddet içkiyi bırakır.

Fakat bu duruma fazla katlanamaz ve eski hayatına tekrar döner.¹² Hatta gelen rivayetlerden anlaşıldığına göre, ölümü de bu alışkanlıklarıyla bağlantılıdır.¹³

Emevî halifelerinden olan Velid b. Yezid (125/743-126/744)'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Ey Ümeyyeoğulları! Şarkı dinlemekten sakının, çünkü o, hayâ duygusunu azaltır, şehveti artırır, ağırbaşlı olmayı ortadan kaldırır ve insanı içkiye yöneltir. Sarhoşluk da insana yapacağı kötülüğü yapar. Eğer mûsikiden uzak duramıyorsanız, kadınlardan sakınınız. Çünkü mûsikî erkeği kadınlarla beraber olmaya yöneltir.”¹⁴

Bir başka rivayette ise Velid b. Yezid, ünlü şarkıcı Ma'bed'i¹⁵ huzuruna çağırıp şarkılarını dinler ve ona on bin dinar verdikten sonra iki bin dinar da yol masrafları için para verir.¹⁶ Velid b. Yezid'in mûsikîye olumlu yaklaşımı ile ilgili başka rivayetler de mevcuttur. Bu rivayetlerden Velid b. Yezid'in mûsikî konusunda iki farklı yaklaşımı olduğu anlaşılmaktadır. Bu rivayetler iki farklı şekilde yorumlanabilir.

-Bir insan, daha önce savunduğu bir görüşünü değiştirebilir. Ancak burada Velid'in son görüşünün hangisi olduğunu kestirmek zordur. Onun halife olmadan önce eğlence hayatına düşkün olduğu¹⁷ dikkate alınırsa yukarıdaki sözleri halife olduktan sonra söylemiş olabilir.

-Konu halifenin iki ayrı görüşü olduğu şeklinde ele alınıp değerlendirilebileceği gibi; rivayetler arasında bir çelişki görmeden her iki çeşit rivayetin aynı görüşü yansıttığı şeklinde de ele alınabilir. Nitekim Velid'in yukarıdaki sözlerini, mûsikiden tamamen uzak kalmak anlamında değil de mûsikîye kendini fazlaca kaptırıp gayri meşru işler yapmanın yanlışlığını ifade etmek için sarf ettiği şeklinde okuyabiliriz. Bu durumda yukarıda kaydettiğimiz Velid'in mûsikî

konusundaki görüşlerinin doğru olduğunu, zira bu sözlerin, yaşadığı tecrübelerin bir özeti gibi olduğunu söyleyebiliriz.

Emevî halifelerinin mûsikîye yaklaşımları ile ilgili olarak yapılan genel bir değerlendirmede Muaviye b. Ebi Süfyan ve Ömer b. Abdilaziz dönemleri hariç Emevî hilafet sarayının mûsikîşinaslarla dolu olduğu kaydedilmektedir.¹⁸

Emevîler Döneminin Bazı Şarkıcıları

el-İsfahanî, Emevîler devrinin kadın ve erkek şarkıcılarının en önemlilerinin listesini vermektedir:¹⁹ Buna göre devrin erkek şarkıcıları olarak şu isimler öne çıkar: Hit, Tuveys, ed-Delâl, Berdü'l-Fuad, Nevmetü'd-Duha, Find, Rahme, Hibetüllah, Ma'bed, Malik, İbn Aişe, Nafi' b. Tunbura, Budeyhu'l-Melih, Nafiu'l-Hayr.

Emevîler devrinin kadın şarkıcıları olarak ise şu isimler dikkat çekmektedir: el-Feriha, 'Azzetu'l-Meyla, Hababe, Sellame, Huleyde, 'Ukayle, eş-Şemmasiyye, Fer'a, Bülbüle, Lezzetü'l-'Ays, ez-Zerkâ, Su'ayde, Cemile.

Medine halkına mûsikîyi sevdiren ilk şarkıcının Azze olduğu ve kadınıyla, erkeğiyle onları mûsikîye yönlendirdiği kaydedilmektedir.²⁰ Azze'nin, ud, tanbur ve kısara (gitar) gibi çalgıları büyük bir ustalıkla çalabildiği anlaşılmaktadır. O, önemli şarkıcılar yetiştirmiştir. İbn Süreyc²¹ ve İbn Muhriz ondan mûsikî eğitimi almışlardır.²²

Emevîler devrindeki şarkıcılık konusunda İshak²³, şöyle demektedir: “Şarkıcılığın aslı dört kişiye dayanır. Bunlardan İbn Süreyc ve İbn Muhriz Mekkeli; Ma'bed ve Malik de Medinelidir.”²⁴ Azze'nin, Zeyd b. Sabit, Hassan b. Sabit ve Abdullah b. Cafer gibi büyük sahabilerin huzurunda şarkılar söylediği anlaşılmaktadır.²⁵

Cemile, mûsikî sanatında Araplar arasında otorite kabul edilen bir hanımdır. İkinci hicri asrın başlarında mûsikî üstadı sayılan ve 126/743-744 yılında vefat eden Ma'bed, onun hakkında “Musikinin cınarı (aşlı) Cemile'dir, biz ise onun dallarıyız.” demiştir.

Şam Emevî Camii girişi kısmı

Medine'ye yerleşen ve 125/742-743 yılında vefat eden Cemile, Süleymoğulları'nın azatlı cariyesi idi.²⁶

Bu dönemde yaşayan şarkıcıların birbirlerinden etkilendikleri anlaşılmaktadır. Ma'bed isimli Medineli şarkıcı, Mekke'ye geldiği bir gün oranın şarkıcılarının toplandıkları eve giderek onların şarkılarını dinler ve onlardan bazı şeyler öğrenir. Kendisi de şarkı söyler; oradaki şarkıcılar bu defa da ondan mûsikîyle ilgili bilgiler öğrenirler.²⁷ Ma'bed'in mûsikî hocası, bir kadın şarkıcı olan Cemile'dir.²⁸

Mûsikînin Meşruiyeti Konusunda Yapılan Bir Tartışma

Mûsikî ile uğraşmanın ve mûsikî dinlemenin meşru olup olmadığı konusundaki tartışmaların, Emevîler devrinde başladığı anlaşılmaktadır. Bazı kimseler, mûsikînin halkı günaha yönlendirdiğini savunarak

bundan vazgeçilmesini ister. Şarkıcı Cemile ile ilgili bir rivayet bize dönemin konuyla ilgili yaklaşımını yansıtmaktadır. Medine'de yaşayan şarkıcı Cemile, halkı çağırır ve şarkıcılığı bırakmak istediğini şu ifadelerle dile getirir: “Rabbimin katında karşılaşacaklarımdan çekinerek şarkı söylemeyi bırakmayı düşünüyorum.”

Orada bulunanlar bunun doğru olduğunu söylerler. Ancak tecrübe ve ilim sahibi fıkıh bilgini yaşlı bir âlim şöyle der: “Burada bulunanlar konuştu. Herkes kendi görüşünü haklı bulur. Ben onların görüşlerine itiraz etmiyorum. Ancak bu görüşlere katılmıyorum. Şu anda benim sözlerime kulak verin, sessizce dinleyin, sözlerim bitinceye kadar da müdahale etmeyin. Kim sözlerimi kabul ederse onu başarıya ulaştıran Allah'tır. Kim de bana muhalefet ederse önemi yok. Çünkü ben Rabbime itaat eden biriyim.” Bu etkili girişten sonra orada bulunan herkes susar ve bu zât konuşmaya devam eder:

“Övgü Allah'a aittir.

Salat ve selam Muhammed (a.s.)'a olsun.

Ey Hicazlılar!

Siz ne zaman ayrılığa ve ümitsizliğe düştünüz, o zaman düşmanınız üzerinize atıldı ve size galebe çaldı. Bundan sonra artık kurtuluşa eremediniz. Mûsikî, hazların en büyüğü ve bütün arzuların ruhlara en çok sevinç verenidir. O, kalbi diriltir, aklı artırır, ruhu ferahlatır ve zoru kolaylaştırır. Ordular, onunla fetih yapar, zorbalar onunla yumuşar, kalbi kırılan, aklı dumura uğramış olan ve gözü kör olanlar ile hastalar onunla iyileşir. Kim ona yapışırsa âlim, kim de ondan uzaklaşırsa cahil olur. Çünkü ondan daha üstün bir derece ve ondan daha güzel bir şey yok. Onu terk, nasıl doğru kabul edilir ve yüce Rabbimize ibadet etme konusunda nasıl ondan yararlanmaktan vazgeçilebilir? ...”

Bu konuşmadan sonra Cemile, şarkı söylemeyi bırakma fikrinden vazgeçer ve eski hayatına tekrar döner.²⁹

Müziyenlere Gösterilen İlgiden Rahatsız Olan Valiler

Emevîler devrinde bazı valilerin mûsikî faaliyetlerini hoş karşılamadıkları rivayet edilmiştir. Ancak,

Emevîler döneminde şair ve şarkıcıların genelde teşvik gördükleri söylenebilir. Mûsikî konusunda bazı valilerin kısıtlamalar getirmelerinin geçici ve mahallî olduğu söylenebilir.

Gelen bir rivayete göre halkın, şarkıcı Azze'ye yönelmesi, Medine valisini korkutmuş ve ona haber göndererek şarkı söylemeyi bırakmasını, çünkü onun Medine halkını “fitne”ye düşürdüğünü bildirmiştir. Bu sırada Azze'nin yanında olan Abdullah b. Cafer'in³⁰ buna karşı çıktığı ve “Kim bu sebeple fitneye düşmüş, o kimse kendisini açıklasın bilelim...” dediği nakledilmektedir.³¹

Bir başka rivayette de Irak valisi Halid b. Abdillâh'ın, polis müdürüne kızarak emniyeti sağlayamadığını bunun sonucu olarak şarkıcılığın yaygın hale geldiğini söylediği nakledilmektedir.³²

Bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere Hicaz³³ ve Irak valilerinin, şarkıcıların faaliyetleri sebebiyle halkın bir araya gelmesinden yönetime karşı muhalefet oluştu-rabilecekleri gibi siyasî kaygılarla rahatsız olduklarını söyleyebiliriz. Haşimoğulları'ndan olan Abdullah b. Cafer'in, Medine valisinin bu yasağına karşı çıkması, bu düşüncemizi desteklemektedir.

Bu valilerin mûsikîye sıcak bakmamalarının bir başka sebebi de şudur: Mûsikî icra edilen yerlerde halkın muhanneslerden³⁴ rahatsız olduğu ve yöneti-me şikâyetinde bulundukları anlaşılmaktadır. Medine'de Muaviye döneminde valilik yapan Mervan b. Hakem bu konuda sert tedbirler almıştır. Mûsikî ile uğraşan-ların isimlerinin fuhuşla meşgul olan kimselerle bir-likte anılması, halkı rahatsız etmiş, bu da yöneticileri harekete geçirmiştir.³⁵

Bazen de şairlerin hatırı sayılır bazı kadınlar hak-kında yazdıkları şiirler bestelendiği ve yorumlandığı için bundan rahatsız olanların, yönetime başvurup bunların yasaklanmasını sağladıkları anlaşılmakta-dır. Mesela Ahves, Halife Süleyman b. Abdilmelik'e şikâyet edilir. Halife de Medine valisine yazarak Ahves'in bundan vazgeçmesini emreder. Ancak Ah-ves emre uymayınca yüz değnek vurulur ve sürgün edilir.³⁶

Emevîler Devrinde İcra Edilen Konserler

Şarkıcılar, Emevîler devrinde bazen özel, bazen de halka açık konserler verirlerdi. Halka açık konserler-de izdihamlar yaşandığı nakledilmektedir. Hicaz'ın büyük şarkıcılarından sayılan Ğarîz'in, Mekke'de gece toplantısı yapan kadınlara Ömer b. Ebî Rebia'nın şi-irlerinden bestelenmiş şarkılar söylediği rivayet edil-mektedir.³⁷ Hicaz'ın en ünlü şarkıcıları İbn Süreyc, Ğarîz ve Ma'bed, Irak'ın meşhur şarkıcısı Huneyn'i (bu şarkıcı Hıristiyan idi) Medine'ye davet eder. Büyük bir

kalabalık onu karşılar. Sükeyne bint el-Hüseyin'in evi-ne giden bu şarkıcılar orada bir konser verirler. Şarkı dinlemeye gelen kalabalık eve sığmayınca evin damı-na çıkarlar. Bu kalabalığı taşıyamayan dam çöker ve Huneyn ölür.³⁸

Emevîler devrinde zengin kimselerin şarkıcı cari-yeleri olduğu ve gelen misafirlere şarkılar okudukla-rı anlaşılmaktadır. Mesela, Emevîler devri ünlü şairi Ömer b. Ebî Rebia'nın, Kûfe'ye geldiği zaman, kendi-sine “şeytanın arkadaşı” denen Abdullah b. Hilâl'e mi-safir olduğu ve onun iki cariyesinden şarkı dinlediği rivayet edilmektedir.³⁹

Âişe bint Talha⁴⁰, bir gün Medine'de yaşayan Kureys kadınlarını davet eder. Âişe, kadınlara çeşitli ikram-larda bulunduktan sonra Azze'yi çağırır. Azze, burada toplanan kadınlara güzel bir mûsikî ziyafeti verir.⁴¹

Hac yapmak için Mekke'ye giden şarkıcı Cemile es-Sülemiyye'nin istek üzerine Mekkelilere bir konser verdiği rivayet edilmektedir.⁴²

el-Eġanî yazarı, Emevîler devrinde icra edilen bir müzik faaliyetini anlatırken elli kişilik bir müzisyenler grubundan bahsetmektedir.⁴³ Buna göre günümüzde gelişmiş bir orkestra gibi o devirde de buna benzer bir gelişmenin olduğu söylenebilir.

Emevîler Devrinde İcra Edilen Ağıt Türü Mûsikî

İnsanoğlu sevincini ve üzüntüsünü şiir ve mûsikî ile ifade edegelmıştır. Yakınlarını ve sevdiklerini kay-beden insanların bu üzüntülerini şiire ve şarkıya dök-tükleri bilinmektedir. Bu, bütün insan topluluklarında vardır ve bilinen insanlık tarihi kadar eskidir diyebi-liriz. Emevîler devrinde de ağıtın güzel örnekleri bu-lunmaktadır. Dünyanın en büyük acıklı olaylarından biri olan Kerbelâ olayını yaşamış olan Sükeyne bint Hüseyin, dönemin ünlü şarkıcısı olan İbn Süreyc'e bir şiir gönderir ve bunu ağıt formunda bestelemesini is-ter. Bu şiirin bir beyti şöyledir:

Ey toprak! Yazıklar olsun sana! İyi davran ölülerime
Aldın elimden efendilerimi ve de koruyanlarımı!

İbn Süreyc, bu şiiri besteler. Bu ağıt, Mekke, Medi-ne ve Taif'te okunmaya başlar.⁴⁴

Sonuç

Emevîler devrinde oyun ve eğlence hayatı ile mûsikî, İslâm medeniyeti içinde yeni bir form kazan-maya başlamıştır. Farklı kültürlerle karşılaşan Araplar, onların mûsikîlerinden de etkilenerek kendilerini geliştirmişlerdir. Yukarıda da açıkça belirtildiği üzere Fars mûsikîsini bilen kimselerin bunu Arapların mûsikîsi ile birleştirip yeni oluşumlara gitmeleri, İslâm mûsikîsinin temellerinin bu devirde atıldığını gösterir.

Mûsikî bilen cariyeler ile bilmeyen arasında fiyat açısından çok büyük farklar vardı. Şarkı söyleyebilen cariyelerin fiyatlarının yükseldiği; cariyeler, cariyelerinin şarkıcı olmalarını sağlamağa yöneltmiş-tir. Bunun için cariyeler, müzik eğitimi almaya teşvik

DİPNOTLAR

- Emevîler Devrinde Musiki için bkz. İrfan Aycan, “Musiki”, Emevîler Döne-mi Bilim, Kültür Sanat Hayatı, Ankara, 2003, s.109-146.
- Aycan, a.g.e., s. 114-115.
- Turabî, Ahmet Hakkı, “İlk Dönem İslâm Dünyasında Musikî Çalışmalarına Bakış”, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 14-15, s. 235.
- Sezgin, Fuat, Târihu't-Turasî'l-Arabi (G.A.S.), Arapçaya çev: Dr. Mahmud Fehmi Hicazî-Dr. Fehmi Ebu'l-Fadl, Mısır, 1977, I, 396.
- Aycan, a.g.e., s. 123-124.
- Belazurî, Ensab, Jerusalem 1936, IV/B, 1.
- Aycan, İrfan, “Musiki”, Emevîler Dönemi Bilim, Kültür Sanat Hayatı, An-kara, 2003, s.125; Kılıç, Ünal, Tartışmaların Odağındaki Halife Yezid b. Muaviye, İstanbul, 2001, s. 403-404.
- el-İsfahani, el-Eġanî, Beyrut, 1995, XVII, 300-301. daha fazla bilgi için bkz. Aycan, a.g.e., s. 123,125.
- Kur'an ve Sünnet'te şarap içme ve sarhoşluk açıkça yasaklanmıştır. Şa-rap içen kimseye, Hz. Peygamber döneminde sayı ve keyfiyet bakımın-dan farklı celde cezalarının ve ilave cezaların uygulanmış olması, Hz. Ebu Bekir'in şarap içene kırk, Hz. Ömer'in ise sahabe ile yaptığı istişare sonunda seksen sopa vurdurması, bu cezanın ne ölçüde had cezası sa-yılacağıyla ilgili tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Hanefî, Malikî ve Hanbelî fakihlerine göre şarap içene (sarhoşa) uygulanacak seksen celdenin tamamı had, Şafiilere, Zahirilere ve Zeydilere göre ise ilk kırk celde had, ikincisi ta'zir grubunda yer alır. Bkz. Ali Bardakoğlu, “Had”, DİA, İstanbul, 1996, XIV, 548.
- el-İsfahani, a.g.e., VI, 116.
- el-İsfahani, a.g.e., IX, 250-253.
- el-İsfahani, a.g.e., XV, 128-129.
- Muhenna, Abdülemir, Ahbarü'n-Nisa fî Kitabi'l-Eġanî li Ebi'l-Ferec el-İsfahanî, Beyrut, 1988, s. 86. Daha fazla bilgi için bkz. Aycan, a.g.e., s. 133-136.
- el-İsfahani, a.g.e., VII, 70.
- Mabed b. Vehb ismindeki bu şarkıcının, Halife Velid b. Yezid devrinde vefat ettiği rivayet edilmektedir. Bkz. el-İsfahani, a.g.e., I, 36-38.
- el-İsfahani, a.g.e., I, 53-55.
- Aycan, a.g.e., s. 138.
- Turabî, Ahmet Hakkı, a.g.m., s. 235.
- el-İsfahani, a.g.e., VIII, 209.
- el-İsfahani, a.g.e., XVII, 162.
- İbn Süreyc diye meşhur olmuş bu şarkıcı Ubeyd b. Süreyc'dir. Mekke'de yaşayan azatlı bir köledir. Bu şarkıcı için “Babası Türk idi.” dendiğine göre Süreyc, bir Türk idi. İyi ud çaldığı zikredilen İbn Süreyc'in, el-Velid b. Yezid'in öldürülmesinden sonra vefat ettiği rivayet edilmektedir. Daha

edilmiştir. Mesela, Dehman isimli bir şarkıcı, iki yüz dinara⁴⁵ aldığı bir cariyeye şarkı söylemeyi öğretir. Cariye artık adamın özel şarkıcısı olarak ona şarkılar söyleyerek onu eğlendirir. Yolculuklara bu cariyeler ile giden Dehman, Şam'a yaptığı⁴⁶ bir seyahatte bu cari-yeyi on bin dinara satar.⁴⁷

Emevîler devrinde şarkı söyleyen kadınların, cari-ye veya azatlı cariyeler olduğu anlaşılmaktadır. Eğlence ve mûsikî alanında toplumun cariyeler, köle ya da mevâlî sınıfından insanların boy göstermeleri ve bu devirde şarkıcılığın önemli bir gelir getirdiği halde bu alanda hür statüsünde olan kimselerin bulunmayışı, toplu-mun konuya yaklaşımını da yansıtmaktadır.

Şiadaki ağıt türü müziğin ve matem kültürünün temellerinin de Emevîler devrinde atıldığı görülmek-tedir.■

- geniş bilgi için bakınız: el-İsfahani, a.g.e., I, 248-250.
- Abdül'emir Muhenna, a.g.e., s. 245-251.
- el-İsfahanî, “Bu konu, İshak'ın kitabında bulunmaktadır.” dediğine göre o, bu yazarın kitabını kullanmıştır. Bkz. el-İsfahani, a.g.e., III, 18. İbn Ne-dim, İshak hakkında uzun sayılabilecek açıklamalar yapmıştır. Buna göre bahsedilen kişi 235 h./849 m.'de ölen İshak b. İbrahim el-Mevsilî'dir. İbn Nedim, bu zatın eserlerinin listesini vermektedir. Yazarın en önemli eserinin, “Kitabu'l-Eġanî'l-Kebîr” olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. İbn Nedim, el-Fihrist, Beyrut, 1978, s. 201-204.
- el-İsfahani, a.g.e., I, 251.
- el-İsfahani, a.g.e., XVII, 176-177; Savaş, Rıza, Raşid Halifeler Devrinde Kadın, İstanbul, 1996, s. 131-132.
- Muhenna, Abdülemir, a.g.e., s. 73.
- el-İsfahani, a.g.e., I, 57-59.
- el-İsfahani, a.g.e., I, 36-38.
- el-İsfahani, a.g.e., VIII, 224-225; Muhenna, Abdülemir, a.g.e., s. 80-81.
- Abdullah b. Cafer, Haşimîlerin önde gelenlerinden olup Emevî mu-halifi bir insandır. Hz. Peygamber vefat ettiğinde on yaşlarında olan Abdullah'ın 80/699-700 yılında vefat ettiği kaydedilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz: Fiğlâlî, Ethem Ruhi, “Abdullah b. Cafer”, DİA, I, 89.
- el-İsfahani, a.g.e., XVII, 176-177.
- el-İsfahani, a.g.e., XXII, 24-25.
- Mekke'de görev yapan Emevî valilerinin de mûsikî ile uğraşanlara sert davrandığı anlaşılmaktadır. Bkz. Aycan, a.g.e., s. 121, 123.
- Muhannes, kadın mı erkek mi olduğu belli olmayan, kadınsı, güçsüz ya da iktidarsız anlamlarına gelir.
- Aycan, a.g.e., s. 115-117.
- Muhenna, Abdülemir, a.g.e., s. 88-89.
- el-İsfahani, a.g.e., II, 374-375.
- el-İsfahani, a.g.e., II, 355-356.
- el-İsfahani, a.g.e., I, 153.
- İlk müslümanlardan olan Talha b. Ubeydillâh'ın kızıdır ve toplumda önemli bir konuma sahiptir.
- Muhenna, Abdülemir, a.g.e., s. 209.
- el-İsfahani, a.g.e., Beyrut, 1995, VIII, 210.
- el-İsfahani, a.g.e., VIII, 218.
- el-İsfahani, a.g.e., I, 255.
- Bir dinar yaklaşık olarak 4,25 gram ağırlığında olan altın paradır. Bkz. Halil Sahillioğlu, “Dinar”, DİA, İstanbul, 1994, IX, 352-355.
- 125 h./743 m.-126 h./744 m. yılları arasında halifelik yapan Velid'in bu cariyeyi satın aldığı anlaşılmaktadır.
- Abdül'emir Muhenna, a.g.e., s. 62-63.

TASAVVUF KÜLTÜRÜNDE EĞLENCE

Prof. Dr. Necdet TOSUN
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Cocuklar için oyun ve oyuncak nasıl tabii bir ihtiyaç ise, yetişkin insanlar için de eğlenmek, bir dinlenme vesilesi olarak doğal ve insanî bir ihtiyaçtır. İslâmiyet, helâl sınırları içinde kalan eğlenceye izin vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) def çalınarak düğünlerin ilan edilmesini¹, kadınların düğünde kendi aralarında türkü söylemesini tavsiye etmiştir². Habeşistanlı bazı kişilerin kılıç kalkan oyununa benzer şekildeki eğlencelerini hanımı Hz. Âişe birlikte izlemiştir³. Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in hanımlarıyla yaptığı koşu yarışı da hem spor hem de bir tür eğlence idi. Yine bir defasında Hz. Peygamber, sahâbeden Ca'fer'e: "Ahlâk yönünden bana benzemişsin." dediğin-

de bu söze çok sevinen Ca'fer (r.a.) yerinde duramayıp ayağa kalkmış ve dönerek sek sek oynamıştır⁴. Sonra-ki asırlarda Allah aşkı ile coşup ayakta dönerek semâ eden sûfiler, Ca'fer'in dönüp oynayışını örnek aldıklarını ifade etmişlerdir. Elbette sûfiler semâî eğlence olsun diye icrâ etmiyorlardı. Ancak bir zikir meclisi olan "semâ", coşku, neşe ve ilâhî aşktan yerinde duramayan insanların doğal ve insanî bir tavrıdır. Öte yandan Osmanlı mutasavvıflarından Niyâzi Mısırî'nin dediği gibi:

*Hakk'ı seven âşıkların, eğlencesi tevhîd olur,
Aşk oduna yanıkların, eğlencesi tevhîd olur.*

“Dervişlerin kelime-i tevhîd okuyarak zikir halkası kurmaları veya semâ etmeleri onların en büyük eğlencesidir. Bu eğlencenin dünyevî eğlencelerden farkı ise, nefsi değil ruhu dinlendirmesi, manevî hayata yeni bir güç ve heyecan vermesidir.”

Dervişlerin kelime-i tevhîd okuyarak zikir halkası kurmaları veya semâ etmeleri onların en büyük eğlencesidir. Bu eğlencenin dünyevî eğlencelerden farkı ise, nefsi değil ruhu dinlendirmesi, manevî hayata yeni bir güç ve heyecan vermesidir. Semâ ve devrân gibi adlar verilen ve topluca icrâ edilen zikir meclislerinde ney, def, kudüm gibi mûsikî âletlerinin eşliğinde okunan ilâhiler zikre katılan dervişlerin coşkusuna eşlik etmiş ve katkı sağlamışlardır.

Hz. Mevlânâ ile aynı dönemde yaşayan Şeyh Evhadüddin Kirmânî müridleriyle semâa durduğu zaman onların ellerine birer kandil (veya mum) tutuştururdu. Şeyh Evhadüddin'in geliştirdiği bu semâ ve raks tarzının Elazığ ve Malatya yöresinde "çayda çıra" adı verilen bir millî oyunda devam ettiği anlaşılmaktadır⁵. Fas'taki tarikatların çoğunda, özellikle Kâdiriyye kollarında toplu zikirde eller alkış yapar gibi birbirine vurularak tempo tutulur. Ayderûsiyye tarikatında esmâül-hüsnâdan "Kavî" ismi kahve içilerek ve 116 defa "Yâ Kavî" zikri çekilerek icrâ edilir ve bu tür zikre "râtıb" adı verilir⁶. Dergâhlarda zikir, folklor ve eğlencenin birbirine karıştığı merâsimler az değildir.

Hind alt kıtasında dergâhlarda ve türbe bahçelerinde mûsikî âletleriyle ilâhî ve kasîde okuma geleneği "kavvâlî" adıyla bugün de canlı bir şekilde devam etmekte olup dinî yönü kadar kültürel, folklorik ve eğlence yönü de öne çıkmaktadır. Özellikle meşhur şeyhlerin vefat yıldönümü kutlamaları bu bölgede "urs" adıyla anılmakta ve bir festivali andırmaktadır. Kuzey Afrika'da, özellikle Mısır'da "mevlid" adıyla benzer merâsimler icrâ edilir. Bunlar hem dinî-tasavvufi, hem kültürel-folklorik, hem de ticârî yönü olan panayır tarzı faaliyetlerdir.

Orta Asya'da bir asır öncesine kadar icrâ edilen Taşkent'teki Zengi Ata Bayramı ve Buhara'daki Kır-

mızı Gül Bayramı eğlence, kültür ve tasavvufun iç içe olduğu türbe ziyaretleri festivalleri idi. Orta Asya'da Buhara halkı tarafından kutlanan "İd-i Gül-i Surh" yani Kırmızı Gül Bayramı, Nevruz Bayramı'ndan (21 Mart'tan) on gün sonra, kırmızı çiçeklerin ve güllerin açtığı zamana denk gelir. Bu bayramda türbelere özellikle Buhara yakınındaki Hoca Bahâeddin Nakşbend'in türbesine gidilir, kurbanlar kesilir, bayram yemekleri pişirilip dağıtılırdı. Geleneklere uygun olarak yapılan şerbetler idarecilerin emriyle özel kâselerle dağıtılırdı. Evliyaların mezarlarını ziyaret eden insanlar oraya çiçek koyarlar, Kur'an okurlar, ayrıca birbirlerine çiçek verirler, şakalar yapılırdı, insanlar eğlenirdi. Bugün Kırmızı Gül bayramının eski merâsim ve ritüellerinin çoğu unutulmuştur⁷.

Zengi Ata Bayramı da Taşkent'te icrâ edilirdi. Zengi Ata, Ahmed Yesevî'nin müridi olan Hakîm Ata'nın önde gelen bir talebesi idi. Zengî Ata türbesinde ve köyünde onun adını taşıyan bir bayram kutlanmaktaydı. Zengî Ata'nın türbesini ziyaret etmek Özbek halkı için dinî bir tören olarak kabul görürken, sonraları bu tören normal bir bayrama dönüşmüştür. İnsanlar bayramın kutlanmasından birkaç gün önce, özellikle Cuma günü, Taşkent'in Zengi Ata köyünde toplanırlar, köy bir panayır yerine döner, kurulan tezgâhlarda değişik yiyecek ve içecekler, mantı, kebab, kavun, karpuz, kırmızı, şerbet ve dondurmalar satılırdı. Yiyecek ve içeceklerin yanı sıra bu bayrama özgü giyecekler olan değişik kaftanlar da satılırdı. Bayram süresince aşık oynayanlar, fal bakanlar, rüya yorumlayanlar olurdu. Bayram kutlamaları çerçevesinde bıçak ve kılıçla gösteri yapanlara, Hz. Peygamber ve onun dönemiyle ilgili çeşitli hikâyeler anlatanlara rastlanırdı. Derviş kılıklı insanlar Zengî Ata kabrinde dua okuyuculuğu yapardı. Zamanla bu bayram unutulmuş ise de, Zengi Ata'nın kabri Özbekistan'da hâlâ önemli bir ziyaretgâhtır⁸.

Osmanlı'da Helva Sohbetleri

Tekke ve türbelerdeki merâsimler ve bayramlar söz konusu olunca Bursâdaki Erguvan Bayramı'nı da anmak gerekir. İlkbaharda salkım salkım erguvan çiçekleri açtığı zaman Emir Sultan Bursâda müridleriyle biraraya geliyor ve topluca Allah'ı zikrediyorlardı. Emir Sultan'ın vefatından sonra da bu gelenek aynı şekilde devam etti. Bursâda yüz yıl öncesine kadar devam eden bu bahar geleneğini Evliyâ Çelebi "Erguvan Cemiyeti" diye anar. Her yıl Nevruz başlarında Anadolu'nun muhtelif yerlerinden Bursâya gelip Emir Sultan türbe ve dergâhını ziyaret eden dervişler sabaha kadar zikrederlermiş. Bu cemiyetin bir şenlik ve panayır havası içinde bir hafta sürdüğü söylenir.

Dergâhlarda yemek, helva, aşure pişirme ve ikram etme işi de bir eğlence atmosferinde icrâ edilirdi. Mevlevîler âyin-i cem denen mecliste misafirlere hususî şekilde yapılmış badem ezmesi dağıtır, bunun ardın-

dan tarçın veya diğer meyve şerbetleri ikram ederlerdi. Sofraları meyveler ve kuru yemişlerle dolu olurdu⁹. Osmanlı dönemi Anadolu tekkelerinde yemek konusunda güzel örnekler ve gelenekler vardı. İstanbul'un Nakşibendî Özbek Tekkeleri'nde ve Kalenderhânelerde hazırlanan meşhur Özbek pilâvı, Mevlevîlerin Kurban Bayramı'na mahsus taze kurban etinden yapılan ve gelen gidene ikram edilen kavurma lokması, kezâ kandil geceleri yine herkese bol bol sunulan fıstıklı, sütlü ırmik helvası, Merkez Efendi Tekkesi'nde bol pilâv üstüne verilen limon, portakal veya karadut peltesi, Muharrem ayının 10'undan Safer'in sonuna kadar her tekkede tertiplenen aş (aşure) cemiyetleri, sekiz kulplu büyük kazanlarda pişen aşûre, aşûrenin komşulara ve fukaraya güğümler içinde günlerce bol miktarda dağıtılması bu geleneklerden bazılarıydı. Bunların pişirilmesi ve ikram edilmesi bir eğlence havası içinde olurdu.

Anadolu'daki birçok tekkede bazı özel gecelerde helva ve aşûre pişirilmesi geleneği vardı. Helvalar genellikle kandil geceleri ya da Muharrem'in yedinci günü pişirilirdi¹⁰. Ahî tekkelerindeki "helvâ-yı cefne" (tencere helvası) ise muayyen bir güne mahsus olmayıp istendiği zaman bal, yağ, un, hurma ve zağferan karıştırılarak hususi bir merasim ile pişirilir ve yenirdi. Muhammed b. Alâeddîn Hüseyin er-Razavî'nin (ö. 931/1524'ten sonra) Miftâhu'd-Dekâyık fî Beyâni'l-Fütüvve ve'l-Hakâyık isimli fütüvvetnâmesinde bu helvanın pişirilip yenmesiyle ilgili gelenekler şöyle anlatılmaktadır:

Fütüvvet ehlinin işlerini görmekle vazifeli olan kişi (nakîb) arkadaşlarına Hz. Peygamber ve ashâbının ruhu için helvâ-yı cefne pişirmeyi teklif eder, onlar da kabul edince herkes nakîbe bir miktar para verir. Toplanan paralar birkaç müride (miyân-beste) verilerek pazara gönderilir, onlar da gerekli malzemeyi alıp gelirler. Nakîb, şeyhe: "İcâzetinizle" deyip ocağı yakar ve "Abdurrahmân-ı Gülhan-tâb ve İshâk-ı Künde-şiken rûhuna tekbîr getirelim" der. Büyük bir tencereyi (cefne) ocağın üzerine koyup içine yağ dökününce "Zeynelâbidîn rûhuna", unu koyunca "Selmân rûhuna", balı koyunca "Emîru'l-mü'minin Ali rûhuna"

Helvacılar Ocağı

ve hurmayı koyunca "es-Salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Rasûlallâh" diye gülbang çeker. Helva pişince bir, üç veya beşe bölerek her bölümü tahta çanaklara koyarlar. Müridler tahta çanakları baş üzerinde getirip şeyhin önündeki sehpa üzerine koyarlar. Sonra nakîbü'n-nukabâ (evvelki derecelerde hizmet edip nakîblikten yükselmiş olan mürid) helvayı taksim eder. Şeyhe iki parça, nakîbe bir buçuk parça, miyân-bestelere (kıdemli mürid, usta) birer parça, nîm-tarîka (orta dereceli mürid, kalfa) yarım parça helva verir. Eğer şeyhi seyyid (peygamber neslinden) ise üç parça verir.

Helvâ-yı cefnenin bir kısmı başka şehirdeki fütüvvet ehline de gönderilebilir. Bunun için bir kutu alınır ve içine helva doldurulur. Helvanın üzerine Ehl-i bey'ten 12 imâmı temsilen 12 hurma çepeçevre dizilir. Nakîb, helvanın üzerine tevhîdi ve istikâmet ehli olmayı sembolize eden bir iğne ile sohbet meclisini temsilen bir dâire koyar. Sonra kutunun kapağı kapatılır. Şeyh helvayı eline alıp bir gülbang çeker (dua eder) ve nakîbe verir, o da vedâlaşıp bazı müridlerle birlikte gideceği şehre doğru yola çıkar. Tekbîr ve tehliller ile şehre girilir, meclise varılır ve kutu şeyhe teslim edilir. Helvayı gönderen şeyhin yazdığı mektup da öpülerek buradaki şeyhe verilir. Şeyh tekbîr getirip gülbang çeker. Yemekler yenir, ardından dualar ile helva kutusu açılıp taksim edilir. Helvayı getiren nakîbe bir miktar para verilir, şeyhine hitaben bir mektup yazılarak uğurlanır¹¹.

“Anadolu'daki birçok tekkede bazı özel gecelerde helva ve aşûre pişirilmesi geleneği vardı. Helvalar genellikle kandil geceleri ya da Muharrem'in yedinci günü pişirilirdi. Ahî tekkelerindeki "helvâ-yı cefne" ise muayyen bir güne mahsus olmayıp istendiği zaman bal, yağ, un, hurma ve zağferan karıştırılarak pişirilir ve yenirdi.”

Dergâhlardaki zikir, türbe ziyareti ve yemek ile ilgili folklorik, kültürel eğlencelere ek olarak dergâh mensuplarının espri, şaka ve nüktedanlıkları da meşhurdur. İstanbul'daki Odabaşı Rifâî Tekkesi şeyhi Ahmed Muhtar Efendi şakacı, latifeci, esprileriyle meşhur bir zât imiş. Bir gün bu zâta sormuşlar:

-“Sizlere neden kıyâmî (ayakta zikreden) derler?

Şeyh Efendi kendine has zarafeti ile hemen şu cevabı vermiş:

-“Sultanım, efendim, biliyorsunuz fetihten sonra İstanbul'a ilk gelen Nakşibendîlerdir. Onlar buldıkları yere oturuvermişler. Sonra Mevlevîler zuhur etmiş, onlar da nerede yer buldularsa orayı işgal edip bir düziye çark atmaya, tennure açıp semâ etmeye (dönmeye) başlamışlar. Nihayet bizimkiler (Rifâîler) gelmiş. Fakat ne yapsınlar, ne oturacak, ne de dönecek yer var. İster istemez ayakta kalmışlar. Halen de ayakta dururlar.”¹²

Nakşibendî şeyhlerinden Küçük Hüseyin Efendi'ye sormuşlar:

-“Tütün içmek haram mıdır, helal midir?”

Şeyhin nükteli cevabı şöyle olmuş:

-“İçenin bırakması, içmeyenin başlaması haramdır. Haram ise yakıyoruz, helal ise içiyoruz.”¹³

Üsküdar Debbağlar (Tabaklar) Rifâî Tekkesi'nin son şeyhi Hayrullah Tâceddin (Yalım) Bey bir ortay oyununda Dümbüllü İsmail Efendi ile karşı karşıya pişekâr oynamış, esprileri ve hazır cevaplığı ile izleyenleri neşeye boğmuştur¹⁴.

Bursa'da Celvetiyye tarikatına bağlı Kara Kadı Dergâhı son şeyhi Mehmed Ali Efendi dervişleriyle birlikte zikre devam ederken coşku ile Bedevî topu denen ve ayakta zikredenlerin birbirine sarılıp top gibi bir şekil alarak devam ettikleri zikir tarzına başlamışlar. O esnada halkadaki dervişlerden biri muziplik olsun diye şeyhin ayağına giydiği mestin içine kibrite benzer bir kav yakıp atmış. Ayağı yanmaya başlayan

şeyh önceleri sezdirmek istememiş ise de acıya dayanamayıp “Yanıyorum!” diye bağırmaya başlamış. Etrafındakiler için aslını bilmedikleri için şeyhin bu feryadını zikrin neşesinden ve coşkudan zannetmişler. Şeyh “Yanıyorum!” dedikçe onlar daha yüksek sesle: “Yanalım şeyhim, yanalım!” diye coşkuyla karşılık veriyorlarmış. Ayağının acısına dayanamayan şeyh sonunda “İllallah” diyerek zikri sona erdirmiş ve kendisini dışarıya zor atmış¹⁵.

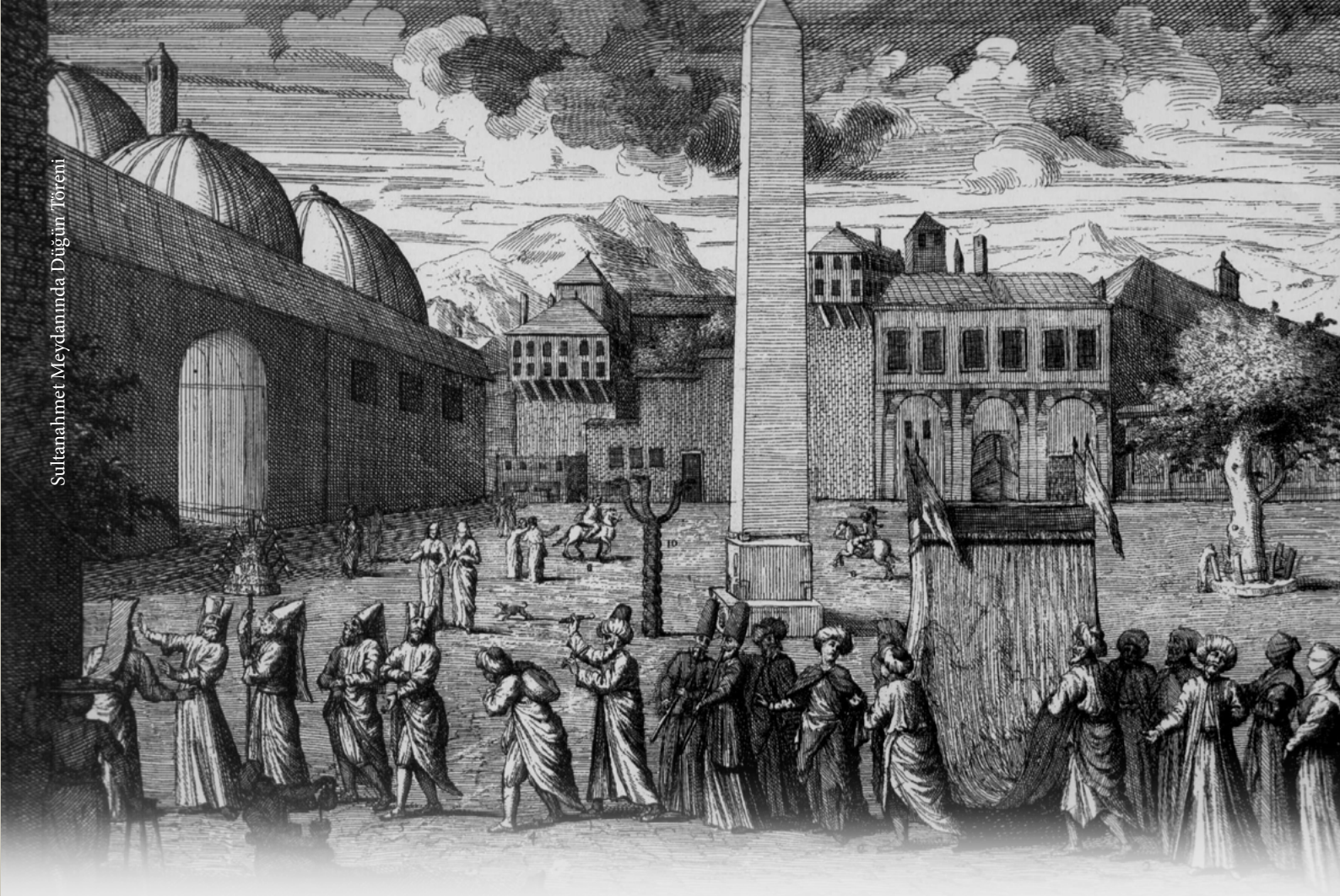
Bursa'da Kâdiriyye'den Büyük Kaygılı Dergâhı'nda bir gece devran zikri yapılıyormuş. Misafir şeyhler olduğu için onların usûlüyle de toplu zikirler devam ederken yanda ilâhiler okuyarak zikre coşku katan zâkirbaşı efendinin bildiği ilâhiler tükenmiş. Ama zikir hâlâ devam ediyor. O anda aklına bir türkü gelen zâkirbaşı hiç sezdirmeden zikrin âhengine uydurup: “Sivastopol önünde yatan gemiler (aman aman)” diye türküye başlamış. Zikre kendini kaptırmış olan dervişlerin durumu fark etmediğini anlayan zâkirbaşı efendinin cesareti artmış, arkasından bir türkü daha söylemeye başlamış: “Yavuz geliyor Yavuz, denizi yara yara...” Zikir meclisini sonuna kadar bunlarla idare etmiş¹⁶.

Hulâsa İslâmiyet'te helâl dairesinde kalarak yapılan eğlencelere izin verildiği için, tasavvuf kültüründe de zikir meclisleri, türbe ziyaretleri, yemek pişirme ve ikram etme gelenekleri bazen bir neşe ve manevî eğlenceye dönüşebilmiş, ayrıca dervişler kendi aralarında espri ve şakalar yaparak hayatı daha neşeli ve eğlenceli hâle getirebilmişlerdir.■

DİPNOTLAR

- 1 Tirmizî, “Nikâh”, 6.
- 2 İbn Mâce, “Nikâh”, 21; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 4, s. 78.
- 3 Buharî, “Salât”, 69, “Cihad”, 81, “Fezâilu'l-Ashab”, 46, “Nikâh”, 82.
- 4 Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 1, s. 108.
- 5 Bayram, Mikâil, Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı, Konya, 1993, s. 78.
- 6 Uludağ, Süleyman, “Ayderûsiyye”, DİA, c. 4, s. 234.
- 7 Tosun, Necdet, Derviş Keşkülü, İstanbul, 2016, s. 104-105.
- 8 Feyzullayev, Rahimcan, “Kadriyatlarımızı Unutmaylık: Zengi Ata Bayramı”, Gülistan, (Taşkent), S. 2 (1994), s. 46; Koçak, Aynur, “Zengi Ata'nın Menkabeleri, Türbesi ve Bayramı Üzerine”, Hacı Bektaş Velî, S. 25 (Bahar 2003), s. 113-114.
- 9 Şapolyo, Enver Behnan, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul, 1964, s. 102-103.

- 10 Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm (haz. M. S. Tayşi- Ü. Aytekin), İstanbul, 2002, s. 294-296; Açikel, Ali, “XIV-XVI. Yüzyıllarda Tokat Zâviyeleri”, Pax Ottomana (ed. Kemal Çiçek), Ankara, 2001, s. 231, 233, 236, 238, 240.
- 11 Muhammed Razavî, Fütüvvetnâme: Miftâhu'd-Dekâyık fî Beyânî'l-Fütüvve ve'l-Hakâyık, Millet Ktp., A.E. Şer'iyye, nr. 902, vr. 63b-66b.
- 12 Revnakoğlu, Cemâleddin Server, Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü (haz. M. D. Bayın-İ. Dervişoğlu), İstanbul, 2003, s. 254-255.
- 13 Revnakoğlu, a.g.e., s. 266-267.
- 14 Revnakoğlu, a.g.e., s. 306.
- 15 Revnakoğlu, a.g.e., s. 313-314.
- 16 Revnakoğlu, a.g.e., s. 314-315.

OYUN-EĞLENCEDE ÖLÇÜLER VE DENGELER

Dr. Yunus KELEŞ
Diyanet İşleri Başkanlığı
Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

İslâm dini fitridir. Yani insanın ibadet, ticaret, aile vb. ihtiyaçlarına yönelik ilkeler getirdiği gibi, eğlenme ve neşelenme gibi tabii ihtiyaçlarına yönelik de ilkeler getirmiştir. İnsan melek olmadığı için bütün vaktini sürekli ciddiye, vakar ve itina isteyen ibadet, tâat, zikir vb. işlerine ayırma gücünde değildir. Hatta dinimiz bu şekilde hayatın akışını ve diğer sorumlulukları ihmale sevk edecek şekilde sürekli bir ibadet ve uzlet hayatını da tasvip etmemiştir.

Bu hususta sahâbeden Hanzala güzel bir örnek olarak karşımızdadır. Hanzala, karşılaştıkları bir gün hâlini hatrını soran Ebû Bekir'e “Hanzala münâfık (iki yüzlü) oldu! Resûlüllah (s.a.v.)'ın yanında oluyoruz,

bize cennet ve cehennemden bahsediyor, öyle ki onları gözümüzle görür gibi oluyoruz; sonra Resûlüllah'ın yanından ayrılınca karılarımız, çocuklarımız ve mallarımızla oynuyor, çok şeyi unutuyoruz!” der. Hz. Ebu Bekir de “Vallahi biz de aynı durumdayız!” deyince Resûl-i Ekrem'in huzuruna girip durumu anlatırlar. Allah Resûlü “Hayatım elinde olana yemin ederim ki siz, daima benim yanımda olduğunuz halde ve zikir (anma, hatırd tutma) durumunda olsaydınız, geçtiğiniz yollarda ve oturduğunuz sergiler üstünde melekler sizlerle el sıkıştırdı. Fakat -Ey Hanzala- her zaman öyle olmaz, bazen öyle bazen böyle olur.” buyurur. Peygamberimiz (s.a.v.) bu sözü üç kere tekrarlar.¹

“Eğlenmede temel ilke, dinin koyduğu emir ve yasaklara doğrudan ya da dolaylı şekilde aykırı olmamaktır. Dinimizde eğlenmenin ibadetleri ve aslî görevleri terk ve ihmale yol açacak şekilde birinci plana alınmaması öngörülmekte ve tercih edilecek oyunun yararlı olması tavsiye edilmektedir.”

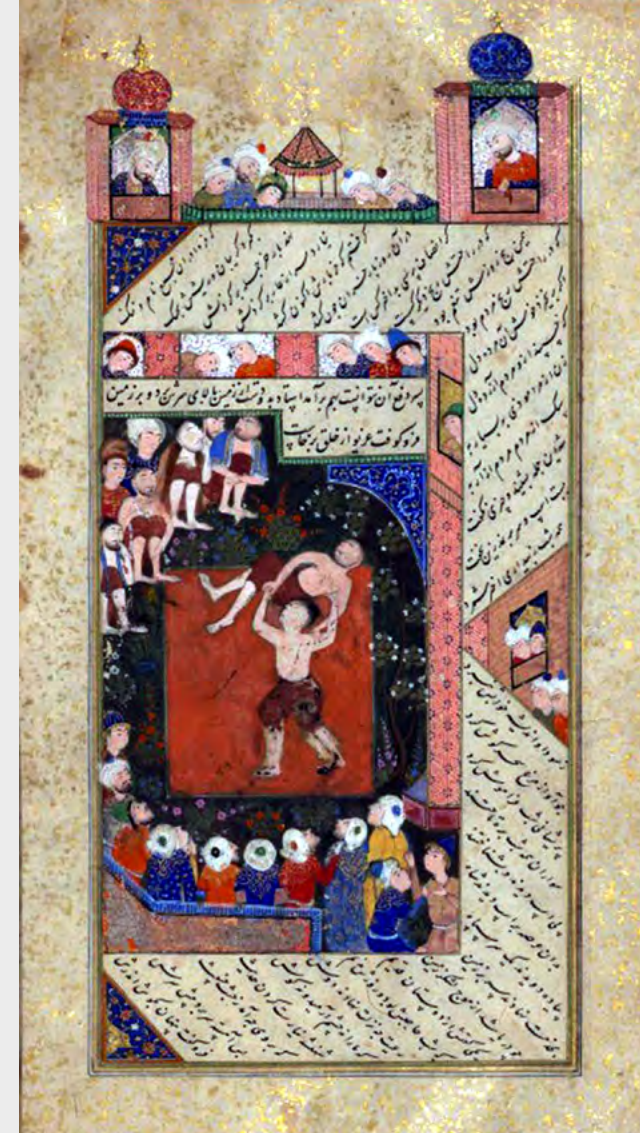
Görüldüğü gibi bu hadis-i şerifte, fıtratın gerektirdiği dünyevî nimetlerle meşgul olmanın tabiî bir durum olduğu, genel emir ve yasaklara riayetle birlikte nimetlerin güzelliklerinden istifade etmenin, dünya hayatının gereği meşrû meşguliyetlerin nefsin arınmasına, kalbin tasfiyesine ve kemâl yolunda ilerlemeye bir engel teşkil etmeyeceği açıklanıyor. Bu açıdan nefsin ve ruhun arındırılmasına aykırı olmayan eğlenceler de meşrûiyet alanına girmiş oluyor.

Dinimizde eğlenmenin ibadetleri ve aslî görevleri terk ve ihmale yol açacak şekilde birinci plana alınmaması öngörülmekte ve tercih edilecek oyunun yararlı olması tavsiye edilmektedir. İçerisinde kumar ve benzeri yasak hususlar bulunmayan oyunlar yukarıda temas edilen ilke ve ölçüler dahilinde genelde mübah kabul edilir. Bununla birlikte, hadislerde insanın eşiyle, atıyla, silahıyla oynaması dışındaki oyunların faydasız olduğu² ifadelerinden hareketle bu nevî oyunlar hariç diğer oyunları hoş karşılamayan bazı fakihler, “Oyun dindarların ve ağır başlı kimselerin sanatı değildir.” diyerek ihtiyatlı bir yaklaşım sergilemişlerdir.³ “Atıcılık, at terbiyesi ve eş ile oynaşma dışında her oyunun bâtil” olduğunu ifade eden hadise dayanarak bazı fıkıh bilginlerinin diğer oyun ve eğlencelerin haram olduğuna dair ifadeleri içtihadî bir haram istinbatı olarak değerlendirilmelidir. Zira sahih hadisler, Hz. Peygamber ve sahâbenin hayatı, mübah oyun ve eğlencelerin bu üçünden ibaret olmadığını göstermektedir. Sözgelimi, o devrin spor çeşitleri arasında dirkele adında, mızraklarla oynandığı anlaşılan bir spor dalı da bulunuyordu.⁴ Buna göre hadiste geçen “bâtil” sözünü, “haram” diye anlamak yerine “boş, faydasız” şeklinde anlamak daha isabetli olsa gerektir. “Eğlenin ve oynayın; çünkü ben dininizde ağırlık ve baskı görmekten hoşlanmıyorum.” hadisi de bu sınırlamaya müsait değildir. Buna göre günümüzde

yaygın olan futbol, basketbol, tenis, bilardo gibi spor ve oyunları mübah saymamak için bir delil yoktur.⁵

İslâm dini hayatı bütün yönleriyle ele alıp her alanda insana yardımcı olmayı, ona kılavuzluk etmeyi ve mutluluk kazandırmayı hedeflediğinden, kişilerin inanç dünyası ve ibadet hayatı kadar yeme içme, giyinme ve süslenme, eğlence, aile içi ilişkiler ve cinsî hayat, sosyal hayat ve beşerî ilişkiler gibi hayatın değişik alanları da dinin bilgilendirme ve yönlendirmesine konu olmuştur. Bu bağlamda; dinimiz, insanı maddî ve manevî her türlü zarardan korumak için birtakım kurallar koymuş ve insana zarar verebilecek pis ve kötü olan her şeyi yasaklamış; temiz, güzel ve faydalı olanı da helâl kılmıştır.⁶

Eğlenmede temel ilke, dinin koyduğu emir ve yasaklara doğrudan ya da dolaylı şekilde aykırı olmamaktır. Dinimizde eğlenmenin ibadetleri ve aslî görevleri terk ve ihmale yol açacak şekilde birinci plana alınmaması öngörülmekte ve tercih edilecek oyunun yararlı olması tavsiye edilmektedir. İçerisinde kumar ve benzeri yasak hususlar bulunmayan oyunlar “Eşyada asıl olan mübah oluşturmaz.” ilkesi gereğince genel olarak mübah kabul edilir. Bu itibarla meşrû olan eğlencelerin sadece hadis-i şerifte belirtilen bu üç alana hasredilme kastının olmadığı rahatlıkla görülebilir. Nitekim sahâbe arasında mizah ve nükte yönüyle tanınan Hz. Ali şöyle der: “Zaman zaman gönülleri dinlendirin; çünkü gönül zorlanırsa körleşir.” Şaka, mizah ve nükte yapmada cevazını sınırlayan çizgiler vardır: İnsanın hayatında mizah, yemekteki tuz gibi olacaktır; **a)** İşi gücü mizah olmayacaktır. **b)** Hiçbir kimse ile alay edilmeyecek, şeref ve namuslara dil uzatılmayacaktır.⁷ **c)** Güldürmek için yalan söylenmeyecektir.⁸ Bu husus, şaka ve nüktede dahi sınırları belirleyen bir ölçü olduğunu göstermektedir.⁹

Buna göre; oyun ve eğlencenin mahzurlu olmaması yani meşrû ölçüler içerisinde icra edilebilmesi için genel ilkeleri şu şekilde belirlemek mümkündür:

1. Kumara Alet Etmemek

İslâm bilginleri kumar amacı olmaksızın sadece dinlenmek, eğlenmek ve zevk için oynanabilen oyunların da mübah olabilmesi için dört şart öngörmüşlerdir: a. Namazın geçmesine veya gecikmesine yol açmamalı, b. Kumara dönüşmemeli, c. Oyun sırasında dilini kötü ve boş sözlerden korumalı, d. Normal dinlenme ve eğlenme ölçülerini aşarak vakit israfına yol açmamalıdır. Yukarıdaki

şartlara riayet etmek şartıyla farklı isimler altında oynanan oyunların oynanmasında sakınca yoktur. Kumara vesile yapılması ve ibadetlere engel olacak derecede zaman israfına yol açması durumunda her türden oyun caiz değildir. Bu itibarla bu oyunların kumar amacı taşımaksızın sadece eğlenmek için oynanmasında dinî açıdan bir sakınca bulunmamaktadır. Zira İslâm, haram içermeyen spor, oyun ve eğlence çeşitlerini helâl kılmıştır. Ancak bunların kumar aracı yapılmasını yasaklamıştır.¹⁰ Müslümanın kazancının şansa ve tesadüfe bağlı olmayıp, çabasının ve alın terinin ürünü olması gerektiği vurgulanmaktadır. Taraflardan birisinin kazanıp diğerinin kaybetmesi esasına dayalı bütün şans oyunları kumar kapsamında değerlendirilip haram kılınmıştır. Zira bir taraf kaybederken, diğer taraf da hak etmeden kazanmaktadır. Buna göre, şans faktörüne dayalı olan; piyango, toto, loto, iddia, müşterek bahis, ganyan gibi tertip ve oyunlar da kumardır ve haramdır.¹¹

Radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçları vasıtasıyla ya da iki kişinin karşılıklı bilgi yarışması yapması şeklinde yapılan ödüllü yarışma programlarından kazanılan ödülün haram ya da helâl oluşu, içerisinde şans barındırıp barındırmamasına, insanları tembelliğe, hayale, lükse özendirip özendirmemesine ve yarışmaya katılımcı olabilmek için mâlî bir karşılık ödenip ödenmemesine bağlıdır. Buna göre, şansa yönelik, insanları tembelliğe, hayale ve lükse özendiren ve yarışmaya katılımcı olabilmek için, bilet satın alma, sabit telefon ücreti ödeme vb. bir yolla mâlî bir karşılık ödeme zorunluluğu getiren yarışmalara katılmak caiz olmadığı gibi, böyle bir yarışmadan kazanılan ödüller de helâl değildir. Bu içerikte olmayan yarışmalara katılmakta ve verilen ödülleri almakta sakınca yoktur.

2. Zaman İsrafına ve İbadetlere Engel Duruma Yol Açmamak

İbadetlerden alıkoyması veya zaman israfına yol açması durumunda tavla, okey, kâğıt, satranç veya

domino vb. oynamak ortada görünen bir zarar olmasa dahi caiz değildir. Ayrıca, taraflardan birine menfaat sağlayan her türlü oyun ve bahsin, Kur'an-ı Kerim'in yasakladığı kumar kapsamına girdiği unutulmamalıdır. Bununla beraber tavla yerine kelime oyunu, bilgi-işlem oyunları, matematik oyunları gibi eğitici oyunların tercih edilmesi, hem ilgili insanların ihmal edilmemesi, hem vakti daha iyi değerlendirmek bakımından daha isabetli olacaktır. Zarla oynanan oyunları yukarıda ifade edilen çerçevede değerlendirmek gerekir. Buna göre zaman israfına yol açmayan, kumara vesile edilmeyen, aslî görevleri unutturmayan oyunlar oynanabilirse de bu oyunlar içerisinde mâlâyânî yönü ağır basan bir kabiliyet kazandırma ve eğitim yönü olmayan oyunların kerahetten hâlî olmadığı unutulmamalı bunun yerine faydalı oyunlar tercih edilmelidir.

3. Fahşâya ve İşrete Teşvik Etmemek

İslâm dini gerek inanç ve ibadet esasları gerekse sosyal hayat ve ahlâk ilkeleri itibarıyla, fert ve toplum olarak insanın yaratılışına uygundur. Fıtrat dini olan İslâm'ın, insanın fıtrat gereği olan ihtiyaç ve arzularının karşılanmasına önem vereceği açıktır. Bu itibarla, insanın maddî/bedensel ihtiyaç ve isteklerinin karşılanmasını mübah gördüğü gibi, ruhî-manevî, bedîi-estetik ihtiyaç ve arzularının karşılanmasını da aynı şekilde mübah görmüştür. Burada düğünlerde müzikli eğlence yapmanın sakıncalı olup olmadığı akla gelmektedir. Kur'an ve sünnette de müzik dinlemenin haram olduğunu ve müzik dinleyenlerin günahkâr olacağını ispata yetecek yeterli açık delil bulunmadığı görülmektedir. Nitekim Resûlullah (s.a.v.), nikâhın duyurulması için def çalınmasını öğütlemiştir¹².

“İbadetlerden alıkoyması veya zaman israfına yol açması durumunda tavla, okey, kâğıt, satranç veya domino vb. oynamak ortada görünen bir zarar olmasa dahi caiz değildir. Ayrıca, taraflardan birine menfaat sağlayan her türlü oyun ve bahsin, Kur'an-ı Kerim'in yasakladığı kumar kapsamına girdiği unutulmamalıdır.”

durduk. *‘Ey Erfideoğulları göreyim sizi (oynayın)!’* diyordu. Ben usanıncaya kadar böyle devam ettik. (Usandığımı fark edince), *‘Yeter mi?’* buyurdular. Ben *‘Evet!’* dedim. Bunun üzerine *‘Öyleyse git!’* dediler.”¹⁴

Amir ibn Sa’d (r.a.) anlatıyor: “Bir düğün sırasında Karaza İbn Ka’b ve Ebû Mes’ud el-Ensari’nin yanına girdim, bazı kız çocukları şarkı söylüyorlardı. Ben dayanamayıp, ‘Sizler, Resûlullah’ın Bedir ashabından olun da yanınızda şu iş yapılsın, olacak şey değil!’ dedim. Bunun üzerine onlar, ‘Otur, dersen bizimle dinle, dersen git, bize düğünde eğlenme ruhsatı verildi!’ dediler.”¹⁵ Bütün bunları göz önünde bulunduran âlimler, düğünlerde ve bayramlarda insanların haram sözler söylemeden ve haram işler işlemekten defçalıp, türkü söyleyip oynayabileceklerini ve eğlenebileceklerini söylemişlerdir.¹⁶ Yukarıdaki mütâlâyı yapan Din İşleri Yüksek Kurulu, bunun dışında haram olan bir şeyi tasvir etmek, haramları güzel göstermek, cinsel duyguları tahrik etmek ve mahremiyet kurallarına riayet etmemek gibi davranışların caiz olmayacağını belirtmiştir.¹⁷

Düğünler sevinç ve sürûr günleridir. Bu sevinç de birtakım eğlence ve oyunlarla süslenerek dile getirilmektedir. Fakat bu oyun ve eğlencelerde belli bir ölçünün olması, gûnahtan ve insanlara zarar

Yine bir bayram günü Hz. Âişe’nin yanında def çalıp türkü söyleyen iki kız çocuğunu yadırgayanları “*Bırakın bugün bayramdır.*” diyerek uyarmıştır¹³. Hz. Âişe (r.a.) der ki: “Bir bayram günüydü. Habeşliler, mescitte kılıç-kalkan oyunu oynuyorlardı. Ben mi Resûlullah’dan talep etmiştim yoksa o mu dedi, bilemiyorum; *‘Seyretmek ister misin?’* buyurdular. Ben de ‘Tabii!’ dedim. Kalktı, beni arkasına aldı, yanağım yanağına yakın halde

vermekten uzak olması önemlidir. Düğünlerde kadınlar kendi aralarında, yabancı bir erkek olmadan oynayıp eğlenebilirler. Aynı şekilde erkekler davul-zurna eşliğinde yukarıda belirlenen meşrû ölçüler içerisinde kalarak kendi aralarında eğlenip oynayabilirler.

Eğlenme, spor yapma ve dinlenme insanın doğal ihtiyaçlarındandır. Ancak bu ihtiyacın, İslâm’ın temel prensiplerine aykırı olmayacak şekilde karşılanıp düzenlenmesi gerekir. Şöyle ki, İslâm haram içermemek, kumar ve müstehcenlik aracı yapmamak, sağlığa zarar vermemek, ibadet ve iş hayatını aksatmamak şartıyla her türlü sportif faaliyetlerde bulunmayı uygun görmüştür. Diğer yandan, evlilik münasebetiyle düzenlenen tören ve merasimlerde dinen yasak olmayan eğlenceler meşrû görülmüştür. Düğünlerde uyulması gereken genel ilke; dinin haram kıldığı şeylerin yapılmaması, alkollü içecekler alınmaması gibi fiillerdir¹⁸.

İslâm dini, yabancı kadın ve erkek ihtilâtını, onların ölçüsüz bir şekilde birbirleriyle haşır neşir olmalarını tasvip etmemiş, pratik hayatta aralarında daima bir mesafe bırakmış ve aralarındaki ilişkilerin belli bir ölçü ve disiplin içerisinde olmasını emretmiştir. Zira İslâm dininde, zina haram olduğu gibi, zinaya zemin hazırlayan söz, iş ve davranışlar da haramdır.¹⁹ Bu çerçevede İslâm dini prensip olarak kötülükleri yasak ettiği gibi, ayrıca ön tedbir olarak kötülüğe vesile olan ve onu tahrik eden durum ve davranışları da yasaklamış ve böylece insanla kötülük arasına bir mesafe koyarak kötülük yollarını tıkamıştır. Buna göre, aralarında evlilik caiz olan erkek ve kadınların, meşrû olmayan bir tarzda birlikteliklerine sebep olan, dinimizin genel ahlâkî ölçülerine uymayan eğlence organizasyonlarına katılmak caiz değildir. Söylenen şarkıların konusu İslâm adabı ve terbiyesiyle bağdaşması şarttır. Bu itibarla içkiyi, aldatmayı, fuhşu, kadere isyanı vb. öven ve teşvik eden şarkılar caiz değildir. Öte yandan şarkının söyleniş tarzında kıvraklık, taşkınlık, şehvî tahrikler

de bu kapsamdadır. Günümüzde kliplerde sunulan şarkıların çoğunun bu şartlara riayet etmediği ifsad ve harama yönlendirmede yarıştığı rahatlıkla görülebilir.

İmam Gazâlî İhyâ isimli eserinin 35 sayfasını bu meseleye ayırarak bütün söylenenleri tahlil etmiş, delilleri karşılaştırmış ve şu neticeye varmıştır: “Mûsikî ister ses ister âlet ile olsun tek hükme bağlı değildir: Haram, mekruh, mübah ve müstehap olabilir. Buna göre; a) Dünya arzusu ve şehvet hisleri ile dolup taşan gençler için yalnızca bu duyguları tahrik eden müzik haramdır. b) Vakitlerinin çoğunu buna veren, iştigâli âdet haline getiren kimse için mekruhtur. c) Güzel sestten zevk alma dışında bir duyguya kapılmayan kimse için müzik mübahtır, serbesttir. d) Allah sevgisi ile dolup taşan, duyduğu güzel ses kendisinde yalnızca güzel sıfatları tahrik eden kimse için müstehabdır. Gazâlî incelemesini sürdürürken müziğin duruma göre ya mübah veya mendûb olduğunu, onu haram kılan şeyin kendisi değil, dıştan ârız olan beş sebepten ibaret bulunduğunu ifade ederek genel bir ölçüye ulaşmıştır.”²⁰

4. Tabii Dengeye Zarar Vermemek

Dinimizde zengin ve fakir ayrımı yapmaksızın insanların av hayvanlarını ya etinden istifade etmek, ya da post, kürk veya bazı organlarından faydalanmak yahut zararından korunmak için avlamaları kural olarak caiz görülmüştür. Ancak, etlerinden, derilerinden ve diğer organlarından yararlanma veya zararından korunma kastı olmaksızın sırf zevk ve keyif için hayvan öldürmek, av avlamak veya bunu meslek haline getirmek, uygun bir davranış olmayıp mekruhtur. Hz. Peygamber (s.a.v.) avcılığı, sırf eğlence ve zevk için yapanları hoş görmemiş ve şöyle buyurmuştur: “*Kim av peşine düşerse gâfil olur.*” Zira sadece eğlence ve zevk için avlanmak ve bunu meslek haline getirmek, insanın mahlûkata karşı merhamet ve şefkat duygularını azaltır, kişiye gaflet verir. Avlanmanın devletin koyduğu ölçüler etrafında, hayvan nesline ve üremesine zarar vermeyecek, yavruların küçük yaşta analarından

ayrılmayacak şekilde büyümelerine imkân sağlayacak bir biçimde yapılması gerekir. Sadece eğlence ve zevk için avlanmak ve bunu meslek haline getirmek, insanın mahlûkata karşı merhamet ve şefkat duygularını azaltır, kişiye gaflet verir. Avlanırken elbette sporda yapılmış olur ancak sadece spor olsun diye avlanmak doğru değildir. Avlanmak caizdir ancak avcılığın serbest bırakılmasındaki hikmet, insanların gıda, giysi gibi ihtiyaçlarını temin etmelerine yöneliktir. Böyle bir ihtiyaç yokken sırf zevkine avlanmak en azından mekruh olarak görülür. Çünkü böyle bir durumda eğlence amaçlı can taşıyan varlıkların öldürülmesi gibi bir durumla karşı karşıya olmak vardır. Ayrıca ihtiyaç için olan avlanmalarda bile hayvan nesillerinin hoyratça tüketilmemesi, tabii dengenin bozulmaması için av yasaklarına uymak ve ihtiyaç dışı katliam türü bir avcılık yapmamak gerekir. Bu hususlara dikkat edilmediğinde sorumluluk ve vebal altına girilmiş olacaktır. Mübah nimetlerden bile hesaba çekileceğimiz dikkate alınırsa şartlarına riayet edilmeyen ve gereksiz yere yapılan avlanmalardan evveliyetle hesabın olacağı unutulmamalıdır.

5. Faiz ve Aldatmaya Yol Açmamak

Günümüzde internet aracılığı ile çeşitli oyun ve uygulamalar hem eğlenme hem de para kazanma imkânlarını ayaklara ve ceplere kadar taşımış bulunmaktadır. İnternette online olarak para kazanmanın birçok yolu vardır. Bunlardan biri de oyun uygulamalarıdır. Sanal ortamda icra edilen para kazanma yöntemleri içerisinde baştan meşrû olmayan sistemler olabildiği gibi meşrû amaçlı kullanılabilecekken içerik itibarıyla gayrimeşrû alanlara ortam hazırlayan sistemler de mevcuttur. Bunun yanı sıra hem içerik hem de kuruluş gayesi itibarıyla tamamen meşrû kazanç yolları da

bulunmaktadır. Oyun sitelerini de üç kategoride ele almak mümkündür:

a) İnternette bizatihi küfür, kumar, fuhuş, içki, terör, faiz gibi İslâm'ın kesin haram kıldığı konularla ilgili kurulan ve bu amaca uygun yöntemlerle para kazanma ve kazandırmayı hedefleyen oyun siteleri bulunmaktadır. Bu tür siteleri kuranlardan bir kısmı, maksatlarını gizlemeden doğrudan bu tür haramlarla iştigal ettiklerini beyan etmektedirler. Bazıları ise göstermelik olarak meşrû bir faaliyet alanı sunduğunu iddia etmekte fakat içeriği ve sözleşmesi incelendiğinde meşrû bir hizmet sunmadığı görülmektedir. Bu durumda bu tür siteler üzerinden

işlem yapmak, para kazanmak ve bu tür sitelere zemin hazırlamak dinen yapılan işin hükmünü alacak ve caiz olmayacaktır. (Forex, Çiftlik Bank gibi)

b) Bir kısım oyunlar mâlâyânî türünden emek zayi eden, vakit öldüren, faydasız ve hatta psikolojik olarak rahatsızlık verecek türden olabilir. Bu tür oyunlarla meşgul olmak en azından kerâhetle kayıtlıdır. Şiddet ve bencilliğe iten oyunlar yanı sıra tavla, okey gibi bilinen oyunlar bu türdendir. Bunun gibi içerik olarak faydalı olduğunu söylemenin zor olduğu hatta pek çok kötü alışkanlıklara zemin hazırlayan oyunlar da bolca bulunmaktadır.

c) Bazı oyunlar ise, strateji, tasarım, bilgi, dikkat, zekâ ve teknik yönden kabiliyet kazandıran tarzda olabilir. Bu tür oyunların, meslek edinmeye ve ileriye dönük meleke kazanmaya yardımcı olduğu düşünüldüğünde meşrû olmayan bir içerik taşımadığı sürece (kumar gibi) caiz olduğu hükmüne varılabilir. Örneğin eğitim içerikli, ders niteliğinde, dil, tarih, coğrafya, sanat, kültür, matematik, biyoloji, fizik, astronomi, müzik gibi birçok alanda mobil uygulamalar geliştirilmiştir. Bunun gibi şehir, köy, vs. tasarımı, mucitlik, okul öncesi etkinlikler, hayvanlar âlemi, bulmaca, zekâ geliştirme, film yönetmeliği, senaristlik vs. pek çok alanda faydalı içeriklere sahip oyunlar vardır. Ayrıca, internette oyunların büyük bölümü kumar, aldatma, faiz, dolandırma ve mâlâyânî gibi maksatlarla faaliyette bulunmaktadır. Müslüman bir şahsiyet, haram içerikli oyunlara bulaşmayacağı gibi ne dünyasına ne de ahiretine yaramayacak mâlâyânî şeylerle de kıymetli vaktini zâyî etmez. Bu itibarla mahzurlu oyunlardan kaçınmak dinin, aklın ve malın selameti açısından şîarımız olmalıdır.

6. İsraf ve Lükse Sevk Etmemek

İslâm dini ibadet dahil her şeyin aşırısını ve israfını

menetmiştir. Mübah olsa bile bütün vakitleri eğlence ile geçirmek müslüman vakarına, karakterine uygun değildir. Vakitleri boş şeylere harcamak, mâlâyânî işlerle ömrü tüketmek kalbin büyük hedeflerden ve önemli görevlerden yoksunluğuna ve manevî halin kötülüğüne, aslî vazifelerin ve önceliklerin ihmal edildiğine delâlet eder. İbnu'l Mukaffî'in şu sözü ne kadar doğru ve yerindedir. “Nerde bir israf gördüysem mutlaka bir görev ve hakkı zayi etmiştir.”

Toplumumuzda ve diğer müslüman toplumlarda “yılbaşı kutlaması” adı altında düzenlenen eğlence toplantıları İslâmî kültüre ve geleneğe dair bir temele sahip değildir. Bu bakımdan hıristiyan olmayan ülkelerde yılbaşı kutlamaları Batı'nın körükörüneta klit edilmesinin veya hıristiyan Batı'nın kültür ihracının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ülkemizde öteden beri yılbaşı kutlamalarıyla ilgili olarak yapılan tenkitler ve gösterilen hassasiyet de buradan kaynaklanır. İslâm'daki bazı hükümler açısından ayların ve yılların kamerî, yani ayın hareketlerini esas alan takvimle hesaplanmasının önem taşıyor olması ile bu konunun birbirine karıştırılmaması gerekir. Ancak Hz. Peygamber'in müslümanlara

diğer dinî topluluklara göre farklı bir kimlik bilinci ve kültür değerleri manzumesi kazandırmak için gayret ettiği, bu uğurda saç-sakal, kılık-kıyafet, yeme-içme âdâbı da dahil pek çok konuda tavsiyede bulunduğu düşünülürse, yılbaşı kutlamalarının, sıradan bir kutlama olarak algılanması ve tabii karşılanması mümkün olmaz. Aksine, toplumumuzda kültürel tahribata, kimlik bunalımına yol açtığı, yeni yetişen kuşakları kendi öz değerlerinden ve geleneklerinden koparıp Batı'nın önce hayat tarzına alıştırdığı, sonra değer ve inanç esaslarına sıcak bakmaya ve giderek onları benimsemeye götürdüğü dikkate alınır, yılbaşı kutlaması, Noel ağacı süslemesi, Noel Baba'nın hediye bırakması gibi adetlerin terkedilerek kendi kültür ve değerlerimizden kaynaklanan alternatif program ve faaliyetlerin yerleşmesine çalışmanın önemi ortaya çıkar. Özellikle yılbaşı kutlamalarında yapılan israf, mahremiyet kurallarına riayetsizlik, kumar, içki vd. İslâm'a aykırı davranışlar göz önünde bulundurulursa, müslümanların bu şekilde yılbaşı kutlaması caiz değildir. Yeni yıl dolayısıyla insanların sadece hayırlı yıllar dilemesinde ise bir sakınca yoktur. Yılbaşı gibi başka inançların şiarı olan günlere, o güne ta'zim ve kutlama maksadıyla katılmak, aynı maksatla o günlerde tebrikleşmek ve hediyeleşmek, yine aynı maksatla hindi vb. almak, yemek, ziyafet çekmek, aynı maksatla bu tür kutlamalara katılmak imana zarar veren bir davranış olarak da değerlendirilmiştir.²¹

7. Canlıya Eziyet Etmemek

İslâm öncesinden günümüze kadar uzanan bir âdet de horoz, manda, tosun, kaz gibi hayvanları

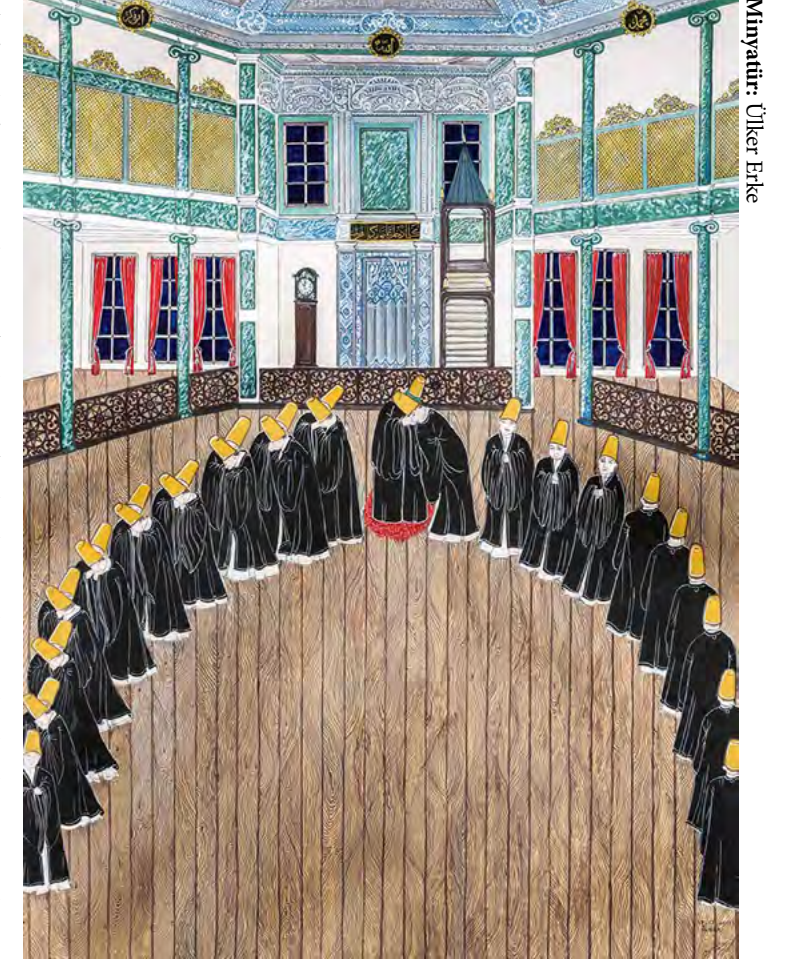
dövüştürüp seyretmek ve eğlenmektir. Zevk ve eğlence uğruna hayvanlara eziyet etmekten ibaret olan bu âdeti Peygamberimiz yasaklamıştır.²² Bunun gibi şiddet içerikli sporlar da bu kategoride değerlendirilebilir. Asr-ı saadette gerek savunma gerekse daha güçlü ve sağlıklı olma amacıyla o günün şartlarında çeşitli spor dallarıyla ilgilenilirdi. Meşrûiyet sınırları içinde olduğu sürece bu tür spor dallarıyla uğraşılması mübahtır. Önemli olan gerek rakip sporcuya, gerekse sporda kullanılan canlı varlıkların hayatlarına kastedilmemesi veya yaralanmalarına yol açılmamasıdır. Bununla birlikte hem sporun yapılışında hem de seyrinde dinî/fıkhi kurallara aykırı davranılmaması da gerekir. İslâm'dan önceki Cahiliye döneminde Mekkeliler de "kurrek" denilen bir tür ayak topu oynarlardı. Büyük kalabalıklar bu sporu seyretmeye gelirlerdi. Bu kurrek oyununu oynamak için Mekke'nin her semtinde sahalar bulunurdu.²³

Neticede eğlenerek dinlenme ve bu kapsamda ele alınabilecek zihni ve bedeni güçlendiren oyun ve eğlencelerin çalışma ve ibadet hayatını motive etmede ve yardımcı olmada meşrû bir araç olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Yukarıdaki temel ölçülerin yanı sıra oynanan oyun veya eğlencenin zaman ve zemine, tarafların özel konumuna ve eğlencenin mahiyetine göre ilave ölçüler gerektirmesi de mümkündür.²⁴ İnsani, ahlâkî ölçüler içerisinde davranışta bulunmak, giyim, kuşamlarda mahremiyete dikkat etmek, küfür-hakaret tarzı nâhoş sataşmalardan sakınmak, holiganlık gibi taşkınlıklara meydan vermemek bu kabilden ölçüler olarak zikredilebilir.■

KİTÂBU ADÂBİ'S-SEMÂ' VEL-VECD*

İmam Gazzâli

(...) Anlaşıyor ki, mûsikînin gönül üzerinde te'siri vardır. Bundan müteessir olmayan kimse, hasta ve hâlet-i rûhiyesi bozuktur (...) Binaenaleyh mûsikînin rûhlar üzerindeki te'siri mutlak sûrette onun mübâh veya haram olmasına sebep teşkil etmez. (...) Mûsikî, kalbde olmayan bir şeyi kalbe koyamaz. Ancak kalbde olanı harekete geçirir. Secî, kafiye ve vezinli sözleri söylemek bâzı maksadlara gönülleri çevirmek bakımından bir kaç yerde âdettir. Bunlar da yedi yerdir: Birincisi: Hacıların uğurlanışı esnâsında çalıp söylenenlerdir. Bunlar insanları Kâbe'yi ziyârete teşvik eder ve insanların gönüllerini teshîr ederler. İçerde bir aşk varsa onu ateşlendirirler; yoksa bir heves ve heyecan uyandırırılar (...) İkincisi: Hacılarda olduğu gibi, gâzilerin, insânları gazâyâ teşvik için yaptıkları da caizdir (...) Üçüncüsü: Düşmân karşısında kahramanların kendilerini öven şiirleridir (...) Bu, mübâh olan her muhârebede mübâh, mendûb olan her mûharebede ise, mendûbtur (...) Dördüncüsü: Ölü için yapılan ağıt ve na'melerdir. Ölülere üzülmek, Allâhü Teâlâ'nın kazâsına küsmek ve telâfisi mümkün olmayan bir şey için boşuna üzülmektir. Bu hûsustaki elem ve keder mezmûm olduğuna göre ağlamak sûretiyle buna tahrik etmek de mezmûmdur (...) Beşincisi: Neşeli zamânlarda neşeyi arttırmak için mûsikî çalmaktır. Şâyet bu sevinci mübâh bir şey için ise, ona teşvik de mübahtır. Bayram ve doğum günlerinde, sünnetlerde, hâfız cemiyetlerinde, düğünlerde ve gurbetten gelen için söylenen şarkı ve mûsikîler gibi. (...) Altıncısı: Gönlü teselli etmek, aşkı heyecanlandırmak ve hevesi arttırmak için

Minyatür: Ülker Erke

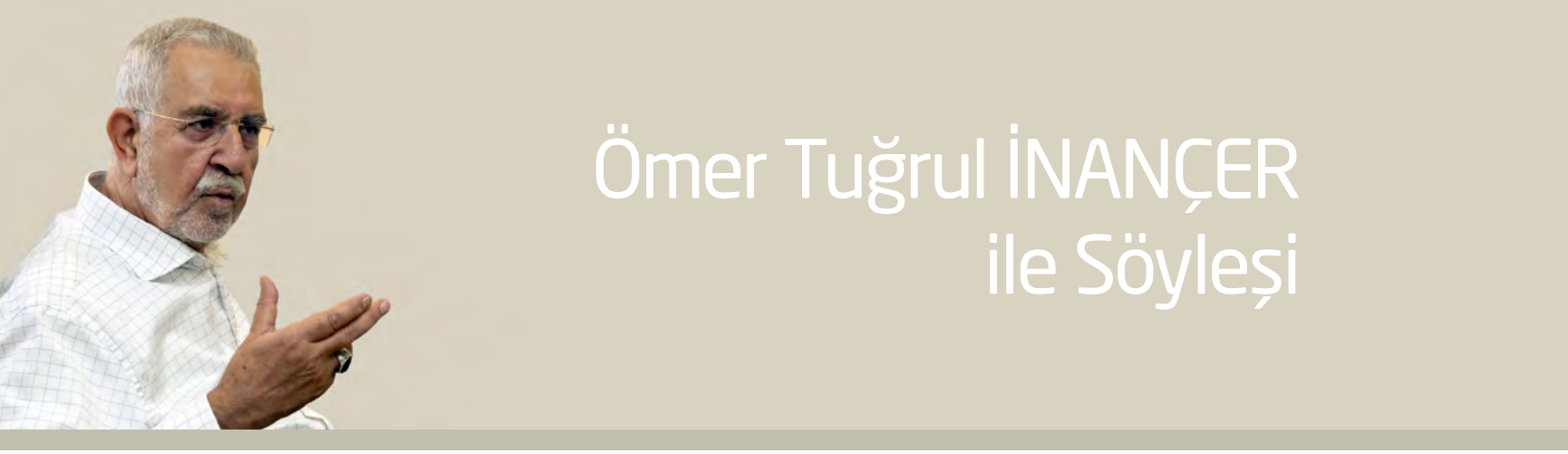
âşıkların yaptıkları semâdır. (...) Bu semâ, iştiyâkında olan kimseye ulaşmak mübâh ise, helâldir. Meselâ ailesine âşık olan bir kimse, ona mülâkatta fazla zevk almak için onun tegannilerini dinlemesi gibi. Yedincisi: Allah'ı seven ve Allah'a âşık olanların ve Allah'a ulaşmağa iştiyâkı olanların semâıdır. Mûsikî bu gibilerin aşkını kuvvetlendirir, şevkini arttırır, kalbinin ateşini alevlendirir. (...) İnsanı bu mertebeye ulaştıran her şey, yakınlık vâsıtalarından olup, isyân ve mübâhlar cümlesinden değildir.

DİPNOTLAR

- 1 Müslim, "Tevbe", 12-13
- 2 Tirmizî, "Fedailü'l-Cihad", 12
- 3 İmam eş-Şâfiî, el-Ümm, VII, 54, Beyrut, 1393
- 4 Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, II/1075
- 5 Abdülhay el-Kettânî, et-Teratibu'l-İdariyye, II, 157.
- 6 Bakara, 2/168, 173; A'raf 7/157 ayrıca bkz. Diyanet Vakfı İlimihali, II, 30.
- 7 Hucurât, 49/11
- 8 Tirmizî, "Züh'd", 10; Ebû-Dâvûd, "Edeb", 80
- 9 Hayreddin Karaman, Helâller ve Haramlar, Nesil Yay. 1991, s. 159.
- 10 Maide, 5/90-91; Necm, 53/39
- 11 Zeynüddin b. İbrahim İbn Nüceym, el-Bahru'r-Râik, Thk. Ahmed İnae ed-Dimeskî, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 2002, VIII, 554-555; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el- Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudame, el-Muğni, Thk. Abdullah et-Türki- Abdulfettah el-Hulv, Dâru Âlemi'l- Kütüb, Riyad tsz., IV, 194.

- 12 Tirmizî, "Nikâh", 6
- 13 Müslim, "İydeyn", 4
- 14 Buhârî, "İydeyn", 2; Müslim, İydeyn, 4
- 15 Nesâî, "Nikah", 80
- 16 Kettani, et-Teratibu'l-İdariyye, II, 79-80
- 17 https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/823/dugunde-eglenmenin-hukmu-nedir, erişim:17.10.2018-
- 18 Tirmizî, "Nikah", 6
- 19 İsrâ, 17/ 32
- 20 Gazzâli, İhyâ, II, 279-281.
- 21 Faruk Beşer, Fetvalarla Çağdaş Hayat, Nun Yayıncılık, İstanbul, 1997, 246-250.
- 22 Ebû-Dâvûd, "Cihâd", 51; Tirmizî, "Cihâd", 30
- 23 Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, 11/844
- 24 Diyanet Vakfı İlimihali, II, 114.

* Huccetü'l İslâm İmam Gazzâlî'nin, İhyâu Ulûmî'd-din (trc. Ahmet Serdaroğlu, 2. Cilt, s. 675-751, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1993) adlı eserinin aynı başlıklı bölümünden özetlenmiştir.

Ömer Tuğrul İNANÇER ile Söyleşi

Fulya İBANOĞLU, Hilâl FERŞATOĞLU, Sümeyra SAV,
Abdullah Rüştü KİŞİ, Mehmet YÜKSEL, Kâmil BÜYÜKER
Bilâl BAL

1946 yılında Bursa’da doğdu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. 20 yıl kadar hukuk müşaviri olarak görev yaptı. 1991 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Tarihi Türk Müziği Topluluğunda sanatçı-müdür olarak çalışmaya başladı. Tahsili sırasında özel olarak müzik dersleri aldı. Çeşitli radyo ve televizyon programlarında misafir sanatçı ve konuşmacı olarak yer aldı. Birçok yurt içi ve yurt dışı konserlerde müzik faaliyetlerinde bulundu. Ayrıca Türk Tasavvuf Musikîsi Koruma ve Yayma Cemiyeti yöneticiliği görevini üstlenmiştir.

Yayımlanmış bazı eserleri: Mübarek Vakitler, Şarkılar Seni Söyle, Gönül Gözü, Sohbetler, Muhabbet Peygamberi Hz. Muhammed, Bir Muhammedî Âşık: Hz. Mevlânâ, Vakte Karşı Sözler, Dinle Neyden & Mesnevî Sohbetleri’dir.

Dosya konumuz “Oyun ve Eğlence”. Tasavvuf ehlinin bu konuya yaklaşımını sormak isteriz. Ancak dilerseniz Kur’an-ı Kerim’de geçen “oyun ve eğlence”den murad nedir buradan başlayalım.

Kur’an’da zikredilen oyun ve eğlenceden kasıt dünyaya aldanmadır. Ne yazık ki bazen Kur’an-ı Kerim tebliğinde yanlışlıklar yapılıyor. Kâfir için, münkir için nazil olmuş, onlara seslenen ayetler müminlere okunuyor. Oyun ve eğlenceyi dünyaya ait oyun ve eğlence gören dar kafalılar tarafından asık suratlı bir İslâm sergileniyor. Bu kimseler Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin zevcesi ile birbirine su atarak eğlendiğini bilmiyorlar. Deve taklidi yapıp Hasan’ını Hüseyin’ini omzuna alıp oynadığını bilmiyorlar. Hurma yerken çekirdekleri Hz. Ali’nin önüne koyup “*Amma çok yedin Yâ Ali!*” dediğini, Hz. Ali’nin de “Ya Resûlallah herhalde siz de çekirdekleriyle yuttunuz!” diye cevap verdiğini bilmiyorlar.

Tasavvufun tariflerinden biri, her şeyin nakdini, değerini, bedelini vermektir. Her şeyin içine oyun ve eğlence girer. Müslümanlar tatil yapar, müslümanlar eğlenir, oyun oynar; miktarı kadar. Çünkü müs-

lûmanın tarifinde Allah’ın hududunu bilmek vardır. Müslüman hududu muhafaza edendir. Eğlencenin de ibadetin de hududu vardır. Abdullah bin Amr, bütün dünyadan elini eteğini çekmiş, devamlı Kur’an okuyor, devamlı namaz kılıyor, her gün oruçlu. Amr bin As şikâyet edince Efendimiz (s.a.v.) “*Böyle yapmayacaksın*” diyor. O gün Kur’an-ı Kerim’in henüz tamamlanmamış olduğunu bugünkünden daha kısa olduğunu kabul edersek “*Üç günden evvel hatmi bitirmeyeceksin! Ailenin senin üzerinde hakkı, senin de ailen üzerinde hakkın ve vazifelerin var, onları da yapacaksın.*” buyuruyor. Nafîle orucu terk ettiriyor. Temelli mi, hayır temelli değil. Hiçbir işin aşırısı -“hayru’l umûri evsatuhâ”ya muhalif olduğu için- İslâm’da makbul değildir.

“*Her kavmin bir bayramı var, bizim bayramlarımız da sürur günleridir.*” mealindeki hadis-i şerif doğrultusunda İslâmî ölçüler içerisinde sürûr günleri kutlamalarını bir zamanlar çok güzel bir şekilde yapmışız. Asr-ı saadette böyle bir şey yoktu diye bazı kurumsallaşmış eğlenceleri hor görenler var. Osmanlı padişahları aynı zamanda halife değil miydi? Sultan Süleyman Han’dan Vahdettin Han’a kadar mevlid alayları yapıl-

mıştır bu memlekette. Mevlid alayının davetiyelerinde vüzeraya, ümeraya “Merasim elbiselerinizi giyip gelin.” notu vardı. Topkapı Sarayı’nda örnekleri var. Mevlid alayı hangi camide yapılıyorsa mutlaka şerbet ve şeker ikram ediliyor. Bu merasimler eğlence özelliği taşımakla birlikte muhabbetten dolayı gözyaşı döküldüğü de vâkidir.

Hâlâ kandil kavramını bilmeyen ya da yanlış yorumlayanlar var. Şimdi karanlık İstanbul’u düşünelim. III. Murad zamanı. Tam günü gününe tarih olarak 10 Şubat 1588, 12 Rebiülevvel. Bir ferman yayınlanıyor: “Bütün camilerin minareleri, şerefeleri kandille aydınlatılacak.” O karanlıkta İstanbul’un sadece minarelerinin kandille aydınlatıldığını düşünün. Çoluk çocuk kandile gidiliyor. Muhteşem bir şehráyin. Sonra diğer kandil gecelerinde de bu oluyor. Artık gecenin adı “leyle-i mevlid”den, “leyle-i regâib”den, “leyle-i berat”ten “kandil’e dönüşüyor. Asr-ı saadette, ashab döneminde yoktu. Niye yoktu? 12 Rebiyülevvel tarihi aynı zamanda Efendimiz hazretlerinin ahirete doğduğu tarihtir. Efendimiz ahirete doğduğunda ashab-ı kiram efendilerimiz onun doğum tarihini mi hatırlıyorlar yoksa aralarından ayrılışını mı hatırlıyorlar? Neyi kutlayacaklar? Tabiin döneminde de öyle. Tebe-i Tabiin’den sonra mevlid kutlamaları başlıyor. Çünkü bakın, Efendimiz’i görmemişler, görenleri görmemiş-

ler. Onun doğumunu, dünyamıza teşrifini kutlamak gayet tabii. Asr-ı saadette olmaması da gayet tabii. Konu ile irtibatlandırırsak Ne asık suratlı bir İslâm anlayışımız olmalı ne de Rabbini unutan gafil müslümanlar olmalıyız, olması gereken ikisinin ortası.

“Hakk’ı seven âşıkların eğlencesi tevhid olur.” Bu nasıl bir neş’edir ki tevhidi eğlence biliyor?

Eğer “tevhid”i, sadece “kelime-i tevhid çekmek” olarak görmezsek anlarız. Biz tevhidi yalnız elimize tespih alıp “Lâ ilahe illallah” demek sanıyoruz. Tevhid, “bir olmak”tır.

Bugün her türlü turuk-ı âliyyenin âyini yasak olduğu için sadece Mevlevî âyininin semâ bölümü icra edilmektedir. Semâ Mevlevî âyini değildir, sadece âyinin bir bölümdür. Çünkü semâ mutlaka namazdan sonra yapılır. Namaz da gösteriş için yapılmayacağı için elbette sahnede şurada burada olmaz. Bir zikir cemiyeti görmüş değiliz. Bir ustadan talim etmiş değiliz. Bir Rufâî kıyâmını, bir Kâdirî devrânını, bir Halvetî devrânını, bir Şâbânî darb-ı esmâsını, Bir Celvetî nısf-ı kıyâmını bilmiyoruz, isminden haberdar değiliz. Hareketin düzensizine “hareket”, düzenlisine “dans” denir; sesin ahenklisine “musikî”; ahenksizine “gürültü” denir; lakırdının âhenklisine “şiiir”; âhenksizine “lakırdı” denir. Musikî, şiir ve dans, bu üç estetik unsur biraraya gelir tarikat ayinlerinde. Ayinde

her kişi nâra atamaz, o sarhoş nârasıdır. Şemseddin Sivasî Efendimiz'in buyurduğu gibi “İçtiler aşkın şarabını âb-ı engûr olmadan.” yani “Üzüm suyu olmadan aşk şarabıyla sarhoş oldular”.

Hepimiz kelime-i tevhid çekeriz ama turuk-ı âliyye buna bir estetik koymuş. İnsanların meşreplerine göre değışik şekilde zikir düzenleri tertip etmiş. Ben vakar içinde ağır başlı bir şekilde Rabbimi anarım dersin; git Celvetî ol. Ben hoplaya zıplaya Rabbimi anarım dersin; git Rıfâî ol. Ben estetik bir hareketle Rabbimi anarım dersin; git Mevlevî ol.

Bugün işin içinde olup Mekke müezzininin adını bilmeyen çok adam biliyorum. Efendimizin müezzinleri Bilâl ve Abdullah ibni Ümmü Mektum. Efendimiz'in ahababı, yakını, hemşehrisi varken Habeşli bir köle ile kör bir ihtiyar -zâhiri açıdan bakıyorduz, Allah şefaathlerine nail eylesin- hangi sebeple müezzin oldular? Hz. Bilâl'in gönüllere tesir eden yanık bir sesi var, mâlumâliniz sin'i şın'a yakın söylemiş. Hz. Bilâl'in ana dili Habeşçe. Arapça'ya da dili o kadar dönüyor işte. Ashabtan şikâyet edenler olmuş ama ne buyuruyor Efendimiz: “Onun şın'ı sizin sin'inizden hayırlıdır”. Hz. Abdullah ibn Ümmü Mektum'un da gür bir sesi var. Kadisiye Meydan Muharebesi'nde, deve böğürtüsü, at kişnemesi, mızrak sesi, yaralıların ölenlerin bağırtısı içinde kayanın tepesine çıkarttırmış kendini, âmâ haliyle, tek başına: “Haydi aslanlar Resûlullah aşkına vurun, vurun!” diyor. Herkesin sesini bastırarak gür bir sesi var. Seçilme sebebi o gür sadâ. Bizim geleneğimizde de bütün selâtin camilerde âmâ müezzin vardır. Sünnet-i seniyyedir âmâ müezzin istihdamı. En son Süleymaniye'de Müezzin Mustafa vardı, Beyazıt'ta Müezzin İsmail vardı. O kadar inceliğe dikkat eden bir millettik.

“Hakk'ı seven âşıkların tevhid olur eğlencesi/Aşk oduna yanıkların tevhid olur eğlencesi”, “Mısır'ı uyan kişinin gider çürüğü işinin/İçindeki can kuşunun tevhid olur eğlencesi”. O tevhid, kelime-i tevhid usullerinin getirdiğı mûsikînin ahengi ile birarada olmanın ahengi ile eğlencedir. Ruhun eğlencesini kast ediyor Niyazi Mısırî Efendimiz, nefsin eğlencesini değıl. Nef-

sin eğlence isteğı yerine getirildiğı zaman pişmanlık şarttır. Nefsinin dediğini yapıp da sonunda pişman olmayan adam yoktur. En berbat nef-i emmâre sahibi bile “Ben ne yaptım!” der. Açıktan itiraf etmese bile kendi kendine der. Ama ruh eğlencesine tahammül edebilecek evvela bir ruh olgunluğu lazımdır. Çünkü süt çocuğuna buğday verilmez. Evvela ana sütü, sonra ezmeler, azıcık daha büyüdü mü delikanlı oldu mu ver pirzelayı yesin. Hem dişi kesecek, hem midesi hazmedecek. Bedenî büyüme böyle olunca ruhî büyümeyi niye inkâr ediyoruz. Dolayısıyla herkesin tevhidden lezzet alması da pek mümkün değıldir.

Yine Kitab-ı Aziz'de “Dininizi oyun ve eğlence hâline getirmeyin.”, (En'am, 6-70) “Dininizle alay etmeyin” (Mâide, 5-57) mealindeki ayeti dine bir estetik katmanın diye anlayanlar, algılayanlar var. Her cuma namazı bir ritüel değıl midir? Maalesef Türkiye'de çoktan bitti ama Osmanlı'dan kalan bir gelenek Tunus'ta hâlâ yaşıatılıyor. Zeytûniyye'de bir cuma namazı kıldım. Hâlâ tadı damağımda. Tekbirlerle başlıyor. Ezan okunurken müezzinler salevat getiriyor yüksek sesle ve ayrı ayrı, koro halinde değıl. Bütün müezzin mahfillerinden bir uçtan bir uca salevat sesleri geliyor. Sonra sünnete duruluyor. Sonra müezzinler bir kapıya gidiyorlar. Oradan hatip efendi çıkıyor. Salavatlarla minberin önüne getiriyorlar. Müezzinler oturuyor, hatip efendi çıkıyor minbere, hutbesini irad ediyor. Hutbe bitip, hatip inerken oturan müezzinler ayağa kalkıyor. Salevatlarla mihraba geçerken kamet başlıyor. Sırf o lezzet için günü uzattım, bir cuma daha kıldım. Bizde de öyleydi. Zakir Şükrü Efendi Medine'de kalmış bir müddet. Mescid-i Nebevî'de ezan okunuyor. “Allahu Ekber Allahu Ekber, Eşhedu en lâ ilâhe illallah, eşhedu en lâ ilâhe illallah.” Müezzin yukarıda “Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah” diyor aşağıda şebeke-i şerifin önünde bir zat “Eşhedu ente Muhammeden Resûlullah” diyor. Sadece bunu seyretmek yeter yahu.

Efendimiz hazretleri Bedir'de müşrikler öldürüldükten sonra başlarına gidip “Beni dinlemediniz de iyi mi oldu hem dünyanız hem ahiretiniz mahvoldu.” dedi mi? dedi. Ashab-ı Kiram “Ya Resûlallah ne yapıyorsun, onlar duyarlar mı?” dediğı vakit “Duyarlar ama cevap

vermeye muktedir olamazlar.” buyurmadı mı? İbrahim bin Resûlullah, kucağında göçtüğünde “Selam olsun o kavuşma gününe, eğer sana kavuşacağımı mutlaka bilmeseydim senin hasretine tahammül edemezdim.” diyor mu, diyor, onun kabri başında “Kul ya büneyye: De ki oğlum, Rabbim Allah'tır, peygamberim babamdır.” diyor mu, diyor. Hadi yavrusunu bıraktık, kendi canına kast edenlere bile merhametinden yazık olduğunu beyan ediyor ve onlara hitaben konuşuyor. Bunu ölümlere diyor! Ne ölüsü, kim ölü! Bunları bilmeden tasavvufun neşesini, sarhoşluğunu bilemeyiz, çünkü o irâdî bir sarhoşluk değıldir. Sarhoş bir adam nâra atar o da irâdî değıldir, beyninin uyuşmasındandır, ama içip içmemek iradesindedir. Dolayısıyla o içmenin etkisiyle yaptığı bütün hatalar irâdî sayılır. Ama âşğın nârası irâdî değıldir, çünkü âşık olmak irâdî değıldir. “Ben seni seveyim, seni sevmeyeyim...” diye bir irade yoktur. Orada gönül devreye girer. Sevgiden hiç anlamayan bir toplumuz. Halbuki “Eşeddü hubben lillah/Müslümanlar Allah'ı şiddetle severler.” (Bakara, 2-165) ayeti nerede?

Müslümanın düğünü, eğlencesi nasıldır, nasıl olmalıdır?

Düğünler, sürur günleri, sair günlerden farklı geçirilmesi gereken günlerdir. Bunu bizzat Efendimiz de böyle buyurmuştur. Ben toplumumuzun eğlence ve oyun şuuru olmadığı fikrindeyim. Eğlencenin zihni dinlendirmek için, gam dağıtmak için, def-i gam için ama Cenab-ı Hakk'ın koyduğu hudutlar dâhilinde olması caizdir.

Kâinata var olup da İslâm'da hükmü bulunmayan hiçbir şey yoktur. Mesela mûsikî hakkında “lâ dinî” tabirini kullanırlar. Fevkalade yanlış olduğunu her yerde söylemeye çalışırım. Bir mesele İslâm'a ya uygundur ya değıldir ama dinin dışında bir şey yoktur. Lâ dinî diye bir şey yoktur, her şey dine dâhildir. Yemek yemek de tuvalete gitmek de. Sol ayakla girecek, sağ ayakla çıkacaksın, “Ben her türlü pislikten sana sığınırım ya Rabbi.” diye gireceksin, “Beni her türlü sıkıntıdan kurtaran Rabbime hamd olsun.” diyerek çıkacaksın. Meyhaneye gitmeyin, orada melek olmaz(!) peki meyhanede ölen yok mu? Azrail melek değıl mi?

Ayrıca sağ ve sol omzumda bulunan melekler nedir? Bunlar da benimle beraber gelmiyor mu? Meyhaneye de gitsem geliyor camiye de gitsem geliyor. Bunlar nasıl laflar? Dolayısıyla bu şuursuzlukla eğlenceyi İslâm'a aykırı görüp tamamını reddetmek dahi İslâm'a aykırıdır. Ancak bugün düğünlerde rastladığımız rezillik olmamalı. İslâmî düşünüyorum, öyle yaşamaya çalışıyorum öyleyse semazen döndüreyim(!). Sen bir zikir ayinini düğününe alet edemezsin. Bir şuursuzluktur gidiyor.

Cenab-ı Rabbü'l Âlemîn'in el-Mübdî (c.c.) ismi-i şerifinin tezahürü olan estetiğı, mûsikîyi, sanatı, be-diyyatı inkâr etmek el-Mübdî ism-i şerifini devre dışı bırakmaktır. Kâinatın bir âhengi olduğu gibi beden kâinatımızın da bir âhengi vardır. Bu âhenge uyum sağlamak aynı zamanda İslâm'ın fitrî bir din olmasından dolayı insanda bir neşe yaratır. Hz. Mevlânâ'ya “Cennete gideceğine dair cehennemden kurtulduğuna dair bir müjde mi aldın. Ne gülüyorsun?” diye sormuşlar. O da “Hayır, o müjdeyi sağlığında on kişi almış, onu da asr-ı saadette Efendimiz söyleyip haber vermiş. Onun dışında böyle bir şey katileştirilemez

ama Cenab-ı Hakk'ın ibdâsının tezahürü olan ney, rebab dinlediğim zaman ben cennetin kapılarının açılış gıcirtılarını duyuyorum. Siz size karşı kapandığının gıcirtısını duyuyorsunuz, aramızdaki fark bu.” diye cevap vermiş.

Zihin dinlendirmek nasıl olur bunu da Efendimiz'den öğreniyoruz. Hasbe'l beşer bir hususta sıkıldığı zaman Hz. Bilâl'i çağırıp “*Ya Bilâl beni namazla ferahlat/ruhlandır!*” diyor. Yani gazel oku bana diyor. Mâlumâliniz Abdullah ibn Mesud'u çağırıyor “*Kur'an oku bana*” diyor, “Ya Resûlallah sana geldi bu Kur'an, onu sana ben mi okuyayım” deyince “*Benim güzel bir okuyuştan, güzel bir sadâdan Kur'an dinlemek hoşuma gider.*” (Buhârî, Fezailü'l-Kur'an, 32-33) buyuruyor. Demek ki Kur'an-ı Kerim dinlemek de bir keyif. Abdurrahman Efendi okusun da bak nasıl dinlersin.

Mûsikî haram olsaydı Ebu Mahzûre (r.a.), Cîrâne mevkiinde Efendimiz'in bizzat altını da mühürlediği bir mektupla, Harem-i Şerif'e müezzin tayin edilmezdi. 16 yaşında orada Müslüman olan bu gence Kâbe müezzinliği vazifesi verilmesinin tek bir sebebi var: Çok güzel okuyor. Sesinin güzelliği ve melodik yapısından dolayı müezzin seçiliyor ve Sultan Aziz zamanına kadar Ebu Mahzûre sülalesi Mekke'de müezzinlik yapmıştır. Yani aşağı yukarı 1200 sene civarı.

Güzel sanatların en komprime olmuş şekli mûsikîdir. Bugünün ulemâsı içinde Kazasker Mustafa İzzet Efendi seviyesinde âlim azdır. Bir kere o dönemde sıradan bir adamı kazasker yapmazlar, hazret Rumeli kazaskeri. Şeyhülislâmdan sonra gelen adam. Bir ney virtiözü, Kur'an-ı Kerim yazan bir hattat. Güzel yazı yazıyor, ney üflüyor sanatkâr ve bestekâr. Sultan Hamid'e reisü'l ulemâ sıfatıyla ilk biat eden zât. Mûsikî haram olsa bu zât bu işi yapar mı? III. Selim, II. Mahmud, III. Ahmed her biri aynı zamanda halife oldukları gibi sanata düşkün padişahlardır. Sultan Bayezid-i Velî'nin 16 tane saz eseri bestelediğini ve bu eserlerin günümüze geldiğini kimse bilmiyor. Bir bayâtî peşrevi vardır, bir nevâ peşrevi vardır, doyum olmaz. Nasıl bir haramdır bu! Çünkü Araplar “muhteremliğe muhalif hâl haramdır” derler. İslâmî literatürde “yasak” ma-

nasındaki “haram” kelimesiyle Arapların kullandığı “muhteremliğe muhalif olan haram” birbirine karışmış. Halbuki İslâm'da ibâha esastır. Haramları Allah saymıştır. Bunun dışında haram icat etmek firavunluktur, tanrılık taslamaktır.

Hiçbir şeyden haberi yok, kıl ve çulla Müslüman oldum zannediyor bazıları. Bunlar eğlenceden ne anlar! Bunlar eğlenceyi içki sofrası olarak anlarlar. Halbuki ailemle bir iftar sofrası neşesinin tadı acaba hangi çilingir sofrasında var. İftar sofrasını neşe sofrası olarak görmek “Hâlâ okunmadı be!” diyenlerin işi değildir. O anda sofranın başına oturup lisân-ı hâl ile “Ya Rabbi senin rızan için bırak haramları helâl olanları bile müsaade ettiğin zamana kadar yemiyorum, bekliyorum.” der mümin. Bunu ister söyle ister söyleme fiilen, lisan-ı hâl ile bunu Rabb'ine arz ediyorsun. Ben çocukken sahura beni kaldırmadıkları zaman kavgaya çıkarırdım, o keyif oradan başladı. Şimdi anneler uyusun yavrum demeyi merhamet zannediyor. A benim güzel kardeşim, yavrunu ateşe atıyorsun farkında mısın? Öyle öyle alışacak, bırakırsan nefsi için gece yarılarına kadar çok uykusuz kalır o çocuğun. Bırak kalkmaya alışsın.

Tasavvufî âyinlerde her hafta aynı şeyi niye yapıyorsunuz, diye soruyorlar. Hep aynı diyenleri de gördük, ne lezzet alıyorsun diyenleri de? Yavuklundan gelen mektubu 18 defa okuyorsun. Bir dert arkadaşınla, dert ortağınla konuşurken yavuklunun adını 55 defa anıyorsun, Rabbinin adını 55 milyon defa ansan çok mu?

Dergâhlarda haftada bir defa ayin yapılır ve bu işin görünen tarafıdır. Hiç kimse düşünmüyor ki haftada bir defa en uzun 3 saat süren âyinden sonra o günün 21 saati ile haftanın diğer 6 gününün 24 saati bu dervişler ne yapar? Bunu hiç soran olmadı. Keza akıl ve nefis “nasıl”ını sorar. Gönül “neden”ini sorar. Biz dünyanın her yerine gittik. Hiç kimse “Neden dönüyorsunuz?” diye sormadı, “Nasıl dönüyorsunuz?” diye sordu. Kâinatın yaratılışı, dünyanın yaratılışı hakkında herkes bir şey söylüyor. Kimse neden yaratıldığını sormuyor, cevap da aramıyor. Nasıldan sana ne! Neden yaratıldı? Bu kadar zahirde kalmakla olmuyor.

Tekke ayinlerinde her hafta aynı şey de her sabah kahvaltıda soframızda farklı şeyler mi var? Her sabah aynı şeyi yiyorsun o çok gelmiyor da haftada bir defa Allah'ı anmak niye çok geliyor? O ayinlerde eğlence olmasa, gönül bir tat almasa fakirin bu sene kırk sekizinci olacak Konya'ya gidişi. 48 sene. Ne işim var benim bu yaşta. Benim yerim Darülaceze. Niye gidiyorum? Allah o yolda canımı alsın. Bir lezzet alıyor, eğleniyorum ama bu eğlence bazen gözyaşı şeklinde tezahür ediyor. Ağlamak da eğlencedir. Kızını gelin ettin, oğlun askerden geldi ağlamıyor musun? Sürûr günleri değil mi bu günler? Tezahürler farklı farklı.

Mizah meselesine nasıl bakmamız lazım?

Mizah dünyanın en ciddi işlerinden biridir. O da kalmadı çünkü lisan yok. Fikir binası inşa edecek malzememiz, kelime haznemiz yok. Bugün mizah diye sinemalar tiyatrolar sadece sövüyorlar. İnsanlar buna gülüyor. Ama mesela Abdurrezzak Efendi'nin Yıldız Tiyatrosu'nda Sultan Hamid'e oynadığı bir oyun vardır, bir saat yirmi üç dakika sürmüş. Oyuncunun ayağında bir çizme var. Bir saat yirmi üç dakika ayağında ki çizmeyi çıkarmaya uğraşıyor, ama millet kahkaha içinde. Sultan Hamid bile elini dizine vurarak gülüyor. Sonunda bir tek laf söylüyor: “Çık be mübarek! Memur maaşı mısın!” O vakitler memur maaşları gününde çıkmıyor. Derhal mabeyin başkâtibini çağırıyor Sultan Hamid: “Bir daha memur maaşları gecikmeyecek. Hazineye para yoksa hazine-i hâssadan karşılayın. Ay içinde iade edersiniz.” İşte sanat, ama bir tek kelime sövme yok. Tiyatro haram olsa Abdülhamid Han gibi fevkalade dindar bir padişah her ay Yıldız Sarayı'nda harem halkıyla beraber tiyatro seyretmezdi. Sherlock Holmes okuyor Sultan. Tercüme ettiriyor ve okuyor. O da bir keyif, eğlence değil mi? Dolayısıyla arz ettiğim gibi hududullahı muhafaza etmek kaydıyla oyun da eğlence de müslümanın hakkıdır.

Akl-ı selîm, kalb-i selîm, zevk-i selîm terkibi var. Zevk-i selîm sahibi insanların neye dikkat etmesi gerekir?

Nefis hudut tanımaz ve nefsin dedikleri yapıldıktan sonra mutlaka bir düşmanlık duygusu oluşur. Biz beşeriz şaşarız. Bizi Rabbimiz'in rahmetine nail kılacak

olan husus O'nun emirlerini dinlemek değildir. Şeytan secde etmemekle Allah'ın emrine itaatsizlik etti. Âdem (a.s.) ağaca yaklaşmakla Allah'ın emrine itaatsizlik etti. Bu iki fiil arasında Allah'ın emrine itaatsizlik açısından ne fark var? Hiçbir fark yok. Fark edepte. Şeytan dedi ki “*Bimâ ağveyteni*” (*Beni azdırmana karşılık.*) (Âraf, 7-16) Adem (a.s.) buyurdu ki “*Rabbenâ zalemnâ*” (*Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik.*) (Âraf, 7-23) Demek ki biz edeple adam olabiliriz, ibadetle değil. İbadet edebe dâhildir. Ayrıca Kitab-ı Kerimimiz'de “*Amelinizi yok sayarım.*” mealinde ayet var: “*Tahbata a'mâleküm*”. (Hucûrât, 49-2) Hem de çok basit bir örnek gösteriyor: “*Huzurunda sesinizi onun sesinin tonunun üstüne çıkarırsanız veya kendi aramızdaki bir adam gibi ondan bahsederseniz...*” (Hucûrât, 49-2) Bu ayet ve Cenab-ı Allah'ın hiçbir ayeti indirildiği dönemle sınırlı değildir. Allah diyor ki başın secdede delinse, oruçtan miden sırtına geçse, anneni sırtına alıp kırk kere haccetsen edepsizlik yaparsan habibime, amelini yok sayarım. Peki, o edepsizlik, oradaki ism-i şerif-i Nebi, zât-ı seniyye-i Peygamberî ile sınırlı mı? “*El ulemâû verasetül enbiya*” Onun âlimlerine, onun evladına saygısızlık, amelin yok olmasına sebep değil mi? Demek ki edebin yeri başka. Edebin içinde ibadet zaten var, edepli adam ibadet eder.

Bunların farkında olmayan bir toplum haline geldik. Zevk-i selîmden uzaklaştık. Tekrar o seviyeyi yakalayabilecek bir millet, bir cemiyet haline gelebilmek için ne yapmak icap eder?

Söyleyince kızıyorlar, size de söyleyeyim ama kızmayın lütfen: Müslüman olduğumuz zaman düzelir. Şuur kazandığımız zaman, edep öğrendiğimiz zaman düzelir. Toplum olarak, bir yaşama dini olan İslâm'ı tapınma dini haline indirgedik. Evvela hayatın içinde olan İslâm'ı tekrar aslı yerine koyacağız. Cami duvarından dışarı taşacak. Ramazan'ın dışına taşacak. Seccadenin dışına taşacak. Nasıl yapacağız? Çok ciddi bir seferberlik, eğitim değil maarif seferberliği lazım. Sadece sirklerdeki maymunlar ve köpekler eğitilir. İnsan eğitilmez, insana marifet ve irfan yani maarif verilir, serbest bırakılır. İyi, doğruyu ve güzeli seçme kabiliyeti olan insan kendi kabiliyetince alır. Terbiye budur. ■

SEMAVÎ DİNLERDE OYUN VE EĞLENCE KÜLTÜRÜ

Prof. Dr. İsmail TAŞPINAR
M.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Dinler, inananların bütün hayatını nizam altına alan esaslar getiren sistemler olarak da tanımlanmaktadır. Bu nedenle, kişinin sadece işlerini nasıl yapacağını değil, aynı zamanda işini bitirdikten sonra ne zaman ve nasıl dinleneceğini de belli düzen içerisine koyar. Bu durum, doğal olarak inanan insanın oyun ve eğlence ile ilişkisini de içine almaktadır. Yahudilerin her türlü faaliyetini düzenlemeyi ve belli bir kurala oturtmayı hedefleyen Tevrat, şeriat ve kanun anlamına gelmektedir. Yahudilerin hayatının her safhasını Tanrı'nın rızasına uygun olarak düzenleyen kutsal kitaplarındaki "on emir" in dördüncü emrinde şöyle denmektedir: "Cumartesi gününü daima hatırlayıp onu kutsal bileceksin. Haftanın altı gününde çalışacak, yedinci

gün dinleneceksin. Cumartesi, Rabbine tahsis edilmiş genel dinlenme günüdür. O gün ne sen ne oğlun ne kızın ne hizmetçilerin ne de hayvanların bir iş yapacak." (Çıkış, 20/2-17; Tesniye, 5/6-21) Bu emirden de anlaşılacağı üzere, yahudiler dinlenme gününü ve o günde yapacakları işleri, yani oyun ve eğlencelerini de Tanrı'nın rızasına uygun bir şekilde gerçekleştirmek durumundadırlar.

Yahudi din adamı Rabbi Benjamin Blech, dinlerinin sıkıcı kurallardan oluştuğunun düşünülmesine itiraz eder ve Yahudiliğin zevki kısıtlamak, eğlenceyi sınırlamak, hayatı donuk ve sıkıcı bir deneyime dönüştürmek olmadığını belirtir. O, Tevrat'ta yer alan "Tanrı'nın huzurunda sevineceksin." ifadesinin bu düşünceye ters olduğunu belirtir. Yahudi kutsal

metinlerinden olan Talmud, bir yahudinin Tevrat'ta yer alan bu ifadeye rağmen kendisini kutsal kılmak için hayatında bazı kısıtlamalar yapmayı adarsa (böyle kimselere nazir denir), söz verdiği şekilde riyazet hayatı bittiğinde bir "günah kurbanı" sunması gerektiğini belirtir (Sayılar, 6/14). Çünkü Talmud'da, "Tevrat'ın getirdiği kısıtlamalar senin için yeterli değil miydi?" diyen Tanrı, bu kişiye yaptığı adak nedeniyle kendini kısıtlaması sebebiyle kızgındır. Talmud'a göre, Tevrat'ın emrettiklerinin dışında kişinin kendini dünya nimetlerinden uzak tutması, bundan kaçınması günahıdır.

Yahudiler arasında kişinin kendini dünya işlerinden tamamen uzak tutarak ibadete adanması ile ilgili olarak anlatılan güzel bir kıssa vardır. Doğu Avrupa yahudilerinden dindar olanlara "hasid" denir. Bir hasidin aktardığına göre, delikanlının biri yahudi din öğretmenin karşısına geçer ve kendi dindar hayatından bahsederek kendini över: "Her zaman beyaz giyinir, sadece su içer, ayakkabımın içine beni rahatsız etsin diye çiviler yerleştirir, kar yağdığında çıplak vücudumla karda yuvarlanır, sık sık çıplak

sırtımı kırbaçlattırırım." der. Tam o esnada, avluya beyaz bir at girer. At, önce suyunu içer ve daha sonra karda yuvarlanmaya başlar. Yahudi din öğretmeni, birlikte izledikleri bu sahneden sonra: "Bak evladım; nalları çivili olan bu beyaz at da suyu içti ve karda yuvarlandı. Hatta o, günde kırktan fazla kırbaç yer. Ama o, attan başka bir şey değildir." der. Bu hikâyeden ders çıkaran hasid, dindarlığın Tanrı'ya hizmet etmekle gerçekleşeceğini, yoksa sadistçe kendine eziyet etmekle olmadığını belirtir.

Oyun ve eğlencenin hayatın bir parçası olduğunu kabul eden Yahudilik, ancak bunun Tevrat'ın kurallarına ve Tanrı'nın rızasına uygun bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğine özellikle vurgu yapar. Bu nedenle, Yahudilik kumar ve benzeri şans oyunlarını meşru birer eğlence olarak görmemektedir. Yahudi sözlü kutsal kitaplarından Mişna, şans veya kumar oyunlarına parasını yatıran ve bu oyunu oynayan herkesin "pasul laedut" olduğunu yani şahitlik yapma özelliğini kaybettiğini belirtir. Yani, böyle bir kimsenin herhangi bir konuda sözüne güvenilir ve adalet sahibi bir kimse olmayacağına hükmeder.

Mişna'nın bu hükmünü şerh eden Gemera, bunun sebebini şöyle açıklar: Oyunda kazanılan paraya sahip olmak meşru değildir. Zira kaybeden kişinin bu parayı verme konusunda rızası yoktur. Yani, kaybeden kişinin elinden parasının alınması, oyunun kuralları veya oyunda yer almanın ön şartı olarak bunu kabul etmesinin gereğidir. Oysa böyle bir “kabul”, şeriatın öngördüğü formaliteye uymayan bir kabuldür ve buna “asmaha” denir. Çünkü böyle bir zorlama olmasaydı, oyunu kaybeden kişi kesinlikle parasını vermezdi. Bu nedenle, bu şekilde bir oyunla el değiştiren para, kişinin rızası olmadan zorla alınan para hükmündedir ki bu da “hırsızlık” ile aynı şeydir. Talmud'da yer alan diğer bir yoruma göre; oyun, kumar veya şans oyunu oynayan kişilerin şahitliğinin kabul edilmemesinin diğer bir nedeni ise; kişinin parasını topluma faydalı bir iş için harcamamış olması, yani israf etmiş olmasıdır. İsrif eden bir kişi, parasını doğru şekilde yönetemeyen kişidir. Yahudi şeriatının yasakladığı bir şeyi yaparak doğru karar veremeyen bir kişinin, şahitlik yaparken doğru karar verebileceği şüphelidir. Bu nedenle, böyle bir kişi şahitlik yapma ehliyetine sahip olamaz. Böylece Yahudilik, Tevrat'a ve onun emirlerinin açıklaması olan Talmud'un kurallarına uygun olmayan bir oyunu meşru görmemekte ve bu oyunu eğlence olarak oynayan kişinin şahitlik yapma ehliyetini ortadan kaldıracığına hükmetmektedir.

Yahudi ilmihali Şulhan Aruh'un naklettiğine göre Yahudi âlimlerinden Musa bin Meymun (Meymonides); Yahudi şeriatının onaylamadığı oyunu oynamakla kişinin şahitlik ehliyetini yitirmesini farklı bir şekilde açıklamaktadır. Ona göre, böyle bir sonuç, kişinin vaktini boş işlerle (devarim betelim) geçirmiş olması nedeniyledir. Oysa insan ömrünü sadece hikmetli işlere ve bilgeliğe yani Tevrat'a (divre hokma) ve dünyada insanların çoğalmasına neden olacak işlere (yeşuvo şel olam) adanmalıdır. Bu nedenle, Yahudi ilmihali olan Şulhan Aruh kitabı, insana Tanrı'yı hatırlatmayan ve Tevrat'ı anlamayı sağlamayan yukarıda işaret edilen her türlü oyunu yasaklar.

Yahudi geleneğinin, bazı bayramlarda oynanmasını tavsiye ve teşvik ettiği oyunlar ve kullanılmasını istediği bazı oyuncaklar vardır. Mesela; Persler döneminde vezir Haman'ın katliamından kurtuluşun anısına kutlanan Purim bayramında, kaynana zırlıtısı olarak da adlandırılan ve Alman-İbranicesi olan Yiddiş dilinde “gragger” denilen oyuncağı çevirmek böyle bir şeydir. Bayram sırasında bu olayın anlatıldığı kutsal kitaptaki Megila kısmı akşam ve sabah okunur. Okuma esnasında Haman'ın adı her telaffuz edilişinde bütün cemaat “yuuu” diye bağırır ve Haman'ı aşağıladığını göstermenin en popüler yolu olarak takırtılı ses çıkaran gragger çevrilir. Bu oyuncak alet, çocukların elinde Purim bayramı boyunca çevrilir.

Yahudilerin Purim bayramındaki “eğlencelerinden” biri de bolca şarap içmektir. Yahudilik'te şarap içmek haram değildir. Pers kralının başdanışmanı Haman'ın yahudileri katliamdan geçirmesinin engellendiğinin anısına kutlanan bu bayramda, rivayete göre yahudiler yerine Haman'ın cezalandırılması şarap içilen bir eğlence esnasında olmuştur. Her ne kadar dindar yahudiler arasında sarhoşluk yaygın olmasa da Purim bayramında bu durum bütünüyle tersine dönmektedir. Hatta bu yüzden Purim bayramı, şarabı çok içmeye izin vermekle kalmaz, eğlencenin hakkıyla yapılabilmesi için o gün şarap içmeyi dinî bir emir (mitzva) olarak kabul eder. O gün su içilmemesine özen gösterilir. Bu yüzden yahudiler, bir yahudinin barmenden buzlu ama su katılmamış bir içki istediğini ve sarhoş olduğunu görürseniz, o günün Purim bayramı olduğunu anlarsınız derler. Günümüzde Tel Aviv'de bu bayram geleneksel olarak Purim karnavalı olarak kutlanır.

Tam bir oyun ve eğlence bayramı olan Purim bayramında değişik renklerde ve garip kıyafetler giyilir, hatta maskeli kızlar ve erkek çocuklar, şarkılar söyleyerek ve eğlenerek hediyeler dağıtırlar. Neşe ve samimiyetin dolu olduğu bu bayramda mizah da eksik olmaz. Bilhassa çocuklar günün anlamını sergileyen piyesler ve temsiller ile bayrama neşe katarlar. Doğu Avrupalı yahudiler arasında Orta Çağ'dan itibaren

monolog şeklinde sergilenen piyeslere “Purim şpil” denir. Hatta sıkça tekrarlanan ve şarkılı bir tekerleme olan şu deyiş, adeta Purim bayramının bir sembolüdür: “Bugün Purim'dir, yarın sona erecek, bana bir şekel ver, yarın beni geri gönder.” Purim bayramında, gönlünün cömertliğini ifade etmek isteyen fakir kimseler bile en az iki kişiye birer hediye vermek suretiyle bu bayramın neşesine katılırlar.

Adar ayının 14. günü akşamı başlayıp 15 Adar'a kadar devam eden Purim bayramı yemekli, ziyafetli ve eğlenceli (Seudat Purim) kutlanan bir bayramdır. Haman'ın kulaklarını temsil eden üçgen şeklindeki ekmekler (hamantaşen), üç köşeli elma (kreplach) bu özel günün yiyecekleridir. Çoğunlukla Tevrat okulları olan Yeşivalardaki öğrencilerin arasından seçilen sanatçı oyuncular, ziyafet yemeği boyunca skeçlerini sergiler. Bu gösterileri sunan, yöneten ve sonuçlandıran kişi gösterinin lideri “loyfer”, “şrayber” veya “payats” gibi unvanlara sahiptir. Bu gösteriler müzik eşliğinde Frankfurt, Hanburg, Metz ve Prag gibi şehirlerde sahne alır. Yahudi geleneği, bu bayrama özel “şabat Purim”, “hamantaşen”, “Purim katan” (küçük purim) ve “Purim şuşan” (Purim'in ertesi günü) gibi deyimler oluşturmuştur.

Yahudi bayramlarıyla özdeşleşmiş diğer bir oyun ise, “dreidel” oyunudur. Bu oyun, Yahudi bayramlarından Hanuka (Işık) bayramında oynanır. Hanuka bayramı, Makkabiler döneminde Yunan ordusuna karşı direniş esnasında Mabed'deki mumlar, ilâhî bir müdahale sayesinde, bir günlük yağ ile sekiz gün boyunca yanmıştır. Bu bayram, aynı zamanda yahudilerin dünyaya dinlerinden utanmadıklarını ve inançlarını gizlemeye veya Hellenleşmeye (Yunan kültürüne benzetmeye) ihtiyaç duymadıklarını ifade etmektedir. İşte “dreidel”, bu bayramla özdeşleşmiş ünlü bir oyundur. Dreidel, dört yüzünün her birinde İbranice bir harf olan bir tür topaştır. Bu harfler: nun, gimel, he ve şin harfleridir. Bu harfler, İbranice “Nes Gadol Haya Şem” ifadesindeki kelimelerin ilk harfleridir. Bu söz, “Orada büyük bir mucize oldu.”

anlamına gelmektedir. Dreidelin üzerinde yer alan harflerin her birinin bir değeri vardır ve oyuncular topacı kazanıncaya kadar döndürür.

Yahudiler için Tevrat'la meşgul olmak dünyada yapılacak en önemli iştir. Bu nedenle, bazı yahudi bilginler, dreidel oyununun Yunanlıların, yahudilerin Tevrat öğrenmesini yasaklayan kanunu çıkarmasıyla oynamaya başladığını söyler. Buna göre; kanuna uymadıklarında yakalanmamak için, yahudiler kitaplarının yanında küçük topaçlar bulunduruyorlardı. Hükümet yetkilileri kontrole geldiklerinde, dersi bırakırlar ve dreidel oynamaya başlarlardı. Böylece dreidel oyunu, yahudilerin dinî öğrenimlerini sürdürmelerinin zor olduğu zamanların olduğunu ve içinde bulundukları dinî özgürlüğün kıymetini bilmeleri gerektiğini de hatırlatan bir oyun olmuştur.

Bazı yahudi bilginler ise, dreidel oyununa daha farklı bir açıklama getirir. Buna göre, topacı dönerken izleyen kişi, topacın nerede duracağını kimsenin bilemeyeceğini anlar. Buradan hareketle yahudiler, hiçbir şeyin şans veya tesadüf eseri olmadığı dersini çıkarır. Tarih, Tanrı'nın çekilişini yaptığı ve çarkını çevirdiği bir öyküdür. Böylece, Yahudi takvimi ve zamanı kutsaldır; zira tarihin özel anları bayrama dönüşmüştür. Hanuka bayramında parayla oyun oynanmaz. Bu bayram süresince akşam yemeği sonrasında satranç, domino veya kâğıt oyunları oynanır.

Hıristiyanlar, oyun ve eğlence konusundaki görüş ve düşüncelerini kutsal kitapları olan Yeni Ahid'deki bazı sözlerden hareketle oluştururlar. Onlara göre, oyun ve eğlencelerin Tanrı katında makbul olanı; saygıdeğer, doğru, pak, sevimli, erdemli ve övülmeye değer olan oyun ve eğlencelerdir. Bunu, Pavlus'un Filipililere yazdığı mektupta geçen şu sözüne dayandırmaktadırlar: “Sonuç olarak, kardeşlerim, gerçek, saygıdeğer, doğru, pak, sevimli, hayranlık uyandıran, erdemli ve övülmeye değer ne varsa, onu düşünün.” (Filipililer, 4/8).

Bu nedenle hıristiyanlara göre, uygunsuz oyunlar ve eğlenceler uzak durulması gereken işlerdendir.

Nitekim hristiyanların günlük ibadetlerinde okudukları ve maneviyatları için daima ilham aldıkları Hz. Davud’a nispet edilen Mezmurlar kitabında Tanrı, gözünün önünde “alçakların yapacağı işlerden” tiksindiğini belirtmektedir: “Önümde alçaklığa izin vermeyeceğim. Tiksinirim döneğlerin işinden, etkilemez beni.” (Mezmurlar, 101/3)

Kitab-ı Mukaddes’teki bu ifadeleri kendine rehber edinen hristiyanlar, modern dünyanın oyun ve eğlencelerine dalmayı hiçbir zaman uygun bulmaz. Bu hususta, Yeni Ahid’de hristiyanları uyaran ve dünya zevklerine ve onun eğlenceli hayatına dalan kişinin Tanrı’nın dostu olamayacağını belirten sözler dikkat çekicidir. Yakub’un mektubunda dünyadaki eğlencelere dalmaktan uzak durmak gerektiğine dair şu ifadeler yer almaktadır:

“Ey vefasızlar, dünyayla dostluğun Tanrı’ya düşmanlık olduğunu bilmiyor musunuz? Dünyayla dost olmak isteyen, kendini Tanrı’ya düşman eder.” (Yakub’un Mektubu, 4/4)

Pavlus, Galatyalılara yazdığı mektubunda, kişiyi Tanrı’dan uzaklaştıracak ve onu cennete girmekten men edecek dünyevî zevk ve eğlenceleri birer birer açıklamaktadır. Dindar Hristiyanlar, bu konuda Pavlus’un bu sözlerini kendilerine esas ve düstur kabul etmektedirler. Pavlus, Galatyalılara mektubunda (5/19-21) hristiyanları Tanrı’nın gözünde kötü kabul edilen işleri ve “çılgın” olarak nitelendirilecek eğlenceleri yapmaktan uzak durmalarını şu sözleri ile uyarmaktadır:

“Benliğin işleri bellidir. Bunlar fuhuş, pislik, sefahat, putperestlik, büyüçülük, düşmanlık, çekişme, kıskançlık, öfke, bencil tutkular, ayrılıklar, bölünmeler, çekememezlik, sarhoşluk, çılgın eğlenceler ve benzeri şeylerdir. Sizi daha önce uyardığım gibi yine uyarıyorum, böyle davrananlar Tanrı Egemenliği’ni miras alamayacaklar.”

Hristiyan kutsal kitabının en önemli metinlerinden olan Yuhanna İncili’nin yazarı olan Yuhanna’ya nispet edilen mektupta o, inananların dünyaya ait oyun ve

eğlencelere dalmalarının onları dünyaya bağlayacağı konusunda uyarmaktadır. Yuhanna, geçici olan dünyaya ait eğlencelere dalanların ve onları sevenlerin, Tanrı’nın sevgisinden mahrum kalacaklarını ifade etmektedir. Yuhanna, mektubunda bu konuda şöyle demektedir:

“Dünyayı da dünyaya ait şeyleri de sevmeyin. Dünyayı sevenin Babaya sevgisi yoktur. Çünkü dünyaya ait olan her şey -benliğin tutkuları, gözün tutkuları, maddî yaşamın verdiği gurur- Babadan değil, dünyadandır. Dünya da dünyasal tutkular da geçer, ama Tanrı’nın isteğini yerine getiren sonsuza dek yaşar.” (Yuhanna’nın I. Mektubu, 2/15-17)

Hristiyan bilginler, hristiyanların işlerinin Hz. İsa’nın işleri ve sözleri ile uyumlu olması gerektiğini belirtmektedirler. Bu nedenle, oyun ve eğlenceler dahil dünya işlerinin tamamında İsa’nın söz ve davranışlarına, onun adına layık ve uygun olması esas kabul edilmektedir. Hristiyan bilginler, bu görüşlerini Pavlus’un sözlerine dayandırmaktadır. Pavlus, Koloselilere yazdığı mektupta şöyle demektedir:

“Söylediğiniz, yaptığınız her şeyi Rab İsa’nın adıyla, O’nun aracılığıyla Baba Tanrı’ya şükrederek yapın.” (Koloseliler’e Mektup, 3/17)

Pavlus, hristiyanın bütün söz ve davranışlarının, hatta yiyip içtiği her şeyin Tanrı’nın rızasına uygun olması gerektiğine dikkati çeker. Hristiyan bilginler, bu yüzden oyun ve eğlencelerin her türünün bu esasa uygun olması gerektiğini belirtirler. Birlikte yenecek ve içecek olan oyun ve eğlencelerde dindar hristiyanın bu kurala özellikle uyması istenir: “Sonuç olarak ne yer ne içer ne yaparsanız, her şeyi Tanrı’nın yüceliği için yapın.” (Korintoslulara I. Mektup, 10/31)

Luka İncili’nde Hz. İsa, kendisini dinlemeye gelen insanlara farklı toprak cinslerine düşen “tohum” misalinden bahseder. Ve şöyle der:

“Ekincinin biri tohum ekmeye çıktı. Ektiği tohumlardan kimi yol kenarına düştü, ayak altında çiğnenip gökteki kuşlara yem oldu. Kimi kayalık yere düştü, filizlenince susuzluktan kuruyup gitti. Kimi,

“Hristiyan bilginler, hristiyanların işlerinin Hz. İsa’nın işleri ve sözleri ile uyumlu olması gerektiğini belirtmektedirler. Bu nedenle, oyun ve eğlenceler dahil dünya işlerinin tamamında İsa’nın söz ve davranışlarına, onun adına layık ve uygun olması esas kabul edilmektedir.”

dikenler arasına düştü. Filizlerle birlikte büyüyen dikenler filizleri boğdu. Kimi ise iyi toprağa düştü, büyüyünce yüz kat ürün verdi...” (Luka, 8/5-8)

Daha sonra Hz. İsa, kendisini dinleyenlere bu benzetmenin ne anlama geldiğini açıklar. Bu açıklamalarında, dikenler arasına düşen tohum ile ilgili önemli izahatta bulunur. Buna göre, büyüyen filizler dikenler tarafından çepeçevre kuşatılır ve sonunda onlar tarafından boğulur. İşte İsa, bu benzetmedeki dikenleri açıklarken, bunların zevk ve sefa içinde boğulan kişiler olduğunu belirtir:

“Benzetmenin anlamı şudur: Tohum Tanrı’nın sözüdür. Yol kenarındakiler sözü işiten kişilerdir. Ama sonra İblis gelir, inanıp kurtulmasınlar diye sözü yüreklerinden alır götürür. Kayalık yere düşenler, işittikleri sözü sevinçle kabul eden, ama kök salamadıkları için ancak bir süre inanan kişilerdir. Böyleleri denendikleri zaman imandan dönerler. Dikenler arasına düşenler, sözü işiten ama zamanla yaşamın kaygıları, zenginlikleri ve zevkleri içinde boğulan, dolayısıyla olgun ürün vermeyenlerdir. İyi toprağa düşenler ise, sözü işitince onu iyi ve sağlam bir yürekte saklayanlardır. Bunlar sabırla dayanarak ürün verirler.” (Luka, 11-15)

Hz. İsa, yine Luka İncili’nde nakledilen “kaybolan oğul” meselinde, küçük oğlun kötü âkıbetini açıklarken, onun sahip olduğu bütün varlığını oyun ve eğlencede kaybettiğini belirtir. Sefahat içinde hayatını geçiren küçük oğul, sonunda çok ağır şartlarda bir hayatı yaşamak zorunda kalır. Hristiyan bilginler, Hz. İsa’nın bu meselinde de anlatıldığı üzere, dindar kişinin kendisini oyun ve eğlenceye kaptırmasının çok kötü sonuçları olacağını belirtir ve hristiyanların bu konuda dikkatli olmaları yönünde uyarırlar. Hz. İsa,

kendini oyun ve eğlenceye kaptıran oğlun durumunu anlattığı söz konusu meselde şöyle demektedir:

“Bir adamın iki oğlu vardı. Bunlardan küçüğü babasına, ‘Baba’ dedi, ‘Malından payıma düşeni ver bana.’ Baba da servetini iki oğlu arasında paylaştırdı. Bundan birkaç gün sonra küçük oğul her şeyini toplayıp uzak bir ülkeye gitti. Orada sefahat içinde bir yaşam sürerek varını yoğunu çarçur etti. Delikanlı her şeyini harcadıktan sonra, o ülkede şiddetli bir kıtlık baş gösterdi, o da yokluk çekmeye başladı. Bunun üzerine gidip o ülkenin vatandaşlarından birinin hizmetine girdi. Adam onu, domuz gütmek üzere otlaklarına yolladı. Delikanlı, domuzların yediği keçiboynuzlarıyla karnını doyurmaya can atıyordu. Ama hiç kimse ona bir şey vermedi.” (Luka, 15/11-16)

Pavlus, kendini dünya eğlencelerine, zevk ve sefasına kaptıranların, her ne kadar yaşıyor görünseler de gerçekte ölü olduklarını belirtir: “Kendini zevke veren daha yaşarken ölmüştür.” (Timoteus’a I. Mektup, 5/6)

Luka İncili’nde nakledildiğine göre Hz. İsa, insanların her an ölüme ve kıyamete hazır vaziyette olmalarını tavsiye eder. Sefahat içinde geçen hayatın, insan için bir tuzak olduğunu belirtir. Hristiyan bilginler, hristiyanların Hz. İsa’nın özellikle bu sözlerini kendilerine rehber edinmelerini istemektedirler. Hatta Luka İncili’nde bu uyarıyı yaptıktan sonra Hz. İsa’nın tapınaktaki öğretim işini bitirir bitirmez oyun ve eğlenceye dalmadan uzlete çekilip kendini ibadete vermeyi tercih etmesi, Hristiyanlığın oyun ve eğlenceye bakışını belirleyen en önemli açıklamalar olacaktır. Luka İncili’nde Hz. İsa’nın bu durumunu anlatan ilgili kısımda şöyle denmektedir:

“Kendinize dikkat edin! Yüreğiniz sefahat, sarhoşluk ve bu yaşamın kaygılarıyla ağırlaşmasın.

O gün, üzerinize bir tuzak gibi aniden inmesin. Çünkü o gün bütün yeryüzünde yaşayan herkesin üzerine gelecektir. Her an uyanık kalın, gerçekleşmek üzere olan bütün bu olaylardan kurtulabilmek ve insanoğlunun önünde durabilmek için dua edin. İsa gündüz tapınakta öğretiyor, geceleri ise kentten dışarı çıkıp Zeytin Dağı'nda sabahlıyordu.” (Luka, 21/34-37).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Hristiyanlık'ta çalışan insanın dinlenme hakkı olduğu kabul edilmekte ve işçilerin dinlenme hakkına riayet edilmesi gerektiğine özellikle dikkat çekilmektedir. Ancak, dünyaya bağlanmaya, ahireti unutmaya sebebiyet vereceği için, her türlü oyun ve eğlence esas itibariyle tasvip edilmemiştir. Bu konuda, hem Hz. İsa'nın sözleri ve bizzat uygulamalarından hem de Hristiyanlığın mimarı kabul edilen Pavlus'un sözlerinden, insanlara ölümü ve ahiret hayatını unutturacak her türlü oyun ve eğlenceden uzak durmayı tavsiye ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim bu açıklamaları katı bir şekilde yorumlayan Kilise'deki bazı bilginler, Orta Çağ'da hristiyanların “gülmelerini” dahi şeytani bir özellik olarak yorumlamış, mizah türü eserleri okumayı yasaklamışlardır.

Günümüzde dindar hristiyanlar, her ne kadar kutsal kitapları ve Orta Çağ'daki bilginleri oyunun her

türlüsünü yasaklamış olsalar da “Tanrı'yı hatırlatacak” veya “dinî bilgilerini artıracak” oyun ve eğlencelerden istifade edebileceklerini kabul etmektedirler. Onlara göre, içinde yaşadığımız çağın özellikleri, geçmiş çağlardan farklılık arz etmektedir. Çünkü günümüzde Hristiyanlığı yaymak ve insanları dinî hayata bağlamak eskiye nispetle daha zor. Hristiyan ilahiyatçılara göre, içinde bulunulan durum günaha karşı büyük bir savaştır. Bu nedenle, bu amansız inançsızlık savaşına karşı akılcıca yöntemler kullanmak şarttır. Bu yöntemlerden biri de çocuklara, büyüklere ve ailelere hitap edecek “Hristiyanî oyun ve oyuncaklar” ve “eğlence mekânları ve imkânları” sunmaktır.

Çocuk ile oyun kelimelerinin birbirinden ayıramayacak iki kavram olduğun belirten hristiyan eğitimcilere göre, çocuk tabii olarak oyun oynayan bir varlıktır. Çocuk, oyunun iyi veya kötü olanını ayırt etmez. Onun için pahalı bir oyuncak ile ipten üretilen basit bir oyuncak arasında işlevsel olarak bir fark yoktur. Bu da oyundur, öteki de. Bu yüzden, çocuğun oyuncaklarını hristiyan ilkelerine göre üretmek gerekir. Kaldı ki, çocukların oyun oynadıkları yıllar hayatları boyunca unutamayacakları, ileriki hayatlarını belirleyici olan yıllardır. Bu yüzden, dindar hristiyan aileler çocuklarının temel bilgilerini alırken doğru eğitim oyuncakları ile eğitilmelerini istemektedir. Bu ihtiyaç, başta Kilise olmak üzere birçok Hristiyan cemaatinin bu konuda harekete geçmesine neden olmuştur. Günümüzde Hristiyan kültürünü içinde barındıran, her yaştan çocuğun oynayacağı oyuncaklar üretilmektedir. Bunların çeşitleri, en basit kaba tahtadan başlamak üzere en karmaşık bilgisayar oyunlarına kadar değişen özelliktedir. Hristiyan oyunlarının tamamı, İsa Mesih'in kurtarıcılığı ve havarilerinin işlerine dayanan İncillerden alınmış olayların oyun haline getirilmiş uygulamalardır. Bugün Hristiyan kültürüne ait semboller taşıyan oyun ve eğlenceler, internet oyunları veya bilgisayar uygulamaları yoluyla dünya çapında en yaygın olan oyunlardır. ■

ESKİ İSTANBUL'DA EĞLENCE HAYATI*

Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

“İstanbul halkının uzun süre eğlence ihtiyacını karşılayan, günümüzde ise maalesef birkaç iyi niyetli sanatkâr elinde varlığını devam ettirmeye çalışan gösteri sanatı, “Karagöz” adıyla yaygınlık kazanan gölge oyunudur. Halkın Karagöz kadar önem verdiği bir başka gösteri sanatı ise orta oyunudur.”

İmparatorluk başkenti olarak kurulan, fetihten itibaren başşehir olma durumu devam eden İstanbul, kendisini geliştirmek ve zenginleştirmek adına bazı alanlarda eskinin mirasına da sahip çıkan Osmanlı’nın, kuşatıcı ve farklılıklardan yararlanmayı kendi hayatıyeti için elzem kabul eden, etkilemenin yanında etkilenmekten de çekinmeyen medeniyet anlayışının şehir ölçeğinde başarılı bir numunesidir. Konumuz açısından bakıldığında İstanbul’un, ait olduğu medeniyet ve coğrafya üzerinde geçmişten günümüze her alanda kendisini göstermiş olan belirleyici ve yapıcı bir şehir olma özelliği, sosyal hayatın bir tarafını teşkil eden eğlence kültürü için de geçerlidir.

Bilindiği üzere, hoş vakit geçirmek, gam keder dağıtmak, dinlenmek anlamında kullanılan eğlence etrafında birbirinden farklı pek çok uygulama söz konusudur. Dolayısıyla eğlence kavramı etrafında bir sınırlama zorunluluğu ister istemez kendisini göstermektedir. Bizim burada üzerinde duracağımız konu, halkın büyük kesiminin ve devletin üzerinde ittifak ettiği, toplumun hayat tarzı olarak benimsediği, kısaca her bakımdan meşru görülen ve yaygın olan eğlenme biçimleridir. Bununla birlikte sarayın ve devletin düzenlediği “resmî” nitelikteki eğlenceler ile “sivil” halkın eğlenme kültürünü birbirinden ayırmak gerekmektedir. Çünkü kendisine has kuralları ve yaşam tarzı olan saray başlı başına “özel” bir alandır. Gerçi Karagöz ve meddah örneklerinde olduğu gibi saray ile sıradan halkın eğlence tarzlarının bazı alanlarda keştiği de bir gerçektir.

Oyun Grupları

Öncelikle İstanbul halkının eğlence ihtiyacını karşılayan oyun ve gösteri gruplarından söz etmek gerekir.

Devletin kontrolünde faaliyet gösteren, vergi veren ve kendi içinde örgütlenen bu grupların XVI. yüzyıldan itibaren toplandıkları yer Tahtakale’dir. Burada toplanan hokkabazlar, zûrbâzlar, şişebâzlar, kadehbâzlar, canbâzlar, kuklacılar, çemberbâzlar, meddahlar, kıssahanlar, ayı, eşek, aslan, maymun ve yılan oynatıcılar, ateşbâzlar, tasbâzlar, takla atanlar, kesici ve delici aletlerle dayanıklılık gösterisi yapanlar vs. halkın ve meraklıların karşısında, çoğunlukla da sokakta hünerlerini ve sanatlarını icra ederlerdi. Asıl hünerlerini devletin düzenlediği resmî şenliklerde gösteren bu grupların sair vakitlerde de gösteri yapması, düğün ve özel günler için kiralanması söz konusudur. Uzun süre Tahtakale merkezli faaliyet gösteren bu gruplar zaman ilerledikçe yine kahvehaneler ve hanlar başta olmak üzere Aksaray ve Galata gibi İstanbul’un değişik semtlerine yayılmışlardır.

Eski İstanbul’da çalgı eşliğinde sazlı sözlü dans deyince akla ilk gelen gösteriler çengi, köçek ve tavşan oğlanları tarafından icra edilen seyirlik oyunlardır. Bu tabirlerden çengi hem erkek hem de kadın oyuncular için kullanılırken köçek ve tavşan tabiri sadece erkekler için kullanılmıştır. Bununla birlikte her iki grup da gerek kıyafetleri gerekse oyun tarzları bakımından büyük bir benzerlik gösterirlerdi. Erkek oyuncuların tıpkı kadın gibi saçlarını uzattığı, giyindiği ve oynadığı bu oyunlarda oyuncular küçük yaşlardan itibaren bu işin ustaları tarafından yetiştirilirdi. Genel anlamda “kol” adı verilen oyun grupları sadece çengiler ve tavşanlardan ibaret değildi. Hânende ve sâzendelerden başka soytarılar, maskaralar, mukallitler de bu oyun gruplarının üyeleri arasındadır. Meyhaneler, mesire yerleri, şenlikler ve düğün gibi cemiyetler bu oyuncuların hünerlerini gösterdiği başlıca mekânlar ve

1720: Şehzâdelerin Sünnet Düğünü: Sûr-ı Hümayûn Hafız Mehmet Efendi (İBB. Kültür AŞ. Yay.)

cemiyetlerdir. Bununla birlikte kadın seyircilerin bulunduğu cemiyetlerde kadın çengilerin oynaması söz konusudur. Tanzimat’la birlikte hız kazanan modernleşme hareketlerinin tesiriyle erkek oyuncuların bu tarzda oyun oynamaları 1856 tarihli bir fermanla devlet tarafından yasaklanmıştır.

Karagöz

İstanbul halkının uzun süre eğlence ihtiyacını karşılayan, günümüzde ise maalesef birkaç iyi niyetli sanatkâr elinde varlığını devam ettirmeye çalışan gösteri sanatı, “Karagöz” adıyla yaygınlık kazanan gölge oyunudur. Ana tipleri Karagöz ve Hacivat olan ve çubukların ucuna raptedilmiş sûretlerin perde arkasında “hayalî” yahut “Karagözcü” adı verilen bir sanatkâr tarafından oynatıldığı bu sesli gösteri sanatının, kökeni, Anadolu’ya ve İstanbul’a gelişi hâlâ tartışılmaktadır. Kurucuları arasında Şeyh Küşterî’nin yer alması ise bu oyunun sadece eğlence amaçlı düşünülmediğinin bir göstergesidir.

Tasavvufî hakikatleri müritlere daha açık bir şekilde anlatmak için bizzat tekke şeyhleri tarafından icra edilen bu oyunun tasavvufla olan alâkası özellikle perde gazellerinde kendisini gösterir. Gerçi gölge oyununun bu tarafının zaman geçtikçe kullanımdan düştüğü ve eğlence amacının ön plana çıktığı da bir gerçektir.

Eskilerin “zıll-ı hayâl”, “hayâl oyunu” gibi isimlerle andığı, halk arasında daha çok Karagöz ismiyle bilinen bu sanat dalı sadece halkla sınırlı kalmamış başta saray olmak üzere üst düzey yöneticiler tarafından da ilgi görmüştür. Hatta bizzat saray tarafından bu sanata gösterilen ilginin halkta olan ilgiyi arttırdığını söyleyebiliriz. Nitekim Karagöz’ün İstanbul macerasıyla alakalı bilgilerin Yavuz Sultan Selim’in Mısır seferinden sonra yoğunluk kazanması bunun en açık işaretidir. Bilindiği üzere Yavuz Sultan Selim, Memlûklere karşı büyük bir zafer kazandığı Mısır’da huzurunda oynatılan Karagöz oyununu çok beğenmiş ve icracılarını da beraberinde İstanbul’a getirmişti.

Karagöz sanatkârlarının davet edildikleri düğünler, sünnet düğünleri ve özel gösteriler gibi cemiyetlerden başka sanatlarını icra ettikleri başlıca mekânlar kahvehanelerdir. İstanbul halkının Karagöz oyununa en yoğun şekilde ilgi gösterdiği dönem ise Ramazan ayıdır. Ramazan gecelerinde teravih namazından sonra mahalle kahvehanelerinde yapılan gösteriler başta çocuklar olmak üzere İstanbulluların eğlendiği, hoşça vakit geçirdiği dinî bir vecibeyi yerine getirmenin yanında meşru çerçevede dünyevî güzelliklerin tadını çıkardığı ortamlar olmuştur.

XVI ve XVII. yüzyıllarda “Cemaat-i Hayâl-i Zılcıyân” adıyla bir esnaf grubu oluşturacak kadar gelişen Karagöz sanatkârlarının kendilerine has bir loncaları vardı. Bu loncanın da diğer esnaf grupları gibi kethüdası, erkân ustası, kabzımalı, yiğitbaşısı ve lonca heyeti söz konusudur. Mesleğe yordakçılıkla başlayan Karagöz sanatkârı yapılan imtihanı geçmeden tek başına Karagöz oynatamazdı. Usta Karagözcülerin bulunduğu bir heyet karşısında gösteri yapan aday imtihanında başarılı olursa ustasından icazet alır ve kendi perdesini kurup sanatını icra etmeye hak kazanırdı.

* Bu yazı Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi’nde yayınlanan “Osmanlı İstanbul’unda Sivil Merasim ve Eğlenceler” adlı makalenin gözden geçirilmiş ve kısaltılmış halidir.

Tanzimat sonrasında kahvehanelerin, kıraathanelerin ve gazinoların çoğalmasıyla birlikte Karagöz oynatılan mekânların sayısında da artış gözlenir.

Orta Oyunu

Eski İstanbul halkının Karagöz kadar önem verdiği bir başka gösteri sanatı ise orta oyunudur. Kol oyunu, meydan oyunu, taklit oyunu, zuhurî kolu gibi adlarla anılan bu oyunun bugünkü bilgilerimize zemin teşkil edecek tarzda ortaya çıkışı XIX. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Özellikle Abdülaziz döneminde yaygınlaşan, müzik, dans, taklit ve dramatik gösteriler temelli bu oyunun XV. yüzyılın sonunda İspanya'dan göç eden ve pek çok gösteri sanatını beraberlerinde getiren Yahudiler eliyle yaygınlaşan sokak gösterilerine dayandığı söylenmektedir. Bu gösterilerin zaman içinde Karagöz, meddah, hokkabaz, curcuna ve kukla gösterilerinden gelen unsurların da ilavesiyle orta oyunu şeklini aldığı düşünülmektedir. Kışın kapalı mekânlarda yazları ise mesîreler başta olmak üzere açık mekânlarda, çevresinde seyircilerin bulunduğu sahnede yani "orta yerde" kalabalık bir oyuncu grubu tarafından icra edilen bu oyunun baş kişileri Karagöz oyunundaki Karagöz ve Hacivat'a karşılık gelen Kavuklu ve Pişekâr'dır.

Meddah

Bilindiği üzere şark kültüründe mazisi çok eskiye giden bir anlatma geleneği vardır. Okuma yazma ve kitap basma kültürünün yaygınlaşmadığı dönemlerde halkın hikâye, kıssa, masal ve latife ihtiyacı bu ürünlere vâkıf olan anlatıcılar yahut okuyucular tarafından karşılanırdı. Eski İstanbul'da, saray da dahil olmak üzere, bu geleneği bir sanat olarak sürdürmüş anlatıcıların başında meddahlar gelmektedir. Kabiliyetli, hâlden anlayan, konuşmasını bilen, kibar ve za-

rif olanların saraylarda istihdam edildiği meddahlar, sanatlarını çoğunlukla kahvelerde ve kıraathanelerde icra ederlerdi. Meddahların anlatı repertuarı ise daha çok klasik hikâyeler, Şehnâme'den alınan parçalar, Binbir Gece Masalları, Hamzanâme, Battal Gazi Destanları, Tûtînâme ve Ebu Ali Sina, Hançerli Hanım, Tayyazâde ve Tıflı hikâyeleri ile yüzlerce fıkra ve latife teşkil ederdi. Önceden kararlaştırılan zamanda kahvehaneye yahut kıraathaneye gelen meddah kendisine ayrılan peykeye veya sandalyeye oturur, seyircileri karşısına alır, yanından ayırmadığı iki aksesuarı olan mendil ve sopası ile son hazırlıklarını yapardı. "Hak dostum Hak!" diyerek tek kişilik gösterisine giriş yapan meddah bazı kalıplaşmış sözleri tekrarladıktan sonra repertuarından seçtiği hikâyeyi anlatmaya başlardı. Düz bir seyir izlemeyen bu gösteri sırasında, meddah davranışlarıyla ve sözleriyle anlattığı hikâyeyi âdeta yaşar, ne kadar kalabalık olursa olsun hikâye kahramanlarını bütün özellikleriyle canlandırır. İzleyicinin durumuna göre anlattığı hikâyeye kendince bir şeyler eklemek yahut çıkarmak da söz konusudur.

Eski İstanbul'da anlatıcı tipi sadece meddahla sınırlı değildi. Çarşı ve pazarda sohbeti ve konuşmasıyla her-

"Kâğıthane Deresi" 19. Yüzyılda İstanbul Hayatı,
Renate Schiele, Wolfgang Müller

kesin ilgisini çeken nüktedanları, anlattığı fıkralarla ve latifelerle konak sahiplerini eğlendiren dalkavukları, kışın evlerde kadınlar arasında düzenlenen tandırbaşı eğlencelerinde masal ve hikâye anlatan masalcı kadınları da bu çerçevede düşünmek mümkündür.

İstanbul Halkının Mesîre Kültürü

İstanbul halkının gezme, dinlenme, eğlenme ve hoş vakit geçirme amacıyla gittiği açık mekânların başında mesîre yerleri gelmektedir. Coğrafi bakımdan deniz ile karanın eşsiz bir birliktelik gösterdiği İstanbul'da sarayla birlikte halkın rağbet ettiği çok sayıda mesîre yeri ve yeşillik alan söz konusudur. Kâğıthane, Silah-tarağa, Karaağaç, Bahariye, Tersane Bahçesi, Aynalı-kavak, Veliefendi, Rami, Tophane sırtları, Beşiktaş, Emirgân, Kalender, Büyükdere, Tarabya, Bentler, Sular, Çubuklu, Göksu, Küçüksu, Kandilli, Mihrabad, Kavacık, Çengelköy, Kuleli, Fenerbahçe, Yoğurtçu, Haydarpaşa, Küçük ve Büyük Çamlıca, Bağlarbaşı, Sultantepe, Arapzade, Kayışdağı, Alemdağ, Taşdelen, Sarıgazi, Beykoz, Tokatköy, Yuşa Tepesi, Sultan-niye, Hünkâr İskelesi tarih boyunca İstanbul halkının yaz aylarında nimetlerinden faydalandığı köyler, mesîreler ve çayırılık alanların başında gelmektedir. Bu mekânlara gitme alışkanlığının İstanbul halkı arasında yaygınlık kazanması ve beraberinde kendisine has

bir kültürün oluşması ise büyük ölçüde Lale Devri'nden sonradır. 1718-1730 arasındaki bu devrede saray çevresinde Fransız saray hayatı örnek alınarak oluşturulan zevk ve eğlence merkezli yaşantının cereyan ettiği mekânların başında özellikle Sâdâbad adıyla yeni baştan imar edilen Kâğıthane gelir. Padişahların bazen yazları bir müddet Sâdâbad Kasrı'nda ikâmet etmesi, halkın burada düzenlenen selâmlık resmini seyretme arzusu, diğerlerine oranla ulaşımın kolay olması, devletin özel olarak ilgilenmesi, arazinin genişliği, eşsiz tabiat manzarası, ağaçlık ve çimenlik alanların bolluğu, su tesisleri ile süslenmiş köşkler ve kasırlar olması, ortasından dere geçmesi, bütün

bunların yanında herkesin zevkine ve kesesine hitap etmesi Kâğıthane'ye gösterilen rağbetin sebepleri arasındadır. Bir başka deyişle Kâğıthane umum halka hitap eden bir mesîre yeridir. Bu durumunu imparatorluğun yıkılışına kadar korumuştur. Kâğıthane ortamından hoşlanmayanlar, kalabalık yerine daha sakin ve nezih yerleri tercih edenler, aile mahremiyetini gözetenler, Tanzimat'tan sonra alafranga tarzda gezmek ve eğlenmek isteyenler ise kendi meşreplerine ve zevklerine uygun mesîre yerlerine rağbet etmişlerdir. Bentler, Çamlıca ve Fenerbahçe, Göksu ve Küçüksu, Büyükdere, Yeniköy ve Tarabya bu anlamda elit kesimin ilgi gösterdiği seyir hatta piyasa yerleridir.

Kâğıthane gezmeleri baharın habercisi olan Nevruz'la birlikte başlar, yaz sonuna kadar sürerdi. İstanbul halkının gezmek ve eğlenmek amacıyla mesîre yerlerine gittiği zamanlar haliyle tatil günleridir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından önce perşembe ve cuma, kaldırılmasından sonra ise sadece cuma müslüman halkın, cumartesi yahudilerin, pazar ise hıristiyanların tatil günü sayıldığı için çoklukla bu günler tercih edilir, gitmeden evvel günler önceden hazırlıklar yapılırdı. Kâğıthane'ye karadan gitmek mümkün ise de halkın büyük kısmı deniz yolu-

nu tercih ederdi. İlk dönemlerde kadın erkek karışık gezmenin ve eğlenmenin yasak olduğu Kâğıthane’de derenin bir tarafı kadınlara diğer tarafları erkeklere, ağaç altları ise arabalı gelenlere ayrılmıştır. Kısa zamanda dolan Kağıthane’de artık herkes kendi zevkine göre eğlenmeye, hoş vakit geçirmeye başlar. Gelenler özellikle aileler, yemeklerini de Kâğıthane’den yemek istediklerinden birkaç gün öncesinden hazırladıkları soğuk yiyecekleri ve burada pişirecekleri etleri de beraberinde getirirlerdi. Orta oyunu seyretmek, ayı ve maymun oynatıcıların, hokkabazların, canbazların maharetlerini izlemek Kâğıthane’ye gelenlerin ilgiyle takip ettiği başlıca gösterilerdir. Bir tarafta çocuklar ağaç dalları arasına kurulan salıncaklarda sallanırlar, türlü oyunlar oynarlarken diğer tarafta etrafı gezmek, temiz hava almak isteyen büyükler ahbablarıyla dolaşırlar, bazen de kalabalıktan uzaklaşmak için tepelere çıkarlardı. Bütün toplum kesimlerinden kişiler bir araya geldiği için bu günlerde Kâğıthane demografik açıdan İstanbul’un küçük ölçekte bir özeti gibiydi.

Kâğıthane ayrıca eski İstanbul’da esnaf teferrüçleri ile okul gezintilerinin gerçekleştirildiği başlıca mekândır. Senede bir defa ilkbahar aylarında gerçekleştirilen bu gezintilerde çoğu kere kuzu çevrilir türlü eğlenceler düzenlenirdi.

Seyir yerleri açısından İstanbul için Kâğıthane neyse Boğaziçi için Küçüksu odur. Lâle devri sonrasında tahta çıkan I. Mahmud’dan itibaren padişahların buraya ilgi göstermesi, çeşitli yapılarla îmar edilmesi, III. Selim’in bir meydan çeşmesi yaptırması, II. Mahmud’un sık sık burayı ziyaret etmesi, en sonunda Abdülmecid’in bugünkü kasrı inşa ettirmesi halkın semte olan rağbetini arttırmıştır. Özellikle çeşmenin bulunduğu meydan, tatil günlerinde Boğaziçi’nde ve İstanbul’da oturan halkın sıkça ziyaret ettiği mesîre yeri olmuştur. Kâğıthane’den daha nezih bir mesîre yeri olan Küçüksu daha çok üst düzey ailelere mensup

hanımların ve hanım sultanların tercihidir. Yine diğer mesîrelerde olduğu gibi erkeklerle kadınların ayrı olduğu ve daha ziyade cuma günleri yoğunluk kazanan Küçüksu mesîresinde hanımlar süslü arabalarına binerek çayırda dolaşırlardı. XIX. yüzyılın sonuna doğru ise bu âdet bırakılmıştır. Onun yerine Gökse deresinde kayıklarla gezmek, akşam üzeri de Küçüksu’ya dönüp yaya olarak piyasa yapmak âdet hükmünü almıştır.

Tatil günlerinde İstanbul halkının gittiği yerlerden birisi de Eyüp Sultan Camii çevresidir. Buraya gelen aileler öncelikle türbeyi ziyaret ederlerdi. Erkekler cuma namazını kıldıktan sonra cami çevresinde bulunan kebabçı ve kaymakçı dükkânlarına giderler, kadınlar ise yemeklerini çocuklarla birlikte türbe bahçesinde yerlerdi. Çocuklar salıncaklara binerler, Eyüp oyuncakçılarından aldıkları oyuncaklarla oynar, türlü eğlencelerle hoş vakit geçirirlerdi.

İstanbul halkının büyük rağbet gösterdiği mesîre yerleri tarih boyunca devlet tarafından sıkı bir gözetime tabi olmuştur. Mesîre yerlerine hangi gün gidileceği, buralarda nasıl davranılacağı, aksi durumlarda ne cezalar verileceği gibi hususlar devlet tarafından zaman zaman yayınlanan tenbihnâmelerle halka duyurulmuştur.

Boğaziçi’ne mahsus gece eğlencelerinin başında ise XVII. yüzyılda başladığı düşünülmele beraber en parlak dönemi XIX. yüzyılda Abdülaziz zamanında yaşanan mehtap âlemleri gelmektedir. Başlıca müdavimleri Boğaz çevresindeki yalı sakinleri olan bu eğlenceler, yaz aylarında ve mehtap seyrine müsait belli günlerde deniz üzerinde icra edilirdi. Başlıca yerler ise Kanlıca’daki Bahaî Körfezi, Bebek ve Büyükdere koylarıdır. Kadınların da katıldığı bu âlemlerde yalı sakinleri kayıklara binerek mehtaba çıkar, saz ve söz eşliğinde ayın deniz üzerinde meydana getirdiği ışık oyunlarını seyrederdi.

İstanbul’da yaşayan elçilik mensuplarının, yabancıların ve gayrimüslim azınlıkların yaz aylarında gezmek

ve dinlenmek amacıyla rağbet gösterdikleri başlıca yerler ise Boğaz’ın Rumeli yakasında bulunan Bentler ve Büyükdere Çayırı’dır. Yeniköy, Tarabya ve Sarıyer ise özellikle XIX. yüzyıldan sonra yazları burada geçirenlerin yürüyüş yaptıkları ve arabalarla dolaştıkları başlıca semtlerdir. Aynı şekilde Adalar da gayrimüslim unsurların başlıca yazlık mekânıdır. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle durumu iyi olan müslüman kesim de yazları Adalar’a rağbet edecektir.

Helva Sohbetleri

İstanbul halkının uzun kış gecelerinde konu konuşu yakın akraba bir araya gelerek tertip ettikleri eğlencelerin başında helva sohbetleri gelmektedir. Eğlence tarihi açısından önemli bir devre olan Lâle Devri’nden sonra yaygınlık kazanan helva sohbetleri haftada bir veya iki kere ekseriya tatil günlerinde gerçekleştirilirdi. Kararlaştırılan gecede yatsı namazından sonra davet sahibinin evinde toplanan misafirler huzurunda ortaya getirilen geniş bir sini üzerinde bu işin ustaları tarafından yapılır, daha sonra gelenlere ikram edilirdi. Helva sohbetleri düz bir cemiyet olmayıp bugünkü sıra geceleri gibi gerek helva yapılırken gerekse yenirken sazlar çalınır, şarkılar türküler söylenirdi. Davet sahibinin gücü nispetinde misafirleri eğlendirmek için türlü masraflara girilir, incesaz takımları, taklitçiler, meddahlar gibi sözü sohbeti dinlenir meşhur kişilerin bu eğlenceye katılması sağlanırdı.

Tiyatro

İstanbul halkının Batılı mânâda tiyatro ile tanışması Tanzimat sonrasına rastlamaktadır. 1840 başlarında Beyoğlu’nda tesis edilen Naum Tiyatrosu’nun faaliyete başlaması Batılı tiyatro anlamında bir mîlat teşkil etmektedir. İlk dönemde temsiller yabancı dilde verilmiş, oyun özetleri Türkçe başta olmak üzere dört dilde gazetelerde yayınlanmıştır. 1858 yılından sonra ise Naum Tiyatrosu’nda oyunlardan bir kısmı Türkçe oynanmaya başlanmıştır. Bu dönemde sarayın Batı’dan gelen yenilikler konusunda belirleyici konumu tiyatro için de geçerlidir. Nitekim tiyatro konusuna olumlu bakan Abdülmecid 1859 yılında Dolmabahçe Sarayı yakınında bir tiyatro binası yaptırmıştır. Sarayın ve İstanbul’un tiyatroya olan ilgisi Avrupalı-

ların da ilgisini çekmiş bu dönemde Batı’dan pek çok topluluk temsil vermek için İstanbul’a gelmiştir.

Tiyatro sahasında, 1870 yılında yanan Naum Tiyatrosu’ndan sonraki en önemli teşebbüs ise yine bu tiyatrodan yetişme bir sanatkâr olan Güllü Agop’un Gedikpaşa’da açtığı Osmanlı Tiyatrosu’dur. Daha önce Souilier adlı bir Avrupalı tarafından işletilen sirk binasında 1870 başlarında faaliyete başlayan tiyatroda her üç türde (komedi, dram, trajedi) yerli ve yabancı, bazıları müzikli oyunlar oynanmıştır.

İstanbul halkının tiyatroya olan ilgisinin bir sonucu olarak Güllü Agop’tan sonra bir kısmı Osmanlı Tiyatrosu’nda yetişmiş ve sahne almış bazı sanatkârlar kendi tiyatro topluluklarını oluşturmuşlar ve bu alana bir hareketlilik getirmişlerdir. Mınakyan ve Fasulyeciyan ve Çuhacıyan kendi tiyatro topluluklarını kuran sanatkârlardan bazılarıdır. Bu gelişmelere bağlı olarak tam bu dönemde yani 1875’ten sonra yaşanan önemli bir gelişme ise orta oyununun sahneye uyarlanmış şekli olan tulûat tiyatrolarının kurulmasıdır. İstanbul’da yeni oluşmaya başlayan Batılı tiyatrodan etkilenen orta oyunu kendisini dönüştürerek “tulûat” adını almış ve meydandan sahneye çıkmak zorunda kalmıştır. Bunu yaparken kendisine has bazı özellikleri meydanda bırakmıştır. Orta oyununun aksine sözden çok harekete önem verilmesi, kaba sözlerle ve gürültülerle güldürme yoluna gidilmesi, kıyafetlerin değişmesi, oyun metinlerinin bozulması yahut Batılı tiyatro metinlerinin oynanması, kantocu kadınların gösterisi Direklerarası’nda yoğunlaşan tulûat tiyatrolarını orta oyunundan ayıran başlıca özelliklerdir. 1914 yılında belediye bünyesinde kurulan ve ilk temsilini 1916 yılında veren Darülbedâyi ise bugünkü Şehir Tiyatroları’nın temelini oluşturacaktır.

Eski İstanbul’un eğlence hayatını genel anlamda düşündüğümüzde yukarıdaki çerçevede ele almak mümkündür. Zamanın değişimine paralel olarak yeni eğlence çeşitleri ve mekânları ortaya çıkmış, eskiler rağbetten düşmüş, bir kısmı günümüzde tamamen unutulmuştur. Kuşkusuz bunda sinema, radyo ve televizyonun toplum hayatında meydana getirdiği değişiklikler etkili olmuştur. ■

OYUN, İKTİSAT VE EDEBİYAT

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa ÖZEL
İstanbul Şehir Üniversitesi
İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi

Komşumuz Binali Amca'nın ortanca oğlu İsmail tam bir fantastik öyküler ustasıydı. O kurgular, hep beraber oynardık. Şöyle başlardı söze, mesela: “Hz. Ali motosikletine atlayıp Ağrı Dağı'na çıkıyor. Oradaki Rus askerleri son neferine kadar kılıçtan geçirip, esir aldıkları Cüneyt Arkın'ı terkisine attığı gibi, getirip polise teslim ediyor!” Ağabeyi Cengiz, hançeresini yırtarcasına bağırırdı: “Atmaaa İsmail!!!” Kendini anlatısında yitirmiş olan İsmail atmaya öylesine devam ederdi ki, oyun arkadaşları olarak adını *Virek* (yalancı) koymuş olsak da oyundan dışarıya adımımızı atmaz, ağaç dallarından motosikletlerimize atladığımız gibi Ağrı Dağı'na doğru yola revan olurduk. Annesi Susan Abla, bazen yandan gülümseyerek seslenirdi: “Biraz büyü artık, İsmail!” Düşlerinin büyüüne kapılmış olan

altı-yedi yaşlarındaki matrak İsmail, büyüüp de ne yapacaktı? En uygunu, ona sadece “Durmak yok, oyuna devam!” demekti. Gassaray'da okuma fırsatı bulsaydı, Nobel ödüllü ilk romancımız olurdu.

Oyun, gerçeklikten kaçma, başka bir dünya kurup, onun içinde kendini kaybetme sanatıdır. Tecrübem beni yanıltmıyorsa, çocuklar da sanatçılar da iş, siyaset ve bilim adamları da kendilerini bir oyuna bütün varlıklarıyla vermiş insanlardır. Çocuk, deneyiminin oyun olduğunu düşünmez; onu gerçeklikten ayırmaz. Sanatçı, deneyiminin bir oyun olduğunun farkındadır; oynamaya devam eder. İş, siyaset ve bilim adamları ise, oyunun ortasında bile, deneyimlerinin oyun olduğunu asla kabul etmez; *gerçekten yaşadıklarını* zannederler. Kim bilir, haklıdır! belki de!..

“Oyun, gerçeklikten kaçma, başka bir dünya kurup, onun içinde kendini kaybetme sanatıdır. Tecrübem beni yanıltmıyorsa, çocuklar da sanatçılar da iş, siyaset ve bilim adamları da kendilerini bir oyuna bütün varlıklarıyla vermiş insanlardır.”

Tarihçi ve felsefeciler, oyunun “kaostan düzen çıkarma” aracı olduğunu, dolayısıyla estetik yahut sanatın bir başka adı olduğunu söylerler. Schiller, oyunun “yaratıcılığın kaynağı ve medeniyetin menşei” olduğunu söylerken (*Ueber die aesthetische Erziehung des Menschen*, 1795); Huizinga oyunun “insanoğlunun düzen iradesini tecessüm ettirdiğini ve medenî toplumun dilden hukuk ve felsefeye kadar bütün vechelerinin arkasında yattığını” ileri sürüyor (*Homo Ludens*, 1938). Roger Caillois, insanlık tarihi boyunca geliştirilmiş oyunları dört başlık altında topluyor (*Man, Play, and Games*, 1961):

- Yarış oyunları (*agon*)
- Talih oyunları (*alea*)
- Taklit/temsil oyunları (*simulation*)
- Başdöndürücü oyunlar (*vertigo*)

Oyun ve İktisat

Ben bir iktisatçıyım. Normalde diğer “bilim adamları” gibi hayatımın oyun olmadığını düşünmem gerek. Üstelik hayatım büyük ölçüde “gerçekçi” iş ve siyaset adamlarıyla yakın ilişki içinde geçti. Fakat nedense kendimi sanatçılara, dilerseniz çocuklara, hep daha yakın hissettim. Belki İsmail'in büyüü hâlâ üzerinde etkisini sürdürüyor!

İktisadî ve siyasî hayata bilimsel gözlüklerle bakıldığında, bunların yukarıdaki ilk iki oyun kategorisine dahil olduğu; yani ya yarış ya da talih oyunu oldukları dile getirilir. İktisatçılar kapitalizmin bir “serbest rekabet ekonomisi” olduğunu söylerler. Demokrasi pazarında da siyasî partiler çekişip durur. Hülasa, siyaset ve iş adamları birbirleriyle bitmez tükenmez bir *yarış* içindedirler. Ama bu yarıştaki başarıları kendi yetenekleri kadar, *talihe* de bağlıdır. Dolayısıyla siyaset ve iş dünyası, talihin de rol oynadığı bir yarış oyunudur. Derler! Bense, kendilerini topyekün kapitalist oyuna kaptırmış olan siyaset ve işadamlarının yukarıdaki

üçüncü ve dördüncü oyun kategorilerine dahil edilmeleri gerektiğini düşünüyorum. Tanrı'yı *taklit* ediyorlar ve sonunda *başları dönüyor*!

Onları eleştirdiğimi düşünmeyin lütfen! Durum tespiti yapıyorum sadece. Finansal kapitalizm çağındayız. Dünya ekonomisi neredeyse bütünüyle *finansallaşmış* bulunuyor. Ülkeden ülkeye bir günlük *gerçek* ticaret ancak 50-60 milyar dolar iken; gene bir günlük *sanal* ticaretin, yani içinde herhangi bir mal veya hizmet bulunmayan alışverişlerin hacmi 4-5 trilyon dolara kadar çıkabiliyor. Anlaşılması için şöyle bir örnek vereyim: Eğer Türkiye'de bir rafineri işletiyorsam ve İran'dan 1 milyon dolarlık ham petrol satın alıp, içeride işleyip benzin yahut mazot olarak satıyorsam, bu gerçek bir ticarettir. Dışarıdan petrol gelir, karşılığında bir milyon dolar gider. Fakat böyle bir işlem olmadığı halde; bilgisayarın başına geçip, Chicago, Londra veya Frankfurt borsasından, 1 milyon dolarlık “6 ay vadeli” petrol alıyorsam, sonra bu (kâğıt üzerinde) aldığım petrolü vadesi dolmadan satıyorsam, herhangi bir mal akışı söz konusu olmuyor. Zaten böyle bir niyetim de yoktur. Sadece petrol üzerinde “oyun” oynuyorum. Bu bir alışverişten ziyade, kumar oyunudur. Dünyadaki parasal işlemlerin %99'u böyledir. Çağımızın önde gelen ekonomi politik düşünürlerinden Susan Strange, küresel kapitalist ekonominin “devasa bir kumarhaneye” dönüştüğünü boşuna söylemiyor. (*Casino Capitalism*, 1986.)

Tabii hemen şöyle diyebilirsiniz: Madem kumardır, o halde bir talih oyunudur. Çocukluğumuzdaki o masum (?) bilye, fındık, ceviz, gazoz kapağı gibi “ütme oyunları” bir yana, kumar tecrübem olmadı. Bu ince oyunun mahiyetine dair temel görüşümü bir romancıya borçluyum: Kumarın bir *talih* oyunu olduğu üzerinde insanların çoğu hemfikir olsa da Dostoyevski onun yukarıdaki dördüncü gruba girdiğini, yani bir

başdönmesi oyunu olduğunu düşünüyor. Müthiş romanı *Kumarbaz*’ı yıllar sonraki yeniden okuyuşumda, Kur’an-ı Kerim’de *kumar* yaşağının hep *şarap* ile beraber anıldığını hatırladım. İkisi de baş döndürüyor!

Kumar ve Edebiyat

Dostoyevski, bu romanı kumar borcunu kapatmak için 25 günde yazdı. Bu kadar kısa zamanda, ancak en iyi bildiği, daha doğrusu, hakikatini ruhunda en fazla hissettiği şeyi anlatabilirdi. Roman kahramanı Aleksey, karşılıksız aşkı Polina’dan aldığı bir tür emirle başlıyor işe. “Rulet oynama *emri* basbayağı *başımı döndürmüştü*.” Kahramanımız daha ilk oyununda olasılık kuramının esasını kavramış gibidir. “Çok tuhaf ama olasılıkların gerçekten bir sistemi olmasa bile *rastlantısal bir düzeni* var sanki.” Rastlantı ve düzen! Önce çift sayıya 20 lira oynayıp kazanır, kazandığını gene oynar ve tekrar kazanır; iki üç kez böyle devam eder. Beş dakikada tam 400 lira kazanmıştır. Eh, bırakıp git-sene artık! Nasıl olsa, sevdiğin kadının ihtiyacı olan

parayı kazandın; işin bitmiş olmalı! Hayır, iş bitse de hatta belki de iş bittiği için, baş dönmeye başlar: “Tam o anda gitmem gerekirdi ama içimde *kadere meydan okumak*, ona bir sille indirmek, dilimi çıkarmak gibi tuhaf bir duygu uyandı. İzin verilen en yüksek parayı koydum ortaya ve kaybettim. Sonra da hırslanıp tüm paramı çıkardım, aynı bahse oynadım ve tekrar kaybettim. Sonra da *yıldırım çarpmış gibi* masadan uzaklaştım. Ne olduğunu bile anlamamıştım.”

Romandaki ikinci kumarbazımız yaşlı büyükanedir. Rulet oynamayı tercih ediyor, çünkü topun dönüşüne bayılıyormuş! Önce bir kumarbazı izliyor. “Genç bir adam yaklaşık kırk bin frank kazanmıştı, önü altın ve banknotla doluydu. *Yüzü bembeyazdı*; gözleri parlıyor, *elleri titriyordu*; avucunun aldığı kadar parayı *hiç hesaplamadan* ortaya koyuyor, sürekli kazanıyor, paraları önüne çekip duruyordu. Etrafına bakmadan oynuyor, oynuyor ve sürekli kazanıyordu. *Kendini kaybetmiş* gibiydi.” Büyükanne ise boyuna zero’ya oynuyor ve kazanıyor. “Kendini kaybetmişti sanki.” On iki bin florin kazanıp dönüyorlar otele. Çok acıkmıştır, fakat gözü (hayır, ruhu) kumardadır. “Yemek yiyeceğim, biraz dinleneceğim ve hemen oraya döneceğim.” Kaybetmeye başlar bu sefer, kaybettikçe de hırslanır. “Zararımı telafi etmezsem ölürüm!” Ölmez ama tüm parasını kaybeder. Bir yahudi sarraf bulup elindeki tahvilleri kelepir fiyatına satar, onları da kaybeder. “Moskova’ya dönüyoruz, 15 bin ruble kaybettim.”

Roman boyunca, yazarın okura hissettirdiği hakikat şudur bence: Para kazanmak/kaybetmek için değil, kendimizi kaybetmek için kumar oynarız. Kazandıkça, kaybetmeye daha elverişli hâle geliriz. Kur’an’daki kumar yasağı ve bunun hep şarap yasağı ile beraber anılması da bu görüşü pekiştiriyor gibidir. Ayık ol! Kendini kaybeden, Rabbini bulamaz! Aleksey kumarla kafayı bulmuş gibidir. Bunu sonradan şöyle hatırlıyor: “Kapıldığım girdapta... bütün bunlar bir rüya gibi geçti... Acaba o zamanlar aklımı mı kaçırmıştım? Aslında bir akıl hastanesinde miydim? Belki

de hâlâ oradayım, belki de bütün bunlar sadece bana olmuş gibi *göründü*, belki de hâlâ öyle *görünüyor*... Beni içine çekip girdabında döndürdükten sonra bir yerlere fırlatıp atan hortumun etkisi altında oturuyorum. Bazen yine o girdaba kapılacağımı, *hortumun* yaklaştığını, yanımdan geçerken beni içine çekeceğini, düzen ve ölçü duygularımı kaybedip yine *dönmeye, dönmeye başlayacağımı* sanıyorum.” (Dostoyevski ile Dickens’ın kumar/oyun anlayışlarını *Roman Diliyle İktisat* kitabımdan özetleyerek aktarıyorum, 2018.)

Fabrikaya Karşı Sirk

İktisat ve oyun ilişkisini irdeleyen edebî eserlerden biri de Dickens’ın *Hard Times* başlıklı romanıdır (1854). Charles Dickens, 19. yy. İngiltere’sinde sanayileşmenin yol açtığı can sıkıntısına “fabrikaya karşı sirk” çözümünü önerdi. Çevresine baktığında, “başdönmesine düçar” iş adamlarını ve onların hakim olduğu düzene insan yetiştiren “hayâl düşmanı” eğitimcileri görmüş olacak ki, İngiliz ve dünya edebiyatının en matrak trajedilerinden biri olan *Hard Times*’i kaleme aldı. Türkçeye Zor Zamanlar, Zor Yıllar, Zor Günler gibi başlıklarla çevrilen roman, sanayi çağını simgeleyen Kömürkent’in (Coketown) can sıkıntısı *gerçeğini* irdeliyor. Eser beklenebileceğin aksine, fabrika bacalarının tasviriyle değil, bir ilkokuldaki gerçeklik talimiyle başlıyor: “Şimdi; sizlerden yalnızca gerçek bilgiyi istiyorum. Bu çocuklara *yalnızca gerçekleri* öğreteceksiniz. Hayat için gerekli olan şey somut gerçeklerdir. Bu kafalara başka şey ekmeyin. Olanları da söküp atın! Düşünen hayvanların beyinlerini yalnızca gerçeklerle doldurabilirsiniz. Geri kalanı işlerine yaramaz. Ben kendi çocuklarımı bu ilke doğrultusunda yetiştiriyorum. Bu çocukları da öyle. Gerçeklerden şaşmayınız bayım.”

Gerçeklerin ve hesapların adamı Thomas Gradgrind, önünde “gerçeklerle dolmayı bekleyen ufacık kaplar”dan 20 numaralı Sissy Jupe’un odasını çiçek desenli kilimlerle süslemeyi *düşlediğini* işitince küpelerine biner: Düşlemek yasak! Düşlememeli, böyle bir şey yapmamalısın. Sonra sınıfa döner ve sesini yükseltir: “Her yönden ve her anlamda gerçeklerin denetimin-

de olmalısınız. Düş sözcüğünü dağarcığınızdan söküp atmalısınız. Onunla işiniz yok.”

Sissy’nin oyunbaz babası bir sirkte çalışmaktadır. Bay Gradgrind, panayır yerine kurulan sirkin yanından geçerken başından kaynar sular dökülmüş gibi olur: Kendi iki çocuğu gerçeği delmekle meşguldürler! “Metalurjik Louisa’sı gözünü bir deliğe uydurarak bakıyor; kendi özbeöz matematiksel Tom’u ise yere yatmış, Tirol çiçek numarasından hiç değilse bir nal görebilmek için debeleniyor!” Oyun arzusu, gerçeklere galip geliyor!

Şaşkınlıktan dili tutulan Bay Gradgrind, “aile şerefine beş paralık eden” çocuklarına haykırır: “Bu ne saçmalık, ne aptallık! Ne yapıyorsunuz burada?... Sizler! Bilim dallarının önünüzde açık durduğu sizler! Bilgi dağarcığı dolu sizler! Matematiksel doğrularla yetişmiş olan sizler! Burada! Bu aşağılanmış durumda, ha! Söyleyecek söz bulamıyorum!”

“Sıkılıyordum” dedi Louisa. “Uzun süredir çok sıkılıyordum.”

“Sıkılıyor musun? Neden?” dedi şaşkın baba.

“Bilmiyorum. Sanırım *her şeyden*!”

Kömürkent, tıpkı Bay Gradgrind gibi, düş gücünden yoksunluğun anıtı gibiydi. “Birbirine benzeyen bir iki büyük caddeyle bir yığın küçük sokakta, birbirine benzeyen bir yığın insan, aynı saatte gidip geliyor, sokaklarda aynı sesleri çıkarıyor, aynı işi yapıyordu. Her günleri bir diğerine benziyor, her yılları bir öncekiyle bir sonrakinden farklı olmuyordu.” Dickens, soytarılığı yeni yaşam biçimindeki derin sıkıntının telafisi için şart görüyordu. Sirk yöneticisi Bay Sleary, umutsuz bir vaka olan ‘gerçeklerin adamı’na bu *gerçeği* peltak diliyle ancak şöyle izah edebiliyordu: “İnsanlığın eyleneğe geğeksinimi vağdığ, Bayım. Devamlı öğgeniyoğ, devamlı çalışıyoğ olamazlağ. Yaşamın canını çıkağmayın, tadını çıkağın!”

Kapitalizm, yaşamın canını çıkaran bir başdönmesi oyunu. Fakat kendini oyuna kaptıran iş, siyaset ve bilim adamları, olan bitenleri hâlâ *gerçek* sanıyorlar. Şifâ lûtfet Allah’ım! ■

TEKÂSÛR SÛRESİ TEFSİRİ*

Elmalılı Hamdi YAZIR

Meali Şerifi

Oyaladı o çokluk kuruntusu sizleri (1). Ta ziyaret edişinize kadar kabirleri (2). Öyle değil, ileride bileceksiniz (3). Sonra öyle değil, ileride bileceksiniz (4). Öyle değil, ilme'l-yakîn bilseniz (5). Kasem olsun o cahîmi çaresiz göreceksiniz (6). Sonra kasem olsun onu çaresiz ayne'l-yakîn göreceksiniz (7). Sonra kasem olsun o gün o naîmden muhakkak sorulacaksınız (8).

الْهَيْكُمُ İlha etti sizleri. ELHA, lehivden if'aldır. Eğlence demek olan lehvin aslı gaflet olduğundan ilha, eğlemek, boş bir şey ile iğfal ve işgal eyliyerek oyalamak, işinden alıkoymaktır.

التَّكَاثُرُ TEKÂSÛR -Çokluk kurumu, gururu, iddiası.” Biz çoğuz, hayır biz çoğuz.” diye yekdiğeriyle çokluk yarışı, çokluk gösterişi etmek, çokluk sevdası veya çokluk izharı ile kurumlanmak, tefâhur eylemektir ki ehli dünyanın umumiyetle kapılıp aldandığı bir gurur haletidir. Neyin çokluğu ve neden alıkoyduğu zâhiren tasrih olunmıyarak ilhâ ve tekâsür mutlak zikredilmiştir. Bununla beraber manen takyîde delâlet eder karine de yok değildir.

EVVELÂ: İlha, oyalamak, iştiğal edilmesi lâzım gelen hakikî maksaddan ve mühim olan iş ve vazîfeden eğleyip alıkoymak demek olduğu ve bundan evvelki surede karia ve mîzan zikredilmiş bulunduğu gibi bundan sonra da kabirler zikrolunacağı cihetle ilha, gerek vacib ve gerek mendub olan vezaîf ve a'malden, insanın hakikaten işine yarar mâya'nisi, maksudu olması lâzım gelen: zikir, ma'rifet, tefekür, tedebbür, şükür, tâat ve ibadet gibi

umur-ı mühimmeden alıkoymak, tekâsür de buna mukabil âhirette işe yaramıyacak, o karia günü ameller tartılırken mîzanda ağır basmayacak, o nâr-ı hâmiyeden korumıyacak ve binaenaleyh fânî dünyada insanı aldatıp âhirete yalnız hesap, hüsrân, azâb bırakacak olan gurur meta'ı şeylerin çokluğuyla tefahür demek olacağı anlaşılır.

SANİYEN **التَّكَاثُرُ** de **ال** ahd için olarak sebebi nüzuldeki ma'naya işaret olur. Birçok müfessirînin zikrettiklerine göre Benî Abdimenaf ile Benî Sehm, hangimiz daha çoğuz diye tefâhur edilmişlerdi. Abdimenaf oğulları çok geldi, bunun üzerine Benî Sehm, bizi dediler: Cahiliyyede bağıy, helâk etti, haydin hem sağ olanlarımızı hem ölmüş bulunanlarımızı sayışalım! Bunda da Sehmoğulları çok geldi, bu sûre bunun üzerine nâzil oldu, bazı rivayette de kabirlere kadar gittiler. Tirmizî ve İbni Cerir Abdullah ibni Şihhir'den tahrir eylemişlerdir ki müşarü-nileyh Peygamber (s.a.v.) hazretlerinin huzuruna varmış Resûlullah **الْهَيْكُمُ التَّكَاثُرُ** okuyormuş, buyurmuş: Âdemoğlu malım malım der, hâlbuki malından sana ancak tesadduk edip geçirdiğin, yâhud yeyip tükettiğin, yâhud giyip çürüttüğünden başka

* Bu yazı Elmalılı Hamdi Yazır'ın “Hak Dini Kur'an Dili” isimli tefsirinin Eser Neşriyat tarafından 1971'de yapılan baskısı esas alınarak, kelime ve cümle yapısına dokunulmadan, özetlenmek suretiyle hazırlanmıştır.

ne var?” Tirmizî bu hadîs hasendir, sahihtir der, İbni Cerir de derki: Resûlullah'ın **الْهَيْكُمُ** okuyup da akıbinde öyle buyurması tekasürün mal tekâsürü olduğunu iş'ar eder. Şu halde bundan alelumum her şeyde çokluk yarışının mezmum olması lâzım gelmez, çokluğuyla iftihar edilecek şeyler de vardır. Onun için **الف لام** deki **التَّكَاثُرُ** istiğrak için değil, ahdi sâbık içindir ki o da dünya lezâiz ve alâikiyle tekâsürdür. Çünkü Allah'a tâat ve ubudiyyetten alıkoyan odur. Biz de şunu ilâve edelim ki: hayratta müsabeka, yarış yalnız câiz olmakla kalmaz aynı zamanda **سَابِقُوا** emirleriyle memurünbih olduğunda da şübhe yoktur, **وَفِي ذَلِكَ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ** emir **ذَلِكَ** tergidir. Burada mezmum olan tekâsür de o gibi güzel amellerden alıkoyan ve mahiyyetinde bir nevi 'lehiv bulunan tekâsürdür. Bunun nihayet kabre gidinceye kadar aldatan öyle dünyevî şeylere müteallık tekâsür olduğuna şu da delâlet eyler: **حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ** Ta makbûreleri ziyaretinize kadar. Buna üç ma'na verilmiştir.

BİRİNCİ: İlk zikrolunan sebebi nüzul rivayetlerine göre: tekâsür, kesret davasıyla gurur ve iftihar sizleri öyle oyaladı, Allaha tâat, ve gadabından korunmak için yapılacak kârlı işlerinizden öyle alıkoydu ki: dirileri bitirdiniz de hattâ kabirlerdeki ölüleri saymaya, onlarla iftihar etmeğe kadar gittiniz, halbuki kabirleri ziyaret edenlerin çoklukla mağrurlanması, ölülerle öğünüp sevinmesi değil, onlardan ibret alarak gafletten uyanması ve o kızgın ateşten kurtulmak için mîzanda ağır basacak salih amellere çalışmaları ıktiza eder, demektir.

İKİNCİSİ: Tekâsür, ya'ni dünya hırsı, mal ve evlâd ve aded çokluğuyla tefâhur sevdası sizleri öyle iğfal etti, eğledi, oyaladı ki kabirlere gittiniz ölüm lahzasına kadar, ya'ni canlarınız çıkıncıya kadar. Ömürlerinizi öyle dünyayı tutmak için sarf ettiniz, boşuna eğlence ile geçirdiniz, akıbetiniz, âhiretiniz

için sa'y-ü amelde bulunmadınız, sade mal ve evlâd çoğaltmayı düşündünüz, nihayet ölüm haline geldiniz; ölmek, gömülmek üzere bulunuyorsunuz. Ey öyle olan gafiller! Sizler kendinizi kurtaramıyacaksınız, cehennemi boyliyacaksınız demektir.

ÜÇÜNCÜSÜ: Tirmizî, İbni Cerîr ve İbni Münzir ve daha ba'zıları Hazreti Ali (k.v.)'den tahrir eylemişlerdir. Demiştir ki: biz kabir azâbı hakkında şekk eder dururduk da **الْهَيْكُمُ التَّكَاثُرُ** nâzil olana kadar. Demek ki, **حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ** kabir azâbını tadıncıya kadar demektir. Yâhud bu ma'nayı iş'ar etmekte ve bunun bilhassa tekâsür kendilerini oyalamış olanlara te'allukunu göstermektedir. Çünkü o haris kâfirler kabre girdikleri veya girecekleri gün o gafletten uyanacak, bütün ömürlerince çoğaltmak için oyalandıkları fânî şeylerden ayrıldıklarını ve yalnız vebalini yüklenip kaldıklarını göreceklerdir.

3. **كَلَّا** İş öyle değil -sakının öyle kabir ziyaretine varıncıya kadar tekâsür ve tefâhur ile oyalanmayın, sonu kabre varan dünyada ehemm olan vazîfeyi unutup da boş, fanî şeylerle eğlenip oyalanmak, tekâsürle mağrurlanmak akıllı olanlara yakışmaz, hakikat zannettiğiniz gibi değil **سَوْفَ تَعْلَمُونَ** ileride bileceksiniz -ne büyük gaflette bulunduğunuzu ,bulduğunuz halin sonunun ne kadar fena olduğunu akıbetini gördüğünüz vakıt anlıyacaksınız.

4. **ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ** evvelkini te'kiddir ikincinin evvelkinden eblâğ olduğuna delâlet içindir. Bir de evvelki, ölüm sırasında veya kabirde, ikincisi de nüşur sırasında denilmiştir.

5. **لَوْ** Evvelki zecirleri bir daha te'kiddir **تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ** yakın biliş bilseniz..! Lisanımızda Arabî'den olan yakîn ile sırf Türkçe olan yakın kelimelerini birbirine karıştırmamalıdır. Türkçe

yakın Arabça karib demek olduğu ma'lûmdur. Bu kelimenin ilmî ve edebî istilâhımızda kıymeti çok büyüktür. Bütün ilm ü fende aranan gaye bu yakîne ırmektir. Onun için: ilme'l-yakîn, aynel-yakîn, hakka'l-yakîn ta'birleri de birer kılışe olmuştur.

Birçok kimseler ilim denilince ılmin lâfını etmek, onunla süflî ve fânî maksadlar elde eylemek zann eder. Lâkırdısıyle tefâhur ve tekâsür etmeyi, ilmi ve ilim namını mekasıdı hasîse için kullanmayı hüner sayar. Hâlbuki düşünülürse müfessirînin ıhtar ettikleri vechile bu âyette ulemâya çok büyük tehdid vardır: Zirâ bu âyet delâlet eyler ki tekâsürün akıbetindeki âfet ve felâkete yakîn hâsıl olsa idi tefâhur ve tekâsürden vazgeçerlerdi. Bu ise şunu ıktiza eyler: Tekâsür ve tefâhuru terk etmiyenlerde yakîn hâsıl olmaz. O halde ılmin hakikatini sezmiyerek sui istimal eden, bildiklerine îmanı olmıyan, bilgi-siyle ilme yaraşır amelde bulunmıyan, onunla beraber âlim namını taşımak istiyenlerin vay haline vay haline. Onun için gençler, hayat ve memat için zulmetleri tenvir edecek olan yakîn ılmine çalışmalı, ilmi olanlar da güçleri yetebildiği kadar bilgilerini âhirette işlerine yarıyacak, mîzanlarında ağır basacak salih ameller yapmak için tatbik ve icraya çalışmalı, dünya zevkı geçirmeye, dünyada kalacak servetler toplamıya uğraşmamalı, kazançlarını hakk u hayr uğrunda sarf eylemelidirler. Zira bu dünya eğlenecek yer değildir, ıstıkbal geçidi, sırat çok teh-lükelidir. Buyuruluyor ki:

6. لَتَرْوُنَّ الْجَحِيمَ Vallahi o cehîmi lâbüd göreceksiniz. O cahîm, evvelki sûredeki hâviye, nar-ı hâmiye denilen kızgın ateştir. Bununla o, tefsîr edilmiş, cehennem ateşi demek olduğu da anlatılmıştır. Sözün cereyanından ve bundan sonraki âyetlerin tevâlisinden anlaşılıyor ki murad, o cehîmin şimdi niçin görülmediğini beyan değil, ileride muhakkak olarak görüleceğini beyan ile inzardır.

7. ثُمَّ لَتَرَوْهَا عَيْنَ الْيَقِينِ Bu aynel-yakîn terki-bindeki aynda da iki vecih vardır. Birisi: ayn, göz ma'nâsına olmâsıdır. Yakîn göziyle ıyânen önünüzde göreceksiniz demek olur. Rü'yetten zâhir olan budur. Diğer de ayn, zat ma'nasına olmaktır ki yakînin zatından, kendisinden ibaret olan bir görüşle göreceksiniz demek olur. Müfessirînin çoğu burada ma'na bu olduğunu söylemişlerdir. Bu ise hakku'l-yakîn ma'nasının aynı demektir. Bunda bilen, biliş ve bilinen; gören, görüş ve görünen hep aynı şey olarak ittihad etmiş olur. Böyle biliş ve görüş de el'iyazebillah ancak o cehenneme girmekle olur. Onun için buna göre de demişlerdir ki evvelki rü'yet inde'l-vurud, sonraki rü'yet inde'd-dühuldur.

8. ثُمَّ لَتَسْتَلْنَ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ Sonra vallahi o gün o naîmden muhakkak sorulacaksınız.

NAÎM, kendisiyle telezzüz olunan her türlü ni'mete şamildir. Hayat, sıhhat ve afiyet ve hattâ içilen bir yudum tatlı, soğuk su dahi bunda dâhildir. Sözün gelişine nazaran hitab, tekâsür kendilerini lehv ile oyalamış olanlara, o naîmden murad da öyle lehv-ü gafletle, telezzüz ve tena'um edilerek dînden veya dînin vezaif ve tekâlifinden işgal eyliyen ni'metler olmak zâhir görünür. Bu surette suâlden, sorgudan murad da o gün elden gidecek olan o ni'metleri başa kakmak, anların acılarını, azâblarını çekirtmektir. Keşşaf'ta der ki: "İnsanın mes'ul ve muateb olacağı naîm nedir? Çünkü ni'meti olmıyan kimse yoktur?" dersin, derim ki: O bütün himmeti lezzetlerini istifaya masruf olan, ancak hoş yemek ve yumuşak giyinmek ve vakıtlarını lehv-ü tarable geçirmek için yaşıyan, ilm-ü ame le lâıyk oldukları ehemmiyeti vermiyen kimselerin ni'metleridir. Ammâ Allah Teâlâ'nın sırf kulları için halk buyurduğu ni'meti ve rızıkları ile müstefid olup onlarla ılım tahsiline ve mucebince güzel ameller yapmağa duruşmak için kuvvet alan ve şükrünü edaya çalışan kimseler ondan vârestedir.■

MODERN DÜNYADA DEĞİŞEN EĞLENCEYİ BESLEYEN DİNAMİKLER

Nevin MERİÇ

Eğlencenin sayısız biçimi, rengi, şekli vardır. Günümüzde yürümek, koşmak da dahil, resim yapmak, TV seyretmek, müzik dinlemek... vs. insana keyif veren anlar bir eğlence biçimi olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla, eğlence kavramını kullanılırken hangi tür eğlenceden söz edildiğinin belirtilmesi gerekir.

Modern dünyada gündelik hayatın kamusal-özel alan olarak ayrışması toplumsal değişimin en önemli dinamiklerindendir. Çalışma saatlerinin kısalması, teknolojik gelişmeler, refah seviyesinin yükselmesi eğlenceye yönelik ilgiyi artırmıştır. Süreç eğlencenin de üretim-tüketim formunda yeniden düzenlenmesine neden olurken, bir nevi gündelik hayat eylemi olarak her bir ferdin dahil olduğu bir imkâna evrilmiştir. Eğlence olgusunun psikolojik, kültürel, ideolojik ve ekonomik olmak üzere birçok bileşeni bulunmaktadır.

Değişen Eğlence-İdeolojinin Etkisi

Cumhuriyete geçiş ülkemizde yeni bir toplumsal alan inşa etmek anlamına gelmektedir. İdarî yapıdan devrimlere birçok alanda bu takip edilebilir. Eğlence açısından baktığımızda da eğlence-ideoloji ilişkisini görürüz. Ortaokullara mecburi dans derslerinin konması, halkevi balo dersleri ve etkinlikleri vs. bu meyanda zikredilebilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında dansa gösterilen "devlet teşviki"nden amaçlanan, yeni asrî hayatın ve batılılaşma özleminin bir ifadesidir. Üst yapı ailelerinde, idarecilerde, asker, öğretmen ve memurlarda, dans bilmemek veya dans etmemek, geri kafalılık, çağa ayak uyduramama şeklinde algılanır, bir eksiklik duygusu yaratılırdı. Hatta o kadar ki aileler hem bu baskıdan kurtulmak hem de kızlarını erkeklerle dans ettirmemek için "erkek-erkeğe, kız-kıza" şeklinde bir formu icad etmişlerdi.

“Modern gündelik hayatın ekran üzerinden her bir ferde ulaşma imkânı bulması, eğlencenin kurgusal üretimine imkân sağlarken, bu meyanda algıyı da biçimi de değiştirmiştir.”

Nitekim Mina Urgan bir söyleşisinde ideoloji-değişen eğlence ilişkisine işaret etmektedir: “Cumhuriyet balolarının özellikle Anadolu’da çok büyük işlevi vardı. Mesele eğlenmek değil, kadınlarla erkekleri birlikte yemek yemeye, sohbet etmeye alıştırmaktı. Toplumunu bir bütün olarak bir araya getirmektir.” Cumhuriyet’in devlet merkezli açtığı yeni kamusal alan ve etkinliklerinden biri olarak baloları, hem sosyalleşme toplumsal değişme aksına hem de ideoloji-eğlence/kurgusal üretim aksına işareti göstermektedir diye değerlendirebiliriz. Eğlencenin propaganda aracı olarak kullanılması da ideoloji-eğlence ilişkine ait bir başka kullanım formudur ki her dönemde iktidarlar tarafından kullanılmıştır.

Değişen Eğlence Kültürü: Medya Araçlarının Eğlence-İnsan Değişimine Etkisi

Toplumsal alanın yeniden düzenlenmesine imkân sağlayan faktörlerden biri de kitle iletişim araçlarıdır. Modern gündelik hayatın ekran üzerinden her bir ferde ulaşma imkânı bulması, eğlencenin kurgusal üretimine imkân sağlarken, bu meyanda algıyı da biçimi de değiştirmiştir. Eğlencenin psikolojik etkileri üzerinde yapılan araştırmalar, kitle iletişim araçlarındaki eğlence içeriklerinin izleyicilerin duygu-durumlarını yönetme ve düzenlemede çeşitli etkileri olduğunu açığa çıkarmaktadır. Bunlardan biri de emek harcamadan eğlenme pratiğidir ki bu imkânla kolay haz sağlayıcı eğlence içeriklerini tüketmek normalleşir. Bir diğer ifadeyle izleyeni duyusal haz kaynaklarına yönelterek hızla tüketilmesini sağlayan kitle iletişim araçları, kolaycılığı beslemekte ve dolayısıyla daha çok emek isteyen sanatsal veya kültürel etkinliklere ilgisini azaltmaktadır.

Bunun yanında izleyene “tercih” imkânı sunması, insan-sahip olmak güdüsünü besleyerek izleyicinin bu programların içeriklerini daha çabuk sorgusuz sualsiz kabullenmesini sağlamaktadır. Oysa kitle iletişim araçlarının, mantaliteleri gereği kalıp yargılar kulla-

nılması, sorumsuz cinsel mesajlar verilmesi, şiddet ve saldırganlığın kışkırtılması, ünlü-idolleştirme bağlamında tapınmayı sağlaması ve yüzeysellik temel alınarak magazin kültürünün beslenmesi bütün eğlence programlarının esas aldığı kriterlerdir. Bu anlamda tercih, özgürleştirici olmaktan çok, benzer kurgusal üretimlerde eyleşerek değişen eğlencenin öznesi olmayı meşrulaştırmaktadır diyebiliriz.

Değişen Eğlence Ekonomisi: Üretilen Mekânlar- Değişen İnsan ve Eğlence

İş ve iş dışı zaman, kamusal-özel alan ayrışması tam da mekânsal düzenlemeler üzerine değişen ve farklılaşan modern gündelik hayat-insan ilişkisini karşımıza çıkartır. İş ve iş-dışı zamanın yeniden kurgulanması kapitale yeni pazar imkânı sağlama vetiresidir aynı zamanda. Bir diğer ifadeyle kapitalizmin, iş dışı zaman üzerinde de kurmaya çalıştığı denetimdir ki hem kurgulanan zaman-kapitali hem de değişen eğlence-mekân ilişkisini gösterir. Böylece eğlence, piyasa ekonomisinin kurallarına göre tabi bir vaziyette yeniden düzenlenirken, geleneksel toplum ilişkilerinden farklılaşarak sektörel baza taşınır. Ve profesyonellerin yönlendirdiği bir mekanizma olarak pazarda yerini alır. Bir diğer ifadeyle eğlence ekonomik ve ticari çıkarlar doğrultusunda gelişir ve farklılaşır.

Üretilen ve kurgulanan mekânı besleyen popüler kültür ancak mekânsal düzenlemeler ile mümkündür. Dolayısıyla geçmiş döneme ait mekânsal ilişkilerin bütünüyle ortadan kaldırılması gerekmektedir. Mekân-popüler kültür ilişkisi, mekân-eğlence ilişkisi doğrultusunda stratejiler geliştirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Mekânın eğlence pratikleri üzerindeki etkisi hem kapitalist-ekonomik ilişkilere, eğlence yerlerini, alışveriş mağazalarını, iş ve iş dışı zamanı geçirdiğimiz kamusal alanları üretme imkânı vermekte hem de popüler kültürle, bu mekânlarda iş dışı zamanın nasıl geçirileceğini belirlemektedir.

Bir diğer ifadeyle popüler kültür-tüketim ilişkisi, bireylere nerede, ne zaman, nasıl eğleneceklerini adeta dayatarak, iş dışı zamanı kullanma biçimlerini hem düzenler hem de değiştirir. Artık eğlence, geleneksel kültürde yüksek kültürden kamuya aktarılan bir eser olmaktan çıkarak, toplumsal alanda her bir ferdin bedensel, sözlü ya da simgesel düzeyde iletişime geçtiği, ilişkilerini anlamlı kılmaya çalıştığı etkinlik haline dönüşmüştür. Böylece insan açısından, eğlencenin geleneksel toplumlarda, sunumu izleyen olarak edilgen yapısı kırılarak, her bir kişiyi eğlenen/özne konumuna çıkarmaktadır. Bu anlamda toplum ve fert açısından izleyenden eğlenen düzeyine doğru bir seyir, toplumsal hafızada bir kırılmaya da işaret etmektedir diyebiliriz.

Değişen Eğlence Psikolojisi: Eğlenen Özne: Tüketilen Birey ve Arzu

Günümüzde metâlaşan ve ticarileşen eğlence hem biçim hem algı anlamında değişirken, mekânın da yeniden tasarlanmasına, kurgulanmasına neden ol-

“Eğlencenin psikolojik etkileri üzerinde yapılan araştırmalar, kitle iletişim araçlarındaki eğlence içeriklerinin izleyicilerin duygu-durumlarını yönetme ve düzenlemede çeşitli etkileri olduğunu açığa çıkarmaktadır.”

muştur. Popüler kültürün birey psikolojisinde açığa çıkardığı yetmezlik ve yorgunluk duygusu, yapılacak etkinlik türünü ve eğlence mekânının seçimini etkilemekte ve belirlemektedir.

Eğlence-haz ilişkisinde doyum, seçilen mekân-sosyalleşme ilişkisi yanında, biriciklik/marka/benzer-sizlik duygusunu beslemektedir. Modern kentin yeniden kurgulanan eğlence ortamları, alışveriş merkezleri, tematik parklar vs. eğlence mekânlarının bir değer (!) olarak sunulmasına dayalı kapitalist yapıyı açığa çıkarır. Böylece birey gerek gittiği mekân tercihlerinde gerekse satın aldığı markalara ödedikleriyle bir arzu satın alımını gerçekleştirirken normalleştirir de. Bir diğer ifadeyle yeniden düzenlenen mekân/lar eğlence-nasılık ilişkisini haz-doyum ilişkisi yedeğinde marka ve sosyal itibarlarıyla da besleyerek popüler kültüre süreklilik sağlar. Böylece birey tercih-özgürlük yanılması içinde kapitalizmin belirlediği mekân- tüketim/markayı satın alarak, sahip olma-haz/arzu ilişkisini gerçekleştirir. Ve fakat zaman içinde sahip olma-arzu ilişkisi, gereksiz ve kullanılmayan birçok ürüne sahip olma halini alır ve bireyin haz mekanizmasını en üst düzeyde hızlıca tüketerek, tükenmişlik sendromuna yakalanmasını kolaylaştırır. Bu anlamda modern dünyada değişen eğlence, bireyi tüketimin nesnesi kabul ederek, haz mekanizmalarının hızla tüketilmesine imkân sağlayan üretimlerin bir diğer adıdır diyebiliriz. ■

KAYNAKÇA

- Öztürkmen, Arzu, “Zamanı Eylemek, Eğlenmek, Cumhuriyet Dönemi Eğlence Biçimlerini Yeniden Düşünmek”, 75 Yılda Değişen Yaşam ve Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999, s. 179-192
- Tellan, Derya, Mekân, Eğlence ve Popüler Kültür ilişkisini Değerlendirmek TRTAKADEMİ Cilt 1, Sayı 1, Ocak 2016, Eğlence Endüstrisi Sayısı, s. 137-153, <http://www.trtakademi.net/wp-content/uploads/2015/12/derya-tellan-mekan-eglence-ve-populer-kultur.pdf>
- Varol, Sibel Fügan, “Kitle İletişim Araçlarındaki Eğlence içeriklerine İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar Hakkında Bir Değerlendirme”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2012/II, 43, 141-161 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/213082>

EĞLENCE KÜLTÜRÜNÜN İSLÂM TOPLUMUNU DÖNÜŞTÜRMESİ

Prof. Dr. Mustafa TEKİN
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsanoğlu çok boyutlu bir varlıktır. Gündelik hayatında birçok faaliyet alanlarına değer. Böylece hem tek boyutluluktan kurtulur, hem de insan olmanın gereklerini göstermiş olur. Öte yandan çok boyutluluk, “Tevhid’in yansıması kesrettedir.” yargısının insan üzerindeki en önemli yansımasıdır. İnsanoğlu bütünlüklü bir varlık, onun farklı boyutları da o bütünlüğü besleyen öğelerdir.

Eğlence de insanın bu boyutlarından birisidir. Varoluş, dünyada bulunuş, hesap vb. kavramlar eşliğinde insana ve hayata bakıldığında, sanki

eğlence çok önemli değilmiş gibi görünmektedir. Öte yandan Kur’an-ı Kerim’in “*Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibarettir.*” (Ankebut, 29/64) şeklindeki yargısı da, bilinçlere eğlence konusunda bir negatifleme yapmaktadır. Bu negatifleme müslüman toplumlarda eğlencenin içeriklerini belirleme ve eğlenceyi bile belirli bir ağırlık içinde yapma bağlamında etkili olmuştur. Bununla birlikte eğlence, insanoğlunun bir ihtiyacı olarak hayattaki yerini hep korumuştur.

Eğlenceler insan hayatında farklı formlarda kendisini gösterir. Söz gelimi; çocuk oyunları birer

“Birey, kendisini herhangi bir değerler silsilesine bağlı hissetmeme, cemaatten kopuş, yalnızlaşma ve kendi kendini belirleme gibi niteliklere sahiptir. Son 40-50 yılda meydana gelen değişimleri bile göz önüne aldığımızda, toplumda kolektiflikten uzaklaşarak yalnızlaşma, ‘ben’in merkeze alınması gibi olgusal durumlardan hareketle bir bireyselleşmenin olduğunu söyleyebiliriz.”

eğlencedir. Akşamları büyüklerin oyunları, düğünler, AVM’lerde eğlence mekânlarındaki oyunlar, televizyon izleme, yarışmalar, festivaller, şenlikler, bilgisayar oyunları vb. eğlencenin bazı çeşitlerine örnektir. Eğlenceler, kendilerine yüklenen anlam ve bu bağlamda değişen içerik ve formlarıyla ciddi bir araştırmanın konusudur. Konuyla ilgili kapsamlı analiz yapabilmek açısından kısa bir tarihsel arkaplan resmi çizmek anlamlı olacaktır.

Eğlence: Tarihsel Arkaplan

Doğrusu bütüncül anlamda tüm insanlığı kapsamına alacak tarihsel bir arkaplan verme imkânımız yok. Ancak dünya ile bağlantılarını kurarak bir Türkiye tarihsel arkaplanı vermek mümkündür. Her şeyden önce böyle bir tarihsel arkaplanda iki kırılma noktasının hemen altını çizmeliyiz. Birincisi, iletişim teknolojisinin devreye girmesiyle birlikte eğlencenin bir sektör haline gelmesi, endüstrileşmesi ve içerik değiştirmesidir. İkincisi de, eğlencenin müslüman toplumlarda ve özellikle Türkiye’de algılanış biçiminin değişmesidir.

İletişim araçları, özellikle televizyon ve internet yokken, eğlenceler temel mantaliteleriyle evrensel, ancak yapılış biçimleri itibarıyla yerel nitelikleriyle

öne çıkmaktadır. Söz gelimi; geleneksel düzende akşamlar olabildiğince uzundur (bugün bunun kısalmasını yine kitle iletişim araçları sağlamaktadır) ve uzun akşamların temel aktiviteleri masal ve hikâye anlatmak ile bir takım oyunlardır. Birkaç ailenin toplandığı bir evde ya da köy odası gibi mekânlarda akşamleyin “anlatıcı”nın eşliğinde masal ve hikâyeler dinlenir. Kültürle son derece yakından bağlantıları olan bu masal ve hikâyelerin, insanların kognitif dünyalarını inşa etmede son derece işlevsel olduklarını belirtmeliyiz. Söz gelimi; bizim tasavvur etmemizi sağlar, iyilerin nihayetinde bu masal ve hikâyelerde kazanması ve kötülerin kaybetmesi gündelik pratiklere de yansır. Üstelik bu eğlencelerin ikinci önemli işlevi de kişilerin sosyalleşmelerini sağlamasıdır. Belirli zamanlarda bir araya gelen bu insanlar, birbirinden haberdar olur, yardımlaşır ve sosyalleşirler. Bu tür eğlenceler Türkiye’de de son 30-40 yıla gelinceye kadar vardı.

İletişim araçları ve teknolojileri ile eğlence, gerçekten bir mahiyet değişimine uğramıştır. 1968 yılında Türkiye’de ilk televizyon kanalının açılmasının ardından, insanlarda yeni kültürün nüveleri bir müddet eskisiyle birlikte devam etmiş; daha sonra giderek eğlence bireyselleş(tir)en, endüstrileşen bir sektöre dönüşmüştür. 1970, 80 ve hatta 90’ların ilk yarısında ev ziyaretleri ve eski eğlence biçimleri görece olarak devam etmiştir. 1989’da ilk özel televizyon kanalının açılması, daha sonra bunu diğer kanalların takip etmesiyle başka bir evreye geçilmiştir. Söz gelimi; 1990’lardan itibaren özel kanallarda ağırlıklı magazin, aile gazinoları ve klipli müzik programları yayımlanmaya başlamıştır. Dolayısıyla 1980’lerin başında Dallas dizisini “ahlâksız” bulan toplum yargısı, bugün 2020’li yıllara evrilirken farklı bir düzlemde durmaktadır. Bu, belki değişimin boyutlarını göstermesi açısından önemlidir.

Özellikle 2000’li yıllardan itibaren internetin yaygınlaşması, kişiyi televizyon izleyicisi gibi sadece pasif bir figür olmaktan çıkarmış ve “katılımını”

sağlamıştır. Böylece dönüşüm daha da yoğunlaşarak hızlanmıştır. Facebook’tan internet oyunlarına ve kumar sitelerine kadar geniş bir tayf içerisinde eğlence dünyasının salınım gösterdiğini görebiliriz. Hatta televizyon ve internet birlikte ele alındığında, onların “soft” niteliklerinin belirleyici bir karakterle her şeyi bir eğlenceye dönüştürdüğünü söylemek bile mümkündür.

Öte yandan iletişim teknolojilerinin gelişimine ek olarak eğlence ve toplumsal dönüşüm noktasında, Türkiye’de iç göç ve şehirleşme faktörüne de değinmek gerekmektedir. Türkiye bilhassa 1950’li yıllardan itibaren daha yoğun bir şekilde iç göç olgusuyla karşılaşmıştır. Bunun birinci sonucu; toplumsal kontrol ve kültürün belirleyici olduğu kırsal kesimden farklı olarak şehirler, hem eğlencede farklılaşmayı getirmiş, hem de sosyal kontroller zayıflamıştır. Ayrıca göçler sonucu önce şehrin periferisine yerleşen alt ve orta sınıfların yükselme talepleri “arzu”larıyla birleşince dönüşüm hızlanmıştır.

İkinci önemli kırılma noktası, eğlence anlayışındaki değişimlerdir. Bunu öncelikle gelenekle modernlik arasındaki gerilimde anlamlandırabiliriz. Nitekim 1980 sonrasında dışa daha açık modernleşme politikaları ile geleneğe yönelik eleştiriler arttı. Hatta birçok negatif toplumsal pratiğin dinden değil, gelenekten kaynaklandığı söylemi kuvvet kazanmaya başladı. Modern anlayışın yükseldiği böyle bir ortamda, eğlence biçimleri ilk önce ciddi bir direnç de göstermiştir. Nitekim o dönemde düğünler “mevlütlü” ve “çalgılı” şeklinde birbirinden farklılaşarak uygulama alanı bulmuştur. Tabii bu durum ilerleyen süreçte değişmiş; “ilahili” ve daha sonra “müzikli” düğünlere doğru evrilmiştir.

Bugün geline nokta, dünyada hâlâ etkisini göstermeye devam eden kültür endüstrisi, eğlenceyi de sektör haline getirmiş; eğlence de popüler kültürden etkilenmiş; böylece dünya ölçeğinde eğlenceler de birbirine benzemeye başlamıştır. Bunu daha çok küreselleşmenin önemli aparatları olan televizyon ve internet sağlamıştır. Bununla bağlantılı

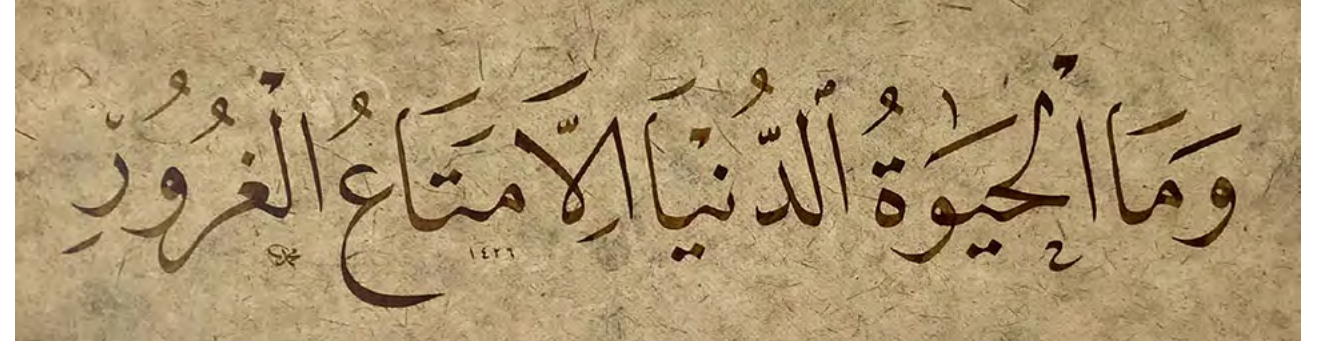

olarak AVM’lerdeki eğlence mekânlarının artması, insanların gündelik televizyon seyretme ve internette kalma süresinin arttığı oranda, eğlence endüstrisinde varolan tarzlara geçiş de giderek kolaylaşmıştır.

Bu tarihsel arkaplanın ardından, eğlence tarzlarının toplumu nasıl ve hangi noktalarda dönüştürdüğüne dair kısa analizler yapabiliriz. Ancak belki yazının sınırları açısından sadece birkaç faktörü ele almakla yetineceğiz.

1- Bireyselleşme: Birey, kendisini herhangi bir değerler silsilesine bağlı hissetmeme, cemaatten kopuş (bunu sadece dîni cemaat olarak algılamayalım), yalnızlaşma ve kendi kendini belirleme gibi niteliklere sahiptir. Son 40-50 yılda meydana gelen değişimleri bile göz önüne aldığımızda, toplumda kolektiflikten uzaklaşarak yalnızlaşma, “ben”in

“Dünya hayatı, aldanış metaından başka bir şey değildir.” (Hadid, 57-20)

merkeze alınması gibi olgusal durumlardan hareketle bir bireyselleşmenin olduğunu söyleyebiliriz.

Hiç şüphesiz bireyselleşmeyi oluşturan yegâne faktörün “eğlence” olduğunu iddia edemeyiz. Ancak yeni eğlence biçimlerinin bireyselleşmiş bir hayata uygun olduğunu söyleyebiliriz. Söz gelimi; giderek eğlence kültürünün bir parçası haline gelen ve magazin, eğlence boyutu ağır basan televizyon, insanları toplumdan (kolektiviteden) özel hücrelere yani kendi kapalı dünyalarına doğru yalıtılmaktadır. Hatta evlerde artık 2. ve 3. televizyonların oluşu, bireyselleşmenin bir başka açıdan göstergesidir. İnternet ise, bireyselleşmeyi doruk noktasına çıkarmıştır. Bu, bir boyutuyla evdeki kolektiviteyi zayıflatmakta, diğer boyutuyla yalnızlaşmayı getirmektedir. Diğer yandan, bu durumun bir bakıma gelenekle modernlik arasındaki gerilime işaret eden ebeveyn ile çocuklar arasındaki mesafeyi artırdığı da söylenebilir. Artık aile ziyaretleri yapılmamakta, insanlar evde yalnız başlarına televizyon izlemekte ve interneti tercih etmekte, hatta misafirlerin yanına çocuklar “hoş geldin” demek için bile çıkmamaktadırlar. Bu, geçmişteki eğlence biçimlerine göre sosyalleşmenin de zayıfladığının bir işaretidir.

2- Sekülerleşme: Sekülerleşmenin farklı tanımları arasında belki burada öne çıkaracağımız niteliği; artık insanın yaptığı işte temel referansının dünya haline gelmesidir. Bu anlamda eğlence endüstrisinin oluşturduğu kültürün anahtar kavramları “para”, “dünya”, “kazanç”, “benlik” vb.dir.

Yukarıda televizyon programlarının büyük oranda eğlence formatına dönüştüğünü belirtmiştik. Söz gelimi;

“Yemekteyiz” ve “Ne Giymeli?” türünden programların para kazanmak için katılımcılar arasında oluşturduğu kıyasıya rekabet ve kariyer üzerinde durulmalıdır. Birçok yarışma programlarında rakibi etkisizleştirme ve hatta itibarsızlaştırmaya dayanan içerik ve format belirleyicidir. Neticede salt maddî kazancın öne çıkarıldığı ve kıyasıya rekabet gibi kapitalizmin kurallarının işletildiği bir eğlence türüyle de karşı karşıya bulunmaktayız. Kafelerde geçirilen serbest zamanlar da birer “geyik muhabbeti”ne dönerek, insanları vakit bilincinden ve verimlilikten uzaklaştırmaktadır.

Buradaki temel sorun; yarışmalardan düğünlere, sinemadan gündelik eğlencelere kadar, dünyeviliğin öne çıkarılması, ulvî hedef ve gayelerin ıskalanmasıdır. Böylece eğlence, bütüncül bir hayatın içine “değer” olarak eklenememektedir.

3- Değersizleş(tir)me: Yukarıda geçmiş dönemdeki eğlencelerin, aynı zamanda kişinin zihin dünyasını da inşâ ettiğini belirtmiştik. Endüstrileşen ve böylece kapitalizmin belirleyiciliği altında işlemeye başlayan eğlence ise, bu değerler dünyası ve hiyerarşisini de alt üst etmektedir. Zaten geleneksel kültür ile modern kültür arasında bir gerilim ve bocalama yaşayan müslüman toplumlar, bu şekilde dönüşümlerini daha da hızlandırmaktadırlar. Eğlence ise bu içeriklerine hiç dikkat edilmeden alındığından, “zaten zararsız” gözüyle bakıldığından toplumları dönüştürme işlevi daha etkin olabilmektedir. “Zaten zararsız” mantığı, dönüşüm için de iyi başlangıç noktası ve zemindir denilebilir.

Bir eğlence aracı olarak sinema bu bağlamda tipik örneklerdendir. Öncelikle son 40-50 yıl içerisinde

“Bugün gelinen noktada, dünyada hâlâ etkisini göstermeye devam eden kültür endüstrisi, eğlenceyi de sektör haline getirmiş; eğlence de popüler kültürden etkilenmiş; böylece dünya ölçeğinde eğlenceler de birbirine benzemeye başlamıştır. Bunu daha çok küreselleşmenin önemli aparatları olan televizyon ve internet sağlamıştır.”

Hollywood yapımı filmlerin ekranlardaki görünürlüğü artmıştır. Üstelik toplumumuzdaki insanların beğenilerinde üst sırayı oluşturmaktadır. Bu, aynı zamanda üretilen yeni filmlerin de standardını belirler duruma gelmiştir. Bu filmler, Batı toplumlarına ait değerler ölçüsüne göre yapılmışlardır. Böylece Amerikan tarzı bir beğeni, hayat ve kültürün toplumda yaygınlaşması sonucunu doğurmaktadır. Bu kültür, bilhassa gençlerde topluma, dünyaya sorumlu bir varlık olarak ilgi duymayı azaltan hazcı ve nihilist tavırlar üretmektedir. Ayrıca aksiyon, hız ve şiddet gibi niteliklerin daha yoğun yer aldığı bu filmlerde istihlâk kültürü belirgindir. Diğer yandan filmlerde, “demon” zaferlerle donanabilmektedir. Böylece kişinin zihin dünyası bir başka biçimde inşa olunmaktadır.

İnternet oyunları da yine “yok etme” ve “şiddet” üretimine çocukluktan itibaren insanları teşvik etmektedir. Televizyon eğlenceleri, şölenler, AVM eğlenceleri, insanın en önemli değerlerinden olan mahremiyet duygularını zayıflatabilmektedir. Ayrıca düğünlerin değişen içeriği de, bir sosyalleşmeyi sağlamak yerine “gösteriş”e doğru dönüşmektedir.

4- Kültürden Kopuş: Toplumlari birbirinden ayırt eden unsur kültürdür. Kültür sayesinde müslüman, Batı ve Asya toplumları kendi karakteristiklerini muhafaza ederler. Ancak küreselleşme bu kültürlerin birbirine benzeşmesini sağladığı oranda kültürel kopuşlar da hızlanmaktadır.

Gündelik hayatta eğlence programlarının da etkisiyle biraz vulgerleşme söz konusudur. Televizyonda eğlence ve yarışma programlarına baktığınız zaman, rahat davranmak adına, samimiyet adına estetik davranışların kaybedildiği, bir vulgerleşmenin yaygınlaştığı görülmektedir. Öte yandan internet oyunları, farklı eğlence programları ve gündelik hayattaki eğlence biçimlerinin diğer toplumlara ve özellikle Batı’ya benzediği oranda, insanların bakış açılarının, sorun halletme biçimlerinin de giderek farklılaştığı söylenebilir. Kanaatimizce, kültürden kopuş diğerlerine göre kapsayıcı bir niteliğe de sahip olduğundan, diğer olumsuzlukları da tetiklemektedir.

Oldukça yoğun, kısa ve birkaç faktör üzerinden analiz etmeye çalıştığımız eğlence kültürü ve onun toplumda oluşturduğu dönüşümlere dair kurduğumuz cümlelerin her birinin daha da geniş açıklanması gerekmektedir. Bu dönüşümler bir boyutuyla batılılaşma serüveni, bir boyutuyla küreselleşme bir boyutuyla da toplumdaki insanların zihniyet dünyaları ve duruşlarıyla ilintilidir. Dolayısıyla bu konular üzerine yoğunlaşmak, bir farkındalık yaratma bağlamında anlamlı olacaktır. Fakat eğlence unsurlarının içeriğine dikkat edilmeden “zaten eğlence” mantığıyla alınması, bu farkındalığın yaratılmasını daha da geciktirecektir. Aslında eğlence en ciddi işlerden birisidir. ■

Hasan SUBAŞI ile Söyleşi

Fulya İBANOĞLU, F. Hilâl FERŞATOĞLU, Mehmet YÜKSEL
BİLÂİ BAL

1965 yılında İstanbul’da doğdu. 1971 de Aksaray Mahmudiye İlkokulunda öğrenim hayatına başladı ve yavru-kurt oldu. Çapa Ortaokulunda okurken okulun bitişindeki Şehremini İzci Grubunda yer aldı, Sümer İzci Oymağına geçerek izciliğe devam etti. Şehremini Lisesinde okurken Eti Ergin İzci Ocağı, Barbaros Deniz Ergin İzci Ocağında izcilik çalışmalarını sürdürdü. Lise yıllarında Şehremini Lisesindeki izci grubu kapanınca Gelenbevi İzci Grubuna geçti. 1984’de lise sonda okurken Oruç Gazi Ortaokulu izci oymaklarında oymakbaşı yardımcılığına başladı. 1983’de Yeşilay Derneğine üye oldu, akabinde birçok okulda Yeşilay eğitimleri verdi. 1984 yılında Galatasaray Lisesinde temel liderlik kursu gördü. 1985 Oruçgazi İlköğretim Okulunda oymakbaşı oldu.

Tenis Eskrim Dağcılık Kulübünde lisanslı dağcı oldu. İstanbul Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümünü bitirdi. 1989’da Fatih İzci Grubu ve Arama Kurtarma Ekibini kurdu. Birçok lider eğitim-gelişim seminerine önceleri kursiyer daha sonra yönetici olarak katıldı. Deniz izciliği, Deniz İzci liderliği ve Deniz İzci lideri eğitimciliği yaptı. Birinci dönem İzcilik Federasyonunda Hava İzciliği Kurulu üyeliğine getirildi.

2000 yılında 3. dönem federasyon tarafından “Türkiye İzcilik Federasyonu Kriz Personel Direktörlüğü”ne atandı. Büyük bir arama-kurtarma ekibi kurdu, eğitti. 2001 senesinde üç tahta işaret kursu gördü ve aynı yıl İstanbul izci il önderliğine getirildi. 2002’de yetiştirdiği izci liderleri ile beraber İstanbul İzci Kulübü Derneğini kurdu ve başkanı seçildi.

Devlet Su İşleri Teşkilatında izciliği kurdu, halen devam eden bu teşkilatta düzenlediği kurslarda 75 DSİ personelini izci lideri olarak eğitti. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Spor Kulübünde izcilik şubesinin kurulmasına önderlik etti ve aynı yılın yaz ayında tescilli 1000 izci ile 40 gün süren kamp yaptı.

Hasan Subaşı halen Türkiye İzci Federasyonu Başkanlığını yürütmektedir.

İzcilik nedir? Nasıl izci oldunuz? Dünya’da ve Türkiye’de izciliğin tarihçesinden bahseder misiniz?

1971 yılından yani altı yaşımdan beri izciliğin içindeyim. Babam ve dedem izciydi. Eşimi önce izci yaptım sonra evlendim. Kızım iki aylıkken kampa başladı.

İzcilik, çocuk ve genci vatana, millete faydalı, güzel ahlâklı yetiştirme amaçlı bir eğitim faaliyetidir. Ancak bu eğitimi oyun ve macera aracılığıyla yapar. Çocukların gönlünden oyun ve macera duygusunu silemezsiniz. Bunun için de -gerçi bilgisayar, internet, telefon, televizyon bunu engellemeye çalışıyor- vereceğimiz

bütün bilgileri oyun ve eğlencenin, maceranın içinde veririz. Spor teşkilatında olduğu gibi tek bir spor dalını değil, birçok sportif faaliyeti ve oyunu bahsettiğimiz amaç doğrultusunda kullanırız.

Mesela okçuluğu sırf spor olsun diye yaptırmıyoruz izcilerimize. Okçulukla ilgili 70 tane hadis-i şerif var. Peygamber Efendimiz’in ok için neden en mükemmel silahtır dediğini, belki de böyle söylemesinin sebebinin belanın nereden geldiğini bilmemek olduğunu, okun da nerden geldiği belli olmayan bir bela olduğunu, okla hedef arasındaki mesafenin uzun

olması gerektiğini, bu mesafenin cennet bahçesinden bir bahçe olduğunu, kendisinin bile yapabildiği bir silah olduğunu vs. bütün bunları çocuğa anlatıyoruz. Attığı zaman oku sadece kendisinin atmadığını biliyor: “Attığın zaman da sen atmadın.” (Enfal, 17) Bu ayeti kerime sadece okçular için söylenmiyor, bugün askeriyedeki nişancılar da aynı ayeti okuyarak nişan alıyorlar. Çünkü hakikaten öyle, en mükemmel silahla atarsın, Allah öldürmeyecekse kurtuluyor. Merminin barut hakkı az geliyor, o tarafta rüzgâr oluyor ama bu tarafta olmuyor vs. Attığınız zaman vuracaksınız diye bir kaide yok.

İzci andımıza göre, bütün bunlar çocuk ve gencin iyi insan olması, vatanını milletini sevmesi ve güzel ahlaklı olması üzerine kurgulanmıştır.

İzciliğin tarihine gelince, bilinen şudur ki, 1907’de Baden Powell adında bir İngiliz, bir grup çocuğu kampa götürerek başlatmış faaliyeti İngiltere’de. Ama aslında bizde de 1910 yılında bir teşkilat yönetmeliği var. Osmanlı devletinde Beyrut’ta “müslüman izciler keşşafı yönetmeliği” yayınlanmıştır. Yani hazır olan bir teşkilatın yönetmeliği yayınlanmış. O tarihten beri de İstanbul’daki kuruculardan bir tanesi Sarıkamış harekâtında şehit, birisi gazi olmuş, bir diğeri Süveyş harekâtında şehit olmuş. Çanakkale savaşına ünifor-

malarıyla katılmış izcilerimiz var, geri dönen olmamış. Elimizde Osmanlı paşalarının Kudüs’ün kaybından önce oradaki izcileri denetlerken fotoğrafları var. İstiklâl muharebesine beş bin izciyle katılmış teşkilat, hatta onlara bir alay sancağı verilmiş. Kıbrıs çıkarmasına Rumlara karşı oradaki kız izcilerin tüfeklerle eğitimleri, küçük havan toplarıyla çarpışmalarının fotoğrafları vardır. Yine Suriyeli izcilerimizden biri İstanbul Belediyesine saldıran hainleri durdurmak için kurşun yedi hâlâ düzelemedi. Abdullah Tayyib Olçok izcimizdi, şehit oldu. Yani her yerde vatan millet düşmanlarının karşısında duran bir teşkilat. Sizler ezan okuma, salâ verilme meselelerini belki ilk kez 15 Temmuz’da gördünüz, duydunuz. Ama on beş senedir bu kamplarda izciler bunu duyuyor yani neyi duyduklarında nereye koşacaklarını çok iyi biliyorlar.

Dünyada da izcilik bu gayeleri mi hedefler?

70 milyona yakın izci var dünyada. Avrupada ikinci büyük teşkilat biziz. Birinci İngiltere. En hızlı ve kaliteli büyüyen teşkilat da biziz. Bunlar Dünya İzcilik Teşkilatının verileri. Peki, herkes bu amaca uyuyor mu? Uymuyor. Yani bu işi para için yapanlar var, nefsi arzuları için yapanlar var. Ama gerçekten izcilik yapanlar da var. Mesela bizim Filistin’le kurduğumuz Kudüs İzcilik Dayanışması Derneği uluslararası bir dernek, beni de başkan seçtiler. Belirli amaçlar doğ-

rultusunda çalışılıyor. Şu anda arkadaşlarımız Aralık ayında Brüksel’de yapılacak “mültecilere izcilerin desteği” konulu bir toplantıya hazırlanıyorlar. Diğer ülkeler su vermek dışında bir şey yapamazken bizim şu anda izci bandomuz Suriyeli çocuklardan oluşuyor. Tamamı İstanbul’da yaşayan Suriyelilerden. Haftasonları bandomuz burada çalışma yapıyor.

İzcilik için yaş ortalaması nedir?

7-11 yaş arası yavrukurttur; onlar izcilik oynarlar. 11-15 yaş izcilik çağıdır. 15-17 izcilikten gelen çocuklar burada topluma hizmete, liderliğe hazırlanırlar. 18 yaşından sonra da lider yardımcılığı ve liderliğe devam eder. Ama bizim en kalabalık grubumuz 18’in üstüdür. 11-15 yaş arası büyümüş artık, çünkü bu sisteme giren çocuklar buradan çıkmak istemiyorlar, lider olarak hayatlarına devam ediyorlar.

Türkiye genelinde kaç kampınız var?

Bize ait olan Bolu/Başalan Yaylası var. Göynük/Çubuk köyünde yeldeğirmenlerinin olduğu bir plato-yu aldık. Kamp yeri haline getireceğiz. Başakşehir’de Federasyon’a ait bir alanımız var. Aslında istediğimiz, izciler sırt çantalarını aldıkları zaman her yere kampa gidebilsinler. Ama şimdilik bu konuda pek destek alamıyoruz yetkililerden. Hazırlanma açısından ilk kamp yerleri olan Bolu/Aladağlar daha ilkel tesislerdir. Işık bulamazsınız, bazen burada olduğu gibi hazır yemek gelir ama çoğunlukla oraya giden izciler kendi yemeklerini kendileri yapar, kendi bulaşıklarını yıkarlar. Burası (Ümraniye Kent Ormanı içinde) daha çok aday izci kampıdır. Araç giremez buraya. Ambulanstan başka araç girmez. Tehlike olmasın diye. Çocuklar rahat rahat oynayıp koşarlar. Kamplar çocuklar olmadığı zaman eksik, onların cıvıltısıyla buraların bir anlamı var.

İzcilik bir eğitim türüdür, diyorsunuz. Siz Federasyon başkanlığına geldiğinizden beri izcilerle eğitim maksatlı olarak neler yapıyorsunuz?

Çanakkale yürüyüşlerimiz var. Bu kampta dedelerinin yaşadıklarına benzer bir şeyi tecrübe ederler. Sırtlarına “dedeğim ben geldim” yazılı kırmızı yelekleri giyip, başlarına kabalak takarlar. Dedelerinin

küçük yaşta oynadıkları oyunları oynarlar. 24’ü 25’ine bağlayan gece şehitlikte 57. Alay seremonisi yaparlar. Her ülkeden ve şehirden gelen izciler birer ikişer gidip dedelerinin üstünde yatarlar, açıkta. O gece bütün kızlar hamur pişirir, pişi yapar. Sabaha karşı, gün doğmadan evvel top sesleri, silah sesleri, ezan sesleri ve salâ sesleriyle arka arkaya yataklarından fırlarlar. Aynı 15 Temmuz’daki gibi. Biz o günü 15 yıldır yaşıyoruz çocuklara. Çadırlarından çıktıklarında her taraf sis içindedir. Silahlar, bombalar patlıyor, tam bir kıyamet senaryosu. İzci sayısı 6 binle 11 bin arasında değişiyor, ormanın içinde her taraf izci. Çadırlardan kalkarlar, abdest alır, namazlarını kırlarlar. Sonra sıraya geçip yürürlerken dedelerinin yaptıkları gibi asker çorbasını içer, kızların pişirdikleri hamurları yerler. Yavaş yavaş yürürken mehter çalmaya başlar, ezanlar, salâlar susar. Hepsinin eline Türk bayrağı verilir. O 6 bin çocuğun saçlarına kına yakılır ve dedelerinin yürüdükleri yoldan yürüyerek o gece şehitlikte yatanlarla buluşurlar. Tam 10 km. sonra tekrar kampa dönerler, yani bir daire çizip bütün şehitlikleri dolaşırlar. Bu yaz kampı faaliyetidir.

Allahu Ekber dağlarında olan faaliyet kış kampı faaliyetidir. Onun için önce kış kamplarına giderler, kardan kulübe yaparlar, kış şartlarında yaşamayı öğrenirler. Arkasından da Allahu Ekber dağlarına gelirler. Ordu ne zaman Gaziler köyüne girmişse, o gün ne yapmışsa hepsini yaparlar. Mesela orayı geri alınca bayrak bulamamış da bir asker ezan okuyarak Alay sancağını minareye çekmiş, aynısını yaparlar. Askere ezan okutarak bunu yaparız, ondan sonra yürüyerek Allahu Ekber dağlarına tırmanıp şehitliklerin üzerine çadır kurar -45 derecede çadırlarda yatarlar. En uzak şehitliğe kadar gider, orada da bir tören düzenlerler. Ertesi gün geriye dönerler. Bunu Balkanlarda da yaparız, Kafkas İslâm Ordusu için Azerbeycan’da da yaparız. 19 Mayıs’da Samsun’dayız, Manisa akıncıları için Manisa Demircilerdeyiz. Yani yapılan her faaliyetin manevî bir hedefi vardır.

Mesela Manisa’da Ayyaz Dede adında bir evliya var. Bosna’ya gitmiş oradaki Sırp’ları müslüman etmiş, müslümanlar çoğalınca Sırp’lar Boşnakları yani müs-

lumanları kesmeye başlamış. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmet oraları fethede gidiyor. Fatih'in şehitleri ile Ayvaz Dede bir arada 500 küsur yıldır. Boşnaklar her sene onu anarlar. Orda biz de katılırız bu törene. Sancaklar, mehter ve arkada bizim izciler yürür. Bizimkilerin arkasında da 600 tane Boşnak atlarıyla katılır. 7 kilometrelik bir tırmanış vardır. Tepede bir mevlid düzenlenir; o mevlid esnasında izciler tarafından on dakikada on bin Türk bayrağı dağıtılır. Herkes bayraklarla gider, muhteşem bir manzara. Yukarı çıkınca izciler orada da lokma dağıtıyor. Bilinmeyen bir tören daha var. Fatih Sultan Mehmet Han en batıdaki şehri fethedince şehitlerini defnediyor, cuma namazını kendi kıldırıyor. Cuma namazını

kıldırıldığı yere bir mihrap yapıyorlar. Bütün Boşnaklar cumayı burada kılıyor, Türklerin orayı fethini kutlamak üzere. O gün orada ne yazık ki bizden başka Türk yok! Çarşı pazar dolaşıyorlar. Orada şehitlerin onlara neler söyleceğini, o canlı anı tadamıyorlar. Mesela Serebrenitsa yürüyüşü için ilk ekibi gönderdim. Bizim liderlerden biri "Abi, çok zorlu bir yürüyüş, pilim bitti, bütün enerjim tükendi. Tam köşeyi döndük, Amerikalılar muz dağıtıyor. Nerdeyse Allah razı olsun diyecektim." dedi. Ertesi sene hem yürümeye başladık hem o noktada lokma dağıtmaya başladık. Enerjinin en bittiği noktada lokma tezgâhı açtık, insanlar lokma yiyip kendilerine geliyorlar.

Bunları ne kadar zamandır yapıyorsunuz?

14 yıldır. Ben 2004'ün başında Federasyon başkanını seçildiğimde 1000 izci kalmıştı Türkiye'de. Avrupâî tarzda izcilik oynanıyordu! Bizim ailelerimiz çocuklarını o oyuna vermiyordu. Sonra biz kendi oyunlarımızı oynamaya başlayınca insanlar çocuklarını kolayca teslim etmeye başladılar. Bugün 200 bin izcimiz var Türkiye genelinde. 1000'in üzerinde Sırbistan'da, Kosova'da. Makedonya'da yetiştirdiğimiz izciler Makedonya'da

kileri 7 kat geçtiler. Bosna Hersek'te, Bulgaristan'da Yunanistan'da... Gürcüler haçlı bayraklarıyla her faaliyetimizde. Kerkük'te Türkmen İzcilik Federasyonu kurduk. Azerbeycan'la beraber çalışıyoruz. Bütün Arap izciler de bizimle beraber çalışıyorlar. Türkiye de 200 binin haricinde 6 bin Suriyeli izcimiz var. 1000 Mısırlı 500 Filistin'li 500 de Irak'lı mülteci izcimiz var. Türkiye'de sığınma merkezlerinde çadır kentlerde yaşayanlardan bir izci grubu kurduk. Bu izci gruplarının da liderlerini yetiştirdik. Hatay'da bir arama-kurtarma insanî yardım ekibimiz ve koordinasyon merkezimiz var. Büyük bir minibüsümüz var orada, her gün dolaşılıyor. On beş tane izci lideri Kızılay'ın Suriye'ye sevkeceği depolardaki malzemeleri tasnif ediyorlar ve haftada bir bu izci liderleri değiştiriyor.

“Birisi geçenlerde ‘Tabiatla nesli tükenen canlı aramayın: Nesli tükenen insandır!’ diyordu. Tabiatın insan çekildiği zaman bir sürü sıkıntıyla karşılaşılıyor. Tabiat başlı başına tedavi edicidir. Tabiatla tefekkür arasında ciddi bir bağ vardır. Çocuklara da tefekkür tecrübesi yaptırırız. Pek çok hasta çocuğun tabiatla şifa bulduğuna şahit olduk.”

yok. Buradaki her izci lideri aynı zamanda buranın güvenliğinden sorumlu. Tırımız var malzemelerimizi yüklüyoruz. Arama kurtarma malzemelerimizin olduğu depolarımız var. Her türden cihazımız, kar paletli araçlarımız var. Hayvan bahçemiz var küçük de olsa çocuklar görsün diye. Ben inekle karşılaşan bir izcinin "Aa liderim bu hayvan nedir?" "E inek kızım". "Ama inek mor olmaz mı?" diye sorduğuna şahidim. Çocuklar reklamlardaki ineği biliyor. Tıp okuyan öğrencimiz derede balık görünce "Derede balık olur mu?" diye sormuştu. 15 yaşında buraya gelen, hayatında ilk defa Boğaz'ı geçen, ilk defa havuza giren, havuzun problem çözmek için yapılmadığını öğrenen çocuklar var.

İçinde bulunduğumuz kamp özelinde genel olarak kamplardaki düzenden bahsedersiniz? Bu kamplarda izcilerle meşgul olur? Oyun ve eğlencenin nispeti nedir kamp hayatında?

Kampın 1850 kişi kadar kapasitesi var. Göl kenarında kürek çekmeyi, yüzmeyi öğreniyorlar. Ata biniyorlar, ok atıyorlar. Bisiklete biniyorlar, hentbol atış talimleri yapıyorlar. Mescidimiz var. Ahırlarımız var. Bekçimiz

Her sabah burada bayrak töreni vardır. Kaç millettten çocuk varsa hepsinin millî marşları okunur bayrakları çekilir. Bayrak devir teslim törenleri yapılır. Bir önceki günün birincileri açıklanır. Her akşam kamp ateşi yakılır. Kamp ateşi çocuk için eğlencedir ama lider için eğlenceler, kamp ateşleri eğitimidir. Her liderin bir puan cetveli olur. Çocuklara akşam yemeğinden sonra bir tema verilir o tema doğrultusunda bir skeç hazırlamaları istenir, daha önce hiç oynanmamış, bir yerden çalıntı olmayan. Ardından her biri rol alır, kendi ortaya koydukları fikirlerle o skeçi oynarlar. Liderler de her tür yeteneği puanlar. Oba uyumu, temizlik, oyunlardan aldıkları puanlar... Mesela yere çöp attı -10 puan ama yerden çöp aldı +50 puan. Bu puanlar şahsa değil obasına, yani 8 kişilik gruba verilir. Yaş ilerledikçe obada kişi sayısı dörde iner. Zira yaş büyüdükçe beraber yaşayabilme ve hareket edebilme kabiliyeti azalır.

Batı'daki kamplarla bizim kamplar arasında fark var mıdır?

Bir keresinde İngilizlerden birine "Ya siz bu kamplarda her şeye göz yumuyorsunuz, çocuklar her türlü rezaleti yaşıyor ve siz buna niçin dur demiyorsunuz?" dedim, o da dedi ki, "Bizim teşkilatımız profesyonel. Çok sayıda uzman çalışmamız var, sadece eğitimci lider sayısı 300 kişi. Binlerce personelimiz var. Dolarıyla bizim ayakta kalabilmemiz için paraya ihtiyacımız var. Çocukların istediklerine engel olursak kampa gelmezler para vermezler para olmazsa da iflas ederiz. Eğitim parayla olunca her türlü rezaletin de yolu açılıyor. Oysa biz para almıyoruz ama yine çocuk gönüllü geliyor. Burada daire başkanının çocuğu da var temizlik işçisinin de. Aynı obada kalıyorlar. Herkes hayatından memnun. Aynı kaptan yemek yemek, aynı havayı solumak, aynı oyunda oynamak birbirlerine yakınlaşmalarını da sağlıyor. Çocuk farkında değil ama ister istemez bunun eğitimini alıyor.

İzcilikle tabiatla olmak arasında çok mühim bir irtibat var. Tabiatla gittikçe uzaklaşan şehirleri betona mahkûm edilen zamane insanını tabiatla nasıl davet etmeli ya da bu daveti cazib kılacak araçlarımız var mı?

Birisi geçenlerde "Tabiatla nesli tükenen canlı ara-

mayın: Nesli tükenen insandır!" diyordu. Tabiatın insan çekildiği zaman bir sürü sıkıntıyla karşılaşılıyor. Tabiat başlı başına tedavi edicidir. Tabiatla tefekkür arasında ciddi bir bağ vardır. Ben arkeolog ve sanat tarihçisiyim, birçok türbe, birçok yazma, manastır gördüm Türkiye'de. Bunların hepsi tabiatın harikulâde yerlerine kurulmuştur. İstanbul'u düşünün. Yahya Efendi'de mi, yoksa apartman camından damları seyrederken mi Allah'ı daha kolay hissedersiniz? Şeyh Edebali bütün vadiye hâkim bir konumdadır, tam karşısında bir şelâle vardır. Çocuklara da tefekkür tecrübesi yaptırırız. Pek çok hasta çocuğun tabiatla şifa bulduğuna şahit olduk. Panik atak, hiperaktivite, altını ıslatma problemleri olan çocuklar eve döndükten sonra bu sıkıntıların bittiğini gördük. Birçok rahatsızlık ev ortamından, stresten, elektrik yükünden kaynaklanıyor. Konuları tabiatla örneklerle anlatırız. Mesela onlara sorarım: Bir yelkenlimiz var. Rüzgâr bulunduğumuz yöne doğru esiyor ve biz rüzgârın estiği yöne, kıyıya gitmek istiyoruz gidebilir miyiz? Çok zor.

Ama mümkün. Gemiciler oturup rüzgârın istedikleri yönden esmesini mi bekledi? Yelken kullananlar bilir, yelkenle zikzak çizerek, yön değiştirerek rüzgâra karşı gidebilirsiniz. Buna “orsa seyri” der denizciler. İmkânsız gibi görünen şeyin imkânı vardır, süre uzar ama hedefe ulaşmak mümkündür.

Tabiatı hayatlarını kurtarmak için onlara lazım olan şeyleri anlatırken yine tabiatın kendisinden, “hareket”ten yola çıkarak anlatırız. Mesela nehre düştünüz, sürükleniyorsunuz. Kurtulmak için ne tarafa doğru yüzersiniz? Ya da nehirdeyken, sürükleniyorsunuz ve kürek çekiyorsunuz ne yaparsınız? Sandalı döndürmek kolay mıdır değil midir kürek çekerken? Giden bir sandalı döndürmek çok kolaydır. Ama duruyorsa döndüremezsiniz. Bir şeye yön verebilmek için onun hareket halinde olması gerekir. Aslında akıntıda siz gitmiyorsunuz, suyun içinde duruyorsunuz. Su gidiyor, suyun kenarından etraf akıyor. Siz de suyun içinde hareket ettiğinizi sanıyorsunuz. Raftingcileri görüyorsunuzdur, sürekli kürek çekerler. Zaten gidiyorlar, niçin kürek çekiyorlar? Manevra kabiliyetine sahip olabilmek için kürek çekiyorlar. Su üzerinde duran sandalla gidiyorsa siz onun üzerinde sabitsiniz ama siz kürek çekiyorsanız onun üzerinde hafif de olsa yol alıyorsanız sağa sola manevra yapıp kendinizi kurtarma şansınız olur.

Şimdiki çocuklar duran sandal! Eskiden yaramaz çocuklar vardı. İşimiz kolaydı, onlara yaramazlık yaptırarak oyun oynatarak eğitirdik. Bolu dağlarından -ki yerleşim yeri en yakın 40 km.- kaçmaya kalkan çocuklar olurdu eskiden. Şimdi olmuyor. Hiç endişemiz yok! Kimse kaçmıyor! Buradan gidebileceklerini düşünemiyorlar. Herkesin fitratına disiplin uymayabilir. Çok hanım evladı yetiştirilmiştir, buradan gitmek isteyebilir. Ama artık çocuklar böyle şeyler düşünmüyorlar. Buraya gelen çocukları bir müddet biz yaramazlık yapmaya alıştırmaya çalışıyoruz. Öbür türlü eğitemiyorsunuz, duruyor çünkü çocuk.

Yurtta kalan muhafazakâr üniversite talebelerinden bir gruba bir keresinde burada bir faaliyet düzenledik. Faaliyetin sonunda talebelere biri dedi ki, “Liderim ben eğitimin hep medresede hocanın

karşısında diz kırarak olacağını düşünürdüm. Ama siz bize burada bir haftada bunun dışında da bir eğitim olabileceğini öğrettiniz”. Bolu’da birkaç senedir “Camiler Oymağımız Olsun” adında bir proje uygulanıyor. İmam arkadaşlar izci lideri oluyor. Hafta sonu çocuklar camiye koşuyor. Siz hiç camide oyun oynadınız mı? En güzel oyun camide oynanır. Biz camiye oyunla girdik. Camide oyun oynarken kimse kızmadığı için camiye girdik. Arada da namaz kılıyorduk, Kur’an öğreniyorduk. Şimdi çocuklar izcilik yapmak için camiye geliyor. Bu izci liderlerimiz epey ilerledi ve bizim yurtdışı faaliyetlerimize katılıyorlar. En son Kafkas İslam Ordusu harekâtı için bir faaliyet düzenledik, bu faaliyete on küsur hatm-i şerifle geldiler. Ordumuzun ilerlediği yoldan ilerledik. Tek bir şehitlik dahi olsa başına gidip dua ettik, hatim duaları yaptık Azerbeycanlı izcilerle. İmam ihtiyacımız kalmadı artık.

Yurtdışında kamplara papaz çağırırlar. Her kilisenin bir izci grubu vardır. Biz bu aşamaya çok geç geldik. Kiliseye çocuk çekebilmek için izciliği kullanıyorlar. Hatta bir vakıf var İngiltere’de, izciliği sivilleştirilmiş. İnternet üzerinden bizim gençlere yaptırdığımız eğitimleri yaptırıyor basamak basamak yükseltiyor. En tepedeki beyinleri toplayıp İngiltere’ye götürüyor. Misyonerlik faaliyeti sürdürüyor. Senelerdir “Biz bunu onlardan daha iyi yaparız, gelin bize destek olun, bunu sivilleştirelim, bütün gençlere yönelik yapalım.” diyorum, hiçbir yetkiliye dinletemiyorum. Ama onlar artık okullara kadar girdi, okullardan çocuk toplayıp kampa götürüyorlar. Ateş yakmayı bilersen beş puan, şu kampa gelersen on puan vs. kazanacaksın, sonra size İngiltere’ye götüreceğiz vaadleri geliyor. Öyle çok misyonerlik faaliyeti var ki! Mesela Hatay’da herkesin gözü bizim Türkiye İzcilik Federasyonu Arama Kurtarma (Tİ-FAKİ) yazan aracın üzerinde. Çünkü üzerinde Türkiye yazan tek araba bizim araba. UNESCO, BM vd. hepsinin araçları geziyor Hatay’da. İnsanların gözleri Türkiye’yi arıyor. Yurtdışında dolaşırken de hemen etrafınıza dostlarınız toplanıyor.

Tüm bunlar sıkça atıfta bulunduğunuz üzere

izciliğin oyun içinde bir eğitim olduğunu çok güzel özetliyor aslında...

İzciliğin kurucusu diyor “İzcilik bir oyundur”! Evet oyundur. İzci çağında bir çocuk için oyundur. Bizim yaptığımız o çocuğa o oyunu sıkılmadan oynatmak ve o oyunun içinde istediğimizi öğretebilmek. Bugün ormanda azıcık gezen “Ben iyi izcilik yaparım.” diyor. Hâlbuki izcilik sadece ormanda gezmek değildir. O kadar çok izci oyunu var ki saymak mümkün değil. İzcilikte yapılan her şey oyunla başlar. Çoğu takım oyunlarıdır. Çocukların birbirlerine bağlılığı anlamalarını sağlayacak, birlikte hareket edebilmeyi öğretecek oyunlardır. Bunların her biri çocuk ve genç için bir oyun ve eğlence bizim için bir eğitim. Ensesinde su dökmek bile bir eğitimidir. İzci yalan söylemez, söyleyen atılır. Ama çocuğa “Sen yalan söyledin!” dememek için, yemine sadık kalmadığında, bir hata yaptığında lideri ona su serper. Yemin ettiği anı hatırlatmak, “Bak! Hareketin ettiğin yeminle örtüşmüyor!” demek içindir bu. Çocuğa hatası bir oyunla, nezaketle hatırlatılıyor. Yüz küsur yıldır çocuk nasıl eğitilir, elde nasıl tutulur düşünülmüş tabii. Bir hafta içinde çocuğun zihin dünyasında pek çok şeyi değiştirebiliyorsunuz izcilikle.

Bu elimdeki izcinin el kitabı. İçinde pek çok şey var izciliğin eğitimine dair. Nihayet kendi başına kaldığında, okullar açıkken yavaş yavaş tamamlayacağı, yapması gerekenlerin listesi var. Mesela burada diyor ki, falanca ülkenin falanca oyununu öğrendi ve oynadı. Falanca uluslararası kampa katıldı, telsizle görüşme yaptı. Aşağıdaki ibadet maddesini tamamladı vs. Milli bilinç faaliyetleri listesi var sonra. Mesela diyor ki “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın sende uyandırdığı duyguları anlat”. İstiklâl Marşı’nın on kıtasını biliyor. Bayrağa nasıl saygı gösterilmesini biliyor. Aşağıdaki türküyü söyleyebiliyor. Aşağıdaki sanat

mûsikisi şarkısını söyleyebiliyor... Meslekleri tanıma şıkkı var. Bir mesleği öğreniyor, sonra o meslek erbabının karşısına çıkıp ben senin yaptığın işi biliyorum deyip ona imzlatıyor. Sonra yaşadığımız çevreyi araştırma var: Türk Kızılayını tanıyor. Falanca koroyu ziyaret etti. Filanca tiyatroyu izledi, sanatçılarla görüştü. Aşağıdaki tarihi yeri öğrendi. Aşağıdaki ibadet mahallini biliyor. İmanın şartlarını biliyor. Peygamberinin hayatını biliyor (ifade genel çünkü bizde farklı dinlerden çocuklar da var). Bunlar gibi her bir maddenin karşısına işaret koyuyor ve ebeveyni ve okulu onun bunları yapıp yapmadığına dair imza atıyor.

İslam dünyasında izciliğin durumu nedir?

Türkiye bu konuda lider durumunda. Dünya-daki izci sayısının yüzde atmıştan fazlasını müslümanlar oluşturuyor. Ama Hristiyanlar tarafından yönetiliyoruz! On beş yirmi kişilik bir yönetim kadrosu var ve sadece bir tane müslüman izci lideri var, Azerbeycan’dan. Seçimlerdeki sayımlar bile gizli yapılır. Bir araya gelip tek ses çıkaramadığımız için sürekli eziliriz. Uluslararası kamplarda tuvaletlerin sadece yüzde biri müslümanlara göredir. Endonezya ve Malezya izci sayısı fazla olan ülkeler arasında. Bizim niyetimiz bir İslam İzcilik Teşkilatı Birliği kurmak. Ama imkânlarımız yetmiyor. ■

TOPLUMSAL DEĞİŞİME "OYUN" PENCERESİNDEN BAKMAK

Erol ERDOĞAN

Minika Çocuk-Minika Go Dergileri Yayın Danışmanı

Toplumun kültürünün, yapısının, davranışlarının, ilişkilerinin, anlamlandırmalarının zaman içinde farklılaşmasına “toplumsal değişim” deriz. Değişim, toplumu her yönüyle etkilediği için, farklılaşma süreçlerini, göreceli olarak, topluma ait her unsurda gözlemlemek mümkündür. Türkiye’deki sosyal, kültürel, dinî değişimi gözlemleyeceğimiz alanlardan biri de oyundur. Değişimi “oyun” merkezli analiz etmek, bir yönüyle çocuk, aile, eğitim, mahalle gibi unsurlardaki değişimi de anlamaya dair çaba anlamına gelecektir.

Oyunun Değişen Anlam ve Kapsamı

TDK sözlüğü oyunu “yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlen-

ce” olarak tarif ediyor. Peki, bugünün büyükleri çocukluğundaki oyunları nasıl hatırlıyor?

Gözlemlerime göre, modern dönemlerde insanı etkileyen bencilleşme, bireyselleşme, yarışma-kazanma, ödüllülük gibi faktörler, insanın zihnindeki oyun tanımı ile oyun-insan arasındaki ilişkinin muhtevasını değiştirdi. Dolayısıyla bugünün insanı, çocukluğundaki oyunları “yetenek ve zekâ geliştirici iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence” şeklinde değil “kazanani ve kaybedeni olan yarışma” şeklinde tanımlayarak hatırlamaya çalışıyor. Onun için kartopu oynamak, kardan adam yapmak, ip atlamak gibi oyunları değil daha çok yarışmacı oyunları oyun kapsamına alıyor. Oyunun yarışma-ödül bağlamına sıkışmasında, eği-

tim sistemimizin sınavcı ve kazanmacı karakterinin de etkisi var.

Günümüz insanının zihninde oyunun anlam ve kapsamının değiştiğini ve daraldığını gösteren başka işaretler de var. Mesela çocuk oyunları, sokak oyunları, eski oyunlar, geleneksel oyunlar, unutulmuş oyunlar gibi ifadelerin hepsi, oyunların zihnimizde ve hayatımızda uğradığı değişimi gösteriyor. Geriye dönük yapılan bu tanımlar, tasnifler, adlandırmalar oyunun fizikî alanını, anlamını, kapsamını, aktörlerini daraltıyor. Oysa oyun, her yönüyle çok boyutlu.

Oyunun Kuşaklararası Aktarımında Kopukluk

“Hadi oyunları sayalım!” dediğimizde, büyükler, çocukluk dönemlerindeki oyunları hatırlamakta zorlanırken, bugünün çocukları ebeveynlerine göre daha çok oyun ismi sayabiliyorlar. Bu durumda “Çocuklar oyun bilmiyor!” cümlesi yerine, “Büyükler oyunu terk ettiler, atalarından aldıklarını çocuklara aktaramıyorlar, çocukları ile birlikte oynamıyorlar.” demeliyiz. Böylece değişimin veya yozlaşmanın sebebini doğru değerlendirmiş oluruz.

Çocukluk dönemlerinde yüz-iki yüz oyun oynayan bugünün büyükleri, oynadıkları oyunları kitap, dergi, televizyon, internet gibi bir araçtan değil çoğunlukla üst kuşaktan görerek ve onlarla oynayarak öğrenmişlerdi. Oysa bugün, çocuklar, büyüklerinden oyun öğrenmiyorlar. Çocuk, kimle vakit geçiriyorsa oyunu, âdâbı, sözü, ahlâkı ondan öğrenir. Bu bakış açısıyla konuyu irdelemek ve aynaya bakmak gerekir. Çocuklar değişmedi, vakit, zemin, arkadaş buldukları her yerde oyun oynuyorlar, hem de coşkuyla.

“Oyun Sözü” adlı belgeselin Gümölcine çekimlerinde, Kozlukebır’da çocuk dostu bir arkadaşımızdan, 10-15 çocuk organize etmesini talep ederek “En fazla bir saat çocuklarla birlikte oyun oynayacağız, çekim yapacağız.” dedik. Çekim ekibimizle birlikte şehrin dışında bir parkta çocuklar ve aileleriyle buluştuk. Çocuklar oyunlara o kadar daldılar ki, çekimi iki saatte ancak bitirebildik. Biz eşyalarımızı toplarken, onlar az

daha oynayalım diye ailelerine yalvarıyorlardı. Benzer durumlara, farklı yıllarda düzenlediğim pek çok oyun atölyesinde şahit oldum.

Oyun ve Oyuncak Dengesinde Değişim

Mahalle ve sokak kültürünün azalması, geniş ailenin dağılması, anne ve babanın çalışma hayatında çok zaman geçirmesi, eğitim ve ebeveynlik sorumluluklarını okullara devretmeye dönük yönelimler, oyunun anlamında eksilmeler yaparak oyuncacı öne çıkardı. Oyuncacının öne çıkmasıyla çocuk oyuncak karşısında edilgen konuma düştü. Anne ve babalardan sıkça duyduğumuz “Çocuğumu hiç oyuncaksız bırakmadım, istediği her oyuncacı aldım.” tarzındaki cümleler bu değişimin sonucudur. Modern dönemin anne ve babaları, çocuklarıyla yeterli vakit geçiremedikleri için, normalden daha fazla hediye, oyuncak, yiyecek, aburcubur alarak eksiklerini kapatmaya çalışmaktadırlar. Bu davranış şeklinde oyuncak “aile vekili” yerine konulmaktadır.

Oyun ve Eğitim İlişkisinde Zayıflama

Cumhuriyet döneminde eğitim sistemimizin sahip olduğu ideolojik karakter, eğitim anlayışımızı etkiledi. Bu etkileşim eğitimimizi geleneğinden kopardığı gibi çocuk fitratından da uzaklaştırdı. Bu etkileşim ve gelenekten kopuş, dinî eğitim dâhil tüm eğitim sistemimizi buyurgan, somurtkan, neşesiz didaktik bir hüviyete dönüştürdü. Bu süreç, başka nedenlerin de etkisiyle, oyun ile eğitimin arasını açtı. Oysa oyun bir eğitim ve öğretim aracıdır. Oyun ile öğrenmek veya eğitimin içine oyunu katmak çocukta öğrenmeyi ve modellemeyi hızlandırdığı gibi çocuğun hayata intibakını da kolaylaştırmaktadır.

Dijitali Kavramada Gecikme

İnternet, ülkemize gelişinin ilk yıllarında özellikle büyükler nezdinde olumsuz kelimelerle etiketlendi. Dijital mecralara dair oluşan olumsuz algılar, bu mecraların sahih, doğru, faydalı kullanılmasına ve yerel kodlarla geliştirilmesine dair çabaları geciktirdi. Hâl böyle olunca, kültürel ve dinî unsurlarımızı (oyunlarımızı da) kendi tasarımlarımız ve yazılımlarımız ile di-

jital mecralara zamanında aktaramadık. Çocuklar ve gençlerin, kendi çağlarının teknolojisi olan internete bakışları, doğal olarak, büyüklerinin aksine, olumluydu. Ancak onlar, dijital mecralara girdiklerinde, her yönüyle yabancı oyunlarla karşılaştılar. Büyüklerin, cep telefonlarını ve bilgisayarları çocuk avutucusu olarak, evlatlarının eline sıkça verdiklerini de göz önüne alırsak internet-çocuk-oyun ilişkisine dair geriye dönük olarak hayli ihmal ve yanlış davranışlar içinde olduğumuzu anlarız.

Şimdi Neler Yapmalıyız?

- Oyun meselesinde yanlış bilgilerimizi, ezberlerimizi, ön yargılarımızı gözden geçirmeliyiz. Çünkü oyun kiminse çocuk onundur. Oyunu yazan, yöneten, oynayan çocuğa ulaşır.

- Çocuğun ikinci adının oyun olduğunu yeniden kavrayarak, çocuğun olduğu her yerde (ev, okul, cami, sokak, araç, piknik vs.) oyunun olacağını bilmeliyiz.

- Oyunların, çocuklarımızla aramızdaki en doğal ve en kısa iletişim kanalı olduğunu unutmamalıyız.

Okula ve sokağa sıkıştırmadan, hayatın her alanında, makul ölçülerde oyunlara yer açmalıyız.

- Oyunların eğitim, sanat, kültür, dil, inanç, aile açısından önemine dair yeniden düşünmeliyiz, okumalıyız.

- Çocuklarımızla birlikte, onların bildikleri oyunları oynamalıyız. Bu oyunlarda onların kurallarına uymalıyız. Bizim bildiğimiz ama çocuklarımızın bilmedikleri oyunları onlara anlatmalıyız, göstermeliyiz; oynama isteği oluştursa birlikte oynamalıyız.

- Çocuklarımıza sürekli oyuncak almak yerine birlikte oynamayı ve birlikte oyuncak yapmayı denemeliyiz. Yeni oyun uydurma, yazma, şekillendirme ve oyuncak yapımı konusunda çocuklarımızı yüreklendirmeliyiz. Bu süreçte “Öyle olmaz!” veya “Yanlışsın!” gibi sözlerden kesinlikle uzak durmalıyız.

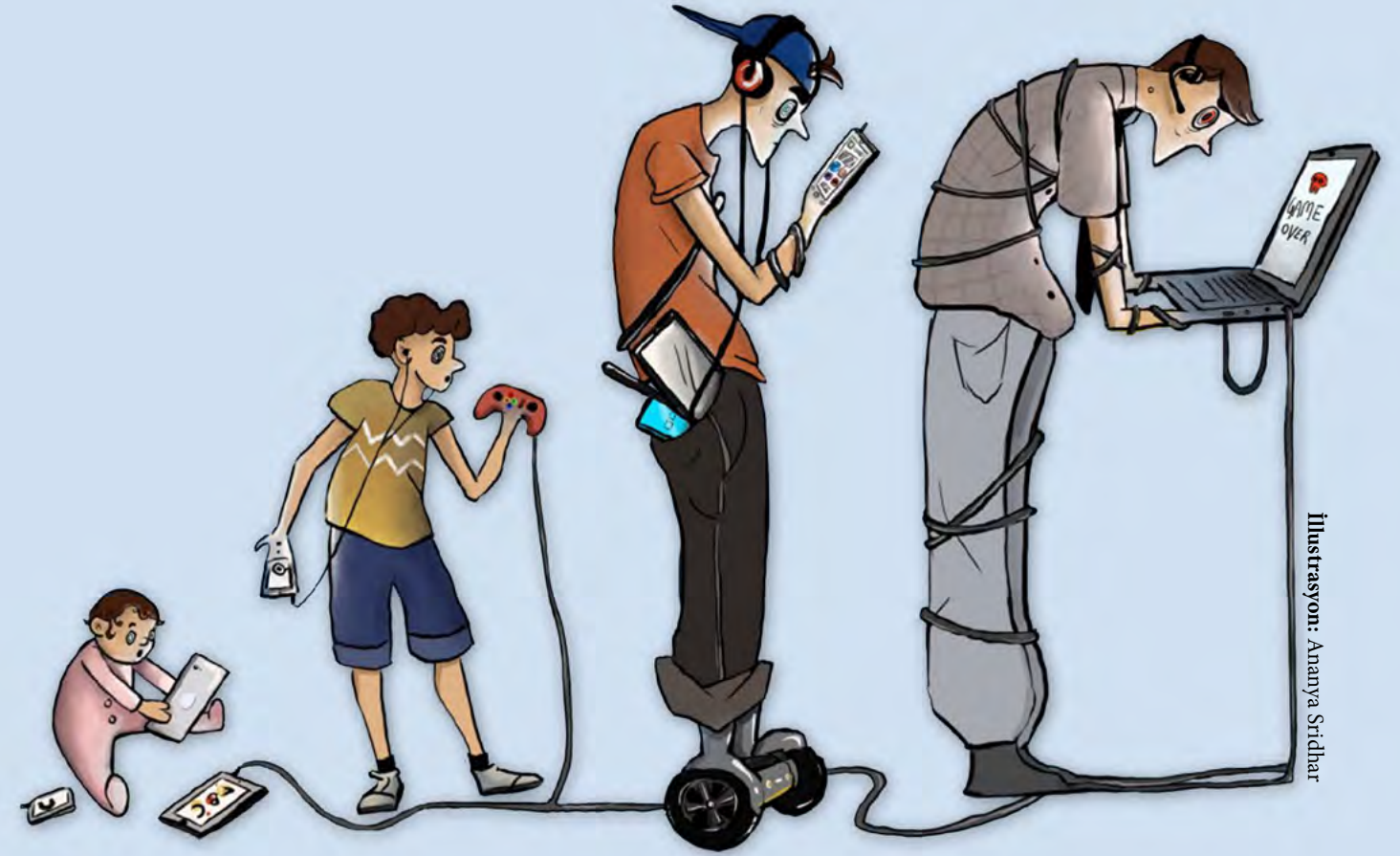
- Çocuklarımızla oynarken veya konuşurken bunu samimice yapmalıyız, o an başka şeylerle meşgul olmamalıyız. Çocuklar, kendisiyle ne tür etkileşimde olduğumuzu kolaylıkla anlar.

- Çocuklarımızı ve gençlerimizi internetten uzaklaştırmak yerine dijital mecralardan doğru faydalanmalarını sağlamalıyız. İnternet günün teknolojisidir; çocuklarımızı, kendi zamanlarının yaygın aracı olan interneti etkin ve sahih kullanabilmeleri konusunda yazılım, kodlama, tasarım çalışmalarına yönlendirmeliyiz.

- Çocukları anlamak ve oyun eğilimlerini tespit etmek için gözlem ve araştırmalar yapmalıyız. Yapılan araştırmaları takip etmeliyiz.

- Çocukların ilgi, merak, heyecanlarına hitap edecek şekilde, çocukluğumuzdaki oyunların dijital platformlara aktarılmasını sağlamalıyız. Kültür ve inancımıza uygun oyun yazılımları ve tasarımları yapanlara destek olmalıyız.

- Oyun oynamanın çocukların temel hakkı olduğunu, onları oyundan uzaklaştırmanın hak hukuk ihlali olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız. ■

DİJİTAL OYUN BAĞIMLILIĞI

Dr. Mehmet DİNÇ
Klinik Psikolog

Bilgisayarda oyun oynama 1950 yılında bilgisayarın icat edilmesiyle ortaya çıkmıştır. 1980’li yıllarda oyun konsollarının ve bilgisayarların artış göstermesi bilgisayar oyunlarının yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde Atari, Spektrum ve Comodore 64 gibi cihazlar bilgisayar oyunlarına olan ilgiyi arttırmıştır. 1990’lara gelindiğinde ise bilgisayarların evlerde yaygınlık göstermesi oyun sektörünün büyümesine sebep olmuştur. Bilgisayar ve internetin devreye girmesiyle, bireysel (Mario gibi) ya da birlikte [yerel ağ (Counter Strike gibi) ve genel ağ (Ogame gibi) üzerinden] oyun oynamak mümkün olmuştur. Bu durum oyunların daha da yaygınlaşmasını sağlamıştır. Akademik alanda oyun bağımlılığıyla ilgili ilk

yayınlar yine bu dönemde yazılmaya başlanmıştır. Play Station, Nintendo ve XBOX gibi yeni çıkan konsollar ve akıllı cep telefonlarıyla beraber oyun oynama artış göstermiştir. 1990’lı yıllarda belli bir oranda artış gösteren oyun bağımlılığı DSM-III’te ve IV’te gündeme gelmiş ve tanı kriterleri oluşturulmaya çalışılmıştır. 2017 yılında Dünya Sağlık Örgütü 4 yıl boyunca konuyla ilgili dünyanın farklı ülkelerinden uzmanlarla yaptıkları çalışma ve araştırmalar sonucunda dijital oyun bağımlılığını bir ruh sağlığı hastalığı olarak kabul etmiştir.

Dijital Oyun Bağımlılığının Belirtileri

Oyun bağımlılığının nedenleri ve zararları internet bağımlılığının nedenleri ve zararları ile benzeşmektedir. Ancak oyun bağımlılığında,

“Oyun bağımlılığının nedenleri ve zararları internet bağımlılığının nedenleri ve zararları ile benzeşmektedir. Ancak oyun bağımlılığında, internet bağımlılığının zararlarına ek olarak bireyde saldırganlık ve şiddetin artması gibi davranışsal sorunlar meydana gelebilmektedir.”

internet bağımlılığının zararlarına ek olarak bireyde saldırganlık ve şiddetin artması gibi davranışsal sorunlar meydana gelebilmektedir. Yapılan araştırmalarda medyanın birçok farklı alanında gösterilen şiddet içerikli programların çocuk ve ergenlerde şiddet içeren davranışların artmasında önemli rol oynadığı tespit edilmiştir.

Gentile ve Anderson’un 2003 yılında yaptığı çalışmaya göre, “video oyunları” kavramı çeşitli teknolojiler tarafından sağlanan bir takım dijital eğlence sistemlerini kapsıyor olmakla birlikte günümüzde yaygın olarak kullanılan ve daha önce gerçekleştirilen bilimsel çalışmalarda da bu kavram çerçevesinde incelenen; PC’ler, sabit oyun konsolları (örn: Play Station) ve taşınabilir oyun konsolları (elde oynama imkânı sunan Game Boy, PSP gibi oyunlar) ile oynanan dijital oyunlar aynı kapsamda değerlendirilmektedir.

Bushman ve Huesmann’ın 2006 yapmış olduğu çalışmada şiddet içerikli programlara televizyonda veya video oyunlarında maruz kalmaları çocuklarda ve ergenlerde şiddet, saldırganlık, içe kapanma, yabancılaşma, aşırı düzeyde psikolojik ve duygusal uyarılmışlık gibi etkilere neden olduğu belirtilmiştir.

Bu çerçevede, Gentile ve Anderson 2003 yılında bir video oyununun zararlı olup olmayacağı değerlendirilirken aşağıdaki maddeleri göz önünde bulundurmanın faydalı olacağını belirtmişlerdir.

- Oyunda bir veya daha fazla karakterin diğerlerine fiziksel zarar vermeye çalışıyor olması,
- Bu durumun sık tekrar etmesi (30 dakikalık süre içerisinde 2-3 kez veya daha fazla),
- Başkasına verilen fiziksel zararın bir şekilde ödüllendiriliyor olması,

- Başkasına verilen fiziksel zararın eğlenceli veya komik olarak yansıtılıyor olması,
- Şiddet içermeyen hareket ve davranışların ya mevcut olmaması veya şiddet içeren diğer alternatiflere göre daha az eğlenceli olması,
- Şiddet içeren davranışların ciddi bir yaptırımla karşılaşmıyor olması, unsurlarının algılanmasını önererek bu durumlardan iki veya daha fazlasının bir video oyununda mevcut olmasının o oyunun çocuklar için potansiyel bir zarar teşkil edebileceğini ifade etmişlerdir.

ABD’de bulunan Indiana Üniversitesi Tıp Fakültesi’nden bir grubun yaptığı bilimsel araştırma, video oyunları ile ilgili önemli bir çalışmayı içermektedir. Dr. Mathews ve arkadaşları tarafından Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme (Functional Magnetic Resonance Imaging-FMRI) teknolojisi kullanılarak 44 çocuk üzerinde yapılan araştırmada ergenlik döneminde bulunan bu çocukların şiddet içerikli medyaya maruz kalma süresinin beyin aktiviteleri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonuçları, şiddet içerikli video oyunu ve televizyon programlarına maruz kalmanın çocukların beyin gelişimini olumsuz etkilediğini ve bilişsel fonksiyonları azalttığını ortaya koymuştur. Bu durum, sağlıklı çocukların belli bir süre bu tür şiddet içerikli medya teması sonrasında da benzer bir tablo ortaya koymuştur. Ekip tarafından bu çocuklara “Saldırgan Davranış Bozukluğu” (Aggressive Behavior Disorder) tanısı konulmuştur.

- Şiddet içerikli video oyunlarının beyinde meydana getirdiği olumsuz etkilerle
- Öz-kontrolü zayıflattığı,
 - Dikkat ve konsantrasyon bozukluğuna neden olduğu,

- Mantıklı ve analitik düşünme ve karar alma yeteneğini azalttığı,
- Aşırı derecede psikolojik ve duygusal uyarılmışlığa neden olduğu ortaya koyulmaktadır.

Dünyada ve Türkiye’de Dijital Oyun Bağımlılığı Verileri

APA’da (2013) belirtildiği üzere; Asya ülkelerinde yapılan araştırmada oyun bağımlılığı gözlenen bireylerin içinde 12-20 yaş arası erkeklerin çoğunlukta olduğu gözlenmiştir. Oyun bağımlılığı olan bireylerin günde yaklaşık 8-10 saat belki de daha fazla, haftada toplam 30 saat kadar oyun için vakit harcadıkları araştırmacılarca tespit edilmiştir. Dijital oyun raporuna göre dünyada ilk ticari dijital oyun 1971 tarihinde Computer Space’nin piyasaya sürülmesiyle macerasına başlamıştır. 40 yıldan beri devam eden dijital oyunlar 2013 yılında 24,75 milyar dolarlık bir gelire sahip olmakla birlikte 1 milyar kullanıcıya ulaşmıştır. Dünya çapında oyun platformlarındaki oyuncu profilleri ele alındığında büyük bir bölümünü 16-24 ve 25-34 yaş aralıklarının oluşturduğu belirtilmiştir.

Dünya’da 2008 yılında 35,3 milyar avro pazar büyüklüğüne sahip olan dijital oyun sektörü 2014 yılına gelindiğinde 47,7 milyar avroluk bir büyüklüğe ulaşmıştır.

Oyun sektörünün ülkeler bazında geliri ele alındığında ise 2016 yılı itibarıyla ülke düzeyindeki oyun gelirlerine bakıldığında, Çin’in 24,2 milyar dolar gelir ile birinci sırada yer aldığı ve onu 23,4 milyar dolar ile ABD ve 12,4 milyar dolar ile Japonya’nın takip ettiği görülmektedir. Toplam Batı Avrupa (Almanya, Fransa, İngiltere, İspanya, İtalya) oyun gelirleri toplamı ise 17,3 milyar dolardır. Endüstrideki en büyük 5 ülke toplam oyun gelirlerinin yaklaşık %70’ini domine etmektedir. Türkiye ise 685 milyon dolarlık yıllık gelirle 16. sırada yer almaktadır.

Oyun pazarında en yaygın kullanılan 4 segment aşağıdaki gibidir:

- Bilgisayar ekranı: PC oyunları, web oyunları, çok-kişili online oyunlar
- Eğlence ekranı: TV, konsollar, sanal gerçeklik

- Kişisel ekran: akıllı telefonlar, akıllı saatler
- Hareketli ekran: tabletler, el konsolları

Türkiye’de 2016 yılında dijital oyun oynayanların sayısı 30 milyona ulaşmıştır. Bu oyunlardan üreticilerin elde ettiği gelir 755 milyon dolar seviyelerinde çıkmıştır. Bu hasılatın %42,5’i mobil oyunlardan, %57,5’i bilgisayar ve oyun konsollarından oynanan oyunlardan elde edilmiştir. Dünya sıralamasında ise gelir bazında Türkiye 16. sırada yer almaktadır. Türkiye’de 20 binden fazla internet kafe bulunmaktadır ve her ay aktif 7,5 milyon oyuncu buraları ziyaret etmektedir. Türkiye Dijital Oyunlar Federasyonu 2012 verilerine göre dünyada bir milyarın üzerinde insanın dijital oyun oynadığı ve oyuncu yaşının dört-beş yaşa kadar düştüğü bildirilmektedir.

Aşağıda çevrimiçi oyunların türlerine göre oynanma oranları verilmiştir. Veriler kullanıcıların %47’sinin bulmaca ve kart oyunlarını, %21’inin aksiyon ve strateji oyununu, %13’ünün indirilebilen oyunları, %11’inin kalıcı çok oyunculu dünya oyununu ve %8’inin diğer oyun türlerini oynadıkları tespit edilmiştir. Türkiye’de Google Play Store verilerine göre en çok oynanan mobil oyunlarda birinci sırada “Clash Royale” yer alırken 2. sırada “Clash of Clans”, 3. sırada “101 Yüzbir Okey Plus”, 4. sırada “Last Empire-War Z” ve 5. sırada “Clash of Kings” oyunu yer almaktadır. 1. sırada yer alan “Clash Royale” oyununun indirilme sayısı ise bir hayli yüksek olup 100 milyonun üzerinde olduğu ifade edilmiştir.

Dijital Oyun Bağımlılığı İle Mücadele ve Önleme Çalışmaları

Yapılan araştırmalar sonucunda oyun oynama bozukluğu son yıllarda ciddi bir artış gösterirken bu artış ülkeler arasında %0,2 ila %50 arasında değişiklik göstermektedir. Bilhassa Doğu Asya ülkelerinde bu oranın oldukça yüksek olduğu ifade edilmiştir. Güney Kore ve Japonya başta olmak üzere birçok ülkede oyun oynama bozukluğu bir halk sağlığı problemi olarak ele alınmaya başlanmıştır. Güney Kore’de oyun bağımlısı olan çocukların %24’ünün tedavi merkezlerine

yatırılarak tedavi edildiği ve Japonya’da da oyun bağımlısı çocukların teknolojiden uzak rehabilitasyon merkezlerinde tedavi edildiği bildirilmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti kökenli yayınlarda yüksek oranda oyun bağımlılığı bildirilmektedir. Avrupa ve Kuzey Amerika’dan yapılan yayınlarda ise oyun bağımlığının yaygınlığı %3-5 aralığında bulunmuştur.

Şiddet içeren bilgisayar oyunlarının belirtilen sakıncaları göz önünde tutularak, bazı ülkelerde yasaklandığı görülmektedir. Örneğin Singapur’da “Mortal Kombat”, Güney Kore’de “Ghost Recon 2”, Yeni Zelanda’da “Postal 2”, Almanya’da “Fry Cry”, Japonya’da ise “Grand Theft Auto” adlı oyunlar yasaklılar listesinin başında yer almaktadır. ABD’de ve bazı Avrupa ülkelerinde de oyunların hangi yaş grubuna hitap ettiğini tespit etmek üzere kurulan organizasyonlar bulunmaktadır. Bunların amacı çocukları şiddetten korumak, bu tür yayınlara sadece yetişkinlerin ulaşmasını sağlamaktır. Ülkemizde Yalova Valiliği bir süre önce aldığı kararla, 18 yaşından küçükleri suça özendirici mahiyette bulduğu gerekçesiyle “Halo”, “Line Of Sight Vietnam”, “Pariah”, “Serious Sam” ve “Return To Castle Wolfens-tein” adlı oyunları il genelindeki internet kafelerde yasaklamıştı.

Çin, Nisan 2011 tarihinden itibaren yaptığı yasal düzenleme ile online oyun oynamak için gerçek ad ve kimliğin kullanılması yükümlülüğü getirmiş böylece özellikle çocukların internette kullandığı süreyi ve hangi oyunların oynandığını kontrol etmeyi hedeflemiştir. Çin hükümeti, 3 saatten fazla bilgisayar başında kalmayı yasaklamış ve online denetime başlamış, internet ve oyunlarının bağımlılığını tedavi etmeye yönelik merkezler açılmıştır. Ülkede yaş grubu olarak 14-24 arası gençlerin daha yoğun tedavi aldıkları bilinmektedir. Buradaki tedavilerde kişilerin sosyalleşmesi sağlanırken, uyku düzenlemeleri, ilaç tedavileri ve fiziki hareketlerinin arttırılmasına yönelik hizmetler sunulmaktadır.

İngiltere, Londra’da çocuk ve gençlerde hızla artış gösteren internet bağımlılığına çözüm olması için

İnternet Bağımlılığı Kliniği açmıştır. Klinik yetkilileri tarafından özellikle 12-18 yaş arasındaki gençlerin tedavi edilmesi gerektiği aynı zamanda bilgisayar oyun bağımlılık yaşının 12’ye düştüğü ifade edilmiştir.

Türkiye’de ise dijital oyun bağımlılığı konusunda yapılan/yapılabilecek koruyucu/önleyici politika önerileri aşağıdaki gibidir:

- Aileleri ve çocukları bilgilendirme ve bilinçlendirme konusunda ilgili kamu spotları, kısa filmler ve izleyici dostu diziler yayınlamak,
- Çocuklara farkındalık oluşturmak için yaş gruplarına uygun eğitimler vermek
- Ailelerin çocuklarının oynadığı dijital oyunlar ve içerikleri hakkında bilgi edinebileceği, alanında uzman kişilerin ve diğer ailelerin de yer aldığı, filtreleme sisteminin bulunduğu ve ailelerin canlı olarak iletişim ve etkileşim kurabildiği bir “dijital oyunlar platformu” kurmak,
- Aile içi iletişimi güçlendirecek programlar oluşturmak,
- Dijital oyunlar platformu üzerinden pedofili ile mücadelede uluslararası uygulama örneklerinin incelenmesi ve koordineli çalışmalar yapılması,
- Dijital oyunlar üzerinden ihmal ve istismarın bildirim ve müdahale mekanizmasının olduğu bir sistem kurulması,
- Dijital dünyanın dinamik yapısı sebebiyle mevcut yasal düzenlemelerin bilişim suçlarını da kapsayacak şekilde güncellenmesi ya da bilişim suçları ile mücadele konusunda ayrı bir kanun getirilmesi,
- İlgili kurum ve kuruluşlar tarafından, çocukların gelişimini olumsuz yönde etkileyen ve internet

KAYNAKÇA

- Ankara Kalkınma Ajansı, Dijital Oyun Sektörü Raporu, 2017, www.ankaraka.org.tr/archive/files/yayinlar/ankaraka-dijital-oyun-sektoru.pdf Erişim Tarihi: 15.10.2018.
- Devlet Denetleme Raporu, 2014.
- Dinç, Mevlüt, “Türkiye Dijital Oyunlar Federasyonu Raporu”, 2012, https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/bilisim_internet/docs/sunumlar/turkiye_dijital_oyunlar_federasyonu.pdf Erişim Tarihi: 14.10.2018.
- Dijital Oyunlar Raporu, 2017, Ankara www.guvenliweb.org.tr/dosya/82MsL.pdf/indir Erişim Tarihi:14.10.2018.
- Dolu, Osman; Büker, Hasan; Uludağ, Şener, “Şiddet İçerikli Video Oyunlarının Çocuklar Ve Gençler Üzerindeki Etkileri: Saldırganlık, Şiddet Ve Suça Dair Bir Değerlendirme”, Adli Bilimler Dergisi / Turkish Journal of Forensic Sciences, 2010.
- Horzum, Mehmet Barış, “İlköğretim Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi”, Eğitim ve Bilim, 2011, c. 36, s.159.
- İşçibaş, Yaprak, Bilgisayar, İnternet ve Video Oyunları Arasında Çocuklar, Selçuk İletişim, 2011.
- Şengül, Cem; Büber, Ahmet, “Dijital Oyun Bağımlılığında Tanı Ve Tedavi”, Journal of Psychiatric Association of Turkey for Continuing Education/ Continuing Professional Development, 2016, c. 6, s. 3.

ortamında yayınlanan içeriklerin engellenebilmesi hususunda yasal bir düzenleme yapılması,

- Çevrimiçi cinsel istismar konusunda istismarcılara yönelik caydırıcı yasal düzenlemeler yapılması,
- Dijital oyunlar için Türk toplum yapısı ile uyumlu bir derecelendirme ve sınıflandırma sisteminin oluşturulması ve görevlendirilecek kurumun ticari kaygılar gütmeyen kurumlar arasından seçilmesi,
- Çocukların, gençlerin, oyuncuların ve ailelerin de yer aldığı onların duygu, düşünce ve önerilerinin alınabileceği paneller ve çalışmalar düzenlenmesi,
- Çocuklar için araştırma ve eğitim odaklı çalışmaların yapılabileceği Ar-Ge faaliyetlerine yatırım yapılması,
- Alana yönelik bilimsel verilerin eksik olması sebebiyle akademik ve bilimsel çalışmalara destekler verilmesi, çalışmalar önündeki bürokratik engellerin kaldırılması,
- Çalışılacak konular konusunda rehberlik edebilecek merkezi bir kurum kurulması,
- Dijital dünyanın dinamik yapısı sebebiyle resmi kurum ve kuruluşların sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler ile birlikte ortak ve koordineli çalışmalar yürütmesi.
- Dijital oyunların büyük çoğunluğu karakter/kahraman temelli. Bu karakterler/kahramanlar diğer tüm içerik alanlarında da (sinema, kitap, film, hediyeelik eşya, dijital medya vs.) çocukların (veya tüm oyuncuların) hayatlarında bir şekilde varlar. Bu nedenle onları etkileyen/etkileyecek karakterler oluşturmak veya var olanlarla iş birliği yapma/ geliştirme gibi bir yol haritasının çıkartılması. ■

ÇOCUĞUN VAR OLMA ÇABASI: OYUN

Dr. Öğretim Üyesi Fatıma Tuba YAYLACI
İstanbul Şehir Üniversitesi Psikoloji Bölümü

Oyun deyince aklımıza ilkin çocuk gelir. Çocuğun temel faaliyeti oyundur ve oyun çocukçadır. Oyun insanı oyalayan, eğleyen, eğlendiren, ama bir amaca yönelik olmayan, pek de faydası olmayan bir meşguliyet olarak canlanır zihnimizde. Oyunu çocuk oynarken, yetişkinlerin, bizlerin “işimiz” vardır. Bizimki oyun değildir, çünkü işlerimiz önemlidir, hayatîdir, oyalanma değil, hakikatinde bize faydalı olan gerekliliklerdir. “Oyun oynamıyoruz burada” deriz, yaptığımız işin ciddiyetini anlatmak için. Peki, gerçekten öyle mi? Oyun ciddiye alınası değil mi? Aslında biz yetişkinler de kendi oyunlarımızı oynuyoruz, her geçen gün kendimizce anlamlar yüklediğimiz oyunlar içerisinde bir devinim halindeyiz. En’am Suresi 32. ayetten ilhamla sorabiliriz: Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey mi ki?

Yetişkin hayatında peşinden koşulan türlü meşgaleler yetişkinin oyunudur, diyebiliriz. 20. yüzyılın önemli eğitimcilerinden Maria Montessori’nin ifadesiyle oyun dediğimiz meşguliyet aslında çocuğun “işidir”. Bu tanım bize yetişkin hayatını meşgul eden profesyonel mesleki işler, ev işleri vs. gibi hayatımızı devam ettirmek için yapmak zorunda olduğumuz bizim için son derece önemli ve hatta zaruri türlü işlere karşılık, çocuğun işinin oyun oynamanın kendisi olduğunu anlatır. Bu anlamda bilhassa erken çocukluk döneminde çocuklar kendi oyunlarında tam zamanlı çalışandılar. Çünkü güvende hissettikleri ve temel ihtiyaçlarının karşılandığı bir ortamda uyanık oldukları tüm zamanlarda oyun ile meşgul olabilirler. Yetişkin için işleri ne kadar önemli ve zaruri ise, çocuk için de

“Bilhassa erken çocukluk döneminde çocuklar kendi oyunlarında tam zamanlı çalışandılar. Çünkü güvende hissettikleri ve temel ihtiyaçlarının karşılandığı bir ortamda uyanık oldukları tüm zamanlarda oyun ile meşgul olabilirler. Yetişkin için işleri ne kadar önemli ve zaruri ise, çocuk için de oyunu bir o kadar zaruridir.”

oyunu bir o kadar zaruridir. Yetişkinin anlam kurma ve üretme çabasına karşılık, çocuk oyunla hayatını anlamlandırır ve bitmez tükenmez bir aşkla, üretir.

Çocuk oyunsuz gelişemez. Çocuk gelişiminin bütün unsurlarını bu şarta bağlayabiliriz. Mesela, motor gelişim, çocuğun ince ve kaba motor kaslarının gelişimi, eğer bu kasları kullanarak oyun oynamazsa normal gelişim içerisinde seyreder. Beyin gelişimi, çocuğun beş duyusunun gelişmesi, sesleri, kokuları, teması, renkleri, derinliği, tatları duyumlaması, algılaması ve sonra bu algıları entegre etmesi oyun sürecinden bağımsız gerçekleşemez. Bilişsel gelişimi, neden sonuç ilişkisini anlaması, parça bütün ilişkisini anlaması, nesnelerin hangi fizik kurallarına göre hareket ettiğini kavraması, dil öğrenmesi, müziği, ritimi algılaması yine oyunla mümkündür. Sosyo-duygusal gelişim de oyunsuz mümkün olamaz, çocuk duyguları anlamayı, ifade etmeyi, kontrol etmeyi, karşısındakinin perspektifini alabilmeyi ve buna mukabele etmeyi de oyunla öğrenir.

İnsan gelişimi için oyunun zarureti ve dolayısıyla evrensel olması fikri kulağa çok radikal gelebilir. Ancak, oyunun tanımını doğru yaparsak oyunun aslında insan doğasının temel unsurlarından biri olduğu açığa çıkacaktır. Mesela annenin elleriyle yüzünü saklayıp sonra birden “ce-ee” diye ortaya çıkarak bebekle kurduğu iletişim pek çok kültürde muadillerini kolaylıkla bulabileceğiniz ve çocuğun gelişimini destekleyen bir oyundur. Bu oyun sürecinde çocuk nesne sürekliliğini kavramayı öğrenir: “nesneler bir şeyin ardında saklandıklarında var olmaya devam ederler.” İnsan ilişkilerinde müteakiliyet fikrini edinir: “annem saklanıyor, ben hayretle bekliyorum, sonra ortaya çıkıyor ses çıkarıyor, ben gülüyorum, o da gülüyor.” Olumsuz duygularını tolere etmeyi öğrenir:

“Annem bir anda yok olunca korkuyorum, ama hemen ağlamaya başlamıyorum, duygularım biraz korku ve heyecanla karışıyor, bekliyorum, sonra onu görünce seviniyorum ve bunun bir şaka olduğunu anlıyorum.” Olumlu duyguyu anlamayı ve paylaşmayı öğrenir: “Güldüğüm zaman kendi kendime gülmüyorum, karşımda başka bir insan var: annem. Onunla birlikte gülüyorum. Birbirimizin gözlerine bakıyoruz. Annem de ben de birbirimizin ne hissettiğini biliyoruz, ikimiz de benzer duyguları yaşıyoruz.”

Oyun, doğumdan itibaren gözlemleyebileceğimiz bir olgudur. Hatta anne karnındaki gelişim hakkında bugün bildiklerimiz oyunun doğumdan önce başlamış olduğunu düşündürüyor. Örneğin, fetusun parmak emmesi, kollarını bacaklarını hareket ettirmesi, ağzını açıp kapatması dünyayla tanışmadan önce belirli bir amaca yönelik olmayan fakat fetusun bulunduğu çevreyi tecrübe etmeye ve hatta öğrenmeye başladığını gösteren davranışlardır.

Bugün beyin gelişimine dair bildiklerimiz, beynin mimarisinin çevresi ile etkileşime dayanarak inşa edildiğini gösteriyor. Bu etkileşim büyük oranda bebeğin veya çocuğun oyunu ile mümkün olabiliyor. Beyin her daim etrafını tanımak, anlamak, tecrübeleri elemek, sınıflandırmak, saklamak ve gerektiğinde hatırlamak için azami çaba sarf ediyor. Bu süreçte içinde bulunduğu çevreye uyum sağlamak ve o çevrede karşılaşabileceği sorunları çözmek için kendisini her an yeniden şekillendiriyor. Bu anlamda çocuğun oyun oynama ihtiyacı evrensel bir olgu iken, her çocuğun oynarak çevresi ile ve (aslında kendisi ile) etkileşiminden birbirinden çok farklı, biricik zihinler inşa edilmiş oluyor.

Biz yetişkinler daima “terbiye edici” makamından çocuğa baktığımızda onun kendine içkin muazzam

anlama ve anlamlandırma gücünü ıskalarız. Kendimizi çocuğun hayatında gereğinden daha önemli bir mevkiye konumlandırarak kendimizi çocuk için “varılacak nokta” olarak görürüz. Bu hedefe bizim terbiye etmemiz ile ulaşacağı fikrine dayanırız ve çocuğu bir hamur gibi şekle sokmaya çalışırız. Oysa çocuğun insan olma çabası yeterli şartlar oluşturulduğunda (güvenli bir aile ortamı, gibi) kendiliğinden akan bir nehir gibi hep oradadır. Biz oyun denince elinden tutup parka götürdüğümüz çocuğun kaydırdan kayıp salıncakta sallanmasını bekleriz. Oysa çocuğun oyunu yol boyu yerdeki karıncaları ve kaldırım taşlarının desenlerini gözlemlemek olabilir. Hangi ortamı, materyali, müfredatı sunarsak sunalım eğer merak ve anlama arzusu fitratında olmasa onu var etmek için elimizde ne var? Öyleyse çocuğun “yaşken eğilen ağaç”tan bir farkı var. Bu fark onun insan olma serüveninde bir fail ve bir özne olması. İnsan olma serüveninde geliştirmesi gerek olmazsa olmazı, bir iradesi olması.

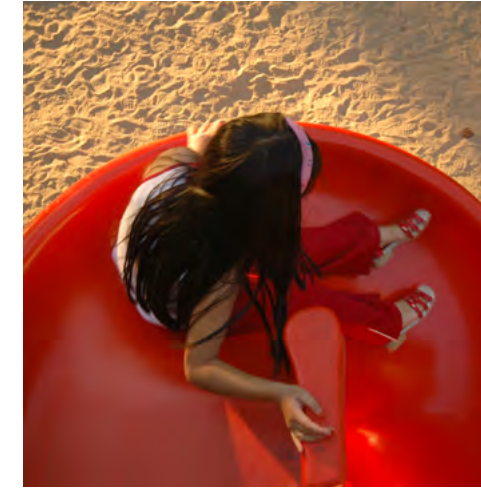
Çocuğun bu aktif rolünü görmeden ne çocuğa ne de oyuna tam anlamıyla saygı duymuş olamayız.

Ne kadar saygı duyarsak, onun iyilik ve güzellik üzere olan fitratına o kadar hayret ve hayranlık duyabilir ve bir o kadar ondan öğrenebiliriz. Bu yaklaşım bakımveren veya öğretici rolünde hiyerarşinin, çocuğu bir üst konumdan kapsamanın reddedilmesi değildir. Bilakis bu dengenin korunması ancak kendi sınırlılıklarımızın farkına varmamız, çocuğun insan olma serüvenindeki potansiyelinin bizim olabildiğimizin çok ötesinde olabileceğini her daim hatırlamamız ve bu potansiyele hürmetle çocuğu “terbiye” ettiğimizi düşündüğümüz süreçte kendimizi terbiye edebilmemizdir.

Biz sohbet ederiz, çocuk oyun oynar, biz şiir yazarız çocuk oyun oynar, biz derdimizi bir dosta açarız çocuk oyun oynar, biz günlük tutarız çocuk oyun oynar, biz antidepresan alırız çocuk oyun oynar. Oyun için oyuna has materyal gerekmez. Oyun

oynamayı çocuğa öğretmeniz gerekmez. O zaten bu işte mahir bir ustadır. Çocuk oyunla hayata dâhil olur, öğrenir, pratik eder ve içselleştirir. Kendisini de bu şekilde keşfeder. Yaşadığı zor bir duyguyu ifade edemeyen çocuk, bir dal parçasını dile getirir ve o duyguyu yansıttığı bir senaryoda öğütür. Kendisine söyleyemediklerini oyunda kurguladığı bir karaktere söyler, böylece kendi kendini teskin eder. İstek ve arzularını oyunun sınırlarına yansıttığı ahlakî prensiplere göre kontrol altına alır, düzenler, dönüştürür. Erken çocukluk döneminde oynanan serbest oyun çocuğun öz-kontrolünün gelişmesinde, yani iradesinin güçlenmesinde, anahtar rol oynar.

Son yıllarda oyunun önemine dair farkındalığın artması ve çeşitli platformlarda çocuğun oyun ihtiyacının gündem olması olumlu bir değişime işaret ediyor. Fakat bazen çocuğun oyun oynaması “çocuğa oyun oynatma” olarak anlaşılabiliyor. Oyunun popülerliği pek çok ailede “çocuğuma bugün ne oynatsam,” “ona nasıl oyun kursam,” “günde kaç saat çocuğumla oynamalıyım” kaygısına dönüşebiliyor. Klinik gözlemlerimde sıklıkla karşılaştığım bir olgu, çocuğuyla saatlerce oyun oynayan anne-babalar. Çocukla nöbetleşe oyun oynuyor, bazen saatlerce oyunun başından kalkmıyorlar ve en temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hâle geliyorlar. Bu durum anne babanın çocuğuyla oyun oynamadığında suçluluk veya eksiklik duygusuna kapıldığı, çocuğun da annesi babası ya da oyunu “kuracak” bir büyüğü olmadan tek başına oyun oynayamadığı kısır bir sürece dönüşebiliyor.

“Çocuğun insan olma çabası yeterli şartlar oluşturulduğunda kendiliğinden akan bir nehir gibi hep oradadır. Elinden tutup parka götürdüğümüz çocuğun kaydırdan kayıp salıncakta sallanmasını bekleriz. Oysa çocuğun oyunu yol boyu yerdeki karıncaları ve kaldırım taşlarının desenlerini gözlemlemek olabilir.”

ne oynayacağını, nasıl oynayacağını, nerede ve ne zaman oynayacağını belirlemek ebeveynin görevi değildir. Doğal sürecine bırakıldığında ailenin mevcut günlük rutini ve faaliyetleri uygunsa çocuk oyunu kendiliğinden var edebilir ve oyuna devam edebilir. Ebeveyn çocuğuyla oyun oynar, ama çocuğunun oyun arkadaşı olmamalıdır.

Bugün piyasada çocuklara pazarlanan en “cazip” oyuncaklar çocuğun nasıl oynayacağını dayatıyor. Aynı şekilde pazarlanan ebeveynlik modeli de çocuğun neyi nasıl oynayacağını planlıyor, boş kalmasına ve sıkılmasına fırsat vermeden her anını dolduruyor. Oysa çocuğu en çok geliştirecek olan

“Çok acıdır ki, çocuklarımız gelecekte teknolojinin dilini çok iyi konuşan ama bir sevdiğinin omzunda ağlamayı bilmeyen insanlar olabilirler. Bu bir distopya değil, çünkü hali hazırda bu tip bir insan neslinin örneklerinin sayısı hızla artmakta.”

nasıl oynanacağını söylemeyen oyuncaklar. Bir hikâye dayatmayan, çok fonksiyonu olmayan, ama hayal gücü ile dönüştürülebilecek olanlar. Korsancılık oynamak için korsan figürüne, polisçilik oynamak için polis figürüne ihtiyaç yok. Çocuk jenerik bir figürü her ikisi olarak da hayal edebilir. Çocuğun oynaması için her daim bir yetişkinin oyunu kurmasına ihtiyacı yok, o zaten oyunu kurma kapasitesine sahip. Fakat çocuğun boş kalmasına, sıkılmasına, can sıkıntısını gidermek için yaratıcı çözümler üretmesine müsaade etmezsek, her zaman ona haz verecek bir faaliyet sunma telaşında olursak bu süreci tersine çevirmiş oluruz.

Görünen o ki modern yaşamın bizi getirdiği nokta çocuklara hazır oyun ve oyuncaklar sunmak, böylece onların doğal süreçlerinde kurgulayacakları oyunların niteliğini ve niceliğini azaltmak oldu. Büyük şehir hayatı, bilhassa açık havada oyun mekânlarının sınırlılığı ve ekranın bir eğlenme aracı olarak yaygın kullanımı ile çocuk oyunlarının tabiri caizse nesli tükeniyor. Ekranda oynanan oyunu kurmaya gerek

yok, eğlenmek için emek gerektirmiyor, ama çok kolay hazza ulaştırıyor. Ekran oyunu iradeyi geliştirmek yerine hızla zayıflatıyor. Bugün çocuğun sağlıklı gelişimini destekleyici bir politika olarak “çocukları boş bırakalım, canları sıkılsın, oyun üretmeye dönsünler” demeye başladık. Çocuğun bir fail ve özne olarak var olduğu oyunuyla insan olma seyrü seferinde ilerlediğini söylemiştik. Karşısındakini ve kendini anlamayı, duygularını, merakı, problem çözme, iradesini kullanmayı oyunla geliştiren çocuk, oyunu kaybettiğinde neleri kaybeder? Oyunu kaybedip, kendisiyle, doğayla ve çevresindeki insanlarla değil ekranla bağ kuran çocuk insan olma sürecinde nasıl ilerler, ya da tıkanır? Çok acıdır ki, çocuklarımız gelecekte teknolojinin dilini çok iyi konuşan ama bir sevdiğinin omzunda ağlamayı bilmeyen insanlar olabilirler. Bu bir distopya değil, çünkü hali hazırda bu tip bir insan neslinin örneklerinin sayısı hızla artmakta. Bu neslin nasıl var olduğunu merak ediyorsak, çocukluklarına bakmamız yeterli. ■

DİN EĞİTİMİ PERSPEKTİFİNDEN DİJİTAL OYUNLARA BİR BAKIŞ

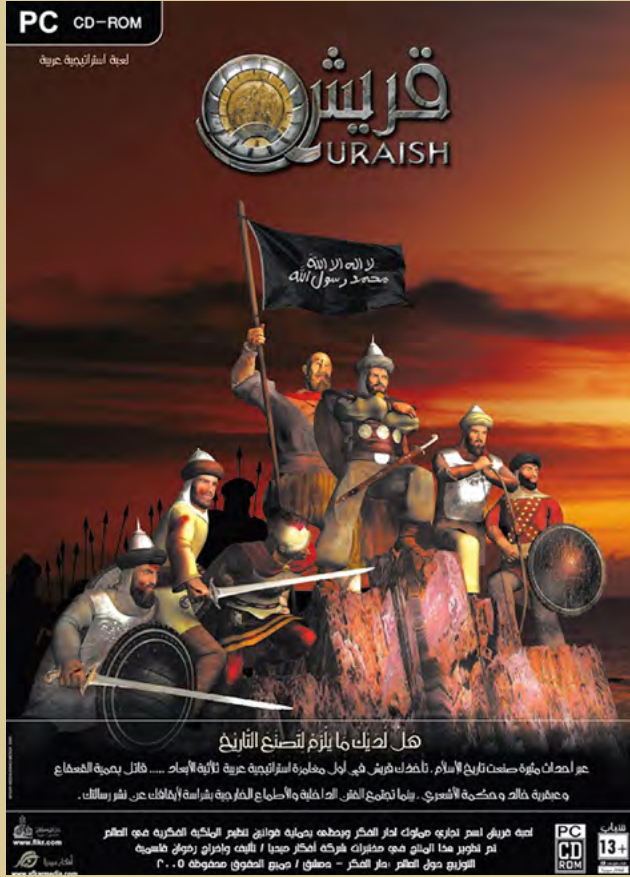
Dr. Öğretim Üyesi BİLAL YORULMAZ
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yapılan bir araştırmaya göre en çok satan oyunların yaklaşık %89'u en az bir çeşit şiddet içeren öğeye yer vermektedir.¹ Bunlar sözlü (argo, küfür), sembolik (el kol hareketi), görsel (korkunç yüzler), pornografik (çıplaklık) şiddet ya da silah, bıçak, ateş vs. içeren araçsal şiddet öğeleri olabilmektedir.²

Albert Bandura, “Sosyal Öğrenme Teorisi” ile şiddetin model olarak öğrenilen bir davranış olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre şiddet TV,

film, model kişi ya da oyunlar vasıtasıyla model alınarak öğrenilebilen bir davranıştır. Maruz kalınan şiddet görüntüleri kişinin şiddeti öğrenmesine sebep olmaktadır.³

Aşırı şekilde şiddet öğelerine maruz kalmanın dört temeltkisi bulunmaktadır. Bunlar saldırganlığa teşvik, mağduriyet korkusu, şiddete karşı duyarsızlaşma ve daha fazla şiddet öğesi görme isteğidir.⁴ Şiddet içerikli oyunlar bu dört etki sebebiyle özellikle çocuk ve gençlerin iç dünyalarında karmaşa yaratmakta,

vicdan duygusunu köreltip onları şiddete sevk edebilmektedir.⁵ Her ne kadar şiddet içerikli oyunlar herkeste aynı etkiye sebep olmasa da bu duruma örnek olabilecek birçok olay yaşanmış ve yaşanmaktadır. Örneğin 2009 yılında Almanya’da Tim Kretschmer adlı genç, eğitim gördüğü okulda üçü öğretmen on altı kişiyi silahla vurarak öldürmüştür. Kretschmer’in katliamdan önceki gece sabaha kadar “Counter Strike” adlı atış oyununu oynadığı ve arkadaşına “Polise ihbar etmeyin sadece oyun oynuyorum.” dediği polis kayıtlarında yer almıştır.⁶ Bir diğer örnek ise 1999 yılında ABD’de yaşanmıştır. Eric Harris ve Dylan Klebold adlı öğrenciler Columbine Lisesi’nde bulunan on iki öğrenci ve bir öğretmeni vurarak öldürmüşlerdir. Olayın ardından gençlerin birlikte online bir oyun oynadıkları ve evlerinin garajında atış talimi yaptıkları tespit edilmiştir.⁷

Okul katliamlarını Grossman ve DeGaetano’nun teorisi ile de açıklamak mümkün görünmektedir. Bu

teoriye göre insan beyninde bireyleri şiddete karşı koruyan bir bağışıklık sistemi bulunmakta ve aşırı şekilde şiddete maruz kalmak bu savunma sisteminin bozulmasına sebep olmaktadır.⁸

Yapılan araştırmalar oyunlardaki şiddetin TV, film gibi medyada yer alan şiddetten daha fazla etkili olduğunu ortaya koymuştur.⁹ Bu durumun nedenleri; dijital oyunlarda kendini bir saldırganla özdeşleştirme ve karakterin kendisi olarak oyunda yer alabilme, oyuncunun şiddeti bizzat aktif olarak tecrübe edebilmesi, bir davranışın tüm aşamalarının (tasarı, hazırlık, uygulama) gerçekleştirilebiliyor olması, şiddet içeren davranışların sürekli tekrar edilmesi, şiddet içeren davranışların ödüllendirilmesi şeklinde ifade edilmektedir.¹⁰

Dijital oyunların zararları söz konusu olduğunda göze çarpan ikinci husus ise cinselliktir. Cinselliğin, cinsel ifadelerin sözel olarak kullanımı, çıplaklık, cinselliği çağrıştıran beden dili, cinsel ilişki, tecavüz, kadın aşağılama gibi çeşitli şekillerde farklı yaş gruplarına hitap eden oyunlarda yer aldığı görülmektedir. Birçok oyunda çıplaklık gençlerin ilgisini çekmek için bir yan unsur olarak kullanılırken bazı oyunlarda cinsellik oyunun merkezinde ya da ana unsurlarından biri olarak yer alabilmektedir. Örneğin “Battle Raper” adlı dövüş oyununda amaç kadın dövüşçüyü zorla soyup taciz ettikten sonra ona tecavüz etmektir.¹¹ “Grand Theft Auto” oyununda ise oyuncu hayat kadınlarıyla birlikte olabilmekte ve ödediği ücreti geri almak için bu kadınları öldürebilmektedir.

Görüldüğü üzere dijital oyunların zararları üzerine birçok araştırma yapılmış ve yapılmaktadır. Fakat din eğitimi açısından dijital oyunlar alanında daha birçok problemli konu bulunmaktadır. Örneğin “God Games” olarak adlandırılan oyun türünde oyuncular tanrı rolüne bürünmekte, kullar yaratmakta, yarattıkları kullara isterlerse rahmet etmekte, isterlerse gazap etmektedirler. Bu tür oyunları oynayan çocukların Allah tasavvurlarında ortaya çıkan değişimler hakkında ise henüz bir araştırma yapılmış değildir.

“Dijital oyunların zararları konusunda göze çarpan ilk husus şiddet, ikinci husus ise cinselliktir. Cinselliğin, cinsel ifadelerin sözel olarak kullanımı, çıplaklık, cinselliği çağrıştıran beden dili, cinsel ilişki, tecavüz, kadını aşağılama gibi çeşitli şekillerde farklı yaş gruplarına hitap eden oyunlarda yer aldığı görülmektedir.”

İslâm’ı terörle ilişkili gösteren oyunlar da bir diğer problem alanıdır. Batılı üreticilerin oyunlarında savaş alanı olarak Ortadoğu’nun seçildiği ve düşmanın açıkça Müslümanlar olduğu görülmektedir. Özellikle FPS (First Person Shooter/Atış) oyunlarında amaç terörist, düşman, öteki olarak tanımlanan Müslümanları öldürerek oyunu kazanmaktır.

Dijital Oyunların Din Eğitimine Sunduğu İmkânlar

Dijital oyunlar, bilgisayar ve internetle yetişkinlik çağlarında karşılaşan insanlar “dijital göçmen”, çocukluk çağlarından itibaren karşılaşan insanlar ise “dijital yerli” olarak adlandırılmaktadır.¹² Dijital oyunlara aşına olan dijital yerliler, kendilerinden önceki geleneksel nesille birçok farklılığa sahiptir. Prensky’ye göre bu farklı özellikler; ani ve çok hızlı karar alabilme, bilişsel basamaklarında bilgiyi hızlı şekilde işleyebiliyor olma, değişken hızda devam edebilme, birden fazla işi aynı anda yürütebilme, paralel

süreçte devam edebilme, internet üzerinden bir-birleriyle iletişim kurma, teknolojik bir aleti öğrenirken kullanım kılavuzunu okumak yerine uygulayarak öğrenme, bilgisayarlardan anında dönüt alma alışkanlığı nedeniyle hayatta sabırsız olma ve teknolojiyi arkadaş olarak görmez.¹³

Dijital yerlilerin sabırsız olma, aktif olma, hızlı işlem yapma, aynı anda

birden fazla iş yapma özellikleri onların geleneksel eğitimden istifadelerini zorlaştırmaktadır. Aşına oldukları dijital oyunlar ise zevkle öğrenmelerine ve motivasyonlarının artmasına vesile olmaktadır. Bu bakımdan genel eğitimde olduğu gibi din eğitimi alanında da dijital oyunlardan faydalanılması önem arz etmektedir.

Eğitimde genel olarak üç tür dijital oyunun kullanıldığı görülmektedir. Bunlar genele hitap eden popüler oyunlar, edutainment (eğitlence) yazılımları ve eğitsel dijital oyunlardır.

Bazı popüler oyunlar ahlâkî bir skalaya sahiptir. Ahlâkî davranışları tercih etmek oyuncunun puan kazanmasına ya da oyunu daha rahat kazanmasına vesile olmaktadır. Örneğin “Baldur’s Gate” oyununda birden yirmiyeye kadar bir skala vardır. Bir en canı, yirmi en kahraman karakteri ifade etmektedir. Oyuncu adam öldürme, soygun vs. yaptıkça canilik derecesine düşmekte, iyi işler yaptıkça kahraman

seviyesine doğru yükselmektedir. Kahraman olan oyuncuya tüccar, asker gibi diğer karakterler yardımcı olmakta, böylece oyunu kazanmak kolaylaşmaktadır. Ayrıca oyuncu kötülük yaptıkça iyi olan karakterler etrafından uzaklaşmaktadır.

“Darfur is Dying”, “Ayiti”, “Peace Maker” gibi oyunlar da öğrencilerde empati, diğerkâmlık, merhamet, hoşgörü gibi duyguları geliştirmesi bakımından değerler eğitiminde kullanılabilecek dijital oyunlardan bazılarıdır.

Edutainment yazılımlarının da din eğitiminde iki şekilde kullanıldığı görülmektedir. Birinci usulde eğitim ve eğlence birbirinden ayrı unsurlar olarak kullanılmaktadır. Mısır yapımı “El-Muğamirun” gibi oyunlarda eğlence unsuru bir motivasyon aracı olarak kullanılmakta ve eğitsel bir değeri bulunmamaktadır. Genellikle konuyu öğretme,

test etme ve ödül olarak oyun oynama şeklinde bir yapı söz konusudur. Oynanan oyunun ise öğretilen konu ile hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. İkinci usul ise nisbeten öğretim ve eğlencenin birleştirildiği yazılımlardır. Bu oyunlarda didaktik unsurlar oyunun içerisine yerleştirilmiştir. Örneğin “Abu Isa’s Quest for Knowledge” oyununda Kur’ân ayetlerinin Arap harfleri bir araya getirilerek oluşturulması, bir macera oyunu olarak hadis külliyatlarının toplanması gibi usûller kullanılmıştır.¹⁴ Ülkemizde ve dünyada edutainment yazılımlarının din eğitiminde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Fakat bu yazılımlar, düşük bütçeli oluşları, öğrencilerin ilgisini çekecek grafiklere sahip olmayışları, didaktik unsurların her zaman eğlencenin önünde olması gibi nedenlerle küçük yaş grubundaki çocukları tatmin etse de ortaokul çağı çocuklarının ve gençlerin ilgisini çekmemektedir. Eğitsel dijital oyunlar ise

edutainment yazılımlarından daha çok ilgi çekmekte ve çocuklar tarafından tercih edilmektedirler.

Prensky’ye göre eğitsel dijital oyunlar belirli bir amaca sahip oldukları, bu amaca problem çözme ile ulaştırdıkları, oyuncuyla etkileşim içerisinde bulunup geri bildirimlerde bulundukları, yarışma ve eğlence içerdikleri için etkili birer eğitim aracıdır.¹⁵

Eğitsel dijital oyunların avantajlarından din eğitimini ilgilendirenleri şu şekilde ifade etmek mümkündür¹⁶:

- Öğrenilmesi zor konu ve içeriklerin öğretilmesinde motivasyon sağlarlar.
- Öğrencilerin eğlenerek öğrenmelerini sağlarlar.
- Öğrencileri aktif olmaya teşvik ettikleri için daha etkili bir öğrenim imkânı verirler.
- Dikkat çekerler ve öğrenme isteği uyandırırılar.

Batı dünyasında din eğitimi amacı güden birçok eğitsel dijital oyun bulunmaktadır. Örneğin “Bible Adventures” oyunu İncil’de geçen hikâyeleri, “Bible Quest: Journey Through Genesis” oyunu Tekvin kitabındaki hikâyeleri, “Axys Adventures: Truth Seeker” oyunu Hristiyan öğretilerini içermektedir.

İslâm dünyasında ise sınırlı sayıda eğitsel dijital oyunun yer aldığı görülmektedir. Örneğin Suriye menşeli “Quraish” oyunu, oyuncuların ilk dönem

İslâm tarihini öğrenmeleri için üretilmiş bir oyundur. Oyuncu ilk dönem İslâm tarihine şahitlik etmekte, Bizans ve Sâsânilerle yapılan savaşları oynamaktadır.¹⁷

Bir diğer örnek olan ABD-Ürdün ortak yapımı “Arabian Lord” (2007) oyununda oyuncu orta çağda bir Arap tüccar rolüne girmektedir. Oyuncu binalar inşa etmekte, diplomasi yapmakta, belediyeçilik işleri ile ilgilenmekte ve oyun sürecinde İslâm medeniyetinin farklı unsurlarına şahitlik etmektedir. Suudi Arabistan menşeli “Hajj” (2008) oyunu ise haccın yapılışını öğretme amacı güden bir dijital oyundur. Oyunda, oyuncular ilk yardım görevlisi, güvenlik görevlisi gibi hizmet görevlerinden birini üstlenmekte ve haccın yapılışında insanlara yardım ederek haccın yapılış aşamalarını öğrenmektedirler.

Evde, sınıfta, sokakta oynanan oyunlar çocukların gelişimleri adına büyük öneme sahiptir. Fakat teknolojiye bağlı gelişmeler ve modern kent hayatının çocukları dört duvar arasına hapsedmesi sebebiyle dijital oyunlar geleneksel oyunların önüne geçmiştir. Güçlü alternatifler oluşturulmadığı sürece dijital oyunların yükselişi devam edecektir. Böylece dijital yerlilerin dünyasında dijital yerlilere hitap eden eğitim-öğretim ortamlarının oluşturulması kaçınılmaz bir zorunluluğa dönüşmektedir. Bu zorunluluk hem ilgili devlet kurumlarını hem de STK’ları harekete geçirmeli ve uygun dijital oyunların üretimi için çaba gösterilmelidir. ■

DİPNOTLAR

- 1 Now, C. (2001). Fair Play? Violence, Gender and Race. http://www.child-rennow.org/uploads/documents/fair_play_2001.pdf adresinden alındı.
- 2 Akçayır, M. (2013). Dijital Oyunlarda Şiddet. M. Akçayır içinde, Eğitsel Dijital Oyunlar, s. 249-262. Ankara: Pegem A.
- 3 Bandura, A., Ross, D., Ross, S. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 575-582.
- 4 Dolu, O., Büker, H., Uludağ, Ş. (2010). Şiddet içerikli video oyunlarının çocuklar ve gençler üzerindeki etkileri: saldırganlık, şiddet ve suça dair bir değerlendirme. *Adli Bilimler Dergisi*, 54-75.
- 5 Gürçan, A., Özhan, S., Uslu, R. (2008). Dijital Oyunlar ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- 6 Batı, U. (2011). Sekizinci Sanatın İnşası: “Dijital Oyunlar Kesişiminde Post-modernizm, Tüketim Kültürü, Üst Gerçeklik, Kimlik ve Olağan Şiddet”. T. Ünal, U. Batı içinde, *Dijital Oyunlar* (s. 3-33). İstanbul: Der.
- 7 Akçayır, a.g.e.
- 8 Grossman, D., DeGaetano, G. (1999). Stop teaching our kids to kill: A call to action against TV, movie and video game violence. New York: Crown Publishers.
- 9 Gentile, D. A., & Anderson, C. A. (2003). Violent video games: The newest media violence hazard. D. A. Gentile içinde, *Media Violence and Children: A Complete Guide For Parents and Professionals* (s. 131-152). Westport: Praeger.
- 10 Dolu, O., Büker, H., & Uludağ, Ş. (2010), a.g.e.
- 11 Batı, U. (2011), age.
- 12 Ocak, M. A. (2013). Eğitsel Dijital Oyunların Eğitimde Kullanımı. M. A. Ocak içinde, *Eğitsel Dijital Oyunlar: Kuram, Tasarım ve Uygulama* (s. 49-67). Ankara: PegemA.
- 13 Prensky, M. (2001). *Digital Game-Based Learning*. St. Paul: McGraw-Hill.
- 14 Sisler, V. (2009). Video Games, Video Clips, and Islam: New Media and the Communication of Values. J. Pink içinde, *Muslim Societies in the Age of Mass Consumption* (s. 231-258). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- 15 Prensky, M. (2001), a.g.e.
- 16 Ocak, M. A. (2013), a.g.e.
- 17 Sisler, V. (2014). From Kuma\War to Quraish: Representation of Islam in Arab and American Video Games. H. A. Campbell, & G. Grieve içinde, *Playing with Religion in Digital Games* (s. 109-133). Bloomington: Indiana University Press.

DİN ÖĞRETİMİNDE EĞİTSEL OYUN VE OYUNCAKLARIN KULLANIMI

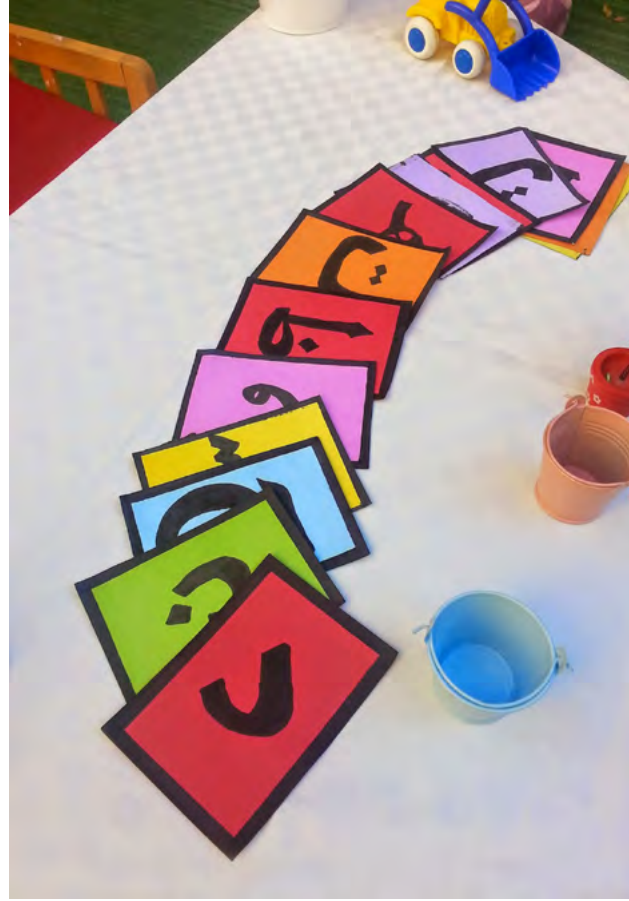
Dr. Öğretim Üyesi Halise Kader ZENGİN
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Oyun ve Din Öğretimi

Oyunun ne olduğu ya da ne olmadığı ile ilgili birçok tanımlama ve açıklamalara ulaşmak mümkündür. Farklı disiplinlerin -antropoloji, sosyoloji, psikoloji, eğitim- oyundan beklentileri ve buna bağlı olarak oyuna bakış açıları değişmektedir. Oyun sözlükte; “vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence”, “müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bütünü”, “seslendirilmek veya sahnede oynanmak için hazırlanmış eser, temsil, piyes”, “bedenen ve kafaca yetenekleri geliştirmek amacıyla yapılan, çevikliğe dayanan her türlü yarışma”¹ şeklinde açıklanmaktadır.

Oyun hem yetişkinler hem de çocuklar için önemli bir uğraştır. İçerisinde haz duygusunu barındıran bu uğraş, çocuklar için ciddi bir iş, yetişkinler için boş zaman aktivitesi ya da hobileri gerçekleştirme faaliyetidir. Çocuklar için oyun denildiğinde; onların eğlenirken öğrendikleri, deneyimler yaparak keşfettikleri, becerilerini açığa çıkararak geliştirdikleri, sosyalleşerek kendilerini ifade ettikleri, tanıyarak anlamlandırdıkları ve de duygularını yansıttıkları özel bir zaman dilimi akla gelir. Oyun vasıtasıyla çocukların eğlenerek öğrenmelerinin yanında gelişimleri de olumlu yönde etkilenmektedir. Bu anlamda oyunu din eğitimi bilimi bakış açısıyla tanımlamak gerekirse, “belli bir amaca yönelik olan, kurallı, zaman açısından sınırlı, belirli bir mekânda bireyin isteyerek ve zevk alarak katıldığı, bilişsel, duyuşsal, dilsel, sosyal, fiziksel ve dinsel gelişimine katkı sunan, aynı zamanda öğrenmelerinin pekiştirilmesine, değerlendirmesine yardımcı olan faaliyet”² olarak kabul edebiliriz.

Eğitsel oyunları eğitim aşamasının her seviyesinde uygulamak mümkündür. Önemli olan çocuk ve genç-

lerin gelişim durumlarına ve öğrenilecek içeriğin yapısına uygun olmasıdır. Oyunun nasıl oynanacağı net bir biçimde açıklanması çocukların oyuna katılımını arttıracaktır. Ayrıca planlama aşamasında zaman ve mekân göz önünde bulundurulmalıdır. Oyunun beklenen amaçlara hizmet edebilmesi için hırs, kıskançlık gibi olumsuz duyguları içermemesine özen gösterilmelidir.

Eğitsel oyunların din öğretiminde kullanımına bir örnek olarak; “İkileme oyunu”nu çocuklarla oynadığımızı düşünelim. Grupla gerçekleştirilen bu oyun sü-

“Çocuklar için oyun denildiğinde; onların eğlenirken öğrendikleri, deneyimler yaparak keşfettikleri, becerilerini açığa çıkararak geliştirdikleri, sosyalleşerek kendilerini ifade ettikleri, tanıyarak anlamlandırdıkları ve de duygularını yansıttıkları özel bir zaman dilimi akla gelir. Oyun vasıtasıyla çocukların eğlenerek öğrenmelerinin yanında gelişimleri de olumlu yönde etkilenmektedir.”

rekli iki çift kelime kullanılarak oynanır. Oyunu başlatan kişi ilk kelimeyi söyler. Sıradaki çocuk duyduğu kelimeyi tekrar eder ve onun yanına yeni bir kelime ekler. Mesela: 1. Çocuk: “Akşam” 2. Çocuk: “Akşam-saati”, 3. Çocuk: “Saati-kırdım.”³ Din öğretiminde bu oyun dua ve süre öğretiminde kullanılabilir. Süre bittiğinde tüm çocuklara sıra gelsin diye tekrar sürenin başına dönülebilir. Farklı bir varyasyonu da her çocuğun tek bir kelime/ayet söylemesiyle oynanmasıdır.

Öğretmen: Kul e’üzü birabbil felak

1. **Çocuk:** Kul e’üzü birabbil felak - Min şerri mâ halak

2. **Çocuk:** Min şerri mâ halak - Ve min şerri ğasikın izâ vekab

3. **Çocuk:** Ve min şerri ğasikın izâ vekab - Ve min şerrinneffâsâti fil’ukad

4. **Çocuk:** Ve min şerrinneffâsâti fil’ukad - Ve min şerri hâsidin izâ hased

5. **Çocuk:** Ve min şerri hâsidin izâ hased - Kul e’üzü birabbil felak

Oyuncak ve Din Öğretimi

Oyunların en önemli materyalleri ve çocuklar için oyun kadar değerli olan malzemeler oyuncaklardır. Oyunlar her zaman oyuncaklarla oynanmazlar. Ancak kimi oyunlar vardır ki materyal olmadan anlamsızdır. Oyuncak; çocukların hareket kabiliyetlerini geliştiren, onların zihinsel, bedensel, psiko-sosyal gelişimlerini destekleyen ayrıca hayâl dünyalarını zenginleştirip yaratıcı yeteneklerini ortaya çıkaran tüm oyun malzemeleri olarak adlandırılabilir.⁴ Tarihin bilinen eski devirlerinde dahi çocukların oyuncaklarla oynadıkları ortaya çıkmıştır. Kilden yapılmış el arabası, bebek ve yo-yo gibi oyuncaklar veya zar atmak suretiyle tab-

la oyunları tespit edilenler arasındadır.⁵ Bu anlamda çocukların tarih boyunca oyuncaksız kalmadıkları söylenebilir.

Oyun yoluyla kendini ortaya koyan çocuk, oyuncak vasıtasıyla sahip olduğu potansiyeli açığa çıkarır ve geliştirir. Oyuncaklar vasıtasıyla çocuğun, toplum ve çevreyle iletişim kurmasına olanak sağlanır. Yaratıcılıkları ve hayâl güçleri geliştirilir. Oyuncakların sanayi ürünü yapılandırılmış materyaller olması da gerekmemektedir. Çocukların oyun oynamasına yarayan her şey oyuncak olabilir. Bazen bir oklava onların atı, bazen yere serilen mavi bir örtü denizleri olabilir. Oynayıp eğlenmeye yarayan her şey oyuncaktır. Yapılan çalışmalarda çocukların cinsiyetlerine göre oyuncak seçtikleri ve oyunlarını da buna göre kurdukları belirlenmiştir. Ayrıca yaşla birlikte oyuncakları belirli sebepler doğrultusunda seçtikleri ve seçtikleri oyuncak türlerinin azaldığı görülmüştür.⁶

Yetişkinler çocukları için oyuncak seçerken, özellikle oyuncakların tehlikeli ve sağlığa zarar vermeyen, kesici, delici ve yutulabilir olmayan, zararlı boya ve maddeler içermeyen türden olmasına dikkat etmeleri gerekmektedir. Ayrıca oyuncakla oynayacak çocuğun gelişim durumu oyuncakın işlevine uygun kullanımı açısından önem arz etmektedir. Çocuğu aktif hale getiren, eğlendiren, eğlendirirken gelişimini destekleyen oyuncaklar iyi oyuncaklar kategorisinde yer almaktadır. Oyuncak tercih ederken eğitici unsurları taşıması da bir o kadar önem arz etmektedir. Ancak üzerinde sırf eğitici yazıyor diye bir oyuncak alınmamalı, gerçekten oyuncakın neye hizmet ettiği incelenmelidir. Bir oyuncakın anne baba vasıtasıyla eğitici role bü-rünebildiği unutulmamalıdır.⁷ Eğitici oyuncakları,

çocukların gelişimlerini destekleyen, oynarken öğrenmeye kapı aralayan, belirli hedefler doğrultusunda hazırlanmış, kuralları olan materyaller şeklinde açık-lamamız mümkündür.

Oyuncakları çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Yavuzer yaptığı bir tasnifte oyuncakları beş şekilde incelemiştir:⁸

1. Çocuğun etrafını saran dış dünyayı tanımasına ve deneyimlemesine yönelik oyuncaklar: Su, kum, ışık, renk, boya vb.

2. Çocuğun yaratıcı yeteneğini ortaya çıkaran nesneler: Çamur, boya, tebeşir

3. Çocuğun hayal dünyasını geliştiren oyuncaklar: Bebek, bebek kıyafetleri, hayvanlar

4. Çocuğun yetişkin becerilerini kazanmasına yönelik oyuncaklar: Fırça, süpürge, ev eşyaları vb.

5. Çocuğun bedensel ve zihinsel gelişimine destek olan oyuncaklar: Jimnastik gereçleri ve inşa oyuncakları.

Yaşlara göre (0- 12 yaş) oyuncaklar tasnif edildiğinde ise şöyle sıralanmaktadır: Büyük kas gelişimi için oyuncaklar (su ve kum oyuncakları vb.), küçük kas gelişimi için oyuncaklar (takılıp sökülen tahta, renkli küpler vb.), kurgu oyuncaklar (tren, kamyon, plastik hayvanlar vb.), yaratıcı düş gücünü geliştiren oyuncaklar (bebekler, kuklalar vb.), evcilik oyuncakları (hemşire ve doktor gereçleri vb.), yaratıcı sanat ve el işleri (boyama ve çizim için malzemeler vb.), çocuğun kavrayışını geliştirecek uyarıcı araçlar (öykü ve masal kitapları, tahta saat vb.), müzik ve dans araçları (mikrofon, müzik aletleri vb.)⁹

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bebek vb.nin yerini internet oyunları ve dijital oyuncaklar almaktadır. Günümüzde ise ticarî oyuncakların bir sarmal gibi hem ebeveynleri hem de çocukları çevrelediği görülmektedir. Buna bağlı olarak da çocukluk ve oyun türleri değişmeye başlamaktadır. Marka oyuncaklar, Barbi bebekler, çizgi film kahramanları, çocukları tüketim bağımlılarına dönüştürmekte ve onları yapılandırılmış oyuncaklarla oynamaya itmektedir.¹⁰

Din öğretiminde kullanılacak oyuncakların da belli bir markanın oyuncakları olması değil, eğitsel nitelikte olup olmaması önemlidir. Belirlenen eğitim kazanımlarının çocukta oluşmasına destek olan her türlü obje ve materyal din öğretiminin materyali/oyuncağı olabilir. Yapılan bir çalışmada eğitsel oyuncaklar; kuklalar, müzikli oyuncaklar, kum, kil, çamur, su, tahta şeklinde sıralanmıştır.¹¹ Öğreticinin pedagojik formasyon becerisiyle sıralanan bu materyalleri çeşitlendirmek ve dönüştürerek geliştirmek mümkün olacaktır.

Piyasada satılan ve yapılandırılmış oyuncak türleri içinde yer alan; hafıza kart oyunları, yapbozlar (puzzle), dua-sûre okuyan bebekler, sesli kitap şeklinde hazırlanmış elif ba'lar, sesli seccadeler, kızma

birader tarzı zar vb. ile grupla oynanan dinî içerikli oyuncaklar (Takva, Dinimi Öğreniyorum, Cennet Bahçesi gibi) yetişkin gözetiminde din öğretiminde kullanılabilir.

Parmak ve el kuklaları, bebekler, ahlâk öğretiminde ve çocukların problem çözme becerilerinin, dil gelişimlerinin desteklenmesinde önemli role sahiptir. Yetişkinle birlikte karşılıklı konuşturularak canlandırmaların yapılması ya da yetişkinin kuklalar vasıtasıyla bir problemleri olayı canlandırması akabinde çocuktan konuşturmaya devam etmesini istemesi, çocukların yaratıcı düşünme ve kendini ifade etme becerilerini geliştirecektir.

Tahta bloklar, keçe ve çeşitli örtüler, renkli hamurlar, kinetik kumlar, parmak boyaları, evcilik oyuncakları vb. çocukların hayal dünyalarını geliştirebileceği gibi, ibadet esaslarını görselleştirmede, İslâmî yaşayış biçimini canlandırmada, taklit ederek oynamada yardımcı olacak materyallerdir.■

DİPNOTLAR

- 1 "Oyun", Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2005, s.1526.
- 2 Zengin, Halise Kader, "Din ve Ahlak Öğretiminde Oyun Yoluyla Öğrenme", Ed: Cemal Tosun, Fatma Çapcıoğlu, Din ve Ahlak Öğretimi, Ankara Üniv. Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara, 2016, s. 244.
- 3 Oyunun orijinali için bk. Woessler, M. Dietmar, Spiele Drinnen und Draussen, Ravensburg, Maier Verlag, 1987, 253.
- 4 Yavuzer, Haluk, Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, 13. Basım, İstanbul, 1996, s. 196.
- 5 Bk. Sormaz, Fulya, Çocukluk İmgesi, Oyun ve Oyuncak, Sosyo-Kültürel Bir Analiz, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış yüksek lisans tezi), Kütahya, 2010; Bener, Salkım Selvi, Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2008.
- 6 Yağan Güder, Sevcan - Alabay, Erhan, "3-6 Yaş Arasındaki Çocukların Oyuncak Tercihlerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi", Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), c. 17, S. 2, Ağustos, 2016, s. 106.
- 7 Yalçınkaya, Tosun, "Okul Öncesinde Anne Babanın Oyuncak Seçimi", Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Yıl 1995, S. 7, s. 325.
- 8 Yavuzer, a.g.e., s. 197.
- 9 Güntürkün, Emre, Yapı Oyuncaklarının Tarihsel ve Yapısal Gelişimi (Lego Örneği ile), Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2009, s. 26-29.
- 10 Metin, Şermin- Mercan, Zerrin- Kavak, Şule, "Geçmişten Günümüze Oyuncak ve Oyuncakların Çocuğun Gelişimine Etkisi", Journal of Current Researches on Social sciences (JoCRSS), c. 8, S. 1, 2018, s. 13-15.
- 11 Göktepe, Safiye Nuran, Okul Öncesi Dönem Din Eğitiminde Oyun, Oyuncak ve Görsel Sanat Etkinliği Örnekleri, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış yüksek lisans tezi), Sivas, 2015, s. 65-67.

KAYNAKÇA

- Bener, Salkım Selvi, Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2008.
- Göktepe, Safiye Nuran, Okul Öncesi Dönem Din Eğitiminde Oyun, Oyuncak ve Görsel Sanat Etkinliği Örnekleri, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış yüksek lisans tezi), Sivas, 2015.
- Güntürkün, Emre, Yapı Oyuncaklarının Tarihsel ve Yapısal Gelişimi (Lego Örneği ile), Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2009.
- Metin, Şermin; Mercan, Zerrin; Kavak, Şule, "Geçmişten Günümüze Oyuncak ve Oyuncakların Çocuğun Gelişimine Etkisi", Journal of Current Researches on Social sciences (JoCRSS), c. 8, S. 1, 2018, s. 1-18.
- Sormaz, Fulya, Çocukluk İmgesi, Oyun ve Oyuncak, Sosyo-Kültürel Bir Analiz, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış yüksek lisans tezi), Kütahya, 2010.
- Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.
- Woessler, M. Dietmar, Spiele Drinnen und Draussen, Ravensburg, Maier Verlag, 1987.
- Yağan Güder, Sevcan; Alabay, Erhan, "3-6 Yaş Arasındaki Çocukların Oyuncak Tercihlerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi", Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), c. 17, S. 2, Ağustos, 2016, s. 91-111.
- Yalçınkaya, Tosun, "Okul Öncesinde Anne Babanın Oyuncak Seçimi", Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 1995, S. 7, s. 323-328.
- Yavuzer, Haluk, Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, 13. Basım, İstanbul, 1996,
- Zengin, Halise Kader, "Din ve Ahlak Öğretiminde Oyun Yoluyla Öğrenme", Ed: Cemal Tosun, Fatma Çapcıoğlu, Din ve Ahlak Öğretimi, Ankara Üni. Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara, 2016, s. 244-263.

Oyun ve eğlence çocukların vazgeçilmezlerinin başında gelirken büyükler de zaman zaman güzel vakit geçirmek ya da kaynaşmak için çeşitli oyunlar oynayabilmektedir. Birçok alanda olduğu gibi oyunlar da zaman içerisinde değişime uğramakta, her geçen gün yeni oyunlar üretilmektedir. 20 sene öncesine kadar sokak oyunları ve geleneksel oyunlar revaçtayken günümüzde yapay zeka ve bilgisayarların yaygınlaşmasıyla oyun ve eğlence algısı da değişmiştir.

Oyun ve eğlence tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Kaynaklarda eski Türklerin eğlenmek amacıyla at ve kılıç yarışları düzenlediği belirtilir. *Divan-ı Lügat'it Türk'te* Kaşgarlı Mahmut, salıncak, aşık, çelik çomak gibi oyunlardan bahsetmektedir.

Hz. Peygamber Döneminde Oyun ve Eğlence

Hz. Peygamber'in sahabelerle eğlence amaçlı at ve deve yarışları yaptığı, çocuklarla çeşitli oyunlar oynadığı biliniyor. Bu sahada tek diyebileceğimiz ve Nebi Bozkurt tarafından kaleme alınan ilmi çalışma *Hadiste Folklor Eğlence* (İFAV Yay., 1997, 190 s.) adını taşıyor. Eserde Hz. Peygamber'in hadislerinde halk kültürünün (folklor) birbiriyle bağlantılı birkaç konusu eğlence başlığı altında işlenmiş. Eğlencenin mânâ ve muhtevası ele alındıktan sonra, devralınan miras olarak İslâm öncesi eğlenceler, Kitab-ı Mukaddes, Cähiliye şiiri ve Kur'an gibi kaynaklardan yararlanarak kısaca ele alınmış. II. bölümde, Sünnet verileri, temel hadis kaynakları esas alınarak Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumun eğlence kültürü yansıtılmaya çalışılmış. III. bölümde ise bir kısmı miras bir kısmı dış tesirler sonucu oluşan Asr-ı Saadet sonrası İslâm toplumları eğlence kültürü muhtasar olarak incelenmiş.

Musa Mert, Kayalıpark Yayınları arasında çıkan

Peygamberimizin Çocuklarla Oynadığı Oyunlar kitabında Hz. Peygamber'in çocuklarla ilişkisine ve onlarla oynadığı oyunlara dair hikâyeler aktarıyor. Mehmet Emin Ay'ın *Çocuk ve Peygamber* kitabı da Peygamber Efendimiz'in çocuklarla ilişkisini çocukların da anlayabileceği bir dille anlatıyor.

Osmanlı'da Oyun ve Eğlence

Oyun ve eğlence kültürü/tarihi ile ilgili elimizdeki en net bilgiler Osmanlı döneminden başlamaktadır. Bu konuda yazılmış tezlerin yanı sıra birçok kitap bulunmaktadır. Osmanlı oyun ve eğlence kültürüne dair aşağıdaki kitapları zikredebiliriz:

- *Topkapı Sarayında Yaşam*, Santuri Ali Ufki Bey, haz. Stephanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, 2012, 126 s.
- *Osmanlı Lâle Şenlikleri Çerâğân*, Neslihan Koç Keskin, Kişisel Yay., Ankara, 2014.
- *Osmanlı'dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü*, Mustafa Orçan, Kadim, 2004, 338 s.
- *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Suraiya Faroqhi, çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, 406 s.

Osmanlı'da oyun denilince hiç şüphesiz akla Karagöz-Hacivat geliyor. Bu konuda da çok sayıda kitap kaleme alınmış, Karagöz ve Hacivat'ın neredeyse tüm oyunları derlenmiştir. Bu konuyla alakalı onlarca kitap yayınlanmıştır. Kitabevi Yayınları arasında çıkan *Karagöz Kitabı* (Sevengül Sönmez, 2013, 330 s.) bu alanda yazılmış en önemli eserlerden biridir.

Osmanlı döneminde meddahlık da eğlence kültürünün önemli bir parçasıdır. Kitabevi Yayınları'nın bu konuda çıkardığı *Meddah Kitabı*'nda (der. Ünver Oral, 2003, 198 s.) meddahlığın tarihî gelişimi, sanat kıymeti, geçmişte yaşamış ünlü meddahlar orijinal anekdotlarla okuyucuya sunulmaktadır.

Nebi Özdemir tarafından yazılan ve Akçağ tarafından basılan *Türk Eğlence Kültürü - Cumhuriyet Dönemi* (Ankara, 2005, 368 s.) kitabında Cumhuriyet'in ilk yıllarında gelişen eğlence kültürü Osmanlı ve eski Türk gelenekleri ile mukayese edilerek anlatılıyor. Aynı yazarın iki ciltlik *Türk Çocuk Oyunları* (Ankara, 2006, 1000 s.) kitabı ise oyunların sosyolojik ve tarihî yönünü anlatmanın yanı sıra geniş bir oyun kataloğu özelliği taşımaktadır.

İnsan Hayatında Oyun ve Eğlencenin Yeri

İnsanın hayatında oyun ve eğlence her zaman önemli bir yer tutmuştur. Günlük işlerini yaparken yorulan insanların önemli bir kısmı dinlenmek maksadıyla eğlence mekânlarına gitmekte veya çeşitli oyunlar oynamaktadır. Ortadoğu milletlerinde çok yaygın olan satranç ve dama gibi oyunlar yüzyıllardır oynanmaktadır. Dama ile ilgili çok fazla kitap olmasa da satranç romanlara konu olmuş, oyunun nasıl oynandığına dair yüzlerce kılavuz yazılmıştır. Ozan Çapan'ın *Çocuklar İçin Masallarla Satranç* (ODTÜ Geliştirme Vakfı Yay. 2004, 96 s.), Richard Reti'nin *Satranç: Büyük Ustalar Modern Görüşler* (çev. Ali Karatay, Broy Yay., 2000, 340 s.) ve Harriet Castor'ın *Yeni Başlayanlar İçin Satranç* (Türkiye İş Bankası Yay. 2015, 32 s.) kitapları bunlar arasında sayılabilir.

Oyun tüm kültürlerin temel öğelerinden biri olmuştur. Kabalcı Yayınları arasında Gül Özturanlı ve Fatma Akyürek'in editörlüğünde çıkan *Saraydan Sokağa Oyun* (2014,

268 s.) kitabı, çok sayıda yazarın oyunla ilgili yazılarından oluşuyor. Faik Ardahan ve Mehmet Altunpınar'ın *Oyun ve Oyun Kültürü* (Detay Yay. 2018, 320 s.) ile Semra Alkan ve Hülya Ünal'ın yazdığı *Dünya Oyun Haritası* kitapları da oyunu farklı yönleri ile ele alıyor. Konak Belediyesi Yayınları arasından çıkan *Oyun ve Oyuncak Öyküleri* (2012) ise merkezinde oyun ve oyuncakların olduğu hikâyelerden oluşuyor.

Dijital Oyunlar

Gelişen teknoloji ile birlikte geleneksel oyunlar -ne yazık ki- eski önemini kaybederken yapay zekâ ve bilgisayar oyunları her geçen gün popülerliğini arttırıyor. Dijital oyunlarla ilgili kitaplar da her geçen gün çoğalıyor. Bu kitapların bir kısmı oyunları farklı yönleri ile ele alırken bazıları da çocukların kendi oyunlarını tasarlamaları için bir rehber özelliği taşıyor. Dijital oyunlarla ilgili bazı kitaplar şunlardır:

- *Yapay Zekâ Oyunları*, Ülker Kurtcan, Akis Kitap, 2017, 112 s.
- *Dijital Oyun Tasarımı*, Yavuz Samur, Pusula Yayıncılık, 2016, 100 s.
- *Dijital Oyun Rehberi*, der. Mutlu Binark vd., Kalkedon Yayıncılık, 2009, 382 s.

Dijital oyunlar, geleneksel oyunlardan birçok yönüyle ayrılıyor. Ne yazık ki bu oyunlar çocukları hatta büyükleri kendisine bağımlı hâle getirebiliyor. Bu oyunların bağımlılık oluşturma özelliği de göz önünde bulundurularak hazırlanan ve bununla mücadele etmenin yollarını sunan çeşitli kitaplar yazılmış.

Bu kitaplardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- *Siber Alemin Avatar Çocukları*, Tolga Arıca, Remzi Kitabevi, 2015, 112 s.
- *Çağın Vebası Dijital Oyun Bağımlılığı ve Başa Çıkma Yöntemleri*, Zekiha Hazar, Gazi Kitabevi, 2018, 129 s.

Psikoloji ve Eğitimde Oyunun Rolü

Çocukların oyun sevgisi göz önünde bulundurularak zamanla oyunlar eğitimde ve psikolojik desteklerde de kullanılmaya başlanmıştır. Okul öncesi eğitimden matematik öğretimine kadar birçok alanda oyunlardan istifade edilmektedir. Ayrıca psikolojik desteklerde de oyunlar kullanılmaktadır. Bu alanda da yazılmış çeşitli kitaplar mevcuttur. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- *Oyun Terapisi: Kapsamlı Teori ve Uygulama Rehberi*, Kolektif, Apamer Yay., 2017, 616 s.
- *Oyun Kitabı*, Brian Burns, çev. Tunç Tuncay Bilgin, Kuzey Yayınları, 2015, 304 s.

- *Eğitimde Oyun, Doğaçlama ve Tiyatro*, Fehime Nihal Kuyumcu, Akademisyen Yay. 2018, 154 s.
- *Çocuklar İçin Oyun Terapisi İlk Kitabı*, Jane Annunziata, Marc A. Nemiroff, Nobel Yaşam Yay. 2018, 60 s.
- *Dikkat Oyunları*, Barbara Sher, çev. S. Yavuz, Platform Yayınları, 2015, 190 s.
- *Oyunlaştırma-Oynayarak Başarmak*, Alper Berber, Seçkin Yayıncılık, 2018, 224 s.
- *Oyun Oynama Sanatı*, Aletha Solter, çev. Türe Özer, Doğan Kitap, 2017, 220 s.
- *Çocuk Eğitiminde Oyun Dili*, Nur Eda Kasap Süslü, Hayy Kitap, 2014, 168 s.
- *Din Öğretiminde Oyun Örnekleri*, Bahar Sevim, Nobel Yay. 2015, 103 s.
- *İlköğretim Yedinci ve Sekizinci Sınıflar İçin Oyun-Eğlence ve Matematik*, Mehmet Barış, Yazılama Yayınevi, 2018.

Öte yandan Ümit Yaşar Özkan ve Elif Özkan Erdem Çocuk Yayınları'ndan çıkan *Taş Masalları* (6 Kitap, 2016, 144 s.) kitap setinde taş oyunlarını masalla birleştirmiş, Erol Erdoğan ise *Çocuk Oyunları* (5 Kitap, 2018, 160 s.) kitabında Beş Taş'tan Çelik-Çomak'a, Dokuz Kiremit'ten İstop'a kadar 100 geleneksel çocuk oyununu bir araya getiriyor. ■